

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**EVSİZLİK ÜZERİNE BİR KENT
ARAŞTIRMASI: İZMİR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

**DÖNE ÖZGE ÖZKAN
ORCID NO: 0000-0002-8881-5882**

İZMİR- 2020

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**EVSİZLİK ÜZERİNE BİR KENT
ARAŞTIRMASI: İZMİR
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

**DÖNE ÖZGE ÖZKAN
ORCID NO: 0000-0002-8881-5882**

DANIŞMAN: PROF. DR. YILMAZ YILDIRIM

İZMİR- 2020

YEMİN BELGESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ EVSİZLİK ÜZERİNE BİR KENT ARAŞTIRMASI: İZMİR ÖRNEĞİ” adlı çalışmanın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Döne Özge ÖZKAN

İmza

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Döne Özge ÖZKAN KIRANÇ ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Prof. Dr. Yılmaz Koyulu
Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “Evsizlik Üzerine Bir Kent Araştırması: İzmir Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 12.08.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi tez sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ~~OYÇOKLUĞU~~/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans Tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAHRAMAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl ÜNAL	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

EVSİZLİK ÜZERİNE BİR KENT ARAŞTIRMASI: İZMİR ÖRNEĞİ

Döne Özge ÖZKAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Evsizlik sosyal bilimlerde kentsel yoksulluk veya yoksulluk literatüründe görmezden gelinen ve arka planda tutulan, hakkında araştırmalara nadir rastlanan bir konudur. Büyük bir kent olduğu düşünüldüğünde İzmir ili arka planda da olsa evsizlik problemlerinin yaşandığı bir şehirdir. Dolayısıyla bu çalışma İzmir’de yaşayan evsiz bireylerin yaşam hikâyelerine odaklanarak, evsizliğin gelişimsel sürecini ve çok boyutlu nedenselliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma İzmir’in Örnekköy semtinde bulunan, İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı Müyesser Turfan Geçici Konuk Evi’nde zorlu kış aylarında korunmak amacıyla konaklayan evsiz bireylerle yüz yüze derinlemesine görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir

Çalışma öncelikle evsizliğin, çoklu nedensellik ilkesini benimseyen yapısal-inşacı perspektife göre açıklanmasının temellerini, sosyal teoriler çerçevesinde tartışmaktadır. Sonraki aşamada ise kuramsal literatürde evsizlikle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili bulunan temalar, evsizliği açıklamada anahtar kavramlar oldukları gerekçesiyle alt başlıklar halinde araştırmaya dâhil edilmiştir. Bunlar; evsizliğin temel nedeni olan yoksulluk, kentsel yoksulluk, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik, enformel sektör, çocuk yoksulluğu, kentleşme, işsizlik, problemlerli aile yapısı, yoksulluk kültürü, madde bağımlılığı, kültürel sermaye, eğitim noksanlığı ve medyanın dilidir.

Sonuç olarak saha araştırmasından elde edilen veriler mevcut temalar doğrultusunda analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda, evsizliğe neden olan dezavantajlı koşulların, yapısal ve bireysel nedenlerinin birbirleriyle etkileşimsel bir süreç içerisinde meydana geldiği ortaya konmuştur. Evsizlik, işsizlik ve yoksulluğun bir sonucu olduğu gibi; madde bağımlılığı, travmatik kayıplar veya problemlili aile yapısının da bir sonucudur. Aynı zamanda tek bir kişi için, bir veya daha fazla nedenin bir sonucu olarak da gelişim gösterebilir. Saha bulguları evsizliğin gelişiminde ve yoksulluğun pekiştirilmesinde ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye kavramlarının önemini de ortaya koymaktadır. Ayrıca saha görüşmelerinden elde edilen veriler, evsizlerin önemli bir kısmının sosyal dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kaldıklarını göstermektedir. Toplumdan soyutlanma, görmezlikten gelinme ve herhangi bir yere aidiyetliğin olmaması, evsiz bireyleri kimliksizleştirmekte, intihar eğilimlerini arttırmakta, madde kullanma ve benzeri sapma ve suç davranışlarını teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Küreselleşme, Evsizlik, Yapı-Birey, Sosyal Dışlanma, Toplumsal Eşitsizlik.

ABSTRACT

Master Thesis

AN URBAN RESEARCH ON HOMELESSNESS: THE CASE OF IZMIR

Döne Özge ÖZKAN

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Sociology Program

Being ignored and neglected in the literature of urban poverty or poverty in social sciences, homelessness is a poorly scrutinized subject rarely studied so far. As a metropolis, the city of İzmir is not exempt from the problem of homelessness, however concealed it may appear. Thus, taking the stories of the homeless in İzmir into account, this study aims to disclose the developmental process and multidimensional causality of homelessness. The study was carried out via in-depth face-to-face interviews with the homeless accommodated temporarily in the guest house of Müyesser Turfan, a facility of İzmir Municipality, at times of harsh winter conditions.

Primarily, remaining within the boundaries of social theories, the study discusses the fundamentals of homelessness in accordance with structural constructivism, which employs the principle of multicausality. In the next stage, themes found out to be explicitly and implicitly related to homelessness in theoretical literature were incorporated into the study as subheadings because they can be used as key concepts in the endeavour to define homelessness. These include poverty as the main cause of homelessness, urban poverty, social stratification and inequality, informal sector, juvenile poverty, urbanization, unemployment, dysfunctional family, culture of poverty, substance abuse, cultural capital, educational deprivation and media language.

Finally, data obtained via field research have been subject to analysis in accordance with existing themes. As a result of the analysis, it has been found out that disadvantageous conditions that lead to homelessness arise in a process that involves the interaction of structural and individual causes. While homelessness may be the outcome of unemployment and poverty, it may also result from substance abuse, traumatic losses and a dysfunctional family. Individually, it may also emerge from a single cause or be the outcome of multiple factors. The findings of the field research have highlighted the importance of financial, cultural and social capital in terms of reinforcing poverty and resulting in homelessness. Data obtained through field research have also revealed that a significant percentage of the homeless are subject to exclusion and marginalization. Exclusion from society, being ignored and lacking a sense of belonging strip the identity of the homeless, increase the tendency to suicide, encourage substance abuse, aberrant and criminal behaviour.

Key Words: Poverty, Globalization, Homelessness, Structure-Agent, Social Exclusion, Stratification-Inequality

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ SINAV TUTANAĞI FORMU.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE EVSİZLİK.....	9
1.1.1. Evsizlik Tanımları.....	9
1.2. SOSYAL TEORİLER BAĞLAMINDA EVSİZLİK.....	15
1.2.1. Post-Modernizm.....	15
1.2.2. Post-Yapısalcılık ve Güç İlişkileri.....	17
1.2.3. Yapı ve Fail Bağlamında Evsizlik.....	19
1.2.4. Yapısalcı Yaklaşım.....	20
1.2.5. İnşacı Yaklaşım.....	22
1.2.6. Yapısal-İnşacı Yaklaşım ve Evsizlik	23

İKİNCİ BÖLÜM

EVsİZLİĞİN NEDENLERİNİN SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KÜRESELLEŞME, YOKSULLUK VE EVSİZLİK.....	26
2.2. YOKSULLUK VE KENT YOKSULLUĞU BAĞLAMINDA EVSİZLİK.....	31
2.2.1. Yoksulluk Nedir? Temel Nedenleri Nelerdir?.....	31
2.2.2. Bir Kent Problemi Olarak Evsizlik.....	37
2.2.3. İzmir'de Kentleşme ve Evsizlik.....	41

2.2.3.1. İzmir’de Ekonomi ve İşsizlik.....	45
2.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE EŞİTSİZLİK.....	47
2.3.1. Bir Alt-Sınıf Olarak Evsizlik.....	52
2.3.2. Yoksulluk Kültürü.....	55
2.3.3. Miras Yoluyla Aktarılan Yoksulluk.....	59
2.3.4. Evsiz Bireylerin Toplumsal Hareketlilik Olanakları ve Eğitim.....	64
2.3.5. Sosyal Adalet ve Fırsat Eşitliği.....	66
2.4. DEĞİŞEN AİLE YAPISI VE EVSİZLİK	69
2.5. MADDE BAĞIMLILIĞI VE EVSİZLİK	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE EVSİZ BİREY

3.1. SOSYAL DIŞLANMA	75
3.1.1. Aktif Dışlanma	79
3.1.2. Pasif Dışlanma	79
3.2. MEKÂNIN DIŞINA İTİLEN BEDENLER-YASAK MEKÂNLAR	82
3.2.1. İktidar Mekanizmaları ve Evsizlerin Mekânsal Dışlanması	84
3.3. KİRLİ BEDENLER ÜZERİNDEN DIŞLANMA	87
3.3.1. Kirlilik ve Suç İlişkisi	89
3.4. EVSİZLER VE MEDYANIN DİLİ	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve BULGULARININ ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	98
4.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	100
4.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	102
4.4. SAHA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	103
4.4.1. Görüşülen Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri Hakkında	103
4.4.2. Gecekondu Bölgelerinden Evsizliğe	106
4.4.3. Evsizlik Olgusunda Enformel Sektörün Etkisi ve Çocuk Yoksulluğu.....	113

4.4.4. Evsizlerin Toplumsal Hareketlilik Olanakları ve Eğitim.....	121
4.4.5. Problemlı Aile Yapısı.....	124
4.4.6. Toplumdan Soyutlanmış Damgalanan Bedenler.....	131
4.4.7. Mekânsal Dışlamada Mimari ve İdeoloji.....	135
4.4.8. Kimsesiz Kimlikler.....	140
4.4.9. Evsiz Bireylerin İntihar Düşüncesi ve Deneyimleri.....	144
4.4.10. Belirleyici Olan Madde Bağımlılığı mı? Evsizlik mi?	147
4.4.11. Suçlanma Mekanizması ve Ağırlıkla İşlenen Suçlar	152
4.4.12. Evsizler İçin Güvenliğin Sorgulanması	156
4.4.13. Saha Bulgularının Yapısal-İnşacı Perspektifle Yorumlanması.....	159
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	168
EKLER	191

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 2019 Yılında Ülkeler Arası Gini Katsayısı Rakamları.....	46
Tablo 2: Dışlanma Biçimlerinin Kategorilendirilmesi.....	81
Tablo 3: Çocuk İşçilerin Yıllara Göre Yaş Dağılımları.....	120
Tablo 4: Evsiz Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	195

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AVM	: Alışveriş Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
FEANTSA	: European Federation of National Organisations
Der	: Derleyen
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
Haz.	: Hazırlayan
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri

GİRİŞ

Evsizlik problemi, günümüz toplumlarında kapitalistleşme, sanayileşme ve kentleşmenin bir sonucu olarak görünür olmaya başlamıştır. Devletlerin refah devleti rolleri yerine, neoliberal politikaları benimsemesi ve serbest piyasa ekonomisinin güçlenerek özelleştirmelerin artmasıyla, kent yaşamındaki değişim ve dönüşüm gözle görülür bir şekilde fark edilir hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak toplumsal süreç içerisinde metropol kentlerde evsizlik probleminin karakteristik özellikleri inşa edilmeye başlamıştır. Evsizlik probleminin kaynaklarına inmek, onu inşa eden farklı süreçlerin sorgulanmasına ve derinlemesine analizin zorunlu hale gelmesine neden olmuştur. Ayrıca günümüz kentlerinin kapitalist sistemin karakteristik özelliklerini benimsemesi, kentli bireylerin düşünsel alanlarının da önemli ölçüde bu bağlamda şekillenmesine neden olduğunu, dolayısıyla evsizlik ve evsiz bireylere yönelik dışlayıcı söylemlerin süreç içerisinde geliştiğini belirtmek gerekir. Nitekim evsiz bireyler hem bedensel görünüşleriyle hem de toplumsal düzeni tehdit ettikleri gerekçesiyle, toplumda dışlanmaya maruz kalmış ve dezavantajlı gruplar arasında yer almıştır.

Problem olarak evsizlik öncelikle Avrupa ve ABD’de ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde ise sanayileşmeyi ve buna bağlı olarak da kentleşmeyi bünyesinde barındıran tüm toplumlarda bir problem haline gelmektedir. Kentleşme ise günümüz toplumlarında birçok problemi beraberinde getirmiş ve evsizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kentleşme sürecinin nedenleri ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, yoksulluk ve gecekondulaşma olgusunun, sürecin inşasındaki önemi unutulmamalıdır. Dolayısıyla çalışma süresince kentin ortaya çıkma koşulları, kentte evsiz bireylerin uğrak yerleri olarak bilinen gecekondular mahalleleri ve buna bağlı olarak da mekânsal ayrışma sorunu göz önünde bulundurulmuştur. Aynı zamanda evsiz bireyleri, içine doğdukları dünyanın sosyo-

demografik özellikleri göz önünde bulundurularak, evsizlik sürecinde bu bağlamda belirleyici olan parametreler tartışılmıştır. Bu parametreler başta yoksulluk olmak üzere enformel sektör, çocuk yoksulluğu, işsizlik, kentleşme ve gecekondulaşma, travmatik aile hikayeleri, madde bağımlılığı, psikiyatrik rahatsızlıklar, sermaye türlerinden yoksunluk, eğitime ulaşılabilirlik ve yoksulluk kültürü gibi birbirleriyle karşılıklı etkileşimi olan, birbirlerini var eden alanlardır. Kent içinde işsizlik ve buna bağlı olarak gelişen ekonomik bunalım sonucunda bireylerin refah seviyelerinde düşme gerçekleşmiş ve daha alt statüde olanları da beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlardan yoksunlaştırarak olumsuz yönde etkilemiştir.

Sosyoloji literatüründe yoksulluk üzerine yapılan önemli çalışmalardan biri olan, Simmel tarafından kaleme alınmış, yoksulluk olgusundan ziyade “yoksul” yani tekil bir tiplene olarak soruna yaklaşmıştır (Simmel, 2009: 155-156). Ona göre yoksul bir kişi sosyal, bireysel veya kurumsal yardımları hak eden bir kimsedir. Ancak Simmel, yoksul kimsenin salt gelir düzeylerine bakılarak tanımlanması taraftarı değildir. Çünkü ona göre sosyolojik anlamda toplumun tabakalara ayrıldığı tüm sanayileşmiş toplumlarda, yoksulluğun belirtileri ve nedenleri farklılık göstermekte, değişmekte ve özelleşmektedir. O nedenle tek bir yoksulluk tanımı yapmak yoksul kimseleri tek bir profile indirgemekten başka bir işe yaramadığı gibi toplumsal gerçekliğin de gözden kaçmasına neden olmaktadır (Ritzer, 2014). Sosyolojik olarak söylenebilir ki yoksulluk salt tek bir unsur üzerinden ziyade birçok farklı değişkene göre değerlendirildiğinde objektif bir sonuca ulaşılabilir. Benzer şekilde evsizlik olgusu da tıpkı yoksulluk kavramı gibi çoğu zaman tek taraflı düşünülerek irdelenmiş ancak böyle bir analiz sistemi evsizlik hakkında toplumsal bir yanlılığı doğurmuştur.

Örneğin Neale’ye (1997) göre evsizlik hakkında iki farklı görüş yaygındır. Bunlar evsizliği ‘*hak eden kesim*’ ve ‘*hak etmeyen kesim*’ şeklinde iki farklı düşünce sistemini temsil eden kavramsallaştırmalardır. Zira ona göre öteden beri çoğu birey, evsizliklerinden kendileri sorumlu tutulmuş ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen eylemlerinin bir sonucu olarak evsizliğe sahip oldukları üzerinde durulmuştur (Neale, 1997: 49). Ancak ona göre bu düalizmler evsizlik gibi farklı nedenselliklerin bir arada bulunarak inşa ettiği alanı açıklamak için yetersizdir. Bu sebeple çalışmanın çıkış noktası gereği, günümüzde evsiz olarak nitelendirilen, toplumun dışına itilmiş

dezavantajlı marjinal gurupların çok yönlü bir değerlendirmesi yapılması hedeflenmiştir. Nitekim çok boyutlu olan bu analiz sürecinde yol gösterici olarak Bourdieu'nün sosyal teorideki yapısal-inşacı yaklaşımı kullanılacaktır. Çünkü evsizlik olgusu bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, evsizliğin nedenleri arasında bulunan yapısal ve bireysel risk faktörleri birlikte okunacak, her iki alanın ilişkiselliği sorgulanarak, evsizliğin hem ortaya çıkış koşullarını hem de evsiz bireylerin içinde buldukları dünyayı daha iyi açıklama ve anlama imkânı tanıyacaktır.

Nitekim bu yaklaşımın amacı, karşıt geliştirilmiş düşünce sistemleri olan yapı-eylem dikotomilerinin aşılmasını sağlamak, sosyal bilimlerde sosyal problemlere yönelik tek yönlü düşünce sistemlerinin engellenmesi ve sosyal uzamdaki nedensellikleri ilişkiyel boyutuyla ele almaktır (Bourdieu, 2007: 45-46). Dolayısıyla sosyal bilimlerdeki dualitelerden kurtulup, bütüncül bir bakış açısına sahip olmak bu yaklaşım için oldukça önemlidir. Örneğin bazı yaklaşımlar evsiz bireylerin, madde bağımlılığı problemlerini, fiziksel ve psikolojik sorunlarını ve aile problemlerini bireysel nedenler kategorisinde değerlendirmektedir. Ancak düşünölmelidir ki iş güvenliği olmayan bir sektörde çalışan bireyin geçirdiği kaza sonucu sakatlanması onu işsizliğe ve hatta evsizliğe götüren ana nedenlerdir. Dolayısıyla bu noktada sorumluluğu yalnızca evsiz bireye yüklemek adil ve sağlıklı bir bakış açısı değildir. Aynı şekilde yoksulluk, eşitsizlik, refah devletinin destek ve sosyal hizmet programlarının olmayışı, kentlerdeki ucuz konut bulabilme sorunu ve işsizlik gibi problemlerin nedenleri de yalnızca makro ve yapısal kökenli bir açıklamada aranmaktadır (Baiocchi, 2017: 2-14). Dolayısıyla Neale'nin (1997) de ortaya koyduğu gibi tek boyutlu bir evsizlik açıklaması oldukça yetersiz kalacak, nedenleri ve sonuçları çok boyutlu bir perspektiften değerlendirilmeyen evsizlik problemine kapitalist toplumda herhangi bir çözüm getirilmesi de olanaksız hale gelecektir.

Benzer şekilde evsizliğin çok boyutluluğuna vurgu yapan sosyal teoriler çalışmanın teorik çerçevede konumlandırılması açısından oldukça önemlidir. Örneğin post-modernizm düşünce sistemi, sosyal teorideki makro anlatıların ve tek boyutlu açıklamaların, artık toplumsal hayatta karşılığını bulamadığından bahsetmektedir. Çünkü post-modernistlere göre günümüz toplumları, gerek işbölümündeki

uzmanlaşma gerekse farklı toplumsal pratiklerin varlığıyla daha küçük birimlere ayrılmış ve birbirlerinden farklı daha mikro yapısal özellikler gösteren sistemlerdir (Cuff vd, 2015: 320-323). Dolayısıyla post-modernite ve post-yapısalcılık büyük anlatılar olan sanayileşme, ekonomik eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk, küreselleşme ve benzeri sistemlerin, sosyal uzamdaki herhangi bir olgunun salt tek sebebi olarak gösterilemeyeceği üzerinde durmaktadır. Öyle ki bu makro boyuttaki sorunsallar günümüz toplumlarındaki mevcut evsizlerin sayısının artmasında geçerli bir sebepken aynı zamanda tek başına yetersiz bir açıklamadır. Dolayısıyla post-modernite ve post-yapısalcılık düşünce sistemleri sosyal problemi ele alış yönleri sebebiyle ve mikro- makro alanlardaki nedensellikleri okuma becerisi sayesinde evsizlik olgusunun açıklanmasını sağlamıştır (Küçük, 2014: 61). Aynı zamanda post-yapısalcı olarak bilinen ancak kendisinin asla post-yapısalcı olduğunu dile getirmeyen Foucault'nun, güç ve iktidar üzerine olan analizlerinden evsizliğin nedenselliklerini kuramsal çerçevede açıklarken faydalanılmıştır. Özellikle onun toplumsal hayatta güç merkezlerinin toplumun her zerresinde olabileceği görüşü oldukça önemlidir. Çünkü Foucault iktidarı klasik tahakküm anlayışından ziyade, toplumsal ilişkilerin her hücresine tekabül eden bir olgu olarak ele almıştır. Çünkü ona göre iktidarın tek, evrensel ve salt mikro veya makro bir tezahürü söz konusu değildir (Tekelioğlu, 1999: 93). Açıktır ki evsizliğin nedenleri üzerinde belirleyici olan tek bir merkezi güç yoktur. Sosyal adaletsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik, madde problemi, aile faktörü gibi listeyi daha da uzatabileceğimiz önemli güç merkezleri söz konusudur. Benzer şekilde yapı-fail ilişkisinin önemi üzerinde duran bir diğer isim de Giddens'tir. Öyle ki Giddens, yapısalcılık ve bireyciliğin sosyal bilimlerde oluşturduğu dogmatik yapısına karşı çıkmıştır. Giddens'in yapılaşma kuramının, evsizlik sürecinde evsizliğe neden olan yapısal unsurlarla bireysel unsurların probleme ilişkin tek yönlü bir analizin yapılmasına karşı geliştirilmiş bir düşünce sistemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Bekaroğlu Doğan, 2018: 65-66). Evsizliğin derinlemesine analizini sağlayan bir diğer teori ise Bourdieu'nün sermaye türlerinin açıklanmasıyla mümkün olmaktadır. Onun sermaye türleri, evsiz bireylerin toplumsal tabakalaşma sistemleri içindeki konum alışlarında belirleyici niteliklere sahiptir. Aynı zamanda onun *Habitus* kavramı da evsiz bireyin içine doğduğu dünyanın evsizliklerine olan etkisinin, bireyin düşünsel şemasını nasıl

etki eden faktörleri ele almamızda yardımcı bir kavramdır. Kısaca birinci bölümde amacımız evsizlik olgusuna bakış açımızı sosyal teorilerle şekillendirmek ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde evsizlikle ilgili karşımıza çıkan sorunsalları bu perspektifle değerlendirebilmeyi sağlamaktır.

Çalışmada evsizliğin öncelikli olarak küreselleşme ve sanayileşmeyle olan ilişkisi açıklanmış ve bu iki makro sürecin modern toplumda yol açtığı büyük yoksulluk sorunları ve bu sorunların en uç örneği olan evsizlik sorunu tartışılmıştır. Bununla birlikte evsizliğin bir kent problemi olduğu düşünülmesi kentsel yoksulluk kavramına ayrı bir başlık açılarak kentsel yoksulluk ve evsizlik olgusu birlikte kaleme alınmış ve kentsel yoksulluğun evsizliğe sebep olan mekanizmaları üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda evsizliğin toplumsal hayat içindeki statüsü sorgulanmış ve böylece literatürde evsiz bir bireyin sosyal sınıflar içindeki konumunu, sosyolojik olarak değerlendirme çabasına girilmiştir. Bu çaba sınıf-altı kavramı ve evsizlik olgusunu birlikte ele almayı gerektirmiştir. Zira kavram yoksulluk literatüründe '*derin yoksulluk*' kavramı eş anlamlı kullanılmıştır. (Erdem, 2003: 55). Derin yoksulluk ve sınıf-altı gibi kavramların çoğu aslında Bauman'ında belirttiği gibi var olan toplumsal tabakalaşmadaki sınıf biçimlerinin dışında kalan kitleler veya bireyler olan marjinal gruplardır. Sosyolojik olarak alt sınıf toplumsal sınıf eşitsizlikleri sebebiyle, toplumsal normların dışında kaldığı gerekçesiyle toplum tarafından görünmeyen bir kesimdir. Bir sınıf dışı olarak bu grupta bulunan bireyler genellikle göç yoluyla metropol kentlerde konumlanmış, suçlu veya sapmış davranışları benimseyen, alkol ve madde bağımlılığı olanları, evsizleri kapsamaktadır. (Bauman, 1999: 97-99). Aynı zamanda Bıçkı (2015) sınıf-altı kavramının içini, hem tabakalaşma sistemi içerisinde en altta bulunan kimselerin varlığıyla hem de içinde buldukları olumsuz dezavantajlı yaşam koşulları nedeniyle yoksulluk kültürünü benimseyen kimselerle doldurmaktadır. (Bıçkı, 2015: 49).

Sınıf-altı kuramı toplumun nasıl ve neden ayrıştığına dair bir yanıt aramayı doğurmuş ve bu da sosyal teoride toplumların tabakalaşmasını hem tarihsel hem de kültürler üzerinden ele alan toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik kuramının da ele alınmasını gerektirmiştir. Giddens'a göre toplumumuzdaki tabakalaşma sistemleri ekonomik eşitsizliklerden beslenmektedir (Giddens, 2012: 339). Bu noktadan bakıldığında toplumdaki tabakalaşma ve eşitsizliklerin varlığı, hem iktisadi hem de

kültürel eşitsizliklerin toplum üzerindeki etkisini irdelememizi gerekli kılmıştır. Zira alt sınıflardan üst sınıflara doğru gidildikçe her türlü haktan yararlanmak kolaylaşmaya başlamış ve bu durum, evsiz bireyler için toplumsal mobilité konusunun sorgulanmasına neden olmuştur (Erdendoğdu, 2014: 3).Çalışmada aynı zamanda toplumsal tabakalaşma kuramı ele alınırken klasik ve çağdaş sosyoloji teorilerindeki tabakalaşma kuramları göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmanın bu aşamasından sonra evsizliğin nedenlerinden olduğu düşünölen *yoksulluk kültürü* kavramı ele alınmış ve bu kavram evsizlerin toplumsal dünyayı algılayış biçimlerindeki öğrenilmış çaresizlik tavrını yansıtması bakımından önemli görölmüştür. Bu kavram özellikle günümüz metropol kentlerin gecekondulaşan bölgelerinde, yoksulluk içinde yaşamlarını idame etmeye çalışan bireylerin buldukları ortamda, benzer nesillerin nasıl ortaya çıktığını ve yoksulluğun nasıl yeniden üretildiğini anlamamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada yalnızca evsiz bireylerin kendilerini konu almaktan ziyade kendi ebeveynleri hakkında da bilgi almak için çaba sarf edilmiş ve böylece hem Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramını hem de yoksulluk kültürü kavramını evsizlikle ilişkilendirmek kolaylaşmıştır. Aile faktörünün irdelenmesi veya farklı aile karakterlerinin ortaya konması ile evsiz bireylerin çok boyutlu şekilde değerlendirilebileceği düşünölmüştür.

Bourdieu'nün penceresinden bakacak olursak, evsiz bireylerin bütün sermaye türlerinden yoksun oluşu onları tabakanın en altına itmekte ve bu yoksunluk onların yaşama dair umutlarını öğrenilmış çaresizliğin potasında eritmektedir. Kültür kavramı, evsiz bireylerin nasıl bir aile profili içerisinde yetiştiğine dair bir resim çizmekte ve aile kurumunun toplumsal yaşama katılımdaki önemine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla evsiz bireylerin eğitim imkânları, toplumsal yaşamdaki hareketlilik şansları, sosyal adalet ve fırsat eşitsizliği, madde bağımlılığı, travmatik aile hikâyelerinin varlığı evsizlerin şimdiki sosyal konumlarında belirleyici faktörlerdir. Evsizlik sorunsalına geniş bir penceren bakıldığında görölmektedir ki tüm makro ve mikro süreçler birbirleriyle etkileşim içinde, birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedirler. Kısaca evsizliği hak eden veya hak etmeyen, sosyal yardımı almaya hakkı olan veya olmayan gibi bir nitelemenin yapılması oldukça sorunlu bir yaklaşımdır.

Çalışmanın üçüncü bölümündeysen evsizlerin toplumsal yaşamdaki dışlanma mekanizmaları üzerinde durulmuştur. Öncelikle sosyal dışlanma kavramı hakkında literatür taraması yapılarak sosyal dışlanmanın türleri ve sosyal dışlanmanın gerçekleştiği alanlar göz önünde bulundurularak, evsiz bireylerin toplumda yaşadığı sorunlara ışık tutulması hedeflenmiştir. Evsiz bireylerin büyük çoğunluğu günümüz toplumlarında belirli şekillerde soyutlanıp görmezlikten gelmektedir. Bunlar mekânsal dışlanma, kirlilik yani bedensel dışlanma, sosyal alanlardaki iktidar mekanizmalarının icraatları sebebiyle dışlanma, medyanın evsizlere yönelik kullandığı dil dolayısıyla dışlanma ve aynı zamanda evsizliğin toplumun algı şemasında suçluluk ve tehlikelilik yargılarıyla bütünleşmesi nedeniyle dışlanma da evsizlerin toplumdan soyutlanmasında temel parametreler olarak gösterilmektedir.

Dördüncü bölümde araştırmanın yöntemi, amacı ve sınırlılıkları açıklanmış ve görüşme analizleri literatürdeki temalara bağlı kalınarak alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan iki ana yaklaşım vardır. Bunlar nitel araştırma yöntemi ve nicel araştırma yöntemidir (Baltacı, 2018: 231). Araştırma nesnesi insan olan pek çok sosyal bilim, insanın çok boyutlu, kompleks ve aynı zamanda içine doğduğu sosyal dünya sebebiyle, analiz yönteminin de çok boyutlu özelliklerine vurgu yapılmasının önemi üzerinde durmaktadır (Baltacı, 2019: 368-369). Özellikle evsizlik gibi hassas ve sorunlu bir alanın çok boyutlu bir değerlendirmesinin yapılması nitel araştırmalarla mümkün görünmektedir. Nitekim çalışma evsizliğin nedenlerini ortaya koyabilmek ve bu nedenlerin çok boyutluluğuna vurgu yapabilmenin önemi üzerine kuruludur. Öyle ki araştırmada evsiz bireylerin yaşam hikâyelerine yer verilerek hem içine doğdukları sosyo-ekonomik koşulların sorgulanmasını hem de bu koşulların evsiz bireylerin şimdiki sosyo-ekonomik durumlarıyla olan ilişkiselliğine değinilmek istenmiştir. Söylenebilir ki böylesine derin ve detaylı bir irdeleme ancak sosyal bilimlerde yaygın kullanılan görüşme tekniği ile mümkün olmaktadır. Bu bölümde araştırmada sahadan alınacak olan verilerin kalitesi göz önünde bulundurularak, en uygununun nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme olduğu kanısına varılmıştır. Araştırmada örneklem olarak İzmir’de bulunan Müyesser Turfan Geçici Konuk Evi’nin sakinleri seçilmiştir. Görüşmeler konuk evinde bulunan 50 evsiz bireyle yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Nitekim yapılan bu yüz yüze

görüşmede evsizlerin, içinde buldukları dünyayı anlayabilmek, onların gözünden toplumsal uzama bakabilmek, onların derinleşen yoksulluk süreçlerinde hangi aşamalardan geçtiklerini sorgulayabilmek, onların toplumsal hayattaki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik süreçler çerçevesinde değerlendirilmek istenmesi, çalışmayı tek boyutlu bir bakış açısından kurtaracağına inanılmıştır. Nitekim çalışma evsizliğin çok boyutlu nedenlerinin ve bu nedenlerin birbirleriyle etkileşimsel süreçlerini ortaya koymayı ve birbirlerini yeniden üreterek evsizliğin meydana gelmesine neden olduklarını açığa çıkarmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE EVSİZLİK

1.1.1. Evsizlik Tanımları

Evsizlik son yıllarda çeşitli sebeplerle pek çok farklı toplumda görünürlüğü giderek artan bir sosyal problemdir. Ancak bu; özellikle sanayi devrimiyle birlikte artan endüstrileşme, sömürü politikaları, kentleşme ve gelir eşitsizliği vb. kapitalist unsurların tahakküm kurduğu günümüz toplumlarında daha da göze çarpmaya başlamaktadır. Öte yandan uzun yıllardır varlığı söz konusu olsa da insanlık tarihinin her evresinde evsizlik kavramının içi farklı şekilde doldurulmuş ve evsizliğin ortaya çıkış nedenlerinin de hem ülke çapında hem de tarihsel olarak farklı süreçlerle şekillenmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu anlamda evsizlik olgusu da bununla ilgilenen bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Öncelikle evsizlik sorununun doğru bir şekilde anlaşılması için literatür taraması yapılarak, evsizlik hakkında tanımlamalara ve araştırmalara yer verilecektir. Literatürde önemli tanımlardan birisi Işıkhan'ın, *'geceleri yatacak uygun ve düzenli yeri olmayan terminal, gar, metro, bankamatik, köprü altları, park ve toplumun marjinal kesimlerinde yaşayan, kişi ve gruplar'* şeklindeki tanımdır (Işıkhan, 2006: 39)

Işıkhan'ın diğer ve daha kapsamlı tanımı ise literatürde şu şekilde yer alır; bireyin yaşamak için hem topluma hem de bu toplumdaki yaşamını idame ettirebilmek açısından en temel gereksinim olan barınmaya ihtiyacı vardır. Eğer toplumdaki birey bu ihtiyacını karşılayamayacak durumdaysa kişi sokağa mahkûm kalacak ve durumu gün geçtikçe kötüleşecektir. Ayrıca sokakta kaldığı süre boyunca yaşayacak olduğu olumsuz koşullar günden güne yaşamını tehdit eder hale gelecektir. Öyle ki bu bireyler aynı zamanda toplumun görünmez bireyleri olarak ötekileştirilmeye ve dışlanmaya açık hale gelecektir. Tüm bu koşulları sağlayan bireyleri evsiz olarak değerlendirmek mümkündür (Işıkhan, 2002: 35, Akt; Bektaş, 2014: 4).

G. Simmel'e göre ise evsizler; metropol kentlerin sokaklarında yoksulluk sonucu barınma ihtiyacından yoksun olan bireylerden oluşan kesimin, kent içinde belli başlı barınma evlerine giderek oralarda toplanması sonucu var olan kimseler olarak tanımlanır. Ona göre yoksul bireylerin bu şekilde bir araya gelebilmesi için tek koşul evsiz bireylerin var olması ve barınma evini andıran mekânların olmasıdır. Aynı zamanda bu yoksulluk biçiminin toplum tarafından görülme istemeyen, uzak durulan, tahammül edilemeyen bireyler olmasının evsizleri daha da görünmez yaptığı üzerinde durmaktadır (Simmel, 2009: 177).

K. Marx'ın kaleme aldığı *Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma* adlı eserinde günümüzdeki evsiz bireylerin daha çok (Engels'in Paris'in sokaklarını betimlediği eserinde olduğu gibi) yoksullukla ilişkilendirilmekte olduğunu görmekteyiz. Bu kesimin genellikle kaybedecek bir şeyi olmayan, toplumun en alt tabakasını oluşturan, Anderson'un tabiriyle bakımsız ve kötü bir görünümü olan, gerçek proleter ve *baldiri çıplaklar (sans-culottes)* yani ezilenler olarak adlandırıldığı açıktır (Anderson, 2018: 189).

Giddens ise evsizliği, sosyal dışlanmanın en aşırı biçimlerinden biri olarak tanımlar. Ona göre evsizler post modern çağda yaşayan bir bireyin gündelik pratiklerinin birçoğundan uzaktır. Temelde barınma ihtiyacından yoksun olan bu bireyler işe gitmek, sosyal ortamlarda vakit geçirmek veya markete gitmek gibi birçok insanın gün içerisinde düşünmeden yaptığı pratiklere, yaşam koşullarının elverişli olmamasından dolayı dâhil olamadığı ve dışlandığı bir süreç ele almaktadır (Giddens, 2012: 407).

Henry Rossi (1989) evsizlik kavramını, bireyin geleneksel olarak toplum tarafından tanımlanan bir hane dışında özellikle kentin ücra köşeleri olarak bilinen terk edilmiş metruk binalarda, metro istasyonlarında, hastane köşelerinde yaşamını devam ettirmeye çalışan kimseler olarak tanımlamaktadır.

Mossman ve Perlin'e (1992) göre ise evsizlerin ev dışında geçirdikleri sürelerle göre farklı evsizlik kategorileri ve tanımları vardır. Birincisi *epizodik evsizlik* türüdür; bu evsizlik tanımı daha çok, normal yoksulluk seviyesinin de altında olup sürekli bir gelire sahip olmadan yaşama çabasına sahip bireyleri kapsamaktadır. Bu evsizlik türünde bireyler zor koşullar altında hayatını devam ettirebilmek çabasıyla her an var olan kısıtlı imkânlarını da kaybedebilme riskine sahiptirler. (Mossman ve Perlin,

1992: 951-957'den Akt; Akyıldız, 2017: 69-71). İkinci tip evsizlik türü ise, *geçici evsizlik*dir. Bu evsizlik türü genel olarak bireyin normal aile yapısına sahip olamamasından kaynaklanan birtakım problemlerin varlığıyla evden uzaklaşmasına ve evsiz olmasına neden olan durum olarak ele alınmıştır. Özellikle sağlıklı olmayan bir aile ortamında ortaya çıkan sorunlardan dolayı bireyin kimsesizleşmesi ve evden uzaklaşmasıdır. Nitekim madde bağımlılığı, aile içi şiddet veya parçalanmış aile sorunu gibi etkenler bireyi ev ortamından uzaklaştıran önemli faktörlerdir. Üçüncü tip evsizlik ise, genellikle uzun süreli evsiz bireyleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu bireyler evsizlikleriyle barışmış ve durumlarını kabullenerek toplumsal uzamdaki pozisyonlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir gayretleri bulunmamaktadır (Akyıldız, 2017: 70).

Morris ve Gordon 2006 yılında yaptıkları bir çalışmada evsizlerden şu şekilde bahsetmişlerdir; evsiz kimseler uzun zamandan beri sokakta yaşamını sürdürmeye çalışan, acil servis önlerinde veya kentin ulaşımını sağlayan metronun ücra köşelerinde zamanını geçiren, ayrıca 45 gün ve daha uzun süredir belirli bir ücret karşılığında veya devletin sosyal politikası gereği hizmet veren barınma evlerinde yaşamak zorunda kalan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Morris ve Gordon, 2006, Akt; Bektaş, 2014: 6)

Tipple ve Speak (2005) gelişmekte olan ülkelerdeki evsizlik tanımlarını incelemiş ve farklı tanımlar üzerinde durmuşlardır. Örneğin onlara göre Dupont (1998) sokakta kalan evsiz bireylerden bahsederken kaldırım sakini insanlar, çatısız veya korunmasız insanlar olarak bahseder. Evsiz terimini kullanmaktan kaçınmasının nedeni ise evsizliğin yalnızca bir barınma eksikliğinden ziyade aile kökleri olmayan bireylerin yaşadıkları problemlere de dikkat çekmesi ile ilgilidir. (Tipple ve Speak, 2005: 338). Aynı zamanda evsizliği tanımlarken sosyal dışlanma kavramına da yer verirler. Dolayısıyla evsiz bireyler ötekileştirilen, sosyal bağları olmayan ve görmezden gelinen bireyler olarak tanımlanmaktadırlar (Tipple ve Speak: 339).

Gaetz vd. (2012) evsizliği, bireyin daimi kalacak yerinin olmaması, ekonomik yetersizlik, yetersiz ve ucuz konut sorunu gibi nedenlerin yanında özellikle siyahi bireylerin dışlanması sonucu ırkçılık ve benzeri ötekileştirme süreçlerinin de evsizliğin gelişimi üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca evsizliğin toplumda durağan bir süreç olmadığını, aksine her bireyin içinde bulunduğu koşulların zamana bağlı değişkenlik göstermesi sebebiyle akışkan olmasının önemine vurgu yapmaktadırlar (Gaetz, vd., 2012). Nitekim evsizlik, bireyin şimdiki güvencesiz

ekonomik durumuyla, mülk sahipliğiyle, aile ilişkileriyle, madde bağımlılığıyla, fizyolojik veya psikolojik rahatsızlıklarla değişen akışkan bir süreçtir.

Farklı bir evsizlik yaklaşımı ise Anderson'un (2017) Hobo isimli eserinde karşımıza çıkmaktadır. Bu evsizlik tipi özellikle yazarın *Hobohemya* diye bahsettiği Chicago'nun güney kesimlerinde sokaklarda yaşayan evsizlerden oluşmaktadır. Bu kesim genellikle şehirden izole bir kültürel meydan olarak betimlenmektedir. Buradaki evsizler genel olarak barınma imkânından yoksun, hem ufak tefek işlerde çalışan hem de bulunduğu yerde sürekli kalmayan gezgin evsizlerdir. Yazarın Hobo ismini verdiği evsiz bireyler geceyi çoğunlukla tren garlarında, trenlerde veya şehirdeki 'kafes' olarak adlandırılan oldukça ucuz 2 metrelik odaları kiralarak geçirmektedirler (Anderson, 2017: 35-53)

Bektaş'ın aktardığı şekliyle evsizlik üzerine yapılan bir diğer çalışmada James Franklin'in Amerika'da yaptığı bir araştırma sonucunda evsiz kimselerin özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya göre; evsizler genel olarak barınması mümkün olmayan, içlerinde hem normal hem de akıl hastalığına sahip bireyler olan, geçici barınma evlerinde konaklayan kimseler olarak nitelenmektedir. (Franklin, 1992: 11'den Aktaran, Bektaş, 2014: 5)

Gürcan'ın (1997) İstanbul'daki evsiz ölümleri üzerine yaptığı çalışmanın, çalışmamızın teorik kısmını oluştururken betimleyici bir etkisi olmuştur. O evsiz bireyleri ruhsal ve bedensel (çoğunlukla kronik) rahatsızlıkları olan, toplumdan soyut bir şekilde yaşamını idame etmeye çalışan, uyumak için parkları, metruk binaları ve köprü altları gibi güvenlikten yoksun alanlara mahkûm bırakılmış bireyler olarak tanımlamaktadır. Ayrıca evsiz bireylerin içinde buldukları olumsuz yaşam koşulları sonucunda alkol ve diğer maddelere olan bağımlılık artış göstermektedir. Nitekim madde kullanan bireyler zamanla bağımlı oldukları maddeye ulaşabilmek için suç işlemektedir (Gürcan, 1997: 3-5). Görüldüğü gibi evsizlik ülkeden ülkeye, toplumdan topluma farklı anlamlara ve biçimlere bürünen bir olgudur. Bireyin ne şekilde evsiz kaldığı, evsiz olarak yaşamını ne şekilde devam ettirdiği toplumların kültürel ve sanayileşme süreçlerinde var olan yapılarına göre şekillenen bir süreçtir.

Evsizlik olgusu literatüre bakıldığında çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan ilki insan yerleşimi için uygun olmayan alanlarda yaşamını idame etmeye çalışan fiziksel barınaklardan yoksunluk olarak tanımlanan *mutlak evsizlik*dir. İkincisi ise *gizli evsizlik*

de denilen gün içinde evsiz olduğunun farkına varılmayan part time işlerde çalışabilen bireylerin yine barınak yoksunluğu dolayısıyla geceyi sokakta geçiren bireyleri kapsayan *göreceli evsizlik* (Roebuck, 2008: 11).

Toronto’da 300 evsizle gerçekleştirilen bir araştırmada kadınların %49 ‘unun erkeklerin ise %16’sının çocukluk çağında cinsel istismara maruz kalarak evsiz olmaya aday bir birey haline geldikleri ortaya koyulmuştur. Aynı zamanda yüksek düzeyde aile içi şiddet, ekonomik durum dolayısıyla yetersiz barınma ve beslenme de evsizliğin ortaya çıkmasında temel etmendir. İngiltere’de ise evsizlik önceleri bireysel bir sorun olarak kabul ediliyorken 1977’de çıkarılan evsizlik yasasıyla yapısal bir konut sorunu olduğu kabul edilmiştir (Neale: 1997).

Yurtdışında genç evsizlere yönelik yapılan çalışmalarda evsizliğe neden olan faktörlerin aile içinde yaşadıkları şiddet ve istismar oldukları saptanmıştır (Shapcott: 2007’den Akt; Roebuck, 2008: 14).

Neale’ye göre evsizlik hakkında iki farklı görüş yaygındır. Bunlar evsizliklerine kendileri neden olan kesim ve evsizlikleri diğer unsurlar tarafından inşa edilen kesim şeklindedir. Öteden beri pek çok araştırmada evsizler, içinde buldukları durumdan kendileri sorumlu tutulmuştur (Neale, 1997: 49). Ancak ona göre bu düalizmler evsizliği açıklamak için yetersizdir. Bu sebeple Neale evsizliği var eden nedensellikleri açıklamak için Foucault’nun farklı iktidar alanlarının varlığını ortaya koyan ‘mikro güç’ kavramına odaklanmaktadır. Nitekim Foucault’ya göre evrensel tek bir güç hâkim değildir. Ona göre güç her yerdedir ve çeşitlidir. Çünkü gücün tek bir kaynağı yoktur. Bu sebeple evsizliği açıklarken tek bir yapısal olguyu göz önünde bulundurmadan ziyade farklı alanlardaki yerel mikro güçlerin hâkim olduğu süreçleri de dâhil etmek gereklidir (Neale, 1997: 52-53). Nitekim evsizlik olgusunu meydana getiren güç odakları yapısal özelliklerle ortaya çıkarken aynı zamanda bireysel yani mikro güç merkezlerinin de etki ettiği bir süreçtir (Küçük, 2014: 60). Örneğin; aile içi ilişkiler, sosyal statü, ekonomi, madde bağımlılığı, psikiyatrik veya fiziksel rahatsızlıklar, bireyin ırkı, cinsiyeti ve yaşı gibi unsurların evsizliğin profilini oluştururken bir arada okunması gereken unsurlardır.

Son olarak, Avrupa’da evsizlerle çalışan Avrupa ulusal örgütler federasyonu (FEANTSA) evsizlik üzerine veri toplamada ve tanımlama yapmada yeni yaklaşımlar üzerinde durmuştur. Özellikle evsizliğin birden fazla boyutu olduğunu

ve uluslararası çalışmalarda kullanılması gereken ortak bir tipoloji olması gerektiğini belirtmiştir. (OECD Affordable Housing Database-<http://oe.cd/ahd> OECD - Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs, 2020). Örneğin sokak ve kamusal alanlardan başka gidecek yeri olmayan birinci kategori, barınması olmayan gündüz gezgin ancak geceleri belirli noktaları uyumak için seçen ikinci kategori, evsiz bireyler için inşa edilen ve yalnızca belirli bir süreliğine barınma ihtiyacının karşılandığı barınma evlerinde kalanları niteleyen üçüncü kategori, sağlık kuruluşlarında tedavi süreçleri sonlansa dahi gidecek yerleri olmaması nedeniyle kurumda gereğinden fazla kalan evsiz bireyler dördüncü kategori, derme çatma veya kerpiç denilen gecekonduya benzer ya da çadır vb. mobil yani taşınabilir olan yapılarda yaşayan evsiz bireyler beşinci kategori ve konut sıkıntısı sebebiyle arkadaş, tanıdık veya akraba evinde kalan evsiz bireyler altıncı kategoriyi oluşturmaktadır. Burada bahsi geçen kategoriler FEANTSA tarafından evsiz bireyleri tanımlamak için geliştirilmiş ortak tipolojilerdir (FEANTSA,2018,www.feantsa.org/download/fea-002-18-update-ethos-light-0032417441788687419154).

Evsizlik bugün pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kapitalist işleyiş sürecinin önemli bir sonucudur. Evsizlik günümüzde hızlı nüfus artışı ve özellikle bu artışın büyük şehirlerdeki en önemli sebebi olan göç, kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü, ucuz konut bulamama sorunu, işsizlik, çarpık kentleşme ve buna bağlı olarak da yetersiz ve dengesiz beslenmek gibi nedenlerle, bugün bireylerin hem evsiz kalmasına hem de evsiz kaldıkları süreç boyunca olumsuz yaşam koşullarıyla karşılaşmalarına neden olur (İlhan ve Ergün, 2010: 80).

Çalışmamızın çıkış noktası olan bu sorunsal, evsizliği meydana getiren farklı güç merkezlerini bir arada değerlendirerek nedenlerini bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Makro ve mikro boyutları ele alırken bize yol gösterecek olansa Bourdieu’nün sosyal sorunları ele alırken kullandığı yapısal-inşacı düşünce sistemidir. Bu bakış açısıyla evsizlik olgusunu ele almadan önce Bourdieu’nün yapısal-inşacı sürece olan bakış açısını ve bu kavramı nasıl temellendirdiğini açıklamakta fayda vardır. Ancak bunu yaparken sosyal teoride, toplumsal bir problemi anlamaya ve açıklamaya yarayan benzer teorileri ve bu teorilerin çıkış noktası olarak kabul edilebilecek modernizm ve post-modernizm, yapısalcılık ve post-yapısalcılık gibi düşünce

sistemlerini de açıklamanın, çalışmanın derinliğini arttırmakta faydalı olduğunu görmekteyim.

1.2. SOSYAL TEORİLER BAĞLAMINDA EVSİZLİK

1.2.1. Post-modernizm

Post-modernizm kavramının tarihsel serüvenine bakıldığında modernizm olgusuyla birlikte anıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kavramı iyice anlamak ve açıklamak için öncelikle modernizm kavramına bakmak ve daha sonra da post-modernizm kavramıyla olan ilişkisine değinmek gerekir.

Modernizm, on dokuzuncu yüzyılda aydınlanmanın etkisiyle ortaya çıkan hümanist, her şeyin kaynağının akıl olduğunu ortaya koyan dolayısıyla tüm nedenselliklerin açıklamasının da akli merkeze koyarak yapılmasını gerektiren, rasyonalist ve ilerleme odaklı bir anlayışa sahiptir. Bu nedenle bu yüzyılda yaşayan çoğu bireyin Orta Çağ'da kalmış dogmatik düşüncelerden kurtulmasını ve dinsel inançlara körü körüne bağlanmasını engelleyen bir akım olduğu söylenebilir. Modernizmle birlikte insanlık sanayileşme ve laikleşme yolunda adım adım ilerlemiş, akli tüm düşünce sistemlerinin merkezine koymuş ve modernitenin etkisinde olan birçok toplumda da kutsal akıl en önemli yol gösterici haline gelmiştir (Şimşek, 2014: 14). Post-modernizm ise modernitenin tüm bu düşünce tipolojilerine karşı bir düşünce sistemi geliştirerek moderniteyi eleştirmiştir. Post-modern düşünürler olan Lyotard ve Boudrillard'ın ortaya koyduğu eserlere bakıldığında da bu düşünce biçiminin hâkim olduğu görülür. Lyotard'ın Postmodern Durum (1990) isimli çalışması 'bilgi'nin toplumsal uzamda farklı biçim ve türevlerinin bulunabileceğini vurgulamaktadır. Post-modernizm aynı zamanda toplumsal alanda bulunan olay veya olguları bir bütün olarak değerlendirmek yerine birbirlerinden farklı bağımsız mikro alanlar şeklinde değerlendirmeyi, dolayısıyla toplumsal alandaki herhangi bir problemi açıklarken bütünleştirici teorileri veya büyük anlatıları da kullanışsız kabul etmektedir (Lyotard, 2013). Bu bağlamda söylenebilir ki post-modernist düşünürler, geneli ilgilendiren ve büyük anlatıları benimseyen kuramları reddeder. Çünkü günümüz toplumlarındaki gerek sınıf, gerek ırk gibi bütünleştirilemez farklı kimliklerin mevcut olduğu bir toplumsal yapıda, onların büyük anlatılardan

ziyade daha özel ve öznel değerlendirilmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır (Sarup, 2010: 210-218).

Post-modern düşünörlere göre, modernizmin temel öğretisi olan aklın her Őeye muktedir olduğu düşünöcesinin miadı dolmuştur. Özellikle sosyal teorideki büyük anlatılar artık toplumsal hayatta karşılığını bulamamaktadırlar. Çünkü post-modernistlere göre günümüz toplumları mikro parçalara ayrılmış ve çok çeşitli yapıların bulunduğu kompleks süreçleri içeren alanlar söz konusudur (Cuff vd, 2015: 320-323). Söylenebilir ki post-modernite düşünce sisteminin toplumda farklı iktidar formları üzerine yaptığı çıkarımlarla evsizlik olgusunun açıklanmasında oldukça etkili olduğunu belirtmekte fayda vardır (Küçük, 2014: 61).

Post-yapısalcılık ve post-modernizm toplumdaki her olgunun tek bir nedene bağlanmaması gerektiği üzerinde duran düşünce sistemleridir. Literatürde ev ve evsizlik üzerine yapılan tartışmalarda genellikle bireysel ve yapısal faktörlerin ayrı ayrı değerlendirildiği görölmektedir. Ancak Neale (1997) evsizlik olgusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış, post-modernitenin gereklilikleriyle ev kelimesini anlamsal olarak sorgulamıştır. Ev klasik olarak değerlendirildiğinde birey için temel ihtiyaçların karşılanmasının yanı sıra dışarıdaki tehlikelerden korumasıyla, özel yaşamı kontrol etmesiyle ve koruyucu işleviyle yalnızca bir barınaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Ancak bakıldığında her birey için ev kavramı farklı şekillerde tezahür edebilir. Bu durum bireyin içinde bulunduğu aile yapısına, ekonomik düzeyine, kültürel yapısına ve coğrafi bölgesine göre farklılık gösterir. Bu sebeple ev olgusunu tam anlamıyla tanımlamak oldukça zordur. Aynı Şey evsizlik olgusu için de geçerlidir. Batı toplumlarında daha yaygın olarak görölen evsizlik yalnızca ekonomik, işsizlik ve benzer birçok sebepten ziyade bireyin kendisini nasıl tanımladığı ve hissettiğiyle de bağlantılı olan bir süreçtir. Örneğın evsiz bir birey sokakta yaşamasına rağmen –ki literatürde oldukça sık karşılaşılmıştır- sokakları evi olarak benimseyebilir ve kendini evsiz kategorisine sokmayabilir. Aynı şekilde güvenilir bir çatı altında yaşayan birey de günümüz toplumlarında kendini evsiz gibi hissedebilir (Neale, 1997: 55). Post-modernite bu çok boyutlu ve belirsiz olan sürecin açıklanması için önemli bir yol gösterici olarak kabul edilebilir. Örneğın literatürde geçici, gizli ve sürekli olan evsiz profillerinin nedenleri benzer olmayabilir. Bu da evsizliğin nedenlerini genel bir çerçevede ele almayı sakıncalı kılar. Dolayısıyla post-modernitenin buyurduğu gibi

kavramları çok boyutlu olarak ele alıp tanımların inşa süreçlerinde etkisi olan her türlü mikro anlatıyı hesaba katarak değerlendirmek, evsizlik gibi günümüz toplumlarının görünmez yarası olan olguların nedenlerini ortaya koyabilmek adına daha kapsamlı bir bakış açısı sağlayabilmektedir.

1.2.2. Post-Yapısalcılık ve Güç İlişkileri

Post-yapısalcılık da tıpkı post-modernizm gibi kendini var eden ve kendinden önceki düşünce sistemine karşılık gelen, eleştiren bir kavramdır. Dolayısıyla post-yapısalcılığı anlamamız için öncelikle yapısalcılık olgusuna bakmakta fayda vardır. Bilindiği gibi yapısalcılık, köklerini Ferdinand De Saussure'ün (1857-1913) dil bilim üzerine yaptığı çalışmalardan almaktadır. (Cuff vd., 2015: 222). Yapısalcılık adından da anlaşılacağı üzere öznenin çok yapıyı merkeze alan bir düşünce sistemidir. Bu öğretiye göre herhangi bir öznenin yapıdan bağımsız düşünülmesi beklenemez ve özne üzerinde belirleyici olanın yapı olduğu vurgulanır. Yapı kavramı özellikle büyük anlatılar veya bütünsellik gibi özneye göre daha geneli ve bütünü temsil eden kavramlarla ilişkilendirilmektedir (Kotlu, 2007: 41). Yapısalcılık sosyal teoride toplumdaki bireylerin zihinlerinin derinliklerinde var olan yapıları ortaya çıkarmaya çalışır. Kısacası yapılar öznenin dışında var olan aynı zamanda özneyi etkisi altına alan unsurlardır. Dolayısıyla literatüre bakıldığında Fried'ın 'bilinçdışı' kavramı tam da bu noktada önemlilik arz eder. Toplumsal hayattaki birçok bireyin farkında olmadan bilinçdışı yapılar tarafından düşünce sistemleri çerçevelenmiş ve kısıtlanmıştır (Cuff vd, 2015: 224). Ayrıca adını Levi-Strauss ile yapısal dilbilimin sosyal teorilere uygulanmasıyla duyurmuş ve modern dünyadaki sosyal olgulara uyarlanabilir hale getirilmiştir.

Post-yapısalcılık tıpkı post-modernizm gibi toplumdaki makro süreçlerden ziyade mikro süreçlerle makro süreçleri ilişkisel olarak değerlendiren, yani tek bir güç sisteminin varlığını kabullenmeyen bir düşünce sistemidir. O da post-modernizm gibi, kendinden öncekini yani yapısalcılığı eleştirmiş ve sorgulamıştır. Nitekim yapısalcılık öz olarak doğru olanı metnin veya sosyal olgunun arkasında görmekteyken, post-yapısalcılık ise metnin anlamını veya doğru olanı okuyucu ile olan etkileşimsel sürecin belirlediği üzerinde durmaktadır (Sarup, 2010: 12). Post-yapısalcılara göre toplumda herhangi bir olguya veya ilişkilere etki eden tek bir hakikatin olduğu anlayış yanlıştır. Çünkü bahsi geçen bu olgu veya ilişkiler, içinde buldukları sosyal dünyanın

niteliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Neale’de post-yapısalcılığın özünün toplumsal ilişkilerdeki mikro boyutlara yani yapısalcılığa nazaran daha çok ayrıntılara odaklandığını ve toplumdaki mikro güç ilişkilerini merkeze aldığını belirtir. Dolayısıyla ona göre bu öğreti ‘çeşitlilik, öznellik ve göreceliği’ önemli kılmaktadır (Neale, 1997: 43). Bu konuda Neale’nin (1997) evsizliğin post-yapısalcı bir bakış açısıyla nasıl ele alınabildiği yazısına odaklanmak gerekir. Ona göre, şimdiye kadar evsiz kimselerin evsiz olmalarının nedenleri temelde aynı düaliteler çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle evsizliğe yönelik indirgemeci yaklaşımlar olan bireyi merkeze alan ve yapıyı merkeze alan açıklamaların evsizlik gibi çok boyutlu bir sürecin anlaşılır kılınmasındaki yetersizliğine odaklanmaktadır (Neale, 1997: 52).

Bilinmektedir ki tek bir merkezi gücün olmadığını, iktidarın yani güç mekanizmalarının toplumun her zerresinde olabileceğini öne süren düşünür, Foucault’dur. Foucault’nun çalışmalarının temelinde disiplin ve oto-kontrol sağlayan iktidar ve öznelerin doğalarının anlaşılması yatmaktadır. Onun mikro iktidar analizleri ile evsizlik olgusunu tartışmak sosyal teorinin zenginliği açısından önemlidir. Foucault iktidarı klasik ve gelenekselleşmiş yaklaşım biçimlerinden farklı olarak ele almış ve toplumsal ilişkilerin her hücresine tekabül eden bir olgu olarak değerlendirmiştir. Çünkü ona göre iktidarın anlamı ve imgesi tek bir nesneye yüklenmemeli ve iktidarın farklı ve mikro formları dikkate alınmalıdır (Tekelioğlu, 1999). Toplumdaki güç ilişkilerinin analizini yaparken toplumun tek ve merkezi bir güçten ziyade, farklı güç merkezinin olduğunu ve dolayısıyla sosyal problemlerinde farklı nedenlerinin ve sonuçlarının olduğunu ortaya koyar (Best ve Kellner, 1991: 98). Dolayısıyla evsizlik olgusunun da bu çok boyutlu bakış açısıyla ele alınması gerektiği aksi halde yetersiz ve tatmin etmeyen sonuçlarla karşılaşacağımız aşikârdır. Modern toplumlarda çeşitlilik ve farklı formların varlığı arttıkça farklı idari işlevsellikler ve güç merkezleri var olmuş ve toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Doğal olarak tek bir alanda merkezi bir gücün bulunması olanaksız hale gelmiş ve çeşitli formlarda karşımıza çıkarak sadece bir amaca yönelik değil her bağlamda ve her söylemde var olmuşlardır (Cuff vd, 2015: 297-298).

Evsizliğe sebep olanlar yalnızca salt yapısal unsurlar olarak ele alınmamalıdır. Dolayısıyla evsizin gerçek anlamıyla evsiz kalmasına neden olan sosyal adaletsizlikleri var eden makro yapılar ile bireylerin ‘ötekilere’ göre daha iyi şartlarda veya bir konutta yaşamasını sağlayan farklı hayat şansları sosyal teoride ilişkiyel düzlemde ele

alınmalıdır. Aynı zamanda Neale'nin (1997) makalesinde de ele aldığı gibi son zamanlarda evsizlik üzerine yapılan araştırmalarda da kişisel karakteristik özellikler de evsizlerin neden evsiz olduklarını açıklar niteliktedir. Kişinin yaşı, cinsiyeti, ırkı, ekonomik durumu, mesleği, aile geçmişi, psikiyatrik rahatsızlıkları ve bağımlılık durumu gibi birey üzerindeki farklı güç merkezlerinin evsiz kalma ihtimalini arttırdığını ortaya koymanın sosyal bilimler açısından etkisinin büyük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Neale, 1997: 53).

1.2.3. Yapı ve Fail İlişkisi Bağlamında Evsizlik

Giddens'a göre toplumsal yapı ve insan eylemi birbirlerinden bağımsız var olamazlar. Ona göre sosyal bilimlerde tartışılmalı bu iki alan hem birbirlerinden etkilenen hem de birbirlerini etkileyen bir süreç içinde var olurlar. (Slattery, 2012: 487). Sosyal yapı salt toplumdaki bireyleri etkileyen bir olgu değildir aksine sosyal etkileşim sonucu toplumdaki bireyler tarafından üretilmeye müsait bir olgudur (Yıldırım, 1999: 27). Özne, toplumdaki makro yapılar tarafından inşa edilen bir otomat olmaktan çıkmakta dolayısıyla bu yapılar içinde öznenin eylemleri ve tutumu önemli olmaktadır. Ancak Giddens'a göre öznenin bu konumu sınırlıdır. Bu sınırlılık Tatlıcan'a göre bir toplumun tarihsel hafızasında bulunan mevcut yapılar ve bireylerin dışında gelişen yapıların etkisi kadardır (Zarif, 2007: 15-16). Burada üzerinde durulması gereken kavram yapı ve fail etkileşimi kavramıdır. Nitekim bu kavramla Giddens'in sosyolojisinde etkili olan hususlar yakalanabilir. Ona göre bir yanda bireyi ve daha küçük yapıları kenara koyup, önceliği kurumsal mekanizmalara yer vererek yapı ve sınırlılık kavramlarına odaklanan yapısal işlevselcilik, diğer tarafta ise bireyi önemseyen, bireyi çalışmaların merkezi unsuru haline getiren ancak bu sefer de yapı, büyük anlatılar ve makro kavramlarını geride bırakıp önemsizleştiren yorumsamacı yaklaşım iki problemlili alandır. Giddens'ın tam da bu noktada tıpkı Bourdieu gibi sosyal teoriyi her iki yakasındaki doksik düşüncelerden arındırıp, sosyal teoride olguların açıklanmasına yeni bir soluk getirdiği söylenebilir (Giddens, 1979: 240; Akt: Yıldırım, 1999: 28).

Kısaca tahmin edileceği gibi Giddens evsizliği meydana getiren olguların yapısal ve bireysel mekanizmaların etkileşimi sonucu ortaya çıktığını savunur. Giddens post-modern toplumlarda sayıları giderek artan evsiz bireyleri yapısal mekanizmalar ve bireysel mekanizmalar çerçevesinde ele alır. Aynı zamanda bu ikircikli yapının

etkileşimsel süreci bağlamında bakıldığında evsiz bireylerin toplumda pasif bir duruştan ziyade, bu durumla mücadele içinde olabileceklerini savunmaktadır (Neale, 1997: 56-57). Böyle bir yaklaşım evsizlerin içinde buldukları durumdan sorumlu oldukları veya bilinçdışı süreçlerle yapısal mekanizmalar olan politika, ekonomi ve benzeri sistemlerin kurbanı oldukları şeklindeki indirgemeci yaklaşımları da aşma imkânı sunar. Nitekim evsiz bireyler, diğer bireyler gibi düşünme, anlama ve değerlendirme yetilerine sahip olmakla birlikte temel yaşam hakkına sahip olan toplumsal aktörlerdir. Evsiz bireylerin toplumsal uzamda tercih yapma imkânı olsa da kuşkusuz bu içinde bulunduğu koşullarla sınırlıdır. Sonuç olarak Giddens'in bu yapılaşma teorisi evsizlik bağlamında toplumsal ve bireysel eylemlerin ve eğilimlerin kaotik yapısını irdeleyerek, araştırmacının dogmatik, indirgemeci ve ikircikli sosyal teori mefhumundan uzaklaşmasını önermektedir (Fitzpatrick, 2005: 9).

Sosyal teoride yapı-fail ikiliğini gözeten bir diğer yaklaşım ise yapısal-inşacı yaklaşımdır. Yapısal-inşacı yaklaşımın kavramsal ilişkisi daha önce değindiğimiz modernizm ve post-modernizm, yapısalcılık ve post-yapısalcılık düşünce sistemleri arasındaki etkileşimsel sürece benzemektedir. Dolayısıyla evsizliğin yapısal-inşacı yaklaşımla analizinin mümkün olup olmadığını tartışmadan önce yapısalcı yaklaşım ve inşacı yaklaşımı açıklamak daha anlamlı olacaktır.

1.2.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcılığın ilk olarak 20. Yüzyılda Ferdinand de Saussure'ün ölümünden sonra (1916) ortaya çıkan *Genel Dilbilim Dersleri*'nde öğrencileri tarafından kaleme alınan notlarda ilk izleklerini görmek mümkündür (Dekens, 2017: 13). Saussure'ün dilbilimi derslerinde dile olan yaklaşımlarında ortaya çıkan 'dizge' kavramı, günümüzde yapısalcılık düşünce sisteminin kaynağını oluşturan 'yapı' kavramının ele alınışı ile büyük benzerlik göstermektedir. Dizge, ona göre dilin biçimidir. Dili ise öğeler arasındaki ilişkisel süreçlerin meydana getirdiği bir 'göstergeler dizgesi' olarak kabul eder. Ona göre dilbilimi çalışmalarındaki 'söz', öznenin yaratımı bir olgu iken; 'dil' ise bütün ve makro olanla ilgili bilinçdışı alanı temsil eder (Yücel, 2015: 29-31). Yapısalcılığın gelişmesine katkı sağlayan diğer bir isim Claude Levi-Strauss'tur (1908-2009). Levi-strauss' un yapısalcı yaklaşımını antropoloji üzerine kaleme aldığı eserlerinde görmek mümkündür. Özellikle ilk toplumların düşünce ve tutumlarını ifade

etme biçimleriyle günümüz toplumlarının düşünce ve tutumlarını ifade etme biçimlerini karşılaştırmıştır. Ona göre bu karşılaştırmada basit farklılıklar mevcut olsa da her iki toplumun da zihinsel işleyiş süreci aynıdır (Cuff, 2015: 226-228). Bu düşünce, ifade etme biçimleri açısından her iki topluluğun elinde bulunan araçların birbirlerinden farklı olduğunu göstermekte ve dolayısıyla zihinsel işleyiş süreçleri aynı olsa bile dile getirme şekilleri farklılık göstermektedir. Levi-Strauss yapısalcı yaklaşımla arkaik toplumların ve modern toplumların alışkanlıklarını veya düşünce biçimlerinin nasıl oluştuğunu ve arkasında yatan nedenleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Yapısalcılık temelde sosyolojik olarak toplumsal dünyada var olan olguların arkasındaki görünmeyen yapılara odaklanır ve araştırma konusu olarak da görünen şeyin arkasındaki mekanizmaları benimser. Aynı zamanda yapısalcılık yaklaşımındaki yapı kavramının, bir bütünü oluşturan pek çok ögenin bir araya gelerek meydana getirdiği bir sistem olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla yapı, ögelerin toplamından daha fazlasıdır. Bu yaklaşım yapının bireye olan üstünlüğünü vurgulamaktadır (Kızılcelik, 2002'den Akt; Kotlu, 2007: 41). Kızılcelik, toplumsal yapı olarak ele alınan yapıların 'ekonomi, eğitim, aile, din ve siyaset' gibi kurumlardan oluşan, geneli ve bütünü temsil eden alanların olduğunu söyler (Kızılcelik, 2002: 164'den Akt; Kotlu, 2007: 40-41).

P. Bourdieu 1950'lerde Fransız ekolünün benimsediği düşünce sistemi olan yapısalcı yaklaşımı benimsemiştir. Ancak yapısalcılık ona göre olguların sadece bütününe ele alarak anlamaya kalkıştığı ve sosyal olguların karmaşıklığına ve çok boyutluluğuna vurgu yapmakta yetersiz kaldığı için yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşmıştır (Çeğin, 2013: 7). Bu başlık altında üzerinde durulmak istenen yapısalcılığın ne olduğu veya yapısalcı düşünürlerin kimler olduğu değildir. Aksine burada yapısalcılığı ele almaktaki amaç, yapısalcılığın temel fraksiyonlarını vererek Bourdieu'nün yapısalcılığa olan yaklaşımı ve bakış açısını ortaya koymaktır.

Bourdieu yapısalcılığın sosyal bilimlerin ele alınmasındaki kısıtlayıcı faktörleri görmüş ve yapısalcılığı eleştirmiştir. O, yapısalcılığın toplumsal dünyadaki aktörlerin öznel varlığını ve öznel eğilimlerini dikkate almadığını ve aynı zamanda yapısalcılığın, aktörlerin toplumsal dünyadaki deneyimlerini dikkate almadığı gibi onların aralarındaki ilişki boyutuyla da ilgilenmediğini dile getirmektedir (Çeğin, 2013: 10-12). Eleştirel bir dil ile söylenecek olursa, yapısalcılık hem bireyi yani özneyi bir araştırma nesnesi olmaktan çıkartarak hem de bireyin toplumsal dünya üzerindeki etkisini en aza

indirgeyerek varlığını görmezden gelmektedir. Bourdieu yapısalcılığın toplumsal dünyadaki olguları incelerken getirdiği dezavantajları ortaya koymakta ve bu olguların veya eğilimlerin yalnızca yapı ile değil fail ile ilgili olduğu üzerinde durarak hem yapıyı hem de bireyi merkeze koyan bir anlayış geliştirir. Onun faili yapı içerisinde üretkenlik sağlayabilen bir unsurdur ve bu nedenle faili bir inşa süreci içerisinde değerlendirir. Bourdieu'nün inşa veya inşacılık olarak ele aldığı süreci, yapıyla olan ilişkisi içerisindeki konumunu belirlemek adına daha detaylı ele almak yerinde olur.

1.2.5. İnşacı Yaklaşımı

Pierre Bourdieu sosyolojisi sosyal bilimlerdeki karşıtlıkları aşmak üzerine kuruludur. Onun sosyoloji anlayışı temelde güç ilişkilerini ve toplumsal eşitsizlikleri ortaya koymaktır (Crossley, 2015: 210). Sosyal bilimlerdeki mevcut karşıtlıkları aşmak için '*yapısal inşacı veya inşacı yapısalcılık*' olarak adlandırdığı yaklaşımı ile bu eşitsizlikleri ve iktidar analizini derinlemesine inceleyebilmektedir. Nitekim inşa kavramı Bourdieu'nün bireyin yaratıcı etkinliğini veya bireyin toplumsal uzamdaki etkisini göstermeye yarayan bir araçtır.

Bourdieu, inşacı perspektifi kendi sosyolojik perspektifindeki temel kavramlarından olan *habitus* kavramı ile açıklamaktadır. Öyle ki, tüm bu makro ve bütüncül yapıların içinde, toplumsal aktörlerin algılayış, düşünce biçimleri ve bireyin eylemlerinin varlığı üzerinde durarak toplumsalın oluşumunda özneye de yer vermektedir. Dahası yalnızca büyük anlatılarla toplumsal aktörleri açıklamaya girişen pek çok sosyal bilimciyi tek yönlü ve makro açıklama metodunu benimsemiş alışkanlıkları yüzünden sosyal teorinin diğer alanlarına yönelik körlük geliştirdiklerini belirterek eleştirmektedir (Bourdieu, 1989: 14-15'den Akt; Çeğin, 2013: 12). Bu noktadan bakıldığında Bourdieu günlük yaşamdaki bireyin içinde bulunduğu konumu etkileyen iki farklı süreç olduğunu ortaya koyar; toplumsal yapıyı oluşturan başta ekonomi, din, siyaset ve aile gibi kurumlarla, bu kurumlarla birlikte yaşayan özne arasındaki ilişkiseldir. Bireyin içinde bulunduğu dünyada sahip olduğu sermaye biçimlerinin (ekonomik, kültürel, sosyal vb.) miktarı ve bahsedilen bu ilişkiyel süreç, toplumsal konumda belirleyicidir (Crossley, 2015: 205).

Bourdieu burada toplumsal gerçeklikteki pratiklerin gelişmesini etkileyen dışsal ve zorlayıcı yapılar olduğunu kabul etmekle birlikte bu gerçekliğin tamamen dışsal ve

zorlayıcı yapılarla meydana geldiği düşüncesinden de uzaklaşmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın başında da belirtildiği üzere Bourdieu sosyolojisi toplumsal olgulara atfedilen teori-pratik, makro-mikro ve öznel-nesne gibi ikircikleri aşma girişiminde bulunur. Onun bu yaklaşımı vasıtasıyla çalışmamızda yapısal faktörler olan kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, neoliberal politikalar, gelir eşitsizliği, toplumsal tabakalaşma ile bireysel faktörler olan ırk, yaş, cinsiyet, psikiyatrik rahatsızlıklar, madde bağımlılığı ve aile içi ilişkiler gibi çeşitli kişisel faktörleri birlikte değerlendirerek evsizlik olgusunu bütüncül bir bakış açısıyla ele almak mümkün hale gelmiştir.

1.2.6. Yapısal-İnşacı Yaklaşım ve Evsizlik

Evsizlik, günümüzde kapitalistleşmenin, sanayileşmenin, neoliberal politikaların, serbest piyasa ekonomisi gibi sistemlerin etki ettiği kent ortamında, küreselleşmenin tüm yansımalarını bedenlerinde gördüğümüz günümüz insanı tarafından, hem beden hem statü olarak tehlike arz ettiği gerekçesiyle dışlanmaya mahkûm bırakılmış dezavantajlı gruplardan oluşan bir kesim olarak kabul edilebilir (Harvey, 2015). Çalışmada günümüzde var olan evsizlerin konumunu, evsizliğin çok boyutlu nedenlerini sorgulayarak literatürde evsizliğe olan bakış açısına ve tanımlara yer verilmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda görüşülen evsiz bireylerin belirlenen profilleri doğrultusunda, evsizliğin çok boyutlu nedenleri hakkında bilgi sahibi olarak, saha bulguları çerçevesinde yapısal-inşacı yaklaşımla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak öncelikle literatürde evsizliği ilgilendiren temel konular kaleme alınarak makro ve mikro sorunların evsizlikle olan ilişkisine değinilecektir. Dolayısıyla bahsedilen ikilikleri aşma doğrultusunda sosyolojik bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda evsiz bireylerin evsiz kaldıktan sonraki süreçte buldukları olumsuz sosyal koşullarda yaşadıkları trajedileri anlayabilmek önem taşımaktadır. Nitekim evsizliğin yapısal inşacı bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılan, bireyin evsizlik sürecinde içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve aile içi ilişkiler gibi farklı sorunla karşılaşmış olmalarıdır. Kimilerine göre evsizlik yalnızca küreselleşmenin, kentleşmenin, sosyal politikaların, kapitalistleşmenin bir sonucu olan yoksulluk biçimi iken; kimilerine göre ise, parçalanmış aileye sahip olma, aile içi şiddetin var olması, madde kullanımı veya bedensel ve zihinsel engel durumu veya yoksulluk kültürünün varlığı gibi görece daha mikro sorunların var olduğu bir alan

olarak görülmektedir. Bu nedenle ‘evsizlik’ olgusunu farklı şekilde tanımlayan ve analiz eden araştırmacıların söylemlerine kulak vermek gerekir.

Örneğin, Kaliforniya’da yapılan bir araştırmada evsizliğin var olmasında iki itici güç olduğu üzerinde durulur. Bunlar bireysel risk faktörleri ve toplumsal risk faktörleridir. Bu çalışmada bireysel risk faktörleri genel olarak; madde kullanımı, sakatlık durumu, bireyin hem sosyal hem de aile desteğinin olmayışı ve akıl sağlığındaki bozukluklar olarak tespit edilmiştir. Toplumsal risk faktörleri ise; yoksulluk ve eşitsizlik, gelir dağılımı adaletsizlikleri ve toplum çapında bir işsizliğin olmasıdır. Buradan çıkarılması gereken unsur evsiz bireylerin tek tip profilinin olmasının mümkün olmadığıdır. (Baiocchi, 2017: 2-14).

Başka bir çalışmada daha çok bireysel faktörler üzerine vurgu yapan ‘Evsizliğin Tipolojisi: İskoç Evlerine Dair Rapor’ (1991) isimli makalede evsiz bireyler sosyal yaşantısındaki yanlış eylemleri ve bununla ilişkili olarak olumsuz karakter özellikleri olan serseri veya berduş gibi niteliklemlerle adlandırılmaktadır. Zira makalede evsiz olmanın bireyin eylemlerinin veya eğilimlerinin bir sonucu olduğu kanısına varılmıştır (Johnson, Murie vd., 1991’den Akt; Küçük, 2014: 57). Burada evsizlik probleminin kişisel davranış kalıpları veya bireysel eğilimlerin sonucu olarak arttığına ve bunun tamamen bireyin kendinden kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır.

Evsizliği meydana getiren yapısal mekanizmaların varlığına daha önce değinilmişti. Ancak daha açıklayıcı olması açısından tekrar edilebilir ki; kapitalistleşme, endüstrileşme ve kentleşme gibi sistemlerin büyük rol oynadığı çağımızda, özellikle Türkiye açısından değerlendirecek olursak, 1980’li yılların sonrasında varlığını gösteren neoliberal politikalar ve bununla birlikte kent yaşamındaki konut sorunu, nüfusun artması ve buna bağlı gelişen işsizlik, hane başına düşen gelir dağılımındaki eşitsizlik, büyük kentlere göç sonucu gecekondulaşmadaki artış ve yoksulluğun önemli bir problem haline gelmesi, evsiz bireylerin kent ortamında görünürlüğünün artmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda yapılan araştırmalar, evsizliği meydana getiren diğer bir problemlili alanın aile içi şiddet, parçalanmış veya tek ebeveynli aile özelliği ve hatta aile içi istismarın varlığını da göstermiştir. Çünkü bireyin aile içinde yaşadığı şiddet psikolojisi bireyi dışarıya yönlendirmekte dışsal ve zorlayıcı nitelikte olabilmektedir (Neale, 1997). Dolayısıyla aile faktörünün evsizliğe

neden olmasında hem yapısal hem de bireysel kategoriye giren unsurlar barındırması aile kurumunun her iki süreçte de etkinliğini göstermektedir.

Bu minvalde evsiz bireyi veya evsizlik olgusunu değerlendirirken çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu nedenle evsizliği, bireyin yaşamını ve nasıl bir toplumsal aktör olması gerektiğini belirleyen maddi-nesnel yapılarla, bireyin bu yapısal şemalara yönelik geliştirdiği öznel dünyasındaki eğilimlerini anlamak son derece önemlidir. Nitekim bahsedilen koşullar her iki olgunun –yapısal-inşacı yaklaşım ve evsizlik- birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

EVSIZLİĞİN NEDENLERİNİN SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KÜRESELLEŞME, YOKSULLUK VE EVSIZLİK

Evsizlik olgusu bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Özellikle bu ülkelerin metropol kentlerinde var olan işsizlik, ekonomik bunalım, göç, küreselleşme ve kentleşme gibi unsurların getirdiği daha birçok olumsuz unsur evsizliğin daha çok ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu duruma neden olan sebepler arasında özellikle günümüz dünyasındaki kapitalist sistem içerisinde meşru kılınan birçok yaptırım veya modern Batılı programların (yapısal uyum) gelenekselleşmiş nitelikleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlar evsizliğin büyük ölçüde yapısal nedenlerini oluşturan ancak bireysel eğilimlerine de sirayet eden, kapitalist dünya düzeninin bireylerin mikro yaşantılarına dâhil olmasıyla karşımıza çıkan problemlerdir. Kapitalist ve sanayileşmiş bir sistemin meşru kıldığı sömürü politikası 20. ve 21. yüzyıl toplumsal sınıflarını derinden etkilemiş, zengin ve yoksul tabakalar arasındaki makasın açılmasına sebep olmuş ve bunun sonucunda alt tabakada bulunan bireyler olumsuz yaşam koşullarıyla sürekli bir mücadele etme dinamiğinin içerisinde yer almıştır. Refah politikaları adı altında uygulanan birçok sömürü programı bugün karşımıza kentte ve kırdaki biriken yoksulluğun boyutlarını, işsizliği, suçun nedenlerini, yoksul ailelerde aile içi geçimsizliği, dışlanma problemini, tabakalaşan bir toplumda eşitsizliği ve buna ilişkin olarak küresel bir evsizlik sorununu doğurmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin tam olarak nasıl ortaya çıktığı ve yoksullukla olan ilişkisini ele almanın günümüzde yaşanan evsizlik sorunlarının makro kaynaklarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

Küreselleşmenin ilk izleri Anadolu'daki Asur İmparatorluğu'nun ticaret anlayışına dayanmaktadır. Anadolu'da bu dönem daha çok yazılı tarihin başlangıcı

olarak da bilinmektedir. Ortaçağ dönemine gelindiğinde ise kasabalarda yaşayan derebeylerin ticari ve ekonomik sebeplerle buldukları bölgeden farklı alanlara doğru yayılmak istemeleriyle küreselleşmenin ilk adımlarının atılmış olabileceği söylenebilir. Buradaki önemli nokta aslında her ikisinin de toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinin, toplumların ticarileşmesiyle mümkün olduğunu göstermesidir. Günümüze doğru geldiğindeyse küreselleşme sürecinin günümüz toplumlarını ilgilendiren her türlü siyasal, kültürel ve toplumsal olguları etkilediğini göz ardı etmemek gerekir (Elçin, 2012: 6-9).

Küreselleşme sosyolojik olarak şu şekilde açıklanabilir: Bilgi, bilişim ve enformasyonun yeni teknolojik gelişmelerle artarak gittikçe yaygınlaşması, küresel tüketim veya küresel alışverişi canlandırması açısından oldukça önemli olmakla birlikte, küresel çapta kentleşme ile beraber benzer kültürel alanların giderek artması ve kozmopolit yaşam tarzlarının gelişmesi, liberal devlet düzeninden neoliberal devlet düzenine geçilerek her bireye refah içinde yaşama umudunun aşılması küresel çapta vuku bulan önemli ve tehlikeli süreçlerle meydana gelen bir olgudur (Marshall, 1999: 449). Özellikle küresel ekonomiyi avucunda bulduran gelişmiş ülkelerin, üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırdıkları ülkelere olan yaptırımları sonucu dünyadaki açlık ve sefalet de küresel bir unsur haline gelmiştir. Kısaca McLuhan'ın deyişiyle dünyanın küresel çapta, farklı ülkelerin aynileşen sorunlarından dolayı büyük bir köy halini almasına neden olmuştur (Tanrıöver ve Kırılı, 2015: 139).

Öyle ki küreselleşme kavramının karşımıza çıkmasıyla ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu araştırmalara göre küreselleşme ilk olarak 1960'lı yıllarda Marshall McLuhan tarafından ifade edilmiş ve tanımlanmıştır. Özellikle 'Gutenberg Galaksisi' isimli kitabında dünyadan 'küresel köy' şeklinde bahsetmesi McLuhan'ın bu terimi o yıllarda ilk defa kaleme alan kişi olmasını doğrular niteliktedir. Sonraki araştırmalar ise bu kavramın en çok yaygınlaştığı dönemin 1980'li yıllar olduğunu göstermiştir (Elçin, 2012: 2-3). Özellikle Anthony Giddens, küreselleşmeyi; olayların veya olguların ülkelerarası bir etkileşimsellik içinde bulunarak farklı ülkeleri aynı anda etkisi altına alan bir süreç olarak görmektedir. Kısaca 'global köy' kavramında olduğu gibi ülkelerin sınırları ortadan kalkmış, problemlerde veya olgularda benzerlik görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla çoğu olgunun artık yerelin dışına çıkarak küresel bir hal

almasına neden olduğu şeklindeki bu yargı, o yıllarda küreselleşme üzerine yapılan araştırmaları da artması yönünde etkilemiş ve yaygınlaştırmıştır. (Elçin, 2012: 3)

Bazı araştırmacılar, küreselleşmenin daha çok enformasyon ve sanayileşme dönemine vurgu yapabilmek için bu süreci sanayileşme döneminden önceki 40 yıl olarak ele almıştır. Bazı araştırmacılar da 19. yüzyılın küresel dünyaya kattığı önemli gelişmelere vurgu yapmışlardır. Bazıları da küreselleşmenin aslında durmak bilmeyen bir süreç olduğunu, binlerce yıldır insanlığın bu süreç içerisinde yer aldığını savunur (Çiğdem, 2011: 9-10). Bu araştırmalarda da görülmektedir ki küreselleşme süreci her ne kadar son 50 yılda teknolojinin gelişmesiyle hızlanmış ve daha görünür olmuş olsa da aslında insanlık tarihinden bu yana süregelen değişim ve dönüşümle birlikte paralel olarak var olmuştur.

Küreselleşme kavramı başka birçok etkene göre farklılık gösteren, multidisipliner bir kavramdır. Bu nedenle kavram hakkında farklı disiplinlerden hem benzer hem farklı tanımlar yapılmaktadır. Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü'ne göre bu kavram sermaye, ticaret ve teknolojinin küresel akış içerisindeki hareketleriyle meydana gelen bir sistemler bütünüdür. Yine aynı enstitünün yaptığı bir araştırmaya göre dünyadaki çoğu ülkenin yerel ekonomisi bütünleşmiş ve küreselleşmiş uluslararası bir sorun haline gelmiştir. (Öymen, 2000: 26, Akt; Mancı, 2006: 9). Nitekim küreselleşme; dünyada yerel, ulusal ve global, iktisadi, toplumsal, kültürel ve çevresel birçok önemli unsurun birbirleriyle etkileşim içine girmesi ve dünya çapında bu etkileşimin giderek yaygınlaşması sonucunda ülkelerde ortaya çıkan olumlu veya olumsuz gelişmelerdir (Zengingönül, 2005: 92). Küresel olgular günümüz dünyasında özellikle kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaşmakta ve bu iletişim araçları küreselleşmenin hacim kazanması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Küreselleşme bazılarının göre ülkelerdeki yoksulluğu azaltan bir etken iken bazılarının göre ise ülkelerdeki yoksulluğun artmasına neden olan bir unsurdur. Örneğin kimilerine göre küreselleşme çoğu ülkenin gelişmişlik oranını arttırarak hem ekonomik açıdan hem de kültürel açıdan çağdaş ve refah topluma ulaştıran bir süreçtir. Kimilerine göre ise, küreselleşme daha çok refah ve çağdaş bir toplum inşa edebilmek amacıyla neoliberal politikaların ve emperyalizmin en önemli nedeni olup, gücü elinde bulunduranların diğer ülkelere sömürü programlarını meşrulaştırmasıyla ilgilidir (Memiş, 2014: 146-147)

Nitekim Bauman (1999) küreselleşmenin ulaşım ve iletişimde teknolojik yeniliklerin gündeme gelmesiyle bireyleri birleştirdiğine inanırken, diğer taraftan yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği gibi sınıf farklılıklarını meydana getirip derinleştirmesi sebebiyle de bireylerin ayrışmasına neden olduğunu vurgular (Bauman, 2010). Küreselleşme bütün dünyayı etkisi altına alan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu aslında onun tüm dünyayı birleştirici özelliği olduğu yanlıgısına düşürebilir. Ancak bugün ülkeler üzerinde küresel olguların etkisi aslında her ikisini de kapsamaktadır. Bauman günümüz dünyasında küreselleşmenin bir yandan bütünleştirirken diğer yandan ayrıştırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca küreselleşmiş bir dünyada ayrıştırılan taraf olmak ona göre yoksulluğun ve aç kalmışlığın daha doğrusu ötekileştirilmenin bir ürünüdür. (Bauman, 2010: 8-9). Söylenebilir ki küreselleşme vasıtasıyla büyüyen küresel bir ekonomi, yoksulluğu azaltıyor gibi görünse de büyüyen bu ekonominin dağıtımında önemli eşitsizlikler olduğu görülmektedir. Bu durum gelişen ve küreselleşen yoksulluğu azaltmasından ziyade sınıflar arası eşitsiz maddi bölüşümleri artırarak dünyada küresel bir yoksulluk sorununa da yol açmaktadır (Yaşar ve Şahbaz, 2013, Akt; Yeşilyurt ve Gerşil, 2014: 7)

Küresel yoksulluk sorunu her ne kadar ilk başta bireylere az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin bir problemi gibi görünse de dünyadaki tüm toplumları ilgilendiren önemli ve çözülmesi gereken bir sorundur. Özellikle de gelişmiş ülkelerde artan evsiz vakalar bu ülkelerde yoksulluğun, açlığın ve sefaletin en somut örneğidir (Aydın, 2014: 8). Bu nedenle küreselleşmenin dünya çapında yol açtığı açlık ve sefaletin göstergeleri olarak sayısal veriler önem kazanmaktadır. Bu noktada Bauman'ın *Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları* adlı kitabında kullandığı sayısal veriler referans olarak alınabilir. Örneğin, dünyada ülkeler arası gelir dağılımında da önemli ölçüde eşitsizlikler olduğunu ortaya koymuştur. Zira sermaye kaynaklarının dağılımından, dünya genelindeki en yoksul kesim günümüzden otuz yıl önce %2,3 gibi bir kazanıma sahipken bugün bu oran %1,4'e gerileyerek, hali hazırda yoksul kesimin aldığı pay düşmüş ve yoksullukları daha da derinleşmiştir (Bauman, 2010: 75).

Bu sayılardaki artış özellikle soğuk savaşı takip eden yıllarda küreselleşmenin şiddetvari etkileri dolayısıyla birçok toplumu kriz ve kaosa sürüklemiş olmasının topluma yansımasıdır. Çünkü temelde küreselleşme önemli ölçüde dünya finansal sistemlerinin, üretim ve ticareti hedef alan yönüyle farklı toplumlarda farklı yan etkileri

olan bir sistemdir. Bugün çoğunlukla küreselleşme, medyanın gelişiminin de teşvik etmesiyle, ya kültürel bir endüstrinin varlığıyla ya da üçüncü dünya ülkeleri adı verilen ülkelerde yol açtığı açlık ve sefalet gibi olumsuz sonuçlarla gündeme gelmektedir (Giddens, 2012: 101-102).

Dünya nüfusunun %10'unu sermaye sahipleri oluşturmakta ve dolayısıyla bu kesim günümüzdeki istatistiklere göre dünyanın %70'e varan tüm üretimini gerçekleştirerek yine dünya gelirinin önemli bir kısmına sahip olmaktadır. Bu da yapılan araştırmalarda yalnızca tek bir kişiye ait yıllık kazanç 30.000 ABD dolarıdır. Ancak farklı bir bakış açısıyla bakıldığında dünya nüfusunun 2,8 milyarı yani neredeyse yarısı, günlük 2 ABD dolarının altında açlık ve sefalet seviyesine yakın, zor koşullarda yaşamlarını idame etmeye çalışmaktadırlar (Aydın, 2014: 9). Söylenebilir ki günümüzde ekonomik küreselleşme, neoliberal politikalar vasıtasıyla tüm dünyadaki yoksulluk biçimleri üzerinde etkili olmuştur. Küresel ekonomi bugün tüm sermayeyi yalnızca çok küçük bir azınlıkta tutarken geri kalan dünya nüfusunun birçoğu açlık sınırının altında, insanlık dışı koşullarda yaşamaktadır.

İnsani yoksulluk kavramı bu minvalde sosyal bilimciler için önem arz eden bir kavramdır. Bu kavram bireylerin günümüzde insanca yaşam olanaklarından yoksun olmasını ifade eder. Özellikle yeterli ve düzenli beslenememe, sağlık imkânlarından faydalanamama yani bireyin sosyal güvencesinin olmayışı, barınma imkânlarından yoksun olması, gelir yetersizliği sonucu eğitim imkânlarının kısıtlı olması, işsizlik sorunu gibi yoksunluklar günümüzde birçok ülkede, araştırmalardaki istatistikler doğrultusunda bireylerin insani yaşam koşullarına uygun bir hayat sürmediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Şapancalı, 2001: 128).

UNDP (1997) raporuna göre insani yoksulluk, maddi yetersizliklerden ziyade temel '*beslenme, barınma ve korunma*' gibi unsurların yoksunluğu olarak ele alınmıştır. İnsani yoksulluğun boyutlarını belirlemek için ortaya konan insani yoksulluk endeksinin temelde bireyin içinde bulunduğu dezavantajlı konumunun kendi yaşamına nasıl etki ettiğini ölçümlenmesini sağlamak mümkündür. Örneğin birey yeterli ve temiz su kaynaklarına ulaşabiliyor mu, barınmasını sağlayabiliyor mu, herhangi bir eğitim hizmeti alabiliyor mu ve en önemlisi de insanca yaşayabiliyor mu sorularını sorarak bir ölçme gerçekleştirmektedir (Sam ve Bayram, 2011: 223). Yoksulluk kavramı oldukça çeşitli ve kapsamlı bir konu olduğu için ayrı

bir başlıkta daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu nedenle evsiz bireylere ilişkin insani yoksulluk kavramına da bu başlık altında yer verilecektir.

Özetle, kapitalist sistemde küreselleşmenin dünyayı etkileyen ekonomik sarmalla birlikte tahakküm kuran ve gücü elinde bulunduranlar tarafından sistemin devamlılığı için bir ideoloji haline geldiğini/getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Küreselleşme çeşitli devletler ve siyasallar tarafından uygulanan neoliberal politikalar, üçüncü dünya gibi yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul kesim, işsizlik, gelir eşitsizliği, kente yönelik göç gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan evsizlik problemlerini de içine alan kısacası evsizliğin yapısal ve makro nedenlerini büyük ölçüde var eden bir süreçtir (Harvey, 2015). Dolayısıyla küreselleşme sisteminin mantığını anlamak; günümüzdeki sınıf eşitsizliklerinin kaynağını, toplumsal tabakalaşmayı, mekânsal ve toplumsal ayrışmayı (ötekileştirmeyi), emeğe dayalı sömürüyü ve gelir dağılımı eşitsizliğini; dolayısıyla küresel boyutta yoksulluk sorununun mantığını anlamak demektir.

2.2. YOKSULLUK VE KENT YOKSULLUĞU BAĞLAMINDA EVSİZLİK

2.2.1. Yoksulluk Nedir? Temel Nedenleri Nelerdir?

Yoksulluk kavramı her ne kadar evsizlik gibi küresel bir sorun olsa da ortaya çıktığı toplumsal koşullar, kültürel süreçler ve diplomatik etmenler sonucunda farklı toplumlarda farklı görünümlere sahip olmuştur. Örneğin bugün ABD’de var olan evsizlik ve onunla ilişkili olarak yoksulluk ve yoksunluğun nedenleri büyük ölçüde göç ve etnik sınıflar iken Türkiye’de metropol kentlerdeki kozmopolit kültürel etkiler, neoliberal politikaların toplum üzerine etkisi, kentleşme, gecekondulaşma, terörün etkisiyle doğudan batıya yönelik göç gibi ülkenin bulunduğu sosyo-politik ve coğrafi konumlarının etkili olduğu söylenebilir (Adaman ve Keyder, 2006). Bu sebeple yoksulluk kavramını ortak paydada buluşturan literatürden yararlanarak yoksulluğun tanımının yapılabilmesi kolaylaşmaktadır.

Bauman (1999), kapitalist sistemde yoksulluğu ele alırken tüketici olup olmamakla ilişkilendirmiştir. Çünkü günümüz dünyasında yoksulluğun varlığı ve ölçümü tüketimle ilişkilidir. Ona göre kapitalist sistemdeki yoksulların konumu;

çalışma isteklerinin olmayışı, beceriksizlikleri ve hatta yoksulluğun bireyin işlediği bir suçun bedeli olduğu anlayışı ile belirlenmekte ve dolayısıyla yoksulluk tamamıyla bireysel sorumluluk alanına yüklenmektedir (Bauman, 1999: 58-59). Yoksulluk ona göre bireyler üzerinde tüketim toplumunda geri kalma, mevcut sisteme ayak uyduramama ve toplumda bu durumdan dolayı dışlanma duygusu ve yeteneksiz hissetme gibi psikolojik baskıya neden olan bir süreçtir. Bireye yüklenen bu anlam dünyasında yoksulluğu yaşayan pek çok birey gerekli barınma, beslenme, sosyal ve sağlık hizmetleri gibi birey hayatı için yaşamsal öneme sahip gereksinimlerden uzak kalmaktadır (Bauman, 1999: 59-60).

Marx'ta ise yoksulluk üretim ilişkileri ile açıklanabilir bir olgudur. Çünkü üretim veya tahakküm araçlarına sahip olmak demek bireyin toplum içinde hem konumunda hem de yaşam biçimlerinde belirleyicidir. Dolayısıyla ona göre maddi temelli ilişkiler toplumun ideolojisini belirlemekte ve sınıf farklılıklarına dolayısıyla ekonomik eşitsizliklere neden olmaktadır (Marx ve Engels, 2015: 38-44). Ayrıca Marx, yoksulluğun günümüzde pek çok kesimi etkisi altına alması ve bireyleri çıkmaza sokmasının nedenlerini kendi döneminde kapitalist sistem teorisini açığa çıkarırken ortaya koyar. Ona göre nüfus artışı ve paralelinde gelişen işsizlik, yoksulluk, sefalet veya toplumdaki artık yeni işgücü kapitalist sistemin varlığı ve devamlılığı için gereklidir. Dolayısıyla ona göre yoksulluk kapitalist sistemin gelişmesini ve temelde onu besleyen en önemli damardır (Brackett, 1968: 160'dan Akt; Sabbağ, 2020: 43).

Buğra, yoksulluk sorununa tarihsel perspektiften bakarken aynı zamanda geçmişten günümüze yoksulluk ve sosyal politikaya olan bakış açılarını ortaya koyma çabasındadır. Ona göre yoksulluk olgusu 16. yüzyıldan itibaren var olan, üzerinde düşünülmesi ve çözüm odaklı yaklaşılması gereken bir kavramdır. O özellikle yoksulluğa en başından beri bireysel bir sorunmuş gibi yaklaşıldığını, çalışmanın kutsallaştırıldığı kapitalist sistemde çalışmayanların cezalandırılacağı veya toplumdaki dışlanacağı gerekçesiyle ucuz işgücü oluşumunun kökenlerine inmenin günümüzdeki işsizlik veya yoksulluk sorunlarına ışık tutacağını düşünmektedir (Buğra, 2018). Nitekim çalışmamak toplumsal düzeni tehdit eden bir sorun olarak görülmektedir. Dolayısıyla yoksulların çalıştırılması gerekliliği kapitalist sistemde insanın işgücüne dönüştürülmesi sürecidir. Ayrıca Buğra, emeğin

metalaştığı bu süreçte, yoksulluğun yasal olarak çözülmesi gereken bir problemden ziyade STK'lara veya yardım kuruluşlarına bırakılması gereken bir süreç olarak değerlendirildiğinin altını çizmektedir (Buğra, 2018: 38-59).

Harvey, kent içinde yoksulluğun görünürlüğünün artmasını gelirin yeniden dağıtımıyla ilişkilendirir. Yeniden dağıtım ilkesiyle yapılmak istenen temelde yoksulluğun sürdürülmesidir. Çünkü kapitalist sistem artık emek, artık işgücü üreterek işsizliği devamlı kılmakta dolayısıyla eşitsiz dağıtım dinamikleri tıpkı Marx'ın da ele aldığı şekliyle sistemin devamlılığını sağlamak için zaruridir. Harvey bu noktada kapitalist sistemin, işgücünün devamlılığını sağlamak için dağıtım mekanizmalarının adaletsiz işleyişini benimseyerek yoksulun yoksul kalmasının nedenlerini ortaya koymuştur (Harvey, 2016: 54-71).

Sosyoloji literatüründe yoksulluk üzerine yapılan ilk sayılabilecek nitelikteki çalışma Simmel tarafından kaleme alınmıştır. Simmel yoksulluk olgusundan ziyade 'yoksul' olarak nitelendirilen kimseler üzerinden bu sorunu ele almıştır. Ona göre yoksul kişi toplum içinde yardıma ihtiyacı olan bir kimsedir. Ancak Simmel yoksul kimsenin salt gelir düzeylerine bakılarak tanımlanması taraftarı değildir. Çünkü ona göre sosyolojik anlamda toplumun tabakalaşma gösterdiği tüm sanayileşmiş toplumlarda yoksulluğun belirtileri ve nedenleri farklılık göstermekte, değişmekte ve özelleşmektedir. O nedenle tek bir yoksulluk tanımı yapmak yoksul kimseleri tek bir profile indirgemekten başka bir işe yaramadığı gibi toplumsal gerçeklik de görmezlikten gelinmektedir (Ritzer, 2014:). Kısaca yoksulu toplumda ontolojik olarak kanıtlayan tekil bir karakter veya kimse olarak ele alırken yoksulluğun ise tek bir tanımının olmayacağından ötürü disiplinler arası ele alınması gereken bir kavram olduğunu savunmaktadır. Ayrıca yoksulluk sınırı ve yoksulluğu belirleyici etmenlerin de içinde buldukları ekonomi, siyasi ve kültürel sebeplerle her toplumda farklılık gösterdiğini belirtmektedir. (Ak, 2016: 297).

Yoksulluğa bakış açılarından da anlaşılacağı üzere, yoksulluk üzerine klasikleşmiş iki yaygın yaklaşım biçimi söz konusudur. Bunlar yoksulluğun bireysel yani bireyin yoksul kalmasının nedeni olarak bireyin kendi yeteneksizliği sonucu yaşama ve topluma tutunup kendini var edememesiyle ilgili olan karakter özellikleridir. Bir diğeri ise yoksulluğun yapısal nedenlerini meydana getiren, ülkelerin uyguladıkları neoliberal politikalar, küreselleşmenin etkisi, emeğin

değersizleşmesi ve sömürüsü gibi unsurların var olmasıyla ilgili süreçlerdir. Yani temelde birincisi bireyi suçlamakta ikincisi ise sistemi suçlamaktadır (Giddens ve Sutton, 2014: 202).

Günümüzde yoksulluğun bir toplumdaki sosyo-demografik dağılımının ortaya konması ve bunun bireylerin sınıf-statü konumunda belirleyici rol oynaması sebebiyle bir yoksulluk haritasının çıkarılması oldukça önemlidir. Özellikle günümüze kadar yapılmış birçok çalışmada yoksulluk kavramı, mutlak ve göreceli yoksulluk başta olmak üzere çeşitli niteliklemlerle sınıflandırılmıştır (Avcı, 2003, 125'den Akt; Sipahi, 2006: 176). Bu sınıflandırmanın yapılmasında ise literatürde 1901 yılında yayımlanan *Poverty* isimli eserin katkısı büyüktür. Zira Rowntree (1901) bu eserinde yoksulluğu ve yoksulluk kültürünü derinlemesine incelemiş ve nedenleri üzerinde durarak kendinden sonraki yoksulluk çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur. Aynı zamanda günümüz toplumlarındaki yoksullukların kategorilere ayrılarak incelenmesini sağlamıştır (Rowntree, 1901). Toplumsal olgu ve olaylarda yoksulluğun ne tür bir etkiye sahip olduğunu ve içinde bulunduğu koşullara göre yoksul bir bireyin, hangi yoksulluklarla mücadele ettiğini anlayabilmek için öncelikle bu kavramları incelemek ve açıklamak gerekmektedir.

Öncelikle literatürde olduğu gibi mutlak yoksulluk kavramının ele alınması yerinde olacaktır. Mutlak yoksulluk kavramı Giddens'a göre bireylerin bedensel olarak sağlıklarının korunması için karşılanması gereken temel ihtiyaçlarıdır (Giddens, 2012: 386). Bu kavram özellikle bireyin kendi yaşamını idame etmede en temel düzeydeki ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiğini anlatmaktadır (Marshall, 1999: 825). Mutlak yoksul bireyler genellikle öncelik gerektiren yardıma muhtaç bireyler olarak adlandırılmakta, dahası herhangi bir yardım almadıkları takdirde bu durum onların yaşamlarının sona ermesine sebebiyet verebilmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı bireyin hem temel beslenme, barınma gibi ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hem de bunların dışındaki sosyal, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi ihtiyaçlar da dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu nedenle mutlak yoksul bir bireyi belirlerken yalnızca gıda ihtiyaçlarını değil, beslenme ve barınma koşullarının ne durumda olduğunun da sorgulanması gerekmektedir (Yıldırım ve Arpacıoğlu, 2011: 62). Bu tanım ayrıca Erdem'in çalışmasında '*derin yoksulluk*' şeklinde ifade edilmiş olup yaşamını çok zor şartlar altında geçirmeye çalışan bireyin, yaşamsal

değerlerinin sürekliliği için alması gereken minimum beslenme düzeyi göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmıştır (Erdem, 2003: 24).

Bir diğer yoksulluk türü olan *görelî yoksulluk* ise, özellikle sanayileşmiş toplumlardaki bireylerin sahip oldukları sermaye kaynaklarının farklılığından dolayı veya gelir eşitsizliği sebebiyle ortaya çıkan eşitsiz dağıtım ritüellerinin bir sonucu olarak meydana gelen bir yoksulluk biçimidir (Marshall, 1999: 825). Başka bir tanımda ise görelî yoksulluk kavramı, toplumdaki bireylerin mutlak yoksulluk kavramıyla anlatılmak istenen yoksulluk sınırına göre daha iyi koşullarda yaşasalar da buldukları toplumun ortalama refah düzeyinin altında kalmalarından doğan yoksulluğu ifade etmektedir. (Altan, 2004: 146, Akt; Çalışkan, 2010: 101). Nitekim görelî yoksul tanımı, bireyin yalnızca temel yaşam gereksinimlerini karşılamasından ziyade, toplumsal bir varlık olarak tıpkı Bauman'ın belirttiği gibi bireyin tüketimle olan ilişkisine de vurgu yapmakta ve dolayısıyla daha fazla tüketenlerle daha az tüketenler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini açığa çıkarmaktadır (Bilen vd, 2005: 5).

Sosyal bilimlerde her iki yoksulluk türü hakkında belirsizlikler ve tartışmalar mevcuttur. Özellikle mutlak ve görelî yoksulluk kavramı yoksulluğun çok boyutluluğuna vurgu yapmadıkları ve yoksulluğu tekdüze bir kavram şeklinde ele aldıkları gerekçesiyle eleştirilmiş ve UNDP (1997) tarafından geliştirilen yeni bir yoksulluk kavramı üzerinde durulmuştur. Bu yeni kavram ise *insani yoksulluk* kavramıdır (Topgül, 2013: 281). Bu kavram ilk defa 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nda kullanılmıştır. İnsani yoksulluk kavramıyla anlatılmak istenen kısmen bireyin sağlık, eğitim, barınma ve beslenme ihtiyacının karşılanmasında yetersizliklerinin olup olmamasıyla ilişkilidir. Dahası bireyin bu yoksulluk kavramına göre temiz içme suyunun noksanlığından evsizlik ve işsizlik problemlerine kadar geniş bir spektrumda değerlendirilmesini sağlaması, yoksulluğun diğer tanımlara göre çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmasını sağladığı söylenebilir (Yıldız, 2015: 36). İnsani yoksulluğun niceliksel olarak ölçümü özellikle insani gelişme endeksi ile mümkündür. Bu kavram ise, 1998 yılında Nobel ödülü almış Amartya Sen'in "*yapabilirlikten yoksunluk*" kavramından doğmuştur. Bir diğer adıyla *kapasite yoksunluğu*, klasikleşmiş yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyinden kaynaklanan yoksullukların aksine, toplumsal normlarca kabul edilen bir yaşam

standardına ulaşmak için temel imkânlardan yoksun olma şeklinde bir yoksulluk tanımı sunmaktadır. Nitekim bu yoksunluk bireyin içine doğduğu dünyadaki temel kaynaklardan duyulan yetersizlikleri ortaya koyar. (Sen, 2000:4, Akt; Sam, 2011: 223).

Geçmişten günümüze yoksulluğun çok yönlü bir şekilde ele alınmasında yoksulluğa yönelik geliştirilen farklı yaklaşımların etkisi yadsınmaz. Bu yaklaşımlar;

- a) Bireyi merkeze alan teoriler
- b) Alt sınıf bireylerin konumlarını açıklayan teoriler
- c) Birbirleriyle çelişen/çatışan ve işlevselci teoriler (Ak, 2016: 299)

Bu yaklaşımlardan ilki daha önce de bahsedildiği gibi herhangi bir şeyden yoksun olmanın kişinin kendisiyle ilgili olduğunu savunan yaklaşımlar grubuna girmektedir. İkinci yaklaşım ise, çalışmamızda derin yoksulluk başlığı altında ele alınacak şekliyle, bireylerin toplumsal tabakalaşmadaki hiyerarşik yapı içerisinde kendini var edemeyen, özellikle toplumun en yoksulunu yani ötekinin ötekisini nitelendirmek için ortaya atılan teorileri kapsamaktadır. Üçüncü yaklaşım ise, sosyal sınıflar içerisinde en alta yer alan bireylerin varlığını toplumda var olan güç yapılarının bir sonucu olarak görmektedir. Özellikle gelir eşitsizliği ve buna bağlı oluşan yoksulluklarda çatışmacı ve fonksiyonalist teorilerin toplumdaki güç odaklı yapıların toplumsal sınıflar üzerindeki söz sahipliğinin önemi üzerinde durulmaktadır (Ak, 2016: 299).

Günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda evsizlik ve yoksulluk arasındaki ilişki görmezden gelinemeyecek boyuttadır. Özellikle evsizliğin nedenleri üzerine yapılan araştırmalarda evsiz bireylerin evsiz kalmalarına neden olan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel aşamalar ‘bireysel ve yapısal risk faktörleri’ olarak iki boyutta değerlendirilmektedir. Aynı bakış açısını yoksulluğun nedenleri üzerine yapılan araştırmalarda da görmek mümkündür. Aynı zamanda söylenebilir ki evsizliğin var olmasındaki ana yapısal etken olarak karşımıza yoksulluk çıkmaktadır.

Yoksulluk temel olarak hem makro hem de mikro çerçevede ele alınabilen bir kavramdır. Yoksulluğa neden olan ve karakterini belirleyen makro etkenler genel olarak “küreselleşme, sanayileşme, ekonomik krizlerle doğru orantılı bir şekilde

birçok ülkede uygulanan neoliberal politikalar, işsizlik ve kırdan kente doğru büyük oranda hız ve hacim kazanan göç”lerdir. Mikro faktörler ise yoksullukla daha az ilişkisi olduğunu düşündüğümüz veya yoksullukla daha dolaylı bir ilişki içerisinde olan eğitimsiz bir yaşam, yoksulluk kültürünün kazanılmasında etkili olan yaşam standartları ve bunların bireysel eğilimlerdeki rolleridir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 76).

Sosyolojik olarak söylenebilir ki yoksulluk salt tek bir unsur üzerinden ziyade birçok farklı değişkene göre değerlendirildiğinde objektif bir sonuca ulaşılabilmektedir. Bu sebeple çalışmanın çıkış noktası gereği de günümüzde evsiz şeklinde nitelendirilen toplumun dışına itilmiş dezavantajlı marjinal guruplarla birebir görüşerek, içinde buldukları dünyayı anlamak, onların gözünden toplumsal uzama bakabilmek, onların derinleşen yoksulluk süreçlerinde hangi aşamalardan geçtiklerini anlayabilmek ve tüm bunları yapmaya çalışırken toplumsal hayattaki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik süreçleri de dikkate alarak değerlendirmenin sosyolojik olarak büyük önem taşıdığını düşünmekteyim.

2.2.2. Bir Kent Problemi Olarak Evsizlik

Günümüzde evsizlik problemi kentleşmenin ve kent ortamının yarattığı olumsuz sonuçlardan biri olarak görülmektedir. Kentleşme, sanayileşmenin çekici gücü olarak kırdan kente göçü tetiklemesi nedeniyle kontrolsüzce büyüyen kent nüfusunun olumsuz bir sonucu olarak işsizlik, yoksulluk, çarpık kentleşme gibi unsurlarla hız kazandığı söylenebilir. Ancak son yıllarda kent yoksulluğu denilince akılda beliren en popüler örnekler kentlerdeki gecekondulaşma ile ilgili yapılan çalışmaları kapsamakta ve ‘ötekilerin ötekisi’ görmezden gelinmektedir. Bu sebeple bu çalışmada kent yoksulluğunun belki de çoğu zaman farkına varmadığımız ve hatta varlıklarını bile görmezden geldiğimiz ‘evsiz’ bireyler üzerinde durulması, bizi bilimsel olarak gecekondulaşma ve yoksulluk sorunu algısının daha derinine götüreceği umulmaktadır. Dolayısıyla öncelikle kent, kentsel yoksulluk, kent sosyolojisi ve mekânsal ayrışma gibi yoksulluğu ve evsizliği temel alan temalar üzerinde durmakta fayda vardır.

Sosyolojik anlamda kentin bir tanımı yapılacaksa öncelikle maddi temelli eylemlerin dışında yani henüz kapitalist üretim ilişkilerini benimsememiş kırsal

iktisadi ilişkilerden farklı olarak, kapitalist üretim ilişkilerini benimseyen farklı uzmanlaşmış meslek gruplarının var olduğu, nüfusu nicelik olarak belli başlı çekici sebepler dolayısıyla giderek yoğunlaşan ve aynı zamanda organize olmuş bir yapıya sahip olan yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir (Yahyagil, 2011: 105). Ancak kent yalnızca nicelik bazında bir değişimi ifade etmekten çok modernleşme ve sanayileşmenin de etkisiyle insan ilişkilerinde de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Kentleşme veya kentli yaşam tarzı soy bağlarının kuvvetsiz olmasını, toplum içinde çarpık ilişkilerin olmasını, dahası yüzeysel ve samimi olmayan bir kültürel dilin gelişimini ifade etmektedir (Marshall, 1999: 400).

Kent sosyolojisi farklı disiplinler tarafından kaleme alınmıştır. Özellikle coğrafya, iktisat, mimarlık ve mühendislik gibi kentin projelendirilmesini ortaya koyan ve çevre problemleri kapsamında disiplinlerarası kent kuramları önemli çalışma alanları sunmaktadır. Ancak sosyolojik olarak kent hem klasik sosyologlar tarafından hem de çağdaş sosyologlar tarafından, bireyin hem iç dünyasını hem de sosyal dünyasını etkileyen, temelde kentin bireyi merkeze koyan bir yaklaşımla değerlendirildiği çalışma alanı sunar. Kentsel yoksulluğu tanımlamadan ve açıklamadan önce kentte var olan yoksulluğun nasıl ve neden ortaya çıktığının temel argümanlarını anlayabilmek adına kent kavramına ve onunla ilişkili kuramlara yer vermek yerinde olacaktır. Kısaca kent kuramlarından bahsetmek gerekirse öncelikle kentin ortaya çıkma koşullarını sorgulamak ve tarihsel olarak değerlendirmek gerekir.

Kent konusunda özellikle klasik sosyoloji ve çağdaş sosyolojide kent kuramları oldukça önemli olsa da Chicago Okulu'nun önemi yadsınmaz (Koyuncu, 2011: 33). Endüstrileşmiş veya endüstrileşmekte olan toplumlarda kentleşme önemli bir toplumsal dönüşümü simgelemektedir. Endüstrileşen Batı dünyasında tarıma dayalı üretim tarzı ve araçları yavaşlayıp azalırken, makineleşme artmış, teknolojik gelişmeler sayesinde seri üretim hız kazanarak birçok kitlenin ihtiyacına cevap vermeye başlamıştır (Tuna vd, 2012: 12-14). Bu ortamdan etkilenen teorisyenlerin düşünsel temayülleri, dönemin tarihsel ve fikrîsel özelliklerini günümüze taşımaya çalışmışlardır. Bunlar kısaca klasik sosyolojide Durkheim'in sanayileşen ve kırdan kente göç eden toplumlarda 'iş bölümü' kavramı, Marx'ın üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki ilişkiyi ortaya

koyması bakımından ele aldığı ‘sınıf çatışması’ kavramı, Weber’in giderek bürokratikleşen toplumsal ilişkiler çerçevesinde toplumsal dönüşümü açıklamak amacıyla kullandığı ‘demir kafes’ kavramı gibi kavramlardır. Tüm bu kuramsal mekanizmalar günümüzün kentleşmiş veya kentleşme sürecinde olan toplumlarından ayrı düşünülmemelidir (Tatlıdil, 1992: 26).

Kent sosyolojisi bağlamında toplumun kentle olan ilişkisini ortaya koyan önemli çağdaş sosyoloji düşünürleri de klasik sosyoloji düşünürlerinin temel argümanlarına bağlı kalarak, kuramları modern toplumsal yapılara uyarlayarak geliştirmişlerdir (Özdemir, 2010: 52-53). Chicago Okulu’nun kurucusu olan ve aynı zamanda kenti nicel yöntemler dışında nitel olarak inceleyebilmenin önemini sosyoloji literatürüne kazandıran E. Parktır. Park, özellikle kent sosyolojisini çevre bilimi olarak ele alan Spencer, Darwin, Comte ve Durkheim gibi isimlerden etkilenmiştir (Serter, 2013: 67-76). Çünkü Darwin’in evrimsel teorisi ve Spencer’in organik analogi anlayışı ile toplumsal işleyiş arasında kurduğu yaklaşım okulun temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca okul kuramsal olarak kendi duruşunu 20. yüzyılın modern sanayileşen kentleri üzerine oturtmuş ve hatta adından da anlaşılacağı üzere Chicago kentini araştırmalarında merkeze koymuştur. Ayrıca E. Park’a göre kent, içinde yaşayan bireylerin toplumsal uzamla aralarındaki ilişkiselliği analiz edebilmek için önemli bir alandır (Serter, 2013: 67-76). Bu nedenle çalışmada görüşülen evsiz bireylerden elde edilen veriler İzmir gibi metropol kent koşullarının evsizlik sürecine etkilerini değerlendirmek oldukça önemlidir.

Ancak burada bir parantez açmak yerinde olacaktır. Çünkü Chicago Okulu’nun bireyler ve mekân arasındaki etkileşimsel süreci ve analizini, günümüzde birçok modern kentin sorunu olan evsizleri anlamak için uyarlanabilir bir mekanizma olsa da; evsizlerin önemli bir kısmının toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, toplumsal tabakalaşma ve sınıf gibi okulun uzak durduğu konular olması sebebiyle tam anlamıyla analizi söz konusu olamayacaktır. Özellikle Serter’in de (2013) belirttiği gibi okul toplumsal sınıf, toplumsal eşitsizlik, ekonomi ve politik analiz birimleri olan Marksist argümanlar okulun analiz sürecine dâhil edilmemiş ve birçok eleştirmen tarafından da özellikle bu yönü olumsuz olarak değerlendirilmiştir (Serter, 2013: 74-76). Öyle ki günümüzde evsiz bireylerin yoksulluk aşamalarında belirleyici olan eşitsizlik, toplumsal sınıf ve tabakalaşma, sosyal adalet gibi kavram ve

kuramsallaştırmalardan bağımsız değerlendirilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla evsizliğin ve evsiz bireylerin içinde buldukları dezavantajlı koşulların açıklanmasında yalnızca bahsedilen ekolün benimsediği birey-kent-mekân etkileşimselliği kuramı yetersiz kalacaktır.

Amacımız kent kuramlarının detaylı bir incelemesini yapmaktan çok evsiz bireyleri anlamamızda ne tür bir yol göstereceğini sorgulamaya çalışmaktır. Ancak bilinmelidir ki Chicago Okulu üyelerinin genel düşüncesi; kentin bireyler için çok farklı yaşam alanları ve fırsatlar sunduğunu, kompleks bir toplulukta bireyin kendini daha iyi ifade edebilecek veya kendi olmasını sağlayacak toplumsal mekanizmalara sahip olduğunu ve aynı zamanda kentin veya kentleşmenin hem tarihsel süreçler hem de bireyler tarafından inşa edildiği şeklindedir. Aynı zamanda kenti farklı coğrafyalardan bireylerin işgaline uğrayan bir mekân ve kendine özgü heterojen bir kültürel tabaka yaratması sonucu bireyleri etkisi altına alan bir yapılanma olarak da görmektedirler (Özdemir, 2010: 44-77). Bu nedenle söylenebilir ki modern ve sanayileşmiş toplumlarda birey toplum içerisinde kendi konumunu belirleyebilecek potansiyelden mahrumdur. Bu tartışma Lefebvre'nin mekân üzerine söylediği yaratıcı/yıkım dikotomisini akla getirmektedir. (Lefebvre, 2014). Bu dikotomiye göre Ertürk'ün de (2013) belirttiği gibi mekân bireyi, birey de mekânı etkileyen bir süreç içinde birbirleriyle etkileşimsel bir kimlik geliştirmişlerdir. Mekân üzerine vurgulanmış bir diğer düşünce ise mevcut güç ilişkilerinin kurumlar veya toplumsal sistemler aracılığıyla mekân üzerinde etkin bir güce sahip olmasıdır (Ertürk, 2013). Bu gözle bakıldığında ortaya aslında bir paradoks çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle birey hem içinde var olduğu kent ortamını yaratıma sahipken hem de kendi yaratımı bu ortamda, konumunu belirlemekten de aciz durumdadır.

Kent olgusunun tüm bu farklı ele alınış biçimlerinin sonucunda 21. yüzyıla gelindiğinde karşımıza kenti var eden sosyal sınıflar ve eşitsizlik sorunu ön plana çıkmıştır. Kentler günümüzde gerek aldıkları göçler dolayısıyla gerek plansız nüfus artışıyla gerekse işsizlik sorunuyla belli kesimlerin yoksulluk ve sefaleti dibine kadar yaşadığı alanların yuvası olmuştur (Aytaç, 2016: 137). Bunun sonucunda ise *kentsel yoksulluk* kavramı sosyal bilimciler tarafından dikkat çekmiş ve üzerine birçok araştırma ve tartışma yapılmıştır.

Kentsel Yoksulluk kavramı genel bir tanımla şu şekilde açıklanabilir: Kentte ikâmet eden bireyin kentin sağladığı eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememesi ve ayrıca beslenme ve barınma gibi bedensel ve sosyal güvenliği sağlayan imkanları karşılayacak maddi güce sahip olamamasıdır (Ak, 2016: 303). Özellikle kentlerde yaşayan bireylerin ve bu bireylerin yaşam alanları olan kentlerin karakterine özgü bir iktisadi süreç içinde var olan ve özellikle bu kent yerleşkelerinde ortaya çıkan yoksulluk tipine kentsel yoksulluk adı verilmektedir. Çünkü kent yaşamında birçok tüketim malının veya bireysel ihtiyaçların hem fiyatları hem de yoğunluğu kıra oranla fazla olmakta ve kent içinde yaşamını idame etmeye çalışan birey bu ihtiyaçları karşılamakta zorlanmaktadır (Özel, 2015: 160). Kent yoksulluğu, günümüz kentlerinde birey için yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamaktan çekilen yoksulluktan ibaret değildir. Ek olarak güvenle kalabileceği bir konuttan, tatmin edici geliri olan bir meslekten, maddi yetersizlikten dolayı karşılanamayan eğitimden ve sağlık hizmetlerinden noksanlıktır (Sipahi, 2006: 175).

Aytaç'a göre günümüzdeki post-modern kentlerde yoksulluk görünümleri modern veya post-modern dünyanın temel argümanlarıyla çelişmektedir. Aynı zamanda bu kentler temelde yoksulluk karadeliğinin içine hapsedilmiş kaldırım sakinleri veya evsiz, alkol ve türevlerine bağımlı, çöplükten beslenen, yeraltı ulaşım alanlarındaki duraklar gibi karanlık ve izbe yerlerde gizlenip şehrin tüm tehlikelerine açık bir şekilde yaşamaya çalışan marjinal kesimi de içinde barındırmaktadır (Aytaç, 2016: 139-140). Evsizlik günümüz endüstriyel toplumlarında kent ortamında, ülkeden ülkeye nedenleri değişiklik gösteren ancak öncelikli neden maddi yetersizlikler olan modern toplumun en önemli sorunlarından biridir. Bu kişiler kendini gerçekleştirme umudunu kaybetmiş, toplumdan kendini olabildiğince soyutlamış, sokağın şiddetiyle mücadele etmeye çalışan bireyler olduğu gibi çoğu zaman bu mücadeleye yenik düşmüşlerdir. Evsiz veya berduş olarak da nitelendirilen kesim toplumda ötekileştirilen, kenara itilen, görmezden gelinen veya hor görülen, birçok kesim tarafında suçlu damgası vurulan bir kesimdir (Zengin, 2014: 98).

2.2.3. İzmir'de Kentleşme ve Evsizlik

Günümüzde kentleşme sorunları genellikle 19. yüzyıldan sonra artış gösteren sanayileşme, endüstrileşme ve kısaca toplumlara dayatılan kapitalist sistemlerin bir

sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Batı toplumlarındaki kentleşme 19. yüzyılla birlikte hız kazanırken Türkiye’de ise II. Dünya Savaşı sonrasında görünür olmaya başlamıştır (Türkçü vd. 1996: 16). 19. yüzyıl İzmir için de sanayi devriminin etkisiyle hareketliliğin olduğu ticaretin yükselmeye başladığı bir dönemdir. Kentte uluslararası kullanılan bir ticaret limanı ve doğusunda kalan verimli tarım arazilerinin bulunması hem üretimi sağlayan bir alt yapı hem de ihracata doğrudan imkân tanıyan işbirliklerine fayda sağlamış ve o dönemde İzmir’i besleyen en önemli kaynaklar haline gelmiştir (Kerimoğlu, 2013: 82-83). Bu istikrarlı büyüme ve hareketlilik İzmir’de 19. Yüzyılın yarısından sonra kentleşmeyi hızlandırmış ve kent hem nüfus olarak hem de konaklanan yüzölçümü olarak büyümeye başlamıştır. Nitekim kentin karakteristik üretim ilişkileri bu durumdan etkilenmiş artık küçük işletmeler ve eski alışveriş biçimlerini kapitalizmin bir getirisi olan daha büyük işletmeler ve ekonomide daha sömürüyü merkeze alan ilişki biçimleri ön plana çıkmış, bu da İzmir’in hem sosyal hem ekonomik olarak küreselleşmeye başladığının bir göstergesi olmuştur. Kısaca İzmir’de kapitalist sistemin sömürsünün giderek yaygınlaşmasına ve hızlanmasına neden olurken bir yandan yoksulluğun, gecekondulaşmanın önünü açmış ve kentte bulunan toplumsal sınıfların gelir düzeyleri açısından büyük farkların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kerimoğlu, 2013: 81-83).

Günümüzde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bakıldığında kentlerde ekonomik, siyasi ve teknolojik açıdan hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşandığına şahit olmaktayız. Öyle ki makineleşmenin, fabrikasyon üretimin arttığı kentlere olan ilgi, istihdam sorununa çözüm arayan çoğu taşralının umudu olmuştur. Ancak bu durum zamanla taşradan kente göç eden milyonlar için olumsuz sonuçlar doğurmuştur (<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barınma-hakkivedemokrasi>, 13.11.2019). Bilindiği gibi bu sürecin sonucunda da kentsel alanın hacmi taşmış, çarpık yapılanma ve beraberinde barınma sorunu gibi bireyin yaşamını idame etmesi açısından oldukça önemli gereksinmelerin eksikliği gündeme gelmiştir (Türkçü vd., 1996: 16). Bu da kır nüfusunun, yeni bir umut olarak gördüğü kentlere yönelmesine neden olmuştur. (<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barınma-hakki-v-e-demokrasi>, 13.11.2019). Tüm bu temel sebepler

bugün görülmektedir ki kentlerde inanılmaz oranda kentsel yoksulluk sorununa ve yeterli ve kaliteli konut azlığı sorununa yol açmıştır. Bilindiği gibi kentsel yoksullukta bireyin; konut ihtiyacı oranı, yetersiz beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabilme, ekonomik gelir, sosyal güvenliğin var olması gibi faktörler bireylerin kent yaşamında belirleyici olan önemli unsurlardır. Nitekim tüm bu faktörler tek bir çatı altında toplandığında günümüz kentlerindeki gecekondulaşma sorunu ön plana çıkmaktadır (Kılıç, 2019: 29-31). Bu yapıların Türkiye’de özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlere yönelik iç göçün bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kente yeni gelen bu kesim kentsel uyumsuzluk ve kentsel yoksulluk sonucu mekânsal ve sosyal ayrılmaya maruz kalmakta ve toplumdan dışlanarak görünmez hale gelmektedirler. Gecekondulaşma problemi kentte yaygın bir konut sorunu olmakla birlikte buldukları bölgenin de damgalanmasına, dışlanmasına, tehlikeli, güvensiz ve varoş gibi niteliklemlerle ayrışmasına yol açmıştır (Kılıç, 2019: 29-31). Bu mekânlar yapılan bir araştırmada İzmir’de yoksulluk, madde kullanımı, işsizlik ve suç oranlarının bir hayli yüksek olduğu Cennetçeşme, Kadifekale, Eşrefpaşa, Hilal, Ballıkuyu, Kemer, Limontepi vb. mahalleler olarak betimlenmektedir. (Bal, 2008). Gecekondulaşma sürecine dâhil ettiğimiz yoksulluk, kentsel yoksulluk, kentleşme, sanayileşme, iç göç, işsizlik ve barınma sorunu vb. unsurlar dikkatle analiz edilirse kent içi evsiz kalma sürecinde de etkili olan unsurlardır. Bu sebeple yalnızca İzmir’e göç edip gecekondulaşmaya sebep olan bireyleri değil, tüm bu süreç sonucunda evsiz kalan, sokakta yaşamını idame ettirmeye çalışan bireyleri de endüstrileşmenin ve buna bağlı olarak da kentleşmenin önemli bir sorunu olarak görebiliriz. Dolayısıyla süreç göz önünde bulundurulduğunda alt gelir seviyesine dâhil olan ve gecekonduda yaşamını idame ettirmeye çalışan hane halkının her bireyinin evsiz kalma riski altında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü gibi konut problemleri büyük şehirlerdeki kentleşme problemleriyle birlikte baş göstermektedir. Konut yetersizliğinin genel bir tanımla; var olan hane halkı nüfusunun konutlara oranla yüksek olması nedeniyle var olduğu söylenebilir. Ayrıca bireyin barınma imkânı olsa da içinde bulunduğu konut üyelerinin sayısının çokluğundan dolayı yeterli ve sağlıklı bir yaşam şekli sürdürmesi durumu da güvensiz kabul edilmekte ve evsizlik riskini artırmaktadır (Aydın, 2003:

15' den Akt; Demir, 2019: 36). Nitekim bu süreci yaşayan pek çok kişi yoksul veya evsiz kalma riski ile mücadele etmek zorundadır. Bunun sebebi ise, gecekondulaşan bu mekânlarda yaşamaya çalışan bireylerin; süreklilik gösteren maddi kaynağının olmaması, göç sebebiyle yeterli birikimlerinin olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanılamaması gibi sebepler evsizliğe hapsolme süreçlerini pekiştirmekte, bireyi savunmasız ve eylemsiz kılmakta ve bu sistemde tek başına bırakılmaktadır. (Bal, 2008: 6). Kent içinde savunmasız kalma kavramını kısmen çalışmada bizim de kullandığımız aynı anlamı taşıyan, bireyin içinde bulunduğu yoksulluğu aşabilecek nitelikten yoksun olması ve bununla birlikte gelen öğrenilmiş çaresizlik hissi şekliyle ele alabiliriz. Bal (2008)'ın İzmir Cennetçeşme'de yaptığı bir araştırmada bu mevkide ikamet eden hane halkının sosyo-ekonomik özellikleri derinlemesine incelenmiş, yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesi vermeye çalışan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak bu bireyler yaşamları boyunca hem sosyal hem ekonomik sermaye yetersizliklerinden dolayı yoksulluktan kurtulamamış ve toplumda zayıf halka olarak kalmaya devam etmiştir. Ayrıca bu bireylerden oluşan ikinci nesil de ekonomik yetersizliklerden dolayı eğitimlerine devam edememiş ve yoksulluk bir diğer nesle aktarılmıştır (Bal, 2008: 113). Bu sebeple öngörülebilir ki; gecekondulu mahallelerinde yaşayan bu bireylerin içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar neticesinde, küçük bir kesiminin dahi olsa evsiz kalma riskinin yüksek olduğu çıkarımının yapılması yanlış olmayacaktır.

İzmir kenti diğer metropol kentler olan İstanbul ve Ankara gibi göç almaya müsait bir yapıdadır. Literatüre bakıldığında İzmir kenti, diğer büyük kentler hakkında yapılan çalışmalar için geçerli olan özellikleri taşımaktadır. Özellikle iç göç konusunda bu metropol kentler ortak bir paydada buluşmaktadırlar. Öyle ki bireyler temelde bu büyük kentlere yaşam kalitesini arttıracak iş bulma ve bu sayede daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilme umuduyla gelmektedirler (Türkçü vd, 1996: 17). Ancak kente geldiklerinde günümüz koşullarında görülmektedir ki en büyük problem 'işsizlik' olmaktadır. Bu sebeple İzmir ve işsizlik sorununu ele almanın, İzmir'de bulunan evsiz bireylerin iş olanaklarını tartışmak adına önemli olduğunu düşünmekteyim.

2.2.3.1. İzmir’de Ekonomi ve İşsizlik

İşsizlik, günümüzde metropol kentlerde yaşayan pek çok bireyin mustarip olduğu bir sorundur. Bilindiği gibi sanayileşmenin artması kapitalist üretimi tetiklemiştir. Kapitalist üretim günümüzde nüfusun da artmasıyla seri üretimi benimsemiş ve pek çok tarım işçisi fabrikalara yönlendirilmiştir. Makineleşme kırsal alandaki işsiz nüfusa fabrikalar vasıtasıyla iş umudu verse de göç sonucu kent hacminin taşması sebebiyle gerekli iş ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum işsizliğin giderek artmasına ve buna bağlı olarak da yoksulluğun ve hatta evsizliğin de gözle görülür şekilde belirginleşmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de ekonomik bunalım ve buna bağlı olarak artan dip yoksulluk ve sürekli işsizlik hâli halkı hem psikolojik hem de sosyolojik anlamda olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye özellikle 2001 yılında yaşadığı ekonomik çöküntüyle GSMH’da önemli bir gerileme yaşayarak iki yılda ülkenin işsizlik oranını 2,8 milyon gibi göz ardı edilemeyecek bir rakama ulaştırmıştır (Çiçek ve Turan, 2007: 26). İzmir özelinde bakılacak olursa, bölgesel yoksulluğun yaşandığı kırsal alanlardaki eğitim, sağlık ve sosyal hizmet yoksunluğu ve işsizlik gibi nedenlerle kente göç edenler, kentsel dokuya taşıdıkları yetersiz koşullar sebebiyle kent içinde işsiz kesimin de giderek büyümesine yol açmıştır (Çiçek ve Turan, 2007: 28-29). Nitekim Işık’ın (2017) İzmir’deki göçlerle ilgili yaptığı araştırmada İzmir ilinin 1980-2000 yılları arası İstanbul gibi Türkiye’nin göç merkezi haline gelmiş metropol bir kentten sonra göç oranları sıralamasında ikinci büyük kent olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak günümüze doğru gelindiğinde yani 2000-2015 yılları arasında ise İzmir neredeyse aldığı kadar göç vermeye başlamış ve göç alma kapasitesi bakımından da sıralamada birçok ilin arkasında kalmıştır. Öyle ki bunun en temel nedenleri olarak İzmir’in durağan bir ekonomiye sahip olması ve buna paralel olarak gelişen işsizlik ve yoksulluk problemlerinin yaygınlaşması sonucuna ulaşılmıştır (Işık, 2017: 1-19). Kısaca söylenebilir ki İzmir ili diğer büyükşehirlerin aksine 2000’li yıllara gelindiğinde hem sanayi hem de ticari anlamda hareketliliğini yitirmiş bu da kente yeni gelen kesime yeni bir istihdam alanının yaratılmamasına neden olmuştur. TÜİK 2019 verilerine göre İstanbul’da 15-64 yaş arası işsizlik oranı %14,95 iken Ankara’da %14,3 İzmir’de ise %15,95’tir. İstanbul’un 31 Aralık 2019 tarihli nüfusu baz alındığında 15,52 milyon kişinin yaklaşık 2 milyon 300 bini işsizlik problemiyle

karşı karşıyadır. Yine İzmir’de 31 Aralık 2019 tarihli nüfus baz alındığında 4 milyon 321 bin nüfusa karşın yaklaşık olarak 680 bin kişi işsizdir. Ankara’da ise 5 milyon 504 bin kişiye karşın yaklaşık olarak 780 bin kişi işsizdir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr>, 03.02.2020). Şehirlerin işsizlik istatistikleri okunduğunda en yüksek işsizlik oranının İzmir’de görülmesi dikkat çekmektedir. Literatürde evsizlik sorunu üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında büyük kentlere özgü bir problem olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kentleşmenin beraberinde getirdiği işsizlik ve yoksulluk problemlerinin yeni bir kentsel yoksul tipi olarak evsizliği doğurduğunu söyleyebiliriz.

Yoksulluk ve işsizlik üzerine sorgulanması gereken bir diğer konu da kent genelinde adil bir gelir dağılımının olup olmadığıdır. Bu dağılım toplumun en üst ve en alt tabakasında bulunan bireyleri gelirleri üzerinden değerlendirmeye almakta ve gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerde var olan gelir eşitsizlik tablosunu gözler önüne sermektedir. Nitekim bu ülkelerin aşağıda Gini Katsayısı verilerek gelir dağılımı eşitsizliğinin en az olandan en çok olana doğru bir sıralaması yapılmıştır.

Slovakya	0.241
Slovenya	0.244
Çek Cumhuriyeti	0.253
İzlanda	0.255
Finlandiya	0.259
Norveç	0.262
Danimarka	0.263
Fransa	0.291
Almanya	0.293
Yunanistan	0.333
Birleşik Krallık	0.351
Amerika	0.391
Türkiye	0.404
Güney Afrika	0.620

Tablo 1: 2019 Yılında Ülkeler Arası Gini Katsayısı Rakamları (OECD, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>). (15.11.2019).

Tablodan da anlaşılmaktadır ki OECD’nin raporuna göre Türkiye gelir dağılımı konusunda sondan ikinci olarak konumlanmıştır. Bu demektir ki başta

İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere Türkiye'nin tüm şehirlerine tezahür eden bir gelir eşitsizliği trajedisi söz konusudur. Ayrıca TÜİK 2018 verilerine göre, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu şehirleri sıralayacak olursak başta İstanbul-0,435, Ankara-0,380 ve İzmir -0,366 olmak üzere bu kentlerin yoksulluk ve işsizlik oranları açısından en yüksek bölgeler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr>, 03.08.2019). Böylece sanayileşme, kentleşme, göç, işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi benzeri süreçler göz önünde bulundurulduğunda metropol kentlerin dokusunda bulunan evsiz bireylerin, işsizlik istatistikleri ve gelir dağılımındaki istatistiksel eşitsizliklerin, evsizliğin nedensel sürecine önemli bir katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

2.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE EŞİTSİZLİK

Sosyolojide tabakalaşma kavramı genel olarak toplumdaki eşitsizlik durumları, yoksulluğun nedenleri ve boyutları, özellikle de sınıf olarak dezavantajlı konumda doğan bireyin daha avantajlı konumlar olan daha üst sınıflara doğru hareketlilik ihtimalinin ölçülmesi ve sınıflandırılması sonucu var olmaktadır (Marshall, 1999: 710). Giddens'a göre de bir toplumdaki ekonomik eşitsizliklerin neden var olduğu, ekonomi politikalarının küreselleşmesi sonucu toplumları nasıl etkilediği vb. sorulara yanıt ararken toplumsal tabakalaşma sistemleri karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Giddens herhangi bir araştırmacının toplumsal sistem içindeki eşitsizlikleri ele alıp analiz etmesini, o toplumun yapısını çevreleyen aile, eğitim, din vb. ideolojik kurumlardaki maddi belirlenimleri ortaya çıkarması bakımından kayda değer bulmaktadır (Giddens, 2012: 339). Bu noktadan bakıldığında toplumdaki tabakalaşma katmanları bize toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliklerini, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımındaki eşitsizlikleri ve bireyler arası fırsat eşitsizliklerini vermektedir. Çünkü alt sınıflardan üst sınıflara doğru gidildikçe alım gücü artmakta ve hatta bireyin sosyal, ekonomik ve kültürel sermayeleri de önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Aynı şekilde bir toplumda üst sınıflardan alt sınıflara doğru gidildikçe alım gücünün azalmakta olduğu ve hatta sermaye türlerinin noksanlığı, bireyin toplumsal konum alışındaki maddi süreçlerin etkisini ortaya koymaktadır (Erdendoğdu, 2014: 3).

Günümüz dünyasının kent yaşamı göz önüne getirildiğinde toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizlik düzeyleri birbirlerine oranla farklılaşabilmektedir. Bu anlamda koşulları eşit olan gruplar ve tabakalar aynı doğrultuda değişim ve dönüşümü gerçekleştirirken, koşulları eşitsiz olan toplumsal tabakalar ise farklı değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Her iki grup da içinde buldukları koşulların, büyük çoğunlukla nesilden nesile yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Çünkü çağdaş endüstriyel sömürü sistemi genel olarak, farklı tabakadan kişilerin farklı meslek gruplarına ve farklı eğitim seviyelerine sahip olmasına neden olmuştur (Kemerlioğlu, 1996: 69-70). Toplumda farklı tabakaların ortaya çıkması sosyo-demografik özelliklerle yakından ilişkilidir. Nitekim bunlar özellikle bireylerin hangi yerleşim yerlerinde konum aldıkları ve bununla ilişkili olarak hangi okullarda eğitim gördükleri, meslek tercihleri, elde ettikleri gelir seviyeleri, sağlık hizmetine ulaşabilme ve beslenme imkânları toplumsal tabakalaşmayı açıklamamızda etkili olan faktörlerden yalnızca birkaçıdır (Kemerlioğlu, 1996: 98). Nitekim daha önce de belirtildiği gibi toplumdaki ayrımcılıkları, ötekileştirilmiş bedenleri ve eşitsizlikleri anlayabilmek adına literatürde önemli düşünürlerin tabakalaşma kuramlarını ele alış biçimlerine kulak vermek gerekir. Bu noktada tabakalaşma ve eşitsizlik kuramları açısından sosyolojide karşımıza klasikleşmiş iki önemli isim çıkmaktadır: Marx ve Weber.

Marx bilindiği üzere toplumsal eşitsizliklerin ve buna bağlı oluşan sınıfların meydana gelmesinde etkili olanın ekonomik determinizm olduğu üzerinde durmuştur. Marx'a göre belirtilmelidir ki toplumsal tabakalaşma ekonomik temelli sınıf ilişkilerinden doğmaktadır (Coser, 2008: 57-60). Aynı zamanda birçok klasik kaynakta da bahsedildiği gibi Marx için sınıf olgusu üretim araçlarının ortaya çıkmasıyla doğrudan bir ilişki içindedir. Bu da temelde sınıf ve eşitsizlik kavramları göz önünde bulundurulduğunda üretim araçlarına sahip olanlar ve üretim araçlarına sahip olmayanlar şeklinde iki temel sınıfı ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki Marx için toplumsal tabakalaşmada önemli olan daha önce de üzerinde durduğumuz yoksullaştırma stratejileridir (Giddens, 2012: 345-346). Eyce'ye göre de Marx'ın sınıf ve tabakalaşma kuramında mülkiyetin sağladığı güç ile anlatılmak istenen, üretim araçlarına sahip olmanın toplumsal hiyerarşi içerisinde üst tabakaya giden yolu aydınlatmaya yarar sağlayan bir sistem olduğu görüşüdür

(Eyce, 1999: 274). Söylenebilir ki Marksist kuram büyük ölçüde sömürü sistemlerinin arka planını açığa çıkarmaya dayanmakta ve emek-sermaye arasındaki dengesiz dağılıma dikkat çekmektedir (Erdendoğdu, 2014: 8). Dolayısıyla toplumsal sınıf tabakaları arasındaki farkın önemli ölçüde artması kapitalist sistemin sömürü politikasının temelini oluşturan, emeğin metalaşma süreci ve artık değer var olması ile derinden ilişkilidir.

Toplumsal tabakalaşma kuramında önemli rol oynayan bir diğer klasik kuramcı ise Max Weber'dir. Weber, Marx'ın toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmanın kaynağı olarak gördüğü ekonomi ve üretim ilişkilerini daha da detaylandırmış ve bu kurama *statü* ve *iktidar* olarak iki kavram daha eklemiştir (Giddens, 2008: 347). Nitekim Weber'e göre çeşitli kaynakları elinde bulunduran kimse, istediklerini tüm engellere rağmen yapabilen kimsedir. Weber üç temel güç biçiminin varlığından bahsetmektedir. Bunlar ekonomiyi, saygınlığı ve salt gücü öne çıkaran kavramlardır. Özellikle bu üç güç eşitsizliği Weber'in toplumsal sınıfını, farklı statü gruplarını ve parti olarak adlandırdığı toplumsal tabakalaşma biçimlerine tekabül ettiği söylenebilir (Cuff, vd, 2015: 57).

Weber, Marx'tan farklı olarak bireylerin yalnızca ekonomik kaynaklara ulaşabilmek için iktidarı istemeleri veya güç elde etmek gibi bir amaçlarının olmadığını savunur. Ona göre birçok insan ekonomik kaynakların yanı sıra bir toplumda saygın bir kişi olabilmek için de güç elde etmek isterler. Nitekim sadece üretim araçlarının denetimini elinde bulundurmamak veya bulundurmamak değil, farklı statü özelliklerinin de sınıf ayrılıklarının oluşmasında önemli ölçüde etkisi vardır (Kılıç, 2013: 65-66). Örneğin bir kişinin toplumsal statüsünün neye göre belirlendiği anlaşılacak istenirse cevap basittir. Nitekim yoksul bir kişinin toplumsal konumu ile ilgili bir sorgulama akla gelen ilk etkenin kişinin maddi geliri düşük bir ailede doğmuş olabileceği ihtimalidir. Açıktır ki maddi eşitsizliğin kaynağının aileden aktarılan bir miras olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. (Aydın, 2018: 249-250). Görüldüğü gibi Weber, sosyal tabakalaşma kavramının Marx'tan sonra gelişmesine ve çok boyutlu bir şekilde ortaya konmasına yardımcı olmuş ve kavrama farklı bakış açıları kazandırmıştır. Tabakalaşma kuramında toplumsal hiyerarşide belirleyici olan etmenlere yönelik tek nedensellikten ziyade *çoklu nedensellik anlayışı* ile yaklaşmış ve sosyal problemlerin analizinin de çok boyutlu nedenselliklerin ortaya konmasına

yönelik geliştirilmesini savunmuştur (Aydın, 2018: 249). Weber toplumsal tabakalaşma düşüncesinde Marx'ın temel görüşleri olan ekonomi ve üretim ilişkilerine ek olarak 'statü' kavramını da ekleyerek toplumsal tabakalaşmanın yalnızca ekonomik ilişkiler çerçevesinde değil, sosyal kalıtım ve hayat şansı gibi kavramlarla da ele alınmasını gerektiğini ortaya koyar (Weber, 1993: 187'den Akt; Ünal, 2004: 16-18).

Toplumsal tabakalaşma kuramının gelişiminde Durkheim'in toplumsal sınıf çözümlenmeleri de göz ardı edilmemelidir. Durkheim'e göre sanayi devrimi ile meydana gelen değişim ve dönüşümler beraberinde işbölümünde de farklılaşmalar yaratmış ve bu durum toplumun yapısında da gözle görülür bir şekilde değişimlere neden olmuştur. Özellikle sanayi devrimi vb. gibi etkenler sonucu kent ortamında artan nüfus, bireylerin farklı iş kollarında uzmanlaşmasını gerektirmiş böylece toplumsal yapı mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi zorunlu kılmıştır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2015: 78). Durkheim aynı zamanda var olan sosyal eşitsizlik ve toplumsal hiyerarşilerin toplumdaki yetersiz düzenlemeden yani bir düzensizlik hali veya kaostan kaynaklandığını düşünmektedir. Nitekim günümüz dünyasında devletin varlığı idare hukukuna bağlıdır. Dolayısıyla ona göre sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için hem ahlâkî hem de idari düzenlemelerin yeterli olması toplumsal tabakalar arasındaki uçurumları görünmez hale getirebilecek ve toplumsal çatışmayı engelleyebilecektir (Aydın, 2014: 219-220).

Toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik kuramında etkili olan bir diğer düşünür ise Sorokin'dir. O toplumsal tabakalaşmanın niteliksel özelliklerini üç farklı gruba ayırmaktadır. Birincisi, bir arada ve iç içe yaşamaktır. Çünkü ona göre bir arada ve birlik beraberlik içinde olmak, organize olmayı veya birlikte hareket etmeyi gerektirir. Anlatılmak istenen aslında bir organizasyon içerisindeki bireylerin farklı görev ve sorumluluklarının olmasını vurgulamaktır. Bu da Sorokin'e göre tabakalaşmayı doğuran en önemli özelliklerdendir. Bir diğer niteliksel özellik ise bireyin kalıtımsal açıdan fiziksel ve bireysel farklı özelliklerinin ve yatkınlıklarının olmasıdır. Çünkü bireyin doğuştan var olan özellikleri toplum tarafından bireyin kendisinin nasıl algılanacağı ve hangi konumda bulunacağı önceden habercisidir. Biraz daha genişletilmiş olan üçüncü niteliksel özellik ise bireyin içine doğduğu sosyal ortamın farklılık göstermesidir. Bu durumda söylenebilir ki tüm

bunlar Weber'in toplumsal tabakalaşmadaki statü ve sosyal sınıf unsurlarını açıklarken ele aldığı 'hayat şansları' kavramıyla örtüşmektedir. Şöyle ki bireyin içine doğduğu sosyal dünya yani sosyal çevresi daha en başından hayatta kalmak için verilen mücadelede sonucunun eşitsiz olmasına neden olmaktadır (Ünal, 2004: 93-95). Dolayısıyla kısmen de olsa Marx bir bireyin dezavantajlı sosyal koşullar içinde yaşamasının yalnızca iktisadi eşitsizlikle açıklanabileceğini, bu görüşün temelini de sömürü sistemini açıklarken temel aldığı üretim ilişkileri mantığının oluşturduğunu belirtir. Weber buna hayat şanslarını veya sosyal kalıtımı ekleyerek, bireyin sosyal konumunun sınırlarını belirleyen farklı faktörlerin de olduğunu ortaya koyar.

Özetle toplumsal tabakalaşma toplumdaki eşitsizlikleri, ayrımcılıkları ve ötekileştirmeyi açıklamakta kullanılır. Aynı şekilde toplumda sömürü sonucu vuku bulan bu tabakaların ortaya çıktığı koşulları değerlendirerek, bir alt tabakadan bir üst tabakaya veya bir üst tabakadan bir alt tabakaya hareketlerin olup olamayacağını analiz etmeye yardımcı olur. Bu da bize günümüz toplumundaki bireylerin hangi tabaka içerisinde bulunurlarsa bulunsunlar tek boyutlu değerlendirilmemeleri gerektiğini göstermektedir. Örneğin alt tabakanın özelliklerini taşıyan bir konumda bulunan bireyin neden o konumda bulunduğu dair çıkarımlar yapılacaksa, bunu yalnızca maddi durum bağlamında ele almak yerine içine doğduğu çevre, toplum ve aileyi, uğraştığı meslek dalını göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla çok boyutluluğu sosyal bilimlerde önemseyen ve sosyal problemlerin veya gündelik yaşamın ayrıntılarının detaylı ve çok boyutlu bir analizle elde edilebileceği üzerinde duran, ayrıca iki önemli klasik düşünürü ortak paydada buluşturan, çalışmanın başında da yer verdiğimiz isim Bourdieu'dür. Bourdieu'nün bu duruşu kendinden sonra gelenleri etkilemiş ve sosyal bilimleri farklı bir boyuta taşımıştır. O, bireyin içinde bulunduğu sosyal konumun sınırlarında belirleyici olanın, hem Marx'ın ekonomi temelli yaklaşımı olan tahakküm eden/edilen anlayışı olduğunu; hem de Weber'in bireyin sahip olduğu saygınlık ve bunun maddi ve kültürel anlamda nesilden nesile geçerek bireylerin yaşamında belirleyici olduğu anlayışını vurgular. Düşünür ayrıca bu sistemin kendini yeniden ürettiğini savunarak toplumsal tabakalaşmadaki eşitsizlik biçimlerinin kalıcı olmasına yol açtığını dile getirir (Ünal, 2004: 35-36).

Tüm bunlar çerçevesinde değerlendirildiğinde evsizlik ve toplumsal tabakalaşma kuramı bize çok boyutlu bir çerçeve kazandırmaktadır. Örneğin, evsiz profillerinin genelini alt tabakada bulunan bireylerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak bireylerin alt tabakada bulunmasının nedeni evsiz bireylerin profilini incelediğimizde yalnızca maddi yetersizlikten dolayı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim bireylerin içinde buldukları genel profile bakıldığında zorunlu eğitim noksanlığı, maddi yetersizlik, çeşitli aile problemleri, istismar hikâyeleri, psikiyatrik rahatsızlıklar, fiziksel yetersizlik veya engel, madde bağımlılıkları, işsizlik veya sürekli iş bulamama gibi etkenler evsiz bireylerin bugünkü toplumsal konumlarına yol açan sorunlardan bazılarıdır. (Küçük, 2014). Başlangıçta da belirtildiği gibi evsizlik olgusuna veya evsiz bireylerin günden güne artmasına neden olan faktörleri hem bireysel (davranışsal) ölçüde hem de yapısal (sistemsel) ölçüde ele almıştık. Söylenebilir ki toplumsal tabakalaşma kavramsallaştırmalarına ve hakkında geliştirilen kuramlara bakıldığında evsiz bireylerin statüleri, içinde buldukları toplumsal konumları sorgulayıcı bir tavır takınmak önem kazanmaktadır.

2.3.1. Bir Sınıf-Altı Olarak Evsizlik

Sınıf-altı kavramı öncelikle Batı'da ortaya çıkmış ve toplumsal yapıdaki herhangi sınıf kategorisinin dışarısında kalan bireyleri ifade etmek için kullanılmıştır. Erkilet sınıf-altı kavramının literatürde K. Marx ve H. Mayhew'deki kullanımlarına dikkat çekerek bu grubu oluşturan bireyleri ve onları dışlayıcı söylemleri üzerinde durmuştur (Erkilet, 2011: 137-138). Nitekim Marx Lümpen proletaryayı; potansiyel suçlu ve tehlike arz eden sınıflar olarak tanımlamaktadır. Bunlar; sapma suçlu davranışlarına eğilimi olanlar, dilenciliği meslek edinenler ve kaldırım sakinleri şeklinde tanımlamakta ve dolayısıyla kapitalist sistemde herhangi bir işlevlerinin olmaması gerekçesiyle işçi sınıfı olan proletaryadan da ayrı tutmaktadır. Marx Lümpen proletarya olarak adlandırdığı alt-sınıf yoksullarının, toplumsal hareketlilik içinde işçi sınıfı olan proletaryaya katılabilme ihtimalinin olduğunu söylese de içinde buldukları olumsuz dezavantajlı koşullar nedeniyle gerçekleşmesinin zor olduğunu düşünmektedir (Marx ve Engels, 2017: 61-62). Erkilet ayrıca Mayhew'in yoksulların yaşam biçimlerini açıklarken, sınıf-altına dâhil olan grubun toplumda dışlananları, kaldırım sakinlerini ve sokak insanlarını kapsadığını vurgular. Ancak Erkilet, bu

bireylerin sosyal literatürde kavramsallaştırılırken barbarlara benzetilmeleri gerekçesiyle, toplumdan dışlanma süreçlerinin en başta bilimsel literatürdeki söylemler vasıtasıyla gerçekleşmiş olduğunun altını çizmektedir (Erkilet, 2011: 138).

Sınıf-altı kavramı Türkçe yoksulluk literatürüne Erdem (2003) tarafından kazandırılmıştır. O bunu yaparken, yabancı literatürdeki *dip sınıf (underclass)* kavramını baz alarak Türkiye toplumunda karşıladığı düşünülen '*derin yoksulluk*' kavramı ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın 'evsizlik ve evsizler' üzerine yapılacağı düşünüldüğünde kavram oldukça önemlidir (Erdem, 2003: 55). Dip sınıf, derin yoksulluk ve alt sınıf gibi kavramların çoğu aslında Bauman'ın da belirttiği gibi var olan toplumsal tabakalaşmadaki sınıf biçimlerinin dışında kalan, ötekileştirilen, dahası işe yaramaz olarak tabir edilen, kısaca toplumda herhangi bir sınıf kategorisine dahi giremeyecek yoksunlukta olan bireyleri veya grupları ifade etmektedir (Bauman, 2010).

Sınıf-altı, öncelikle literatürde iki farklı yol izlemektedir. Yılmaz'ın da bahsettiği gibi bu kavram ilk olarak iktisat alanında önemli çalışmaları olan Myrdal (1963) tarafından ekonomik büyüme, sanayileşme, kentleşme ve işsizlik gibi makro unsurlar sonucu yoksullaşan kesimi ele almak için kullanılmıştır. O, görüldüğü gibi bu kavramın yapısal belirleyicilerine odaklanmıştır. Ancak diğer taraftan bu kavram, Lewis'in ortaya attığı 'yoksulluk kültürü' kavramının içeriğiyle de bir bağdaşıklık göstermektedir. Yani yoksulluk içindeki birey ve ailesi, öğrenilmiş çaresizlik içerisine girmekte ve bunu davranışsal olarak devam ettirme özelliklerine sahiptir (Yılmaz, 2008: 127-145). Bıçkı ise '*Kent(te) Yoksulluk, Ayırışma ve Yaşam Kalitesi*' adlı kitabında sınıf-altı kavramının Amerika'da genellikle siyahi azınlığın bulunduğu gettolaşmış mekânlara ve bireylere özgü olduğunu söylemektedir. Ancak Türkiye'de ise ona göre bu kavram madde bağımlısı, sokakta yaşayan çocuklar veya evsiz bireylere karşı gelmektedir (Bıçkı, 2015: 53-54).

Sosyolojik olarak sınıf-altına dâhil edilen bireyler mevcut toplumsal yapı içerisinde diğerleri tarafından görünmez kılınmıştır. Bir sınıf dışı olarak bu niteliği taşıyan bireyler genellikle kanunlara aykırı göç hikâyesine sahip, sokakta kalan, sapmış veya suçlu davranışları benimsemiş, madde bağımlılığı problemi olan, evsiz bireyleri, sokak çocuklarını ve dilencileri kapsamaktadır. Bu şekilde yaşamını idame etmeye çalışan bireyler toplum içinde faydasız ve hatta buldukları eylemler ve

yaptıkları işler neticesinde tehlikeli görülen ve algılanan bir yapı içine hapsolmuşlardır (Bauman, 1999: 97-99). Aytaç'a göre ise kentsel yoksulluğun kendisi gerek işsizlik, gerek emek sömürüsü nedeniyle toplumsal hiyerarşide sınıf altı gibi katmanların oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle sanayileşme ve küreselleşmenin de etkisiyle var olan yeni nesil orta sınıf işçi tabakaları iktisadi eşitsizliklerin derinleşmesi sebebiyle sınıf-altı denilen marjinal nüfusu içinde barındıran ve daha derin yoksulluklara sahip bireylerin çoğalmasına yol açmaktadır (Aytaç, 2016: 140). Aynı zamanda bu kavram, kapitalizmin günümüzde yol açtığı emek sömürüsü, gelir ve fırsat eşitsizliği, adil olmayan dağıtım ilkesi gibi süreçlere paralel olarak gelişen sosyal, ekonomik ve mekânsal olarak dışlanma süreçlerini de derinlemesine irdeleme ve anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Aytaç, 2016: 140). Yapılan araştırmalarda evsizlik-bağımlılık-suç ve yoksulluk arasında paralel bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle sınıf-altı mekânları içinde büyüyen ve bir şekilde bu alanlarda bulunan bireylerin suça daha fazla meyilli oldukları sonucu çıkarılmıştır. Bunun sebebi ise sınıf-altının toplumsal konumu sebebiyle sosyal koşulları ve çevrenin sosyalizasyona kapalı olması ve bireyin bu ortamdaki sapma ve suçlu davranışlarını daha kolay benimsemesine neden olmaktadır (Kızmaz, 2006: 326).

Sınıf-altı kavramının Wacquant'ın *Kent Paryaları* adlı eserinde diğerlerine göre daha farklı ele alındığı söylenebilir. O, bu kavramın literatürde kullanımını tıpkı Erkilet gibi, sınıf-altı kavramının söylemsel olarak yoksul kimselerin yoksulluğunu pekiştirdiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Ona göre bu kavram zaten dezavantajlı bir grup olan evsizleri, güçsüzleri veya derin yoksulluk içinde bulunan kimselerin yoksulluklarını daha da yoksullaştırmakta ve onların toplumdan ayrışmasına hizmet etmektedir. Bu argüman kısaca toplumun dışına itilmiş, görmezden gelinen ve derin yoksulluk içinde bulunan bu bireylerin kavramsallaştırılarak yeni bir kategori oluşturulması sebebiyle, içinde buldukları yoksullukları pekiştirme görevi gördüğünü iddia etmektedir (Wacquant, 2015: 58).

Kısaca tüm bu sınıf-altı kavramsallaştırmalarından ve kavrama olan yaklaşımlardan sonra söylenebilir ki evsiz bireylerde içinde buldukları olumsuz koşullar nedeniyle bu gruba dâhil olmaktadır. Nitekim evsizlik hakkındaki pek çok araştırma, evsizlerin ötekileştirilmesinin veya görmezden gelinmesinin toplumun bir

sorunu olduğu üzerinde durmaktadır. Günümüz dünyası göz önüne alındığında bireylerin sınıfsal pozisyonları, mevcut yaşam koşulları dikkate alındığında üst, orta ve alt sınıfların birbirlerine göre oldukça farklı yaşamlar sürdürmekte olduğu ve farklı sosyo-demografik özellikteki konumu işgal ettikleri görülmektedir. Söylenebilir ki, evsiz bireyler bu tablonun en şanssız kesimini oluşturmaktadır; aile, eğitim, ekonomi ve sosyal eksiklikleri başta olmak üzere bağımlı olma, fiziksel yetersizlik veya psikolojik rahatsızlar sebebiyle, Marx'ın da ele aldığı şekliyle “*toplumun tortusu*”, toplumun istenmeyeni olmaktadır (Marx ve Engels, 2017: 61).

Evsizlikle ilgili literatürde karşımıza çıkan bir diğer kavram ise *yoksulluk kültürü* olmuştur. Bu kavram literatürde göç sonucu metropol kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşayan bireylerin davranış biçimlerini, toplumsal yaşamlarındaki eğilimlerini ve düşünsel temayüllerini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak evsizlik üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında evsiz bireylerin de davranış ve tutumlarındaki öğrenilmiş çaresizliğin varlığı, araştırmada evsiz bireylerin genel özellikleri içinde de yoksulluk kültürünün olup olmadığını sorgulamamıza neden olmuştur. Ayrıca tabakalaşma kuramları açısından düşünüldüğünde yoksulluk kültürünün ortaya çıkması bireyin sosyal konumunda da belirleyici olmaktadır.

2.3.2. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü kavramı Türkçe literatüre ilk olarak Orhan Türkdoğan'ın (1974) Erzurum ilinin çöküntü bölgelerinde yapmış olduğu tez çalışmasıyla katılmıştır. (Türkdoğan, 1977). Kavramın Batı literatüründeki ilk nüansı ise 1960'lı yıllarda Oscar Lewis'in, Porto Rico ve Meksika'da yaşayan aileler üzerine yapmış olduğu kültür ağırlıklı çalışmaları incelendiğinde ortaya çıkmıştır (Yayla, 2018: 46). Lewis'e göre yoksulluk kültürü kavramı, kentte yaşayan maddi durumu kötü olan kesimin, yoksulluklarının, ilk kuşaktan sonraki kuşağa aktarılmasıyla yoksulluklarının pekiştirildiğini ve böylece sonu olmayan bir umutsuzluk döngüsü içerisine girildiğini anlatmak üzere geliştirilmiştir (Gün, 2010: 22). Yoksulluk hakkındaki bu tutumu onun *Sanchez'in Çocukları (1961)* başta olmak üzere, *Beş Aile, İşte Hayat (1965)* gibi çalışmalarında göze çarpmakta ve nitekim onun bu romanlarında konu edindiği ailelerin kültürel ve içsel yaşamlarına dair

betimlemelerini de bulmak mümkündür (Özdoğan, 2009: 97-98). Bu kavram özellikle günümüz kentlerindeki izbe, metruk binaların olduğu, tinerci veya balıcı olarak tabir edilen kimselerin bulunduğu şehrin güvenliksiz bölgelerinde yoksulluk ve sefalet içinde yaşamaya çalışan bireylerin buldukları ortamda benzer nesillerin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmakta kullanılabilir. Görülmektedir ki kavram özellikle yoksulluğun *davranışsal boyutunun* (Bıçkıcı, 2015: 53) nasıl geliştiği üzerinde durmakta, bu nedenle içinde bulunan ‘kültür’ kavramı daha da önemli hale gelmektedir.

Türkdoğan’a göre yoksulluk kültürünün görünürlüğü, günümüz gecekondularında gelişmeye müsait bir *yan kültür* veya *alt kültür* denilen, öteki dünya (kapitalist sistem) ile bir karşıtlık ilişkisi içinde bulunan kesimlerle mümkün olmuştur. Özellikle Lewis’in çalışmalarında sınıfsal anlamda tabakalaşmış kapitalist toplumlarda, yoksul kesim uyum sağlayamama veya diğerleriyle bütünleşememe sorunu yaşamaktadır. Bu da o toplumun bireyleri üzerinde yıkıcı etkilere yol açmakta ve bireyin hem sosyolojik hem psikolojik hem de ekonomik yönünü daha da çökertmektedir (Türkdoğan, 2007: 111-113). Lewis özellikle bağımlılık, umutsuzluk, çaresizlik ve bunun da beraberinde getirdiği boş vermişlik, aidiyet hissinin olmaması, toplumdan dışlanma, yalnızca bugünü düşünerek hareket etme gibi yoksulluğun getirdiği düşünce ve davranış dünyasına alışmışlığın kendinden sonraki nesiller üzerinde de etkili olacağı üzerinde durmaktadır (Yayla, 2018: 48). Bu da yoksulluk içindeki bireyin, toplumun genel kültürel yapısının dışında daha farklı ve kendine özgü bir alt kültür geliştirmesinin sonucudur. Türkdoğan bu kültür biçimini sınıflar arası keskin kutuplaşmanın ve eşitsizliğin derinleştiği toplumlarda görmenin mümkün olduğunu ileri sürer (Türkdoğan, 2007: 111).

Özellikle dışlanmışların, başta yoksulluk, inanç, ırk ve cinsel yönelim farklılıklarının meydana getirdiği toplumdan soyutlamalar zamanla kendilerine has dünyalarında, kendilerine ait yeni bir dil ve tavır geliştirerek toplumda bir alt kültür meydana getirmişlerdir. Nitekim Gelder’e göre, alt-kültür belirgin bir şekilde bireyin aile otoritesinden uzak olduğu ev dışı alanlarda, kendilerine has tüketim, davranış ve yaşam tarzlarıyla toplumdan izole gruplarda görülen bir kültür biçimidir (Gelder, 2007: 3-5). Örneğin Gümüş’ün evsizlik üzerine yaptığı çalışmada, Türkiye’de zorunlu göç sonucu İstanbul’un metruk mahallelerinde yaşam mücadelesi veren evsiz

bireylerin yalnızca kendilerinin anlayabileceği bir sokak jargonu kültürü olduğu da literatürde ön plana çıkmaktadır (Gümüş, 2016). Alt-kültür kavramı tıpkı alt-sınıf kavramı gibi toplumsal hayatın içinde buldukları statü ve bunun bir getirisi olarak kendilerine özgü yaşam biçimi ve kültürü ifade etmektedir. Ancak alt kültür kavramı yalnızca yoksul veya kimsesizlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir kültür olarak görülmemelidir. Özsel olarak alt kültür kavramı günümüzde (kırsal) köyden kente göç eden kesimin, göç ettikleri kentin hâkim kültürel dokusuna uyum sağlayamamaları sonucu gelişen karşıt kültürün bir sonucu olarak da görülebilir. Özellikle yerel kesimden iş imkânının fazla olduğu düşüncesiyle gelen bireylerin yalnızca fiziksel olarak değil düşünsel ve kültürel olarak da göç ettikleri görmezden gelinmemelidir (Gündüz, 2015: 37-42). Böylece Jenks'in de belirttiği gibi toplumun çöküntü bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan bireylerin düşünsel temayülleri ve davranışları önemli ölçüde benzerlik göstermektedir (Jenks, 2007: 92). Açıktır ki sözü edilen gecekondü bölgelerinin kendine özgü davranış ve yaşayış biçimleri bulunmaktadır. Dünyadaki çoğu kentin sorunu olan bu husus günümüzde Türkiye açısından da benzer sonuçlar vermektedir. Özellikle doğudan batıya yönelik göçlerde büyük bir kültürel çatışma ve kaos yaşanmakta, hem göç eden bireyler açısından hem de göç edilen kent ve çevresi açısından önemli etkileri olabilmektedir

Örneğin Nels Anderson'ın Chicago kentinin güney bölgesinde yapmış olduğu çalışma da alt kültür analizinin izlerini görmek mümkündür. Nitekim o kentin bu bölgesine *Hobohemya* ismini vererek o bölgeyi kendine has ütöpik bir kurgu yoluna gitmiş, evsizliği ve evsizliğin var olduğu şehrin özelliklerini betimlemeye çalışarak, aynı zamanda birey ve bağlamını ilişkisel bir bakış açısıyla ele almıştır. Çalışmasında daha önce de bahsedildiği gibi çoğu evsiz ve işsiz bireylerin kendilerine has geliştirdikleri günlük yaşam biçimleri, ihtiyaçlarını karşılama şekilleri ortak bir özellik taşımaktadır. Mevcut evsizlerin özelliklerine bakıldığında çalışmada kendi ebeveynlerinin de benzer durumlar yaşadıkları bulgusuna rastlanmıştır (Anderson, 2017). Nitekim Turner yoksulluk olgusunun günümüzde sanayileşmiş ve kentleşmiş toplumlardaki sürekliliği üzerinde dururken gecekondulaşan ve derin yoksulluk çeken sınıflarda yoksulluk kültürünün varlığını, yoksulluk yaşayan bireylerin içinde buldukları duruma karşı geliştirdikleri bir tür savunma mekanizması olduğunu belirtir. Bu ise yoksulluk ve beraberinde gelen her

türlü olumsuz yaşam koşullarının zamanla benimsenmesinin ve içinde bulunulan yoksunluklardan kurtulmak için hiçbir şey yapılmamasının yani bireyin psikolojik olarak öğrenilmiş çaresizlik içine girdiğinin göstergesidir (Turner, 1997: 71). Ancak çalışmanın başında da belirtildiği gibi evsiz bireylerin yapısal ve bireysel özelliklerinin neler olduğu üzerinde birtakım tartışmalar yürütülmüştür. Bu noktada görülmelidir ki yoksulluk kültürü kavramı çalışma için evsiz bireylerin evsizlik nedenlerinin bireysel ve davranışsal yönünü anlaşılır kılmak adına önemli bir argümandır. Oysaki Türkdoğan'ın, Oscar Lewis'in çalışmasından aktararak Türkiye'ye uyarladığı yoksulluk kültürü kavramının birçok yönden yetersiz ve problemli olduğunu söylemek gerekir. Özellikle yoksulluk veya evsizlik üzerine düşünüldüğünde günümüzde ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi vb. birçok farklı disiplin göstermektedir ki bu iki olgunun meydana gelme sürecinde yalnızca bireysel boyun eğmişlikten ziyade yapısal faktörlerin de büyük bir rol oynadığını belirtmek gerekir.

Nitekim Türkdoğan'ın yoksulluk kültürü üzerine yaptığı çalışma ve Lewis'in argümanları, ağırlıklı olarak yoksulluğun doğrudan kişisel yetersizlikler veya bireyin toplumsal hayata tutunma becerisi ile ilgili olduğu yönündedir. Oysa günümüz neoliberal kapitalist toplum biçimlerinde bu anlayışın evsizlik veya yoksulluğun nedenleriyle bir arada düşünüldüğünde tek başına yeterli olması mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde bazı akademi çevresi tarafından, Lewis'in çalışması da öncelikle büyük bir destek görmüş olsa da sonraları yoksulluğa ve yoksullara yönelik olumsuz ve dışlayıcı bir yargı olarak kabul edilmiş ve eleştirilmiştir (Özdoğan, 2009: 45). Ancak Türkdoğan'ın ve Lewis'in ortaya koyduğu araştırma sonuçlarından bazılarında evsizler ve yoksullar açısından ortak özelliklerin varlığı söz konusudur. Nitekim yoksulluk kültürünü yaşayan bireyler genellikle kronik evsiz veya kronik yoksulluk içindedirler. Aynı zamanda bu bireyler, eğitim seviyelerinin düşük olması, sigortasız işlerde veya atık toplayıcılığı gibi düzensiz işlerde çalışıyor olmaları, çoğunun yasal olarak bir güvenlik kurumuna bağlı olmaması gibi sebeplerle sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamaması gibi olumsuz bir neden-sonuç ilişkisi zincirinin parçalarını oluşturmaktadırlar. Özellikle orta ve üst sınıflara hitap eden AVM, bankamatik, resmi kurum ve kuruluş ve müze gibi sanat sergileri vb. yerlerde bulunamama sebebiyle bu bireyler toplumdan tamamıyla dışlanma

mekanizmalarına hapsedilmektedirler (Özdoğan, 2009: 17). Bu görüş Gümüş'ün (2016) evsiz bireylerin vatandaşlık statüsünü kaybetmesi sonucu yaşadıklarını ve toplumsal dışlanma süreçlerini destekler niteliktedir. Vatandaşlık hakkının kaybı aynı zamanda liberal devletin hizmetlerinden de tamamıyla yoksunluğu içermektedir. Bu durum evsiz bireylerin sosyal, siyasal ve en önemlisi de insan haklarından yoksunluğunu belgeler niteliktedir (Gümüş, 2016: 25-27).

Kısaca yoksulluk kültürü başlığını tamamlamak gerekirse, bu kavram literatürde öncelikle dünyada Lewis ve Türkiye'de ise Türkdoğan'ın çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Çalışmada kavramı ele alış şeklimiz; çok boyutlu nitelikler temel alınarak evsizliğin davranışsal boyutları olarak görülen yoksulluk kültürü, psikiyatrik rahatsızlıklar, madde bağımlılığı, travmatik aile hikâyeleri ve bireyin eğilimleri gibi faktörlerle makro ekseninde ekonomi, eğitim, işsizlik ve yoksulluk gibi nedensel unsurları birleştirmektedir. Dolayısıyla evsiz bireyler bahsedilen nedenler sebebiyle içine doğdukları dünyada bu bireysel ve yapısal sorunlara karşı boyun eğme ve kabullenmişlik hissine teslim olmaktadır. Bu durum bireylerin aile yaşantısında ve toplumda kadercilik anlayışının hâkim olmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Öğrenilmiş çaresizlik zamanla bireyler üzerinde kalıcı olmakta bu nedenle kendilerini dış dünyadan soyutlayarak farklı bir kültürlenme süreci içine girmektedirler. Bu da nesilden nesile devam edebilen bir yoksulluk kültürü sorununu evsizlik açısından ortaya çıkardığını söylemeyi gerekli kılmaktadır.

2.3.3. Miras Yoluyla Aktarılan Yoksulluk

Kültürel sermaye kavramı, tıpkı yoksulluk kültürü gibi ebeveynlerden çocuğa geçen, bir nevi çocuğun kaderini ebeveynlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerinin seviyesinin belirlediği süreci anlatmak için kullanılmaktadır. Bourdieu'ye göre 'kültürel sermaye' kavramı ile anlatılmak istenen, toplumda mevcut olan eşitsiz konumların eğitim kurumu aracılığıyla pekiştirilmesini ve böylece toplumdaki eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiğini açıklamaktadır (Yanıklar, 2010: 122). Nitekim yoksulluk kültürü ile kültürel sermaye arasında önemli bir fark söz konusudur. Her ikisi de yoksulluğun devamlılığını sağlayan kültürel, düşünsel ve bireysel özelliklerin nesilden nesile aktarıldığı konusunda hemfikir olsa da Bourdieu yoksulluğun nihai kaynağının ekonomik eşitsizlik

olduğunu kabul ederken aynı zamanda kültürel kaynakların da eğitim yoluyla bu eşitsizliğin derinleşmesinde ve pekiştirilmesindeki önemini vurgulamaktadır (Yanıklar, 2010: 123).

Çalışmanın çıkış noktası olarak tanımladığımız yapısal-inşacı analizle evsizlerin gerek toplumsal koşullarını gerekse iç dünyalarındaki algı şemalarını ve buna bağlı olarak eylemlerini değerlendirmek bu anlamda oldukça önemlidir. Bu noktada bahsedildiği gibi Bourdieu'nün diğer tüm sosyolojik kavramlarıyla ilişkilendirilen 'habitus' kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu'nün temel argümanı, maddi temelli eşitsizliklerin eğitim kurumları aracılığıyla nesilden nesile pekiştirilmesidir. Aynı zamanda bireylerin içinde buldukları sosyal ve kültürel bağlam da ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesine ve toplumda yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Nitekim bir nesilden diğer nesle aktarılan kültürel ekipmanlar bireylerin eşitsiz toplumsal konumlarını tazelemeye yaramaktan başka bir şey değildir. Bireyin içine doğduğu dünyadaki hayat şansları onun geleceğine yön veren en önemli etkidir. Bu nedenle bireyin günümüz dünyasında yalnızca yeteneği, zekâsı veya özel becerileriyle sınıfsal eşitsizliklerinin önüne geçmesi neredeyse imkânsızdır. Nitekim Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramının incelenmesi, eşitsizliklerin açıklanması açısından oldukça önemlidir (Yanıklar, 2010: 123). Ancak kavramın daha anlaşılır kılınması için öncelikle Bourdieu'nün anahtar kavramlarından olan '*habitus*' kavramına değinmekte fayda vardır.

Habitus insanların toplumsal dünyayı anlamakta kullandıkları algısal veya bilişsel düşünce eğilimleridir. Bireyler toplumsal dünyanın niteliklerini ve yapısını analiz etmeye çalışırken kullandıkları ve içine doğduğu dünya ile elde ettiği farklı bilişsel şemalara sahiptirler. Dolayısıyla bireyler bu şemalar aracılığıyla değer yüklediği nesnel yapıları ve algı şemaları vasıtasıyla kendi pratiklerini üretebilme imkânına sahiptirler. (Bourdieu, 1989'dan Akt; Çeğin, 2013: 35-37). Bu yüzden bireyin habitusu, içinde bulunduğu toplumsal dünyadaki pozisyonunun tabiatına bağlı olarak değişir. Dolayısıyla kişiden kişiye değişen bu süreç ve bağlama yönelik gelişen habitus, toplumsal dünyadaki yapıların bireylerin yaşam olanakları çerçevesinde içselleştirilmesidir. Habitus kavramı, bireyin içine doğduğu dünyadaki konumu itibarıyla farkında olmadan daha çok bilinçdışı bir şekilde eylem ve zihin dünyasını şekillendiren bir yaşamsal alanını tanımlar. Bireyin toplumsal yaşamda

hangi eğilimlere sahip olacağıın habercisi ve aynı zamanda belirleyicisidir (Cuff vd, 2015: 360). Kültürel sermayenin toplumsal eşitsizliğin sürekliliğine neden olmasındaki en temel sebep bireylerin habituslarıyla ilgilidir. Kültürel sermaye kavramı, bireyin algı ve yaşam dünyasıyla var olan ekonomik, sosyal ve sembolik türleriyle işbirliği içinde çalışmaktadır. Ayrıca bireyin yüksek veya alt tabakada yer alması onun sermaye türlerinden hangilerine sahip olacağı (ekonomik, sosyal, kültürel) ve paralel olarak sermaye birikimlerinin miktarını da etkileyen yaşamsal bir süreçtir (Erdoğan, 2018: 25). Bu nedenle Bourdieu *Ayrım (Distinction)* isimli kitabında, toplumsal hiyerarşinin ve kültürel farklılıkların temelinde yatan mekanizmaların daha derinine inmek için kültürel sermaye kavramı üzerinde durmaktadır (Şan ve Şimşek, 2011: 94). Ayrıca Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı bilindiği gibi Marx'ın tarihsel materyalizm kavramının özünü oluşturan ekonomik determinizmin dışında, zira tek nedensellikten uzak bir yaklaşımla toplumdaki hiyerarşi kategorilerinin çok boyutlu bir analizini sağlar. Toplumsal tabakalaşmadaki konumların nedenlerine yönelik açıklamalarda kullanılan çok boyutluluk kavramının Weber'in toplumsal tabakalaşma yaklaşımlarından sonra çağdaş sosyolog olan Bourdieu'nün yaptığı sınıf araştırmalarında da oldukça belirgin olduğu görülmektedir. Bourdieu'ye göre sermaye türleri toplumu biçimlendiren ve toplumun katmanlaşmasına neden olan ve eşitsizliklerin derinlemesine analizini sağlayan kavramlardır. Nitekim bu çok boyutluluk onun toplumsal hiyerarşi ve eşitsizlik biçimlerini oluşturan tek etkenin ekonomi olmadığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kısaca ekonomi, bu hiyerarşiyi yapılandıran gerekli bir şart olsa da tek başına tabakalaşma, eşitsizlik veya yoksulluk sorunlarını açıklamada yetersiz kalmakta ve problemin çok yönlü ele alınmasının önüne geçmektedir.

Genel olarak bakıldığında Bourdieu kültürel sermaye kavramının *Ayrım* eserinde özellikle orta sınıfların toplumsal yaşantısını etkileyen ve biçimlendiren bir olgu olduğu üzerinde durmuştur. Totale bakıldığında ise Coleman tüm bu sermaye biçimlerini yalnızca orta sınıfları açıklamakta değil toplumdan dışlanmış, yoksulluk ve sefalet çeken bireyler veya grupları da içine alan önemli bir kavram olarak görmüştür (Field, 2008: 28, Akt; Şan ve Şimşek, 2011: 95). Bu sebeple sermaye türlerinin kullanım alanlarını çok boyutlu bir şekilde değerlendirmek gerekir. Sonuç olarak Bourdieu'nün eserleri ve ortaya çıkış koşulları dikkate alındığında çıkış

noktası olarak Fransız toplumunun nitelikleri göze çarpmaktadır. Burada ise evsiz bireylerin çağdaş toplumun önemli fakat bir o kadar da görünmez bir problemi üzerinde durulmakta olup, içine doğdukları kültürel, sosyal ve ekonomik dünyanın dezavantajlı konumlarının neden ve nasıl sürdürüldüğü ve buna neden olan mekanizmalar üzerinde durulmak istenmektedir.

Bektaş'ın hükümlü evsizler üzerine yaptığı araştırmada görülmektedir ki görüşülen evsizlerin çoğunun hem kendi eğitim seviyesi hem de içinde büyüdükleri ailenin eğitiminin toplumsal hiyerarşi ekseninde herhangi bir mobilité sağlayamayacak düzeyde yetersiz olması, sermaye türlerinin evsizlerin şimdiki konumları açısından sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Kimi hiç okul yüzü görmemiş kimi ise en fazla ortaokula kadar eğitim alabilmiştir (Bektaş, 2014: 105). Bu sebeple hem ekonomik durumunun zayıf olması hem de toplumda eğitimin kazandırdığı kültürel sermayeden mahrum olunması bireyi toplum içinde görünmez kılan önemli etmenlerdir. Bu anlamda evsiz bireylerin eğitimlerine herhangi bir sebepten ötürü devam edememiş olmaları –ki bu genel anlamda ya ailenin eğitime olan bakış açısı ile ya da ekonomik yetersizlikle ilgilidir- onların yaşamlarının bir döneminde evsiz kalmalarına neden olmuş olabileceği önemli bir meseledir.

Bourdieu işçi sınıfı ve orta sınıf arasındaki kültürel sermaye farklılıklarının okul eğitimi üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bireyin kültürel ve bilişsel donanımlarının okul başarısına etkisini araştırmış ve eğitim kurumlarının sözde eşitlik argümanlarının arka planında yatan gerçeği ortaya çıkarmıştır. (Marshall, 1999: 448). Kültürel sermaye bir toplumda bireyler arasında kuşaktan kuşağa geçen, belli davranış ve düşünce kalıpları, önyargılar, değer yargısı, yaşama biçimi ve dünyaya bakış açısını etkileyen, önce aile daha sonra toplumsal çevre tarafından şekillendirilen kişisel bir alandır (Sayılan, 2018: 63-64).

Eğitim sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar göstermiştir ki, aile kurumu kültürel sermayenin aktarılmasında en önemli araçtır. Ancak aileden bireye aktarılan bu sermaye biçiminin toplumsal etkisi eğitim kurumu aracılığıyla kalıcı hale getirilerek meşrulaştırılmaktadır (Sayılan, 2018: 64). Turner da bu konuda bazı toplumbilimcilerin, bireylerin mevcut eğitime entegre olma seviyesinin kültürel sermaye donanımlarıyla ilgili olduğu görüşünde hemfikirdir (Turner, 1997: 37). Söz konusu eğitim, modern toplumlarda demokrasi ve eşitliği sağlayan, bireylerin

toplumsal hiyerarşide bir yer edinebilmelerini sağlayan araç olarak bilinmektedir. Ancak burada görülmektedir ki eğitim çağdaş toplumlarda eşitsizliği yeniden üreten toplumsal tabakalaşmadaki yoksullukları pekiştiren bir rol oynamaktadır. Bu sebeple eğitim ve eğitim sosyolojisi üzerinde tartışmakta yarar vardır.

Eğitim, sosyoloji sözlüğünde çok boyutlu olarak tartışılmaktadır. Nitekim kavramın hem sosyolojik, hem psikolojik hem de felsefi boyutu bulunmaktadır. Ancak en temelde eğitim toplumdaki bireylere bilgi verme, onları statü olarak eşit kılma –ki bu genellikle fırsat eşitliği imkânı olarak geçmektedir-, ve aynı zamanda ideolojik beslenme aygıtıdır. Eğitim genel olarak toplumdaki bireylerin hem kültürel boyutta hem de bireysel boyutta gelişmesini ve toplumsal olarak yeniden üretilmesi görevini görmektedir (Marshall, 1999: 174). Eğitim aynı zamanda kültür ile de yakından ilişkilidir. Kültür, Gül'e (2004) göre makro anlamda bir toplumda maddi ve manevi tüm olguların, toplumun zihninde zamanla birikerek gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Ancak mikro düzeyde bakıldığında ise kültür öncelikle içine doğulan ailenin maddi-manevi tüm yönlerini bireye devrederek onun kuşaklar boyunca öğrenilmiş unsurlarla kuşatılmasıdır. Aynı şekilde eğitim de, toplumsal uzamda oluşturulmuş bireyin kodlarının hâkim görüşün bir uzantısı olarak, bu kodların yeniden üretimini sağlamaktadır (Tatar, 2018: 17). Eğitim ve kültür ikilisi bireyi toplum içinde yaşamaya hazırlayan önemli olgulardır.

Özellikle bireyin içine doğduğu dünyanın sosyal ve kültürel tabiatının kendine has özelliklerinin, birey için olumlu veya olumsuz etkilerinin ilerleyen süreçte eğitim tarafından herkes için eşit kılınacağı gibi yaygın bir kanı söz konusudur (Gül, 2004: 227). Ancak eğitim günümüzde fırsat eşitliği sunmaktan ziyade var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirici bir rol oynamaktadır. Özellikle toplumsal tabakanın en altında bulunanlar veya onlara göre bir seviye daha üst tabakada olarak görülen orta sınıflar, içine doğdukları toplumda sahip oldukları pozisyonları eğitim aracılığıyla yeniden üretilmekte ve dolayısıyla eşitsiz pozisyonda bulunan bireyler de bu sebeple hep aynı çizgide kalmak zorunda bırakılmıştır (Özsöz, 2009: 38-39). Eğitim, Bourdieu'nün Fransa hükümetinin meritokratik bir sistemle hareket ettiği dönemde inceleme alanı olmuştur. Öyle ki o dönemde yaygın görüş eğitimin en basitinden herkes için ulaşılabilir ve herkesi eşit kılabilen özellikleri olduğu yönündedir. Ancak Bourdieu için eğitim, eşitliğin aksine toplumsal sınıflar arasında peşin hükümlülüğü ön plana

çıkartarak, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda toplumda alt kesimde bulunan bireylerin, içinde buldukları konumları yeniden üretme aracı haline gelmiştir (Calhoun, 2015: 78). Nitekim Tezcan (1985), günümüz toplumunda hâkim kültürel yapının dışında, ekonomik, sosyal, kültürel ve statüsel anlamda alt sınıfta olan bireylerin, hâkim sınıfın denetimi altında olduğu bilinen eğitim sürecinde, kendilerini geri planda hissetmekte ve her ne kadar eğitimin toplumda eşitlik ve bütünleşmeyi sağlayan bir sistem olduğu vurgulansa da, dışlanmakta ve toplumla bütünleşememektedirler (Tezcan, 1985: 87). Örneğin eğitim, üst tabakalar açısından değerlendirildiğinde, ailelerin gelecek nesillere yaptıkları kültürel bir yatırım, mirastır. Ancak işsizlik, yoksulluk, ekonomik bunalım vb. nedenlerle her türlü imkândan yoksun olan bireyler ise çocuklarına aktarabilecek, toplumsal mobilité sağlayan bir sermayeye sahip olamaz. Bu da tüm sermaye türlerinden yoksun bir şekilde var olmaya çalışan bireylerin zamanla toplumda suçlu ve sapma davranışlarına yönelmelerine neden olmaktadır (Özsöz, 2009: 39). Günümüzde gecekondular mahallelerinde yaşayan birçok aile, ekonomik, kültürel ve sosyal bağlamları açısından ortak özellikler göstermektedir. Aynı şekilde kentlerin çevresine kondurulmuş, toplumdan izole villalarda yaşayan kesimin de benzer ortak özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Ancak her iki grubun gelecek nesillere aktaracak olan kültürel ve ekonomik sermayeleri farklılık göstermektedir.

2.3.4. Evsiz Bireylerin Toplumsal Hareketlilik Olanakları ve Eğitim

Kültürel sermayenin toplumdaki hiyerarşi düzenine olan etkisinden bahsetmişken, toplumsal hareketlilik konusu göz ardı edilmemelidir. Sosyolojik olarak toplumsal hareketlilik, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı koşullara sahip toplumsal tabakalar içindeki bireylerin, mevcut oldukları tabakalar arasındaki hareketliliklerinin mümkün olup olmamasının sorgulanmasıdır (Giddens, 2012: 372). Toplumsal hareketlilik konusunu kapsamlı bir şekilde ilk gündeme getiren isim Amerikan sosyoloji geleneğinin önemli isimlerinden biri olan P. Sorokin'dir. O kendi yaşamını geçirdiği ve yakından tanıdığı Avrupa, Amerika ve Rusya gibi ülkelerin toplumsal, kültürel ve siyasi niteliklerini toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik çerçevesinde değerlendirmiştir (Karakaya, 2016: 210-211). Sorokin de diğer toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik araştırmacılarının söylediği gibi

toplumda iki hareket biçimi olarak *dikey* ve *yatay* hareketlilik biçimlerinin önemini vurgular. Ayrıca her iki hareketlilik biçimi de sınıflar arasında gerçekleşen hareketliliklerin nedenlerini ve nasıl gerçekleştiğini açıklar niteliktedir (Cosser, 2015: 411). Toplumdaki dikey sosyal hareketlilik yukarı ve aşağı olmak üzere iki yönlüdür. Yatay hareketlilik, aynı katmandaki farklı konumlar arasındaki hareketlilik olarak değerlendirilebilir. Dikey hareketlilikte ise birey sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda elle tutulur bir mobiliteye sahip olmakta, dolayısıyla toplumsal sınıf olan, alt sınıflardan üst sınıflara veya üst sınıflardan alt sınıflara yönelik hareketliliği vurgulamaktadır. Ancak yalnızca yatay hareketlilikte bulunduğu tabaka içindeki konum alışları basit düzeyde farklılaşmaktadır (Korkmaz, 2005: 80). Bir diğer hareketlilik biçimi ise kuşaklar arasıdır. Bu kavram kısaca bireyin kendi ailesine oranla kıyaslandığında gösterdiği statü farklılığını ortaya koymak için kullanılır (Önder Erol ve Arslan Cansever, 2016: 384).

Toplumsal hareketlilik konusuna Bourdieu, daha önce de ele alındığı gibi sermaye biçimleriyle katkı sağlamıştır. O, toplumdaki sosyal hareketliliğin hız kazanıp kazanmadığını anlayabilmek için ailenin sosyal, ekonomik ve kültürel kaynakların aktarımına önem vermektedir. Öyle ki, birey tüm bu sermaye biçimleriyle donanımlı bir ailede yetişmişse, statü olarak yükselmesi ve toplumsal mobilitenin gerçekleşme ihtimali hızlı olmaktadır. Ancak alt toplumsal tabakalarda bu sermaye biçimleri oldukça kıt olduğu için bireylerin bir dikey hareketlilik sürecini yaşaması zaten imkânsız hale gelmektedir (Türk, 2015). Çünkü toplumsal hareketlilik olgusu, bireyin kendi sosyal norm ve değerleriyle, içinde bulunduğu aile yapısıyla, hangi mesleğe sahip olduğu veya eğitiminin hangi seviyede olduğuyula da yakından ilgilidir. Aynı şekilde bireyin kendi fiziksel yetenekleri veya zekâsı da sosyal harekette belirleyici rol oynamaktadır (Korkmaz, 2005: 83-85).

Açıklan'ın (2008) genç nesillerin toplumsal hareketlilik şansları üzerine yaptığı bir çalışmada, yoksul ailelerden gelen çocukların çalışma hayatına maddi sıkıntılardan dolayı oldukça erken başladığı görülmektedir. Örneğin ortalama 8-9 yaşında iş fark etmeksizin karın tokluğuna, aileye katkı sağlayabilmek amacıyla çalışma yaşamına giren bireyin eğitim hayatından da geri kalması kaçınılmazdır. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitim seviyeleri incelendiğinde görülmektedir ki okulu yarıda bırakma veya hiç gitmeme oranları oldukça yüksektir. Nitekim Açıklan'ın

çalışmasında da görülmektedir ki hem aile içi ortam hem de maddi zorluklar dolayısıyla çocuk kendini dışarıda yani sokakta bulmaktadır (Açıklım, 2008: 137-145). Özellikle eğitim sosyal hareketlilikte kayda değer bir geçiş aracıdır. Dolayısıyla yoksulluk kuşaklar arası bulaşıcılık göstermekte ve sosyal hareketlilik şansları yaşam koşullarından dolayı mümkün görünmemektedir. Örneğin bir araştırmada, evsiz kalan bireylerin tıpkı Bektaş'ın yaptığı çalışmada olduğu gibi yoksul bir ailede doğdukları ve sosyal hareketlilik için yeterli eğitim ve kültürel donanımlara sahip olmadıkları saptanmıştır (Bekaroğlu Doğan, 2018). Sonuç olarak evsiz bireylerin toplumsal hareketlilik şanslarının var olup olmadığını anlayabilmek için öncelikle onların içinde buldukları maddi, manevi, sosyal, kültürel ve aile yapıları göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Bourdieu'nün deyimiyile tüm bu sermaye biçimlerinden yoksun olarak hayata başlayan bir bireyin toplumsal hareketliliği doğuştan engellenmekte ve gelecek yaşamı ona göre biçimlenmektedir.

2.3.5 Sosyal Adalet ve Fırsat Eşitliği

Adalet kavramı TDK'ya göre *yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanmasıdır*. Sosyal adalet kavramı ise, *toplumun değişik kesimlerinde hayat standardı, gelir düzeyi vb. birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumudur* (TDK, 2016). Nitekim günümüzde kapitalist ruhla büyüyen modern toplumlarda, evsiz bireylerin içinde buldukları birbirinden farklı dezavantajlı özellikleri ve sosyal konumları, sosyal adalet anlayışı kapsamında sorgulanması gereken hususlardır. Modern toplumların bu görünmez bireyleri toplum tarafından potansiyel suçlu ilan edilmekte, toplumsal aşağılamanın en tahammül edilemez biçimini yaşamakta ve insanlık onurunun dışında maddi ve manevi süreçleri yaşamaya mahkûm bırakılmaktadırlar. Bu sebeple evsizlik olgusunun ortaya çıkmasında günümüz sosyal adalet anlayışının etkisinin olup olmadığını ele almak gerekir.

Günümüzde modern kapitalist toplumların temelini adil olmayan bölüşüm dinamikleri belirlemektedir Maddi kaynakların adaletsiz dağılımı ve modern neoliberal devlet sistemi bireyler üzerinde yoğun ekonomik baskı ve krizlere neden olmaktadır (Harvey, 2016). Adalet ve sosyal adalet kavramını bahsettiğimiz

günümüz dünya ülkelerindeki eşitsizlik üzerinden ele alan ve nokta atışı tahliller yapan isim ise David Harvey'dir.

David Harvey'in 1973 yılında ilk basımı yapılan *Sosyal Adalet ve Şehir* çalışması, oldukça kapsamlı bir çalışmadır. Kendisinin coğrafya alanındaki bilgisi onun mekân ile sosyal süreçler üzerine düşünmesini sağlamıştır. Nitekim ona göre sosyal adalet demek, gelir dağılımının adil bir şekilde yapılması ile ilgilidir. (Harvey, 2016: 93). Söylenebilir ki bu bakış açısıyla yaklaşıldığında olması gereken, maddi kaynaklar ve mekanizmaların toplumun dezavantajlı gruplarını da kapsayacak ve dikkate alacak şekilde bir dağıtımın yapılıyor olmasıdır. Ancak modernizmden post-modernizme geçilen kapitalist dünyanın tüm sistemsel özellikleri adil bir dağıtım ve fırsat eşitliğini mümkün kılmamaktadır. Unutulmamalıdır ki kapitalist düzen adil olmayan dağıtımdan beslenmektedir. Dağıtımda adil olunmayan dezavantajlı gruplardan biri de evsizliktir. Daha önce de bahsedildiği gibi evsizliğin pek çok farklı sebebi vardır. Bunlar aile içi şiddet, akıl sağlığı problemleri, madde bağımlılığı ve en belirleyici olanı ise maddi kaynaklardan yoksun bir ailede büyümektir (Tate vd, 2013: 125). Bireyin maddi kaynaklardan yoksunluğu günümüz kapitalist toplumların da tüm olanaklardan yoksunluğu anlamına gelmektedir. Harvey (1973) maddi kaynakların dağıtılmasındaki eşitsizliği Marx'ın ekonomi-politik görüşlerine dayandırarak açıklar. Çünkü Marx'a göre de sosyal adaletin sağlanması, toplumsal açıdan her türlü kaynağın dağıtımında adil olunmasıyla ilişkilidir. (Harvey, 2015: 105-106). Harvey eserinde sosyal adaletin sağlanmasında tıpkı Marx gibi iki farklı sınıf belirler. Bu Marx'ta üst sınıf ve alt sınıf iken, Harvey toplumda düşük şansa sahip gruplar ve yüksek şansa sahip gruplar olarak kategorize etmektedir. Ve bu gruplar arasındaki ekonomik, sosyal, mekânsal ve kentsel anlamdaki farklılıkları ortaya koymaya çalışır. Buradan da anlaşılacağı üzere daha önce de üzerinde durulan evsizliğin günümüz toplumlarında sayılarının giderek artmasının sosyal adalet anlayışının var olmamasıyla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla evsiz bireyleri Harvey'in adil bir dağıtıma dâhil edilmesi gereken toplumsal hayatta düşük şansa sahip gruplarının içinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır (Harvey, 2015: 106). Sosyal adalet üzerine Harvey'in klasik alt ve üst sınıfları temsilen geliştirdiği düşük ve yüksek şansa sahip grup kavramlarıyla, Weber'in hayat şansları kavramı ile anlatmak istediği şey arasında önemli bir ilişki olduğu söylenebilir. Nitekim Miller'a

göre bir toplumda sosyal adaleti işlevsel hale getirmek için, düşük şansa sahip olan bireyleri bu şanstın olabildiğince korumak ve doğuracağı olumsuz niteliklerden uzak tutmak, yüksek şansa ve avantajlı konumlara sahip olan bireyleri ise sahip oldukları şanslarının nesiller boyunca birikerek çoğalmasını engellemek olduğunu düşünmektedir (Miller, 2005'dan Akt; Yıldırım, 2011: 114-115).

Yıldırım'a göre sosyal adalet kavramı, toplumsal konumu fark etmeksizin mevcut bireylerin gereksinimlerini adil bir şekilde karşılamak ve toplumsal mekanizmalara katılımın eşit bir şekilde sağlanmasıdır. İnsan haklarının korunarak toplumsal eşitliğin sağlanması öncelikli amaçken fırsat eşitsizliğinin de önüne geçilebilmesinin oldukça önemli olduğu üzerinde durmuştur. Birey sosyal adaletin sağlandığı bir toplumda eşit sosyal, siyasal ve ekonomik haklara sahip olmalıdır (Yıldırım, 2011: 114). Sosyal adaleti bünyesinde barındıran ve dağıtımında en çok paya ve sorumluluğa sahip yapı devlet merkezlidir. Yapılan bir araştırma toplumda dezavantajlı bireylerin bir kısmını oluşturan; bakıma muhtaç, herhangi bir engeli olan, farklı sebeplerle ortaya çıkan evsiz veya kimsesiz bireyler ve toplumda farklı nedenlerden dolayı sapma veya suçlu davranışına yönelmiş bireylerdir. Dolayısıyla bu bireyler açısından sosyal adaletin sağlanmasının tek yolu devletin sosyal devlet anlayışı ilkesiyle bu bireylere yönelik sağladığı ücretsiz eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi hizmetlerin sunulabiliyor olmasıdır (Yıldırım, 2011: 123). Evsizlik, toplumdaki bireyin yalnızca evsiz kalması değil beraberinde toplumsal dışlanma ve aşağılanmaya maruz kalarak, sosyal adalet ve insan hakları gibi temel haklardan yoksunlukların yaşanmasını da içermektedir. Günümüzde birçok evsiz insanlık onuruna yakışmayan kötü koşullarda yaşamakta ve sosyal güvenceleri olmadığından gerekli hizmetlerden faydalanamamaktadırlar. Toplumun dışına itilmiş bu bireyler için sokaklarda kaldırım köşelerinde veya terkedilmiş binalarda yatmamak için tek seçenek kötü koşullardaki çok ucuz fiyata tutulan otellerdir (<http://www.tdrmission.org.au/the-issues/invisible-homeless/> 21.09.2019).

ABD'de 'evsiz genç bireyler' üzerine yapılan bir çalışmada, evsizlerin yaşadıkları toplumsal şiddet, yoksulluk, açlık, bilişsel ve fiziksel hastalıklar, dışlanma ve madde bağımlılığı süreçleri ele alınmıştır. Görülmektedir ki evsizliği yaşayan bu bireylerin fiziksel, ruhsal ve ekonomik anlamda hayatta kalabilmeleri gündelik olarak tehdit altındadır. Çalışmanın amacı ise genç bireylerin evsiz

kalmasındaki ana etkenler olarak resmi küçültüp büyük bir pencereden bakmaktır. Çalışmaya göre evsizlik büyük pencereden bakıldığında bir sosyal adalet sorunu olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında desteklenen ‘*Sosyal Adalet Gençlik Gelişimi*’ isimli projede evsiz bireylerin topluma kazandırılmasında sistemsel adaletsizliklerin aşılabacağı inancı taşınmaktadır. Genç yaşta evsiz kalan bu bireylerin iyileştirilmesine yönelik çalışmada toplumun daha güvenli ve daha adil olması gerektiği görüşü benimsenmektedir (McAlpin, 2018: 174-176). Benzer şekilde evsiz bireylerin içinde buldukları koşulları iyileştirmekten ziyade evsizliğe neden olan faktörlerin çok boyutlu analizini yapmak evsizliğin ortadan kalkmasını sağlayabilir (Demirel ve Akın, 2014: 241). Dolayısıyla söylenebilir ki toplumdaki evsiz, yaşlı, bakıma muhtaç, yoksul vb. dezavantajlı grupların koşullarını iyileştirmeye çalışmaktan ziyade bu grupların ortaya çıkmasına neden olan gizil mekanizmaları irdelemek daha önemlidir. Bu da evsizliğin var olmasına neden olan küreselleşmiş neoliberal kapitalist sistemleri, devletin gelir dağılımında oynadığı rolü, işsizliği ve ekonomi ve sosyal adalet sistemlerin işlerliğini anlamaktan geçer.

Finch’e göre de evsizlik bir sosyal adalet sorunudur çünkü yoksulluk, aile içi şiddet veya parçalanmış aile ve işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği gibi unsurlarla yakından ilişkilidir. (<https://prezi.com/qatdrczsoqwd/homelessness-a-major-social-justice-issue/21.09.2019>). Amerika’da evsiz nüfusun %46’sını çocuk ve kadınlar oluşturmaktadır. Özellikle toplumda kadınların evsiz kalma nedenleri aile içi şiddet, ailenin dağılması, tecavüz veya cinsel istismar olarak kabul edilir. Evsiz kalan bu birey toplum tarafından da psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Çoğu evsiz gibi sokakta yaşamlarını idame etmeye çalıştıkları için sağlık hizmetlerinden de faydalanamamaktadırlar. (<https://prezi.com/Homelessnessmajorsocialjusticeissue/21.09.2019>). Tüm bunlar evsiz bireylerin evsiz kalma nedenleri ve evsiz kaldıkları süre boyunca yaşadıkları olumsuz durumlar göz önüne getirildiğinde ‘sosyal adalet’ kavramının sorgulanmasını gerektirmiştir.

2.4. DEĞİŞEN AİLE YAPISI VE EVSİZLİK

Aile olgusu günümüz dünyasında varlığını sürdürmekte olan tüm toplumların en temel yapıtaşdır. Aynı zamanda aile gerek birey sayısı ve gerekse toplumsal işlevleri açısından geçmişten günümüze değişim geçirerek zamanla farklı işlevlere

sahip olmuştur (Bayer, 2013: 105). Öyle ki aile işlevsel olarak birey için ilk toplumsallaşmanın gerçekleştiği en önemli yerdir. Toplumsallaşmayla birlikte aile içinde birey farklı kültürel kodlara, davranış biçimlerine, düşünce tarzlarına ve alışkanlıklara sahip olurken aynı zamanda aile bireyin sosyal uzamdaki tüm eğilimlerinde belirleyici bir role sahiptir (Sadıkoğlu, 2014).

19. ve 20. yüzyılda çoğu ülkenin kalkınması için temel hedef sanayileşmektir. Ancak sanayi devrimi ve beraberinde gelen kentleşme olgusu toplumsal kurumları sancılı bir sürece sokmuştur. Ekonomi, hukuk, din ve aile gibi toplumsal düzeni ve devamlılığı sağlayan kurumlar bu gelişmelerden hem olumlu hem de olumsuz şekilde etkilenmişlerdir (Kâğıtçıbaşı, 2014). Bu kurumların her biri bir diğeri olmadan düşünülme de burada yalnızca değişen aile kurumunun evsizliğin nedenleri içerisinde yer alıp alamayacağı tartışılacaktır. Tüm bu süreç beraberinde yeni sorunları doğurmuştur. Bilindiği gibi kentleşme ve fabrikasyon üretim artmış kırsal alandan kentsel alana yönelik göçler dönemin önemli sosyo-ekonomik problemi haline gelmiştir. Bu dönemden sonra aile kurumunda da gerek Batı'da gerekse Doğu'da çözümler yaşanmıştır. Artık aile geniş aile biçiminden çekirdek aileye evrilmiş, kendi toprağından ve kendi kendine yeten ücretsiz emeğinden uzaklaşmış ve bireyler hayatta kalabilmek için kentlerde düşük ücrete emeğini satmak zorunda kalmıştır. Literatürde bu duruma ise '*emeğin aileden özgürleşmesi*', nitekim kendine yetebilen aile kurumunun dışına çıkarak, bireyselleşmesi ve ücretli hale gelmesi denmektedir (Özbay, 2015: 32-37).

Sanayileşmiş ve şehirleşmiş bir toplum yapısına geçişin toplumsal sonucu aile ilişkilerini merkeze almış, aile kurumunun çözülmesine neden olmuştur. Aile içinde boşanmaların artması ve buna bağlı olarak tek ebeveynli ailelerin giderek çoğalması, aile içi şiddet, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu, evlilik-dışı ilişkilerden meydana gelen çocuklar ve beraberinde ortaya çıkan dışlanma problemleri, parçalanmış aileler ve ekonomik yoksulluk ön plana çıkan önemli aile problemleri olmuştur (Canatan ve Yıldırım, 2011: 23). Nitekim eski sistemdeki aile yapısına nazaran günümüzdeki aile yapısıyla toplumsal sistem arasındaki ilişki bozulmuş ve aile içi ilişkiler de bundan nasibini almıştır. Tönnies bu iki farklı toplum tipi arasındaki ayrımı *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* kavramlarıyla ele almıştır. *Gemeinschaft* özellikle sanayi devrimi öncesi kentleşmenin henüz olmadığı köy topluluklarındaki samimi ilişkileri ve kuvvetli aile

bağlarını betimleyen, akrabalık ilişkilerinin son derece önem taşıdığı birincil ilişkilerin görüldüğü toplulukları anlatmakta kullanılan bir kavramdır. Gesellchaft ise günümüzde çekirdek aile tipinin yaygınlaşmasına neden olan sanayileşme ve beraberinde gelen şehirleşmenin meydana getirdiği toplumsal ve aile içi ilişkilerdeki daha rasyonel, daha yapay ve ikincil ilişki gibi samimiyetsiz davranışların temelini açıklamak için kullanılmıştır (Slattery, 2012: 59-60). Zira kent ortamı bireyin kendisi ve ötekisi arasında gözle görülür bir ayrışma yaratarak bireyin bulunduğu ortama yabancılaşmasına neden olmaktadır (Tuna ve Parin, 2009: 148).

Aile yapısının değişim ve dönüşüm problemlerinin yanı sıra günümüze doğru geldiğinde üzerine daha çok konuşulan ve toplumsal farkındalık kazanılan problemlerin varlığı da evsizliğe sebep olan etmenlerin başında gelmektedir. Öncelikle günümüzde aile problemlerinde en yaygın görülenlerden biri aile içi şiddet, parçalanmış aile ve yoksul ailelerde ise çocuk işçiliği veya çocuk yoksulluğu sorunudur. Her bireyin yaşamında en temel belirleyici olan aile faktörü evsiz bireylerin yaşamlarında da oldukça önemlidir. Dolayısıyla içine doğdukları aile ortamının evsizlik süreçlerine olan etkisini ele almak evsizliğin ortaya çıkış koşullarını anlamamızı ve açıklamamızı sağlar.

Öncelikle emeğin aileden özgürleşmesi ile anlatılmak istenen sürecin sonucu aile kurumunu olumsuz etkilemiş ve aile kurumunda yoksulluğa ve hane halkı bireylerin emeğini satan ücretli işçilere dönüşmesine neden olmuştur. Bu durumdan aile bireyleri arasında en çok etkilenen ise çocuklar yani çocuk yoksulluğu olmuştur. Dolayısıyla yoksul bir ailede doğan çocuk pek çok temel gereksinimden mahrum kalmakta ve yaşama dezavantajlı koşullar çerçevesinde başlamaktadır. Çünkü çocuk yoksulluğunun meydana gelmesindeki en önemli etken ailenin de yoksul olmasıdır. Dolayısıyla gerekli ve yeterli maddi kaynaklardan yoksun bir çocuğun eğitime devamlılığı oldukça azdır. Ayrıca çocuk kaliteli bir haneden ziyade sağlıksız koşullarda yaşamaya başlayarak kısa süre içerisinde hastalıklarla baş etmek zorunda kalmaktadır (Kahraman ve Sallan Gül, 2015: 344-345). Çocuk yoksulluğunun toplumda bir başka görünümü ise enformel sektör alanıdır. Yoksul aileler karakteristik olarak çocuk yapmaya meyillidirler. Bunun sebebi ise yeni doğan çocuğun hane halkı nüfusuna yeni katılacak iş gücü olarak değerlendirilmesidir. Bu durum gelişmekte olan ülke toplumlarında çalışma yaşının giderek düşmesine ve

çocuk işçi ve yoksulluğu sorunlarının büyümesine neden olmaktadır. Süreç sosyolojik olarak değerlendirildiğinde aslında yoksullukların yeniden üretilmesine neden olan faktörleri açığa çıkardığını söyleyebiliriz (Durgun, 2011: 147-149). Küçük yaştan itibaren aile yoksulluğu sebebiyle çalışma yaşamına giren çocuk akranlarından farklı bir gelişim göstermektedir. Hem gerekli eğitimi alamamakta hem de barınma ve beslenme gibi sorunlarla karşılaşmakta olan bu birey, yoksulluğun daha derin hali olan evsizlik konumu giderek kaderi olmaya başlamaktadır. Ayrıca günümüz işsizlik problemlerinin de temelinde yatan enformel sektör alanın sürekliliği sağlandığı sürece çocuk işçilerin bu alanlardan korunması da mümkün görünmemektedir.

Ailenin evsizliğe sebebiyet verdiği bir diğer kategorinin ise aile içinde maruz kalınan şiddet olduğu söylenebilir. Şiddet gerek psikolojik gerek fizyolojik olumsuz itici bir güçtür. Dolayısıyla aile içinde huzursuz, gergin ve şiddetin olduğu bir ortam birey üzerinde uzaklaştırıcı etkiye sahiptir. Hane halkı üyeleri arasından şiddetten en çok etkilenen kesimi yine çocuklar oluşturmaktadır. Ayrıca şiddet, çocuklar üzerinde madde bağımlılığının gelişmesine, evdeki şiddetten uzaklaşma düşüncesi olarak sokağı benimseme ve intihara eğilimi veya melankoliyi artırma ve duygusal olarak da daha içe dönük, utangaç kişilik özelliklerini benimsemelerine neden olmaktadır (Lök, Başoğlu ve Öncel, 2016: 157-158).

Parçalanmış aileye veya tek ebeveyne sahip olmak aile kurumu içinde aile birliğinin olmamasına neden olmaktadır. Tek ebeveynli bir ailenin diğer sağlıklı aile yapılarına göre sosyal kontrol mekanizması daha kısıtlıdır. Dolayısıyla parçalanmış aileye sahip olan birey sapkın davranışlarda bulunmaya daha fazla eğilimlidir. Akademik başarısızlık, sapma ve suçlu davranışlarına yatkınlık, evden kurtulma düşüncesinde artış, bağımlılık ve çeşitli sağlık sorunları da parçalanmış ailenin neden olduğu sorunlardır. Aynı zamanda aile ilişkilerinin zayıflaması, iletişimin olmaması da çocuk veya ergen bireyler için evden uzaklaşmaya sebebiyet vermektedir (Ulusoy, vd. 2005: 61-62). Evsizlerin çocukluk hikâyelerine bakıldığında evden küçük yaşta ayrılmalarının nedeni olarak ebeveynle olan sorunlu ilişkiler yer almaktadır. Özellikle evsizlerin aile içinde gelişen travmatik çocukluk hikâyelerine daha sık rastlanmaktadır (İlhan ve Ergün, 2010: 81). Söylenebilir ki ailenin yoksulluğu çocuğun yoksulluğuna yani gerekli temel ihtiyaçlarından yoksun bir şekilde

büyümesine neden olmaktadır. Bu durum bireylerin ihtiyaçları karşılanamadığı için eğitimi bırakma veya eğitime hiç başlanmamasına neden olur. Ayrıca yoksulluk içinde büyüyen çocuk, aileye yardım etme zorunluluğu hissetmekte ve bu durum onları erken yaşta düzensiz, sürekliliği olmayan işlerde çalışmaya itmektedir. Evsizliğin en önemli nedeninin yoksulluk olduğu düşünüldüğünde bu durum bireyin yaşamında evsizliğe neden olan önemli bir süreç olarak algılanmalıdır. Bir diğer durum ise ev içinde yaşanan şiddettir. Bireyin ev içinde şiddet görmesi veya herhangi bir şiddete tanıklık etmesi farklı psikolojik sorunlarla birlikte evden uzaklaşmalara neden olmaktadır. Dolayısıyla ev ortamının dışına çıkan birey savunmasız hale gelmekte ve her türlü tehdide açık olmaktadır. Bir diğer önemli sebep ise ailenin parçalanması veya tek ebeveynli bir ailenin olmasıdır. Bu durumda aile içi ilişkiler zarar görmekte ve ebeveynle olan ilişki önemli ölçüde hasara uğramaktadır. Tek ebeveynin olması da sosyal kontrolün oldukça azalmasına sebep vereceğinden ve aileye üçüncü kişilerin dâhil olabileceğinden bireyin evden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca madde bağımlılığı, asosyallik, akademik başarısızlık, depresyon ve akranları arasında dışlanmaya yol açtığını söyleyebiliriz.

Evsizlik olgusuna baktığımızda da sayısının son 10 yılda hızlıca arttığı rahatlıkla söylenebilir. Evsizliğin gerek yabancı literatürde gerekse Türkiye'deki kısıtlı literatürde, toplumda giderek yaygınlaşması ve artmasındaki sebeplerden biri olarak aile içi ilişkiler veya aile kavramının kuşattığı her türlü maddi ve manevi destekten yoksunluk olarak gösterilebilir. Nitekim parçalanmış aileye sahip olan çocuğun eğitim hayatında tutunabilmesi de oldukça zor görünmektedir. Hem maddi yoksunluk hem de manevi yoksunluk çocuğun okul yaşamını yokuşa sürmekte ve akademik başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da gelecek yaşantısında meslek sahibi olamamasına ve böylece yaşamını idame ettirememesine ve hatta evsiz kalmasına neden olmaktadır (Herdem ve Bozgeyikli, 2013: 9-13). Tüm bu argümanlar görüşmeler gerçekleştirilirken dikkate alınacak ve evsiz bireylerin hikâyelerinde aile sorununun ne ölçüde etki ettiği sorgulanacaktır.

2.5. MADDE BAĞIMLILIĞI VE EVSİZLİK

Evsizlik olgusu birçok sosyolojik ve ekonomik sebebin bir araya gelmesiyle oluşan bir problemdir. Kent sorunlarıyla birlikte paralellik gösteren artan nüfus,

işsizlik, yoksulluk, gecekondulaşma beraberinde ucuz konut problemleri, gelir azlığı veya eşitsiz gelir dağılımını, içilebilir temiz su ve yenilebilir beslenme kaynaklarına ulaşım, kentlerde istatistiksel olarak madde bağımlılığı oranlarını ve ayrıca bireylerin sosyal, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim yetersizliğine neden olmakta dolayısıyla evsiz profilini oluşturan temel etkenler olduğu da ileri sürülebilmektedir (Altun, 1997). Madde bağımlılığının sebeplerini tartışan bir araştırmada ilk olarak % 68 ile ailenin etkisi ve %74 ile sosyal çevrenin etkisinin madde bağımlılığına yönelik itici güç oluşturduğu göze çarpmaktadır (Kasap, 2015: 64). Madde bağımlılığına neden olan en önemli etken öncelikle çevre ile başlamakta ve daha sonra aile içi ilişkilerden beslenmektedir. Bu noktada devreye ailenin yaşadığı çevrenin sosyo-demografik özellikleri girmektedir (Özhan vd, 2010: 13-14). Nitekim evsiz bireylerin yaşamları dikkate alındığında bu koşulları sağladıkları görülecektir. Özellikle içine doğulan yoksulluk, gecekondulu mahalleleriyle bütünleşerek güvensiz ve tehlikeli çevrelerin birey üzerindeki etkisini arttırmaktadır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı evsiz bireylerde genel nüfusa oranla oldukça yüksektir (İlhan ve Ergün, 2010: 80). Öyle ki sokak hayatına ayak uydurabilmek için maddeye ihtiyaç duyan ve bunu kullanan birçok evsiz vardır. Ancak evsiz bireylerin madde bağımlısı oldukları için mi evsiz kaldıkları yoksa evsiz kaldıkları için mi madde kullandıkları tartışmaya açık bir konudur. Bu husus saha bulguları sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Evsiz bireyler aynı zamanda kullandıkları madde veya alkol yüzünden sosyal hizmetlerden yararlanamamaktadır. Nitekim tüm sosyal hizmet kurumlarından madde veya türevlerini kullanmak kabul edilemez bir eylemdir. Bu sebeple aktif madde kullanan evsiz bireylere sosyal hizmet kurumlarında rastlamak oldukça zordur (İlhan ve Ergün, 2010: 82).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA ve EVSİZ BİREY

3.1. SOSYAL DIŞLANMA

Evsizlik daha önce de bahsettiğimiz gibi çok boyutlu ve farklı disiplinler tarafından ele alınması gereken bir kavramdır. Açıktır ki evsizlik sadece bir mesken veya çatı eksikliğinden ibaret değildir. Ev dışında bir dizi farklı yoksunlukları da beraberinde getirmektedir. Nitekim bunlar birey açısından birtakım duygusal eksiklikler, güven duyamama, anomi durumu, umut ve amaç eksikliği, aidiyetlik hissinden yoksun olma gibi bireyin toplumsal dünyada var olabilmesini sağlayan fiziksel ve bilişsel tüm durumlardan yoksun olma halidir (Somerville, 2013: 3-6). Dolayısıyla evsiz bireylerin çok boyutlu problemlerinin anlaşılır kılınması için yalnızca konut sorunu üzerine düşünmek çözüm olmayacaktır.

Genel çerçeveye bakacak olursak Dünya 1970'lerin ortalarından beri gelişmiş kapitalist ekonomilerin küresel etkileri sonucu yeni bir ekonomik yenilenme süreci yaşamaktadır. Bu da günümüzdeki toplumlarda farklı sosyal problemlerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır. Örneğin kapitalist ülkelerde kent içindeki bireyler gittikçe daha çok güvensizlik problemi yaşamaktadır (Silver, 1994: 531). Nitekim yaşanan güvensizlik problemi modern toplumlarda yabancılaşma, bireyselleşme, anomi ve buna bağlı olarak da dışlanmanın bir sonucu şeklinde değerlendirilebilir. Söylenbilir ki tüm dünyada sosyal dışlanma 1980 sonrası görünür olmaya başlayan bir kavramdır. Bunun sebebi neoliberal politikaların yarattığı ekonomik sistemlerdir. Bu sistem anlayışı yoksul ile varıl arasındaki makas farkının giderek açılmasına neden olmuş ve bu da toplumda yoksulluk kaynaklı ayrımcılık ve dışlanmalara yol açmıştır. Kısaca sosyal dışlanma kavramı en temelde ekonomik yapılanmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Öyle ki dünyada azınlık gruplar ekonomik olarak büyümekteyken çoğunlukta kalan (halk) giderek yoksullaşmaktadır. Bunun en somut örneği ise ekonomi politikalarının yeniden yapılanma sürecinde istihdam alanlarının azalması ve işsizlik rakamlarının, toplumun alt kesiminde bulunan bireylere yönelik

dışlayıcı söylemin gelişmesine neden olabilecek boyutta artmasıdır (Özbay, 2009: 26).

Tarihe baktığımızda kavram ilk olarak 1974 yılında olumsuz ekonomik gelişmeler sebebiyle Fransa'nın sosyal hizmet alanlarından sorumlu Rene Lenoir'in söylemleriyle gündeme gelmiştir. Ona göre Fransız nüfusunun önemli bir yüzdesi gerek fiziksel ve davranışsal bozukluk olanlar gerekse kötü ekonomik koşullar nedeniyle yoksullaşanlardan oluşmaktadır. Nitekim sosyal dışlanmaya maruz kalan bu kimseleri, bedensel veya bilişsel bir engele sahip, hasta, yaşlı ve bakım evlerine veya bakım veren kimselere muhtaç kimseler, herhangi bir maddeye bağımlılığı olanlar, fiziksel veya psikolojik sömürüye uğrayan çocuklar, kimsesiz ve barınacak yeri olmayan evsizler, intihar düşüncesi veya geçmişi olan bireyler, tek ebeveynli aileler ve travmatik aile hikayelerine sahip bireyler gibi marjinal sayılabilecek sosyal anlamda toplumun geri kalanına ayak uydurabilecek maddi-manevi sermayeden yoksun dezavantajlı gruplardır (Çakır, 2002: 84). Silver ise (1994) sosyal dışlanma kavramının 1960'lı yılların Fransa'sında da tartışma konusu olduğunu hatta bu dönemde belli başlı akademisyenler, aktivistler ve gazeteciler sosyal dışlanmadan bahsetmiş olsa da Fransa'da yaşanan sosyal, ekonomik ve politik krizler patlak verinceye dek kavramın daha sınırlı bir çerçevede kullanıldığından bahseder (Silver, 1994: 532). Bu sebeple Silver dışlanma kavramının yalnızca ekonomik verilerle açıklanamayacağı üzerinde durarak kavramın çok boyutluluğuna vurgu yapar (Doğan, 2014: 130). Sosyal dışlanma hakkında literatür tarandığında karşımıza Silver'in üçlü paradigması çıkmış olup, dışlanmanın tek boyutlu değilde çok boyutlu bir araştırmayla anlaşılabilceğinin altını çizmek adına onun bu tanımlamalarına yer vermenin gerekli olacağını düşünüyorum.

Silver sosyal dışlanmanın çok boyutluluğunu açıklayabilmek için üç farklı paradigma ortaya koyar. Bu paradigmlar sırasıyla dayanışma, uzmanlaşma ve tekelleşmedir; Birinci paradigma olan *dayanışma paradigması*, toplumun sosyo-kültürel yapısı ile birey arasındaki bağların çeşitli sebeplerle zayıflayarak kopmasını ve buna bağlı gelişen dışlanmayı kapsamaktadır (Silver, 1994: 539). Aynı zamanda günümüz post-modern toplumlarda liberalizmin birey merkezli anlayışı beraberinde bireyler arasındaki bağları zedelemiş ve yoksul kesime olan duruş ve tavır dışlayıcı hale gelmiştir (Bunu Durkheim'in mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya

geçiş sürecinde ve Tönnies'in Gemeinschaft ve Gesellschaft toplumsal geçiş süreçlerinde görmek mümkündür.) Aynı zamanda bu paradigma Tartanoğlu'na göre toplumdaki bireyler arasında aidiyetlik hissini zedelenmesini ve Durkheim'in da ele aldığı şekliyle anominin ortaya çıkmasını ele almaktadır (Tartanoğlu, 2010: 3). Bir diğer paradigma ise *uzmanlaşma paradigması*dır. Silver'in da üzerinde durduğu gibi günümüz toplumları liberalizmin argümanlarını benimsemiş ve dönüşüm kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu da toplumu bilişsel anlamda etkileyerek bakış açısını farklılaştırmış, kent ortamında bireyselleştirmiş ve dışlama pratiklerini doğurmuştur. Bilindiği gibi toplumlar sanayileşmenin etkisiyle mesleki formasyon yaşamıştır. Nüfusun artması ve kentlerdeki iş ihtiyacı meslek gruplarının birbirinden ayrılarak uzmanlaşmasına neden olmuştur. Uzmanlaşmanın olduğu toplumda bireyler de bilişsel anlamda bölünerek karşılıklı sosyal ve kültürel ilişkiler geliştirmişlerdir. Silver'a göre işgücü yapısal olarak değişip, uzmanlaştıkça bu tarz bölünmeler zamanla toplumun bazı kesimleri üzerinde sosyal dışlanmaya neden olacaktır (Silver, 1994: 541). Üçüncü ve son paradigma ise *tekelleşme paradigması*dır. Silver bu paradigmanda sosyal dışlanmanın herhangi bir grup veya kurum içinde oluşan tekelleşmeye bağlı olarak geliştiğini savunur. Özellikle kapitalist toplumdaki eşitsiz koşulların ve işsizliğin var olması bu tekeli anlayışın varlığından kaynaklanmaktadır (Silver, 1994: 68). Toplum tekelleştikçe eşitsizlikler artarak yoksulluğu meydana getirecek ve dışlanma kaçınılmaz olacaktır.

Sosyal dışlanma genel olarak bireyin içinde bulunduğu toplumda hem psikolojik hem fiziksel olarak birçok alanda görmezden gelinmesidir. Bu bireyler toplumda önemli eşitsizliklere maruz kalmış ve seslerini duyuramamış kişilerdir. Nitekim tanımdan da anlaşılacağı gibi sosyal dışlanmaya maruz kalan kesim genellikle toplumun dezavantajlı gruplarıdır. Özellikle kadınlar, çocuk yoksulluğuna bağlı çocuk işçiler, evsizler ve yoksullar toplumla bütünleşme mekanizmalarından yoksun ve her zaman dışlanmaya maruz kalan kişilerdir (Can Gökyay, 2014: 5). Sosyal olarak dışlanma evsiz kimseler için dört farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; gelir seviyesi, mülkiyet, barınma ve haksızlığa dayanan ayrımcılıklardır (Shinn, 2010: 19). Evsizlik sosyal dışlanmanın en uç noktasıdır. Bireyin sürekli kalabileceği bir konuttan yoksun olması başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel ve politik süreçlerle de evsiz bireylerin ötekileştirilmesine hizmet eden unsurlardır

(Adaman ve Keyder, 2006). Toplumda evsiz olmak, sokakta yatmak, çöpten beslenmek, kirli olmak diğerleri tarafından potansiyel suçlu, bağımlı, tehlikeli veya korkulması gereken biri olarak damgalanmaya neden olur. Bakıldığında Silver'ın bu üç dışlanma paradigması evsizliğin ana dışlanma nedenlerini anlamamıza yardımcı olabilecek gerekli paradigmalardır ancak yeterli olduğu söylenemez. Evsizlik, hatırlatmak gerekirse, bireyin içine doğduğu ailenin parçalanması, tek ebeveynli ailenin olması, fiziksel veya zihinsel engelinin olması, bireyde ruhsal hastalıkların mevcut olması, gelir seviyesi oldukça düşük olan bir aileye sahip olunması ve yoksulluğun devamına neden olan eğitimsizlik ve uzun süreli işsizliğin varlığı, uyuşturucu madde bağımlılığı ve ekonomik krizlerin topluma etki etmesi sonucu giderek artan bir olgudur. Tüm bu koşullar göz önüne alındığında evsiz bir bireyin Silver'ın bahsettiği anlamda dayanışmadan yoksun olması şartıdır. Çünkü evsiz bireyin toplumla arasındaki bağ kopmuş hatta tüm bu olumsuz sosyo-ekonomik koşulların içinde toplumda görünmez hale gelmiştir. Söz konusu diğer iki paradigma ise evsizliğin yapısal nedenlerini ortaya koyar niteliktedir. Özellikle sanayi toplumlarındaki işbölümünün gerçekleşmesi sonucu meydana gelen uzmanlaşma, eski esnaf ve zanaatçılık mesleklerine son vermiştir. Dolayısıyla nüfus arttıkça meslek birimleri de farklılaşmış ve çoğalmıştır. Günümüzde küreselleşmiş neoliberal kapitalizmin dolaylı olarak etkilediği işsizlik, toplumda etkin olmayı ve topluma entegre olmayı engellemektedir. Bu da uzun süreli işsizlik sonucunda bireyin evsiz kalması riskini arttırmaktadır. Bir diğer paradigma olan tekelleşme ise, uzmanlaşma paradigmasını destekler niteliktedir. Kapitalist toplumda gücün tek elde toplanmasını, azınlığın sermaye sahibi olup çoğunluğun yoksul olmasını açıklayan bu paradigma, azınlık kategorisinde bulunmayan bireylerin dışlanmasına ve ötekileştirilmesine neden olmaktadır.

Sosyal dışlanma üzerine Sen'in (2000) *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny* isimli makalesi, dışlanma sorunsalının devlet politikaları ve toplum tarafından nasıl ele alındığını anlamamız açısından oldukça önemlidir. Sen (2000) sosyal dışlanmayı aktif ve pasif dışlanma olarak ikiye ayırmıştır.

3.1.1. Aktif Dışlanma

Bugün bilinmektedir ki birçok Avrupa ve Asya ülkesinde ülkeye göçle gelen azınlık grupları yaşamlarını önemli ölçüde etkileyecek dışlanma sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Bunun sebebi o ülkenin göçmenlere yönelik uyguladığı yaptırımlardır. Bunlar genellikle azınlık gruplarının toplumda diğerleriyle eşit bir statü elde etmesinin engellenmesiyle ilgilidir (Sen, 2000: 14-15). Zira o devlet tarafından belirgin şekilde uygulanan dışlama pratiklerini ‘aktif dışlama’ şeklinde ifade etmektedir.

3.1.2. Pasif Dışlama

Aktif dışlamanın aksine pasif dışlamada bireylere yönelik kasıtlı bir yaptırım mevcut değildir. Öyle ki bu dışlamada bireyi herhangi bir şeyden mahrum bırakma ve buna bağlı sosyal izolasyonun ortaya çıkması, bireyin içinde bulunduğu sosyal süreçle ilgilidir (Sen, 2000: 14-18). Kısaca dışlanma kavramının 1980’li yıllardan sonra bu kadar görünür olmasının nedeni özellikle yeni neoliberal politikalar, gelir dağılımı eşitsizlikleri, sosyal adalet anlayışının olmaması, kentlerde artan nüfus ve yedek işgücü fazlalığı, ötekileştirme ve özelleştirmelerin de etkisiyle sosyal devlet anlayışının ortadan kalkması ve halk üzerindeki sosyal koruma mekanizmalarının azalmasıdır (Erkul ve Koca, 2016: 617). Ancak tekrar etmek gerekir ki evsizlik gibi çok boyutlu bir kavram için yalnızca pasif dışlama veya yalnızca aktif dışlama kategorilerine girdiği söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü evsizlik kavramının içini dolduracak anlam dizgesi ülkeden ülkeye de değişiklik göstermektedir. Örneğin, ABD’de sosyal dışlanmaya maruz kalmış kesim genellikle ırkçılık söylemine maruz kalmış Afro-Amerikanlardır. Bunun en somut örneğini Wacquant’ın (2015) *Kent Paryaları* isimli eserinde, hem Fransız hem de ABD’deki banliyö ve gettoların oluşum sürecinde bu bölgelerde dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalmış evsiz veya slum bölgelerinde yaşama tutunmaya çalışan göçmenler üzerinden göstermektedir (Wacquant: 2015). Bir başka örnek ise Hindistan’dır. Çünkü Hindistan’da sosyal dışlanma en önce içilebilir temiz su kaynaklarına ulaşım, ucuz ve kaliteli barınma, eğitim ve diğer sosyal-sağlık hizmetleri gibi en temel ihtiyaçlardan yoksunluk olarak algılanmaktadır (Erkul ve Koca, 2016: 618).

Görüldüğü gibi Avrupa toplumlarındaki dışlanma anlayışıyla mukayese edildiğinde ilk akla gelen dışlanma gerekçelerinden dolayı oldukça farklılaşmaktadır.

Sosyal dışlanmayı yaşayan bir sınıf olan sınıf-altı statüsüne mensup bireyler de genellikle kentleşme ile birlikte büyük kentlerin merkezlerini dolduran, mevcut işgücü piyasasında işsizlik dolayısıyla yer edinemeyen ve bu sebeple ekonomik olarak dışlanmaya maruz kalmış kişilerdir (Şenses, 2017: 90). Nitekim tarihe baktığımızda toplumlarda dışlanma algısı, içerik ve kapsam olarak ekonomik krizlerle bütünleştiğinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla literatüre bakıldığında sosyal dışlanmaya maruz kalan birey imgesinin yoksulluk olgusuyla iç içe geçtiği görülmüştür.

Çakır (2002) sosyal dışlanmanın unsurlarını üç farklı başlıkta ele almıştır. Dışlanmaya neden olan unsurlardan ilki bilindiği gibi ekonomiktir. Günümüzde belirli bir işte çalışmak bireyin hem temel ihtiyaçlarını karşılamasına hem de sosyalleşerek sosyal ihtiyaçlarını karşılamasını sağlar. Ancak böyle bir durumdan yoksun olan birey topluma entegre olamamakta ve toplumdan dışlanmaktadır (Çakır, 2002: 86). Fakat piyasadaki iş kolları ve bunların bireylerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığı noktasına dikkat çekmek gerekir. Çünkü günümüzde düşük ücretle çok ağır şartlarda çalışmak zorunda bırakan yeni iş kolları ne insanlık onuruna yakışır bir şekilde bireyin temel ihtiyaçlarını karşılar niteliktedir ne de bireyin topluma entegrasyonunu sağlamaktadır. Modern çağın en önemli ve en uç sorunu olan evsiz bireyler, genellikle bu iş kollarından atık (cam şişe, karton vb.) toplayıcılığı yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Özsoy, 2012: 105-121).

Ekonomik dışlanma en temel dışlanma sebebi olarak görülse de modern dünyada yoksulluğun veya maddi olarak çoğu şeyden mahrum olmanın getirdiği dışlanmışlıklar çeşitlilik göstermektedir. Ekonomik dışlanma beraberinde sosyal ilişkilerin zayıflamasına ve böylece bireyin sosyal destekten mahrum kalmasına yol açmaktadır (Çakır, 2002: 86-87). Hem maddi hem de manevi anlamda sosyal bağları zayıflayan bu bireyler, sınıfsal aidiyet problemleri ve sorunlu izole yaşamları sebebiyle toplumda kabul edilen normların dışında kalmakta ve ötekileştirilmektedirler. Bir diğer unsur ise az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin problemi olarak görülen sosyal güvenlik kurumlarının yeterli olmayan işleyişleridir. Öyle ki bireycilik esaslı çağdaş toplumlarda sosyal güvenlik

kurumlarının işleyişi, ihtiyacı olan, toplumdan dışlanma riski bulunan bireyler için oldukça önemlidir ve engelleyici olabilir. (Çakır, 2002: 88). Ancak kurum yeterli olmadığı takdirde birey eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve barınma ihtiyacından yoksun kalacak, bu da yaşamında yoksulluk kültürünün oluşmasını tetikleyecektir. Öğrenilmiş çaresizlik içindeki birey toplumdan gittikçe soyutlanacak, yalnızlaşacak ve anomi durumu oluşacaktır.

Dışlanma Biçimleri	
Ekonomik Dışlama	Sosyo-kültürel ve Politik Dışlama
Yoksulların Dışlanması	Irka Dayalı Dışlama
İşgücü Pazarına Katılamama (İşsizlik)	Etnik Dışlama
Sosyal Yaşama Katılamama (Ekonomik Sebepler)	Sosyal Yaşama Katılamama (Psikolojik Sebepler)

Tablo 2: Dışlanma Biçimlerinin Kategorilendirilmesi (Özbek Sönmez, 2002: 36)

Nitekim ülkelerin tarihsel serüveni o ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal karakterini biçimlendirmektedir. Aynı şekilde günümüzde küreselleşme ve beraberinde getirdiği sorunlar farklı coğrafyalarca yaşansa da her coğrafyanın kendine özgü kültürü, toplumsallığı ve siyasi olgulara tepki veriş biçimi birbirlerinden farklıdır. Bunu etkileyen en önemli etkenler tabii ki bir ülkenin karakterini ve zihniyetini oluşturan niteliklerdir. Bunlar ise ülkelerin kentleşme ve modernleşme hızı, göçmen sayısı veya göçmenlerin ırksal nitelikleri, içinde bulunduğu ekonomik kriz ve jeopolitik konumudur. Tüm bunlar toplumdaki bireylerin dışlanan tarafta mı yoksa kapsanan tarafta mı olduğunu dolaylı yoldan belirleyen etmenlerdir.

3.2. MEKÂNIN DIŞINA İTİLEN BEDENLER-YASAK MEKÂNLAR

‘Ev’ ortamı bireylerin hem temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karŐılayabildiđi hem de aile kurumunu bütünüleŐtirici niteliği sayesinde topluma adapte edebildiği önemli mekânların başında gelmektedir. Bireyin kurduğu sosyal ilişkilerde, toplumda edildiği statülerde ‘ev’ olgusunun aile kurumuyla benzer işlevlere ve anlamsal olarak benzer içeriklere sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir. Nitekim mekân olarak evin dışında sokakta, otelde veya parkta kalmak ev ortamının sağladığı diğer niteliklerden de yoksunlaŐmak demektir. Özellikle eğitim, sağlık, barınma gibi bireyin toplum içinde var olmasını sağlayan hizmetler sosyal dışlanmanın bel kemiğini oluŐurmaktadır (Şentürk, 2015: 177). Kısaca ev içinde yaŐamayan bir bireyin sokakla olan ilişkisi kuvvetlenmekte ve böylece sokağa dair pratiklerin ve eğilimlerin özümsenmesine neden olmaktadır. Günümüzde evsiz bireyler tüm bu yoksunlukları yaşamakta ve sokağın getirdiği her türlü tehdide karşı savunmasız kalmaktadırlar. Zira günümüzdeki metropol kentlerin karakteri; kapitalist sömürü sisteminin artı değerle var ettiği sermayenin işleyişi ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla kent mekânlarının konumlandırılıŐı da bu işleyiş ile Őekillenmekte ve bu durum kentte sahiplenilen ve sahiplenilmeyen mekânların var olmasına neden olmaktadır. Zira evsiz bireylerin önemli bir kısmı kentte sahipsiz mekânlarda var olmaktadır (Tuna ve Parin, 2009: 149). Yapılan araştırmalarda evsiz bireylerin büyükşehirlerde gecekonda mahallelerindeki ücra sokaklarda, güvenliğin olmadığı sağlıksız koşullarda yaŐamla mücadele etmekte oldukları ortaya konmuştur. Bu noktada yazılı olmayan ancak sözlü bir kuralın karşımıza çıktığını düşünüyorum; ‘Toplumda kimsesiz ve yoksul bireyler üst sınıfların bulunduğu mekânlardan uzak durmalıdır’. Bu sözlü kural aslında toplumsal iliŐkilerimizde çoğu zaman ortaya koyduğumuz bir bakış, duruş, eylem, jest ve mimiklerimizin görünmez karakterini ortaya koymaktadır. Örneğin elit mekânların olduğu bir cadde boyunca evsiz bir bireyi görmek oldukça zordur veya günümüz alışveriş merkezlerinde böyle bir kişiye rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bunun temel nedenini anlayabilmek için kentleşmenin konuyla ilgili argümanlarına değinmekte fayda vardır.

Türkiye’de kentler, 1950-1960, 1970-1980’li yıllar itibariyle artan nüfusun ihtiyaçlarını karŐılayabilmek için sanayi üretiminde hız kazanmış dolayısıyla ekonomik büyüme kendini göstermeye başlamıştır. Kentlerdeki bu hızlı değişim ve

dönüşüm kır-kent arasındaki göçü daha da alevlendirmiş ve kentlerin nüfusu giderek çoğalmıştır (Ünlütürk Ulutaş ve Kamber, 2016: 3). Zamanla kırdan azalan tarım faaliyetleri, yetersiz sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik göçün hızını etkileyen önemli bir sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla tarihe bakıldığında görülecektir ki kente yeni gelenler kentin sınırlarını belirlemede önemli bir rol üstlenmişlerdir. Söz konusu durum günümüzde zengin ve ayrıcalıklı sınıfın kendine ait yaşam alanları oluşturmalarına neden olmuştur. Buna en güzel örnek ise Işık ve Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli'de yaptığı kent araştırmasında bahsi geçen cam fanuslardır. Nitekim seksen sonrası kentlerin aldıkları göç sonucunda, kendini güvende hissetmeyen üst sınıf çareyi mekânını değiştirmekte ve yalnızca kendisinin veya kendi gibi olanların bulunduğu korunaklı bölgeleri tercih etmeye başladıklarında görülmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013: 147). Bunun sonucunda ise kent içinde yaşamakta zorlanan, göçle veya herhangi bir sebeple kente gelmiş yoksul kesimin bulunduğu mekânla, hâlihazırda zaten kentte bulunan üst sınıfların mekânı birbirlerinden kısa sürede ayrılmıştır. Kısaca kentlerin göçle birlikte artan nüfusu orta ve üst sınıf için kent merkezini yaşanmaz kılmış ve yeni mekân arayışına gittikleri gözlenmiştir. Söz konusu bu mekânları kendileri gibi olmayanlara kapatmış ve sözlü bir kural olarak yasaklı bölge ilan etmişlerdir.

Tüm bunlar zenginle yoksul arasındaki ilişkiyi sınırlandıran, büyük ölçüde aralarındaki teması en aza indirmeye yönelik girişimlerdir. Görülmektedir ki günümüz büyükşehir kentlerinde bu ayrışma gözle görülebilecek kadar somutlaşmaktadır. Örneğin; İzmir, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde evsiz bireyler özellikle yabancılık çekmeyeceği, dışlanmayacağı ve kendilerince daha az göze batacakları gecekondu mahallelerindeki sokaklarda yatıp kalmaktadırlar. Örneğin; İstanbul Beyoğlu'nda yapılan bir araştırmada, diğer bireyler İstiklal Caddesi'nde evsiz bir birey görmek istemediklerini çünkü onların etrafa dehşet ve korku saçtıkları gerekçesiyle ortamı güvensiz kıldıkları yönünde düşüncelerini beyan ettikleri görülmüştür (Bekaroğlu Doğan, 2018: 168). Bu da evsiz bireylerin bakışlardan uzak mekânları tercih etmelerine sebep olmaktadır. Bu sebeple söylenebilir ki metropol kentlerde mekânsal ayrışmaya maruz kalan bölgeler zaten itibarsızlaştırılmaya veya dışlanmaya hazır olan evsiz bireylere de ev sahipliği yapmaktadır.

Nitekim bunlar Bayat'ın (2016) '*Neoliberal Şehir*' ismini verdiği kapitalist kentlerin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Neoliberal şehir sermayenin ve piyasanın olumsuz etkilerinin kentin her alanına etki etmesi sonucu varsıl kesimin mekânsal olarak kendini koruduğu, evsizlerin ise küçük ve sağlıksız yaşam koşullarının bulunduğu mekânlara mecbur bırakıldığı bir dünyayı özetler niteliktedir. Bu şehir mekânsal olarak zengini korurken evsizleri ise suça, madde bağımlılığına ve şiddete iterek terk etmektedir (Bayat: 2016: 41).

Mekânsal dışlanma, belli bir coğrafi bölgede, mahallede veya kentte kabul görmeme hali olarak nitelendirilebilir. Günümüzde hem hane içinde yoksulluk yaşayan kesimlerce hem de evsiz bireylerce mekânsal dışlanma en görünür sorunların başında gelmektedir. Adaman ve Keyder'in tanımına göre mekânsal dışlanma, bireyin birçok farklı sebepten ötürü bulunduğu mekânla özdeşleşip mekândan dolayı damgalanması veya bulunduğu mekân dolayısıyla bireyin eğitim, sağlık vb. hizmetlere ulaşamamasından kaynaklanan sosyal bir sorundur (Adaman ve Keyder, 2006: 10-12). Ayrıca mekânsal ayrılmaya maruz kalan bu bölgelerde yaşamını idame ettirmeye çalışan evsiz bireyler sokağın karanlık yüzüyle de mücadele etmek zorundadır. Herhangi bir sebepten dolayı evsiz kalan bir bireyin kısa sürede madde bağımlısı olması veya suça karışması neredeyse kaçınılmazdır.

Kısacası, evin dışında bulunan birey sokak yaşamıyla karşı karşıyadır. Bu da bireyin her türlü insani ihtiyaçtan yoksun kalacağını garanti eden bir durumdur. Birey artık sağlıklı ve güvenilir kent mekânlarının dışında kalmak zorundadır. Gerek dış görüntüsüyle gerek maddi imkânsızlıklarla günlük yaşamın içinde diğerleri gibi olamama korkusuyla kendini bu mekânlardan uzaklaştırarak izole etmektedir. Bu da evsiz bireyin mekânsal sınırlanmasının yasal olmasa da toplum içinde sözlü olarak aktarıldığının kanıtıdır.

3.2.1. İktidar Mekanizmaları ve Evsizlerin Mekânsal Dışlanması

Günümüzde iktidar mekanizmalarının mekânlar üzerindeki etkisini kentsel alanın veya kent kültürünün birçok yerinde görmemiz mümkündür. Özellikle çalışmamız kapsamında evsiz bireylerin yaşadıkları mekân sorunlarını düşündüğümüzde, bilhassa batıdaki ülkelerde evsizlere yönelik birçok yaptırım dikkat çekmektedir. Örneğin Mart 2018 tarihli bir haber metnine göre Seattle

kentinin kuytu bir köşesinde yaşamını idame etmeye çalışan evsizlerin sokaklara kurdukları kamp çadırları, dönemin gücü elinde bulunduran kesimlerince kaldırılarak yerine bisiklet parkları yapılmıştır. Söz konusu olay kamuoyu tarafından çok tepki alsa da yetkili kurum evsizlerin varlığının etraftaki insanların güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle kendilerini haklı çıkarma ve yaptıklarını meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. (<https://www.theguardian.com/cities/2018/jan/24/antihomelessarchitectureseattle-bike-racks-blockrough-sleepers> 02.12.2019). Yapılan haberde *unpleasant design* kitabının editörü S.Savic'in de yorumuna yer verilmiştir. Ona göre bu durum mimari yapıların dışlayıcı ve ötekileştirici niteliğinin en açık örneği olmaktadır. Evsizler tarih boyunca normal olmayan kesime dâhil edilmiş ve toplum tarafından tecrite mahkûm bırakılarak görmezden gelinmiştir. (<https://www.theguardian.com/cities/2018/jan/24/antihomelessarchitectureseattle-bike-racks-block-rough-sleepers> 02.12.2019). Söylenebilir ki Foucault'nun veya Lefebvre'nin temel argümanları olan iktidarın mekân üzerindeki denetleyici ve disipline edici etkisi tarih boyunca farklı kitleleri etkisi altına almıştır ve bugün de evsiz veya dezavantajlı birçok kesimi örtük veya açık bir şekilde içine almaya devam etmektedir. Daha anlaşılır olması bakımında örnekleri çoğaltmak yerinde olacaktır. Yine The Guardian'da evsizler hakkında yapılan birçok haber metninin içeriği şu şekildedir: Seattle'ın metropoliten alanlarında gözlenen birçok parkta bulunan bankların üzerine yatılmasını engellemek için bankları rahatsızlık verecek şekilde aralara bölme yerleştirilerek evsizleri bu kamusal mekânlardan uzaklaştırmak amaçlanmıştır. Aynı şekilde Londra'da evsizlerin mekânsal dışlanmasının sağlanabilmesi için, otobüs duraklarında bulunan banklar kaygan, metal oldukları için kış aylarında daima soğuk kalabilen ve eğimli bir şekilde tasarlanmaktadır. Bir diğer örnek ise metropol bir kent olan Liverpool'dan gelmektedir. Bu kentin, banka, alışveriş merkezi veya hastane kapısı gibi kamusal alanların giriş kapılarına merdiven basamağı inşa etmek yerine, çivi veya rahatsız edici yapılar kullanılarak, evsiz bireylerin o bölgede barınmasının engellenmesi ve böylece bölgeden uzaklaştırılması istenmektedir. (<https://www.theguardian.com/society/2016/nov/29/share-photos-ofantihomeless-spikes-and-defensive-urban-architecture> 03.12.2019). Bu örneklerdeki ötekileştirici tasarımlar gözlemlendiğinde, kent yaşamı içerisinde herhangi bir bireyin gündelik hayatta dikkatini çekmeyeceği veya

sorgulamayacağı bir biçimde var olduğu görülmektedir. Söylenebilir ki kent yaşamında yapılan bu hizmet veya estetik olarak yansıtılan yatırımlar tek amaç olarak dile getirilse de aslen arka planda yatan asıl amaçlar kategorisine girmektedirler. Çünkü bu tip tasarımlar, tehlikeli veya marjinal grup ve kültüre ait olduğu anlaşılan bireylerin kamusal alandaki varlıklarını engellemek ve disipline etmek üzerine yapılmıştır. Tüm bu görsel tasarım araçları bu ülkelerdeki asıl amacın gizlenmesi yönünde atılan etkili adımlar olarak değerlendirilebilir.

Foucault'ya göre kent mekânlarının tasarlanış şeklini düşündüğümüzde temelde iktidarın bireye yönelik söylemlerinin somutlaşmış halini görürüz. Ona göre iktidar öznelerden bağımsız tamamen başka yapılar olarak düşünülmemelidir. Zira iktidar hem özneleri var etmekte ve onlara özgürmüşçesine davranmakta hem de öznelerin iktidarın kendisine ve söylemlerine tabi olması için yaptırımlar uygulamaktadır (Özdemir Akgündüz, 2013). Lefebvre'ye göre de kent neoliberal kapitalist ekonominin büyümesine paralel olarak gelişen ve büyüyen önemli bir öznedir. Dolayısıyla ona göre bu mekân hiçbir şekilde hâkim ideolojinin veya politikanın tahakkümünden bağımsız düşünülmemelidir (Lefebvre, 2014: 21-27). Benzer şekilde Harvey de mekân üzerine söylemlerinde, mekânın mevcut güç ve tahakküm araçlarından bağımsız bir şekilde değerlendirilmemesi gerekliliğini savunur. Zira mekânın tasarımı, mevcut kurum, kuruluş veya bireyler arası güç ilişkilerindeki kâr arayışına dayanmaktadır (Harvey, 2014: 255-260).

Nitekim evsiz bireylerin evsiz kalma nedenleri düşünüldüğünde literatürde karşımıza başta da belirttiğimiz bireysel ve yapısal unsurlar olmak üzere farklı yaklaşımlar çıkmaktadır. Burada ele alınan mekân, birey ve iktidar sarmalında düşünüldüğünde, birey evsiz kaldıktan sonra da birtakım yapısal unsurların kendisi için hala etkili bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bu husus bize çoğunlukla günümüz toplumunda yaşayan bireylerin yaşama biçimleri veya davranış kalıplarında yalnızca bireysel eğilimlerin etkili olmadığını ve olamayacağını, dolayısıyla evsizlik sorunlarına daha büyük ve derinlemesine analiz gerektiren bir bakış açısıyla yaklaşmamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3. KIRLI BEDENLER ÜZERİNDEN DIŞLANMA

Evsizler toplum tarafından yaygın bir şekilde ötekileştirilmeye ve damgalanmaya maruz kalmaktadır. Öyle ki literatürde evsiz bireyler görünüşlerinden dolayı dışlanmakta, tehlikeli oldukları düşünülmekte ve hatta potansiyel suçlu damgasına maruz kaldıkları dikkat çekmektedir (Bektaş, 2014: 2). Doğan'ın (2018) İstanbul'da yaptığı bir çalışmada bahsedilen damgalama ve nefret söylemlerinin örneğini görmek mümkündür. Nitekim bireyler evsizleri toplum içinde 'görüntü kirliliği' oluşturmakla yargılamakta ve toplum içinde görünür olmalarını istememektedirler. Bilakis kamusal alanlar olan parklar, bahçeler, işlek caddeler, kent meydanları ve korunaklı mimarilerde evsiz bireylerin görünür olması, dahası ontolojik olarak kabul edilmemeleri ve toplum tarafından rahatsız edici bulunmaları, sosyal dışlanma probleminin derinliğini ve önemini ortaya koymaktadır (Doğan, 2018: 168).

Literatüre bakıldığında kirlilik olgusu antropolojik, sosyolojik ve teolojik boyutuyla toplumlarda çeşitli sebeplerden ortaya çıkmış ve her toplumda farklı ritüeller sonucu kavramın inşası mümkün olmuştur. Kirli olmak, kötü kokulu ve iğrenilmesi gereken şeyleri beraberinde getirdiği gibi toplumların beden normlarıyla da ayrılamaz görünmektedir. Evsiz kimseler bu gibi sebeplerden dolayı hor görülmekte, belli başlı önyargılara maruz kalmakta ve hatta tehlikeli, uzak durulması gereken, hırsız veya dilenci olarak damgalanmaktadır (İlhan ve Fırat, 2017: 265-269).

Beden olgusu sosyal teoride son yıllarda araştırılması ve incelenmesi popüler olan alanlardan biri haline gelmiştir. Nitekim bu durum postmodernizmin bedene yönelik toplumsal yaptırımları ve tahakkümünden ileri gelmektedir. Özellikle de son yıllarda toplum tarafından da fark edilmeye başlayan ideal beden algısı ve tüketim alışkanlıkları bedeni, kapitalizmi anlamak ve üzerinde düşünmek için somut bir alan olarak inşa etmiştir. Aynı zamanda da beden antropoloji disiplininin en önemli uğraş alanlarından biri olmuştur. Çünkü beden; içinde bulunduğu toplumu her bakımdan yansıtan bir sembol ve tarihsel kanıtlarla doludur (Sugiyama, 2010: 72-73). Bu anlamda literatüre bakıldığında Marry Douglas'ın (2004) kirlilik ve beden ikilisini harmanlayıp toplumdaki tabulaştırma sistemlerinin kaynağını gün ışığına çıkardığı

bir araştırma kitabı olan *Saflık ve Tehlike* isimli eseri oldukça önemlidir. Ona göre kirlenme ve kirlilik kavramları toplumların kavramları nasıl inşa ettikleri, içlerini söylemsel olarak nasıl doldurduklarıyla ilintilidir. Nitekim bu süreç sonucunda kirlilik kavramı veya kirli olma toplumların hafızasında mevcut düzen için bir tehdit ve korku olarak algılanmaktadır. Öyle ki her toplumsal devir ve sürecin kendine özgü bir düzen algısı ve normları vardır. Dolayısıyla Douglas'a göre toplumsal sistemin bu algı ve normlarının dışarısında kalan veya bunları aşan söylem ve anlam, o sosyal sistemde dışlanmakta ve tehlikeli olarak görülmektedir (Douglas,2017: 19-25).

Kir kavramı Douglas'a (2017) göre bedensel ve ruhsal olarak öğrenilen, toplumsal düzeni tehdit eden, farklı topluluklar aracılığıyla günümüze kadar ulaşmayı başaramamış belli başlı toplumsal sistem ve öğretiler tarafından içi doldurulmuş bir kavramdır. Nitekim bu kavramsal inşayı anlamak, post-yapısalcılığın bir konusu olan; toplumsal söylem ve bu söylemlerin inşasının ortaya çıkma koşullarını ve özelliklerini irdelemekten geçmektedir. Zira duygularımız, toplumsal tepkilerimiz, toplum tarafından bize kazandırılmış davranış biçimleridir. Bu sebeple söylenebilir ki toplum içindeki pratiklerimiz kültürel gereçlerle inşa edilmektedir. Kirlilik ve kir gibi toplumsal yapı ve söylemler tarafından belirlenen kavramların, 'öteki'nin oluşmasında da önemli bir rolü vardır. Kısaca neyin kirli olduğu, nelerin kirlilik kavramının içine dâhil edildiği belli toplumsal sistemlerde belli kültürel normlar tarafından belirlenmektedir (Lupton, 2002: 57-65'den Akt: Bilgin, 2016: 232). Burada kirlilik algısının dilsel pratikler veya geleneksel ritüeller yoluyla oluşturulması ve evsiz bireylerin dış görünümüne duyulan öğrenme veya tehlikeli oldukları düşüncesinin temelinde toplumsal sistemin kendisinin yatmakta olduğu söylenebilir.

Bir diğer dışlanma sürecine ilişkin algı ise kişinin içinde bulunduğu eylem halinin onun damgalanıp ötekileştirilmesine hizmet ettiği düşüncesidir. Örneğin toplumda, hâkim sınıfın altında bulunanlara yönelik kirli olma anlayışı, genellikle toplumun doğrudan kirli kabul ettiği bireyler üzerinden değil onların eylemleri üzerinden kategorileştirilerek dışlanmasına neden olmaktadır (Foucault, 2007: 58-73, Akt; Yaprak, 2015: 80-81). Örneğin, dış görünüşü oldukça bakımsız ve düzensiz görünen bir birey ile dilencilik eyleminde bulunan bir kimse toplum tarafından farklı şekilde algılanmaktadır. Bunun temel sebebi ise bireylerin görünüşten ziyade pratikte

yaptığı eylemlerden ötürü ötekileştirilmesidir. Nitekim sokakta yaşamış olmak veya yaşıyor olmak günümüzde modern toplumların bilişsel şemalarında kabul görmeyen, sosyal normların dışında bir durumdur.

3.3.1. Kirlilik ve Suç İlişkisi

Birey birçok sebepten dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalabilir. Bunlardan bazıları daha önce de üzerinde durduğumuz parçalanmış aile ilişkileri, madde bağımlılığı, akademik başarısızlık, barınma imkânından yoksunluk, işsizlik ve sabıka kaydının varlığıyla ilgili dışlanmadır. Tüm bu nedenler birbirleriyle aynı süreci paylaştıklarında birbirlerini beslemekte ve dışlanmanın sonuçlarını ağırlaştırabilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki birey toplum içinde herhangi bir nedenden dolayı suç işleyip ötekileştirme problemiyle karşılaşabileceği gibi, herhangi bir nedenden dolayı toplumdaki dışlanıp sapma veya suçlu davranışını da benimseyebilmektedir (Aslan, 2016: 50). Sapma sosyolojide bilindiği gibi toplum tarafından kabul edilen sosyal normların dışında kalma veya bu konsensüse uymama hali olarak değerlendirilir (Yaprak, 2015: 60). Öyle ki bir davranışın sapma olduğunu belirleyen toplum, sapmanın veya suçun da tanımını yapan ve toplumsal olarak kabullenmemizi sağlayan da yine toplumdur. Kirlilik olgusu irdelenirken bu paradoksu göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kirlilik kavramı antropolojik çalışmalara bakıldığında birçok farklı toplum tarafından farklı normlar çerçevesinde inşa edilmiş bir kavramdır. Örneğin çok eski bir kabile olan Levililerdeki kirlilik anlayışı günümüzdekiyle oldukça farklılık göstermektedir. Bu kabileden kabul edilen topluluk normu, kadınların çocuk dünyaya getirmelerinden sonra kısa süreliğine de olsa kirlenmiş kabul edilmesi ve bu süreçte kesinlikle kutsalla doğrudan temaslarına izin verilmemesidir. (Morris, 2004: 179-180). Bir başka örnek ise, kabileden egzogamiyi (dışevlilik) engellemek adına başka diyarlarda yaşayanların kirli olduğu yönündeki düşüncedir (Morris, 2004: 233). Görüldüğü gibi toplumda kirli sayılan şeyler ahlaki, dini ve kültürel öğelerle belirlenmektedir. Ancak modern günümüz dünyasındaki toplumlarda kirli sayılan şeyleri etkileyen düşünce sistemleri genellikle ekonomik eşitsizliklerden doğan sınıfsal farklılıklar ve bireyin toplum içindeki eylemleri ve fiziksel görünüşüdür. Ancak bu meseleden önce toplumdaki farklı

düşünce sistemleri ve etkiledikleri yapıları Foucault'cu bağlamda tartışmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Foucault'nun çalışmaları genel olarak toplumdaki iktidar sorunsalına odaklanmıştır. Nitekim o devlet merkezli yöneten/yönetilen imgesiyle şekillenmiş iktidar kavramından farklı olarak toplumsal ilişki ve etkileşimlerin her parçasına sirayet eden bir iktidar tanımlaması yapar. (Sarup, 2010:111-112). İktidar, gündelik hayatın tüm etkileşimsel süreçlerinde bize kendini fark ettirmeden görevini yapmakta ve modern birey ister istemez manipüle olmaya itilmektedir. Güç kavramı, içinde bulunduğu kalıplaşmış anlam öbeklerinden uzaklaşmakta ve bugün içeriği ve kullanım alanları dönüşerek, toplumdaki eşitsizliklere bakış açımızı da değiştirmiştir. Bu tam da Foucault'nun *İktidarın Gözü* adlı eserinde kaleme aldığı şekliyle modern toplumun mikro iktidarlarının özünü vermektedir (Foucault, 2005). Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi kirli sayılan şeylerin toplumdan topluma, kültürden kültüre ve hatta dinden dine farklılık göstermesinin nedeni toplumdaki mikro güç kaynakları olduğu çıkarımı yapılabilir. Foucault için iktidar, toplumsal ve bireysel ilişkilerin mevcut olduğu tüm alanlarda hâkimiyetini sürmektedir. Çünkü modern çağın bireyi gerek zihinsel gerek fiziksel bir denetim mekanizmasının içine hapsolmüştür. Bu sebeple söylenebilir ki birey doğduğu andan itibaren var olan bu mikro iktidar düzeneğinin içinde gelişir. Bu da modern çağın bireyinin bilişsel, ruhsal ve fiziksel davranış ve düşüncelerine yansımaktadır.

Bu bağlamda ortaya çıkan tema şudur; modern çağın bireyinin zihinsel şemasında kirlilik olgusu farklı unsurlarla bir arada yer alır. Örneğin kirli olmak, toplumsal bilinçte korkulması gerekeni, tehlikeliliği ve ötekiyi çağırır. Douglas aynı zamanda kirli görüntüden dolayı dışlanmanın, sınıflar arası eşitsizlikten doğan, üst sınıfların alt sınıflara yönelik dışlama söylemi olan 'bulaş ihtimali' riskinin olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Douglas, 2017). Nitekim modern çağda sosyal sınıflar arasındaki gelir düzeyi farklılıkları ve bunun sonucunda oluşan tabaka farklılıkları (alt-orta-üst sınıf) bireylerin birbirlerini dışlamasında ve ötekileştirmesinde etkilidir. Ancak kirlenme veya ona duyulan his tıpkı diğer söylem inşalarında olduğu gibi belli mikro güç kaynakları tarafından bireylerin bilinçlerine empoze edilmektedir. Örneğin evsiz bir bireye potansiyel hırsız, bağımlı veya hastalık taşıyan gözüyle bakılmasında, çeşitli medya hikâyelerinin, belediye

uygulamalarının veya günlük hayattaki bireyler arasındaki etkileşimsel süreçlerin rolünün büyük olduğu söylenebilir.

Suç ise, toplumsal düzeni tehdit eden, bireylerin yazılı sosyal normların dışına çıkmasıyla, hukuk kurallarınca bireylere yönelik uygulanan cezai yaptırımları olan davranışlar olarak tanımlanabilir (Ayhan ve Çubukçu, 2007: 31). Genel anlamıyla sosyoloji sözlüğünde ise, bireyin bireysel mekânının dışında, ötekileri de kapsayan mekânlarda sosyal normların dışında geliştirilen davranış ve tutumlara karşılık, hukuk kurallarınca belirlenen uygulama veya yaptırımlardır. Kısaca bireyin toplumsal alanlarda sosyal düzeni tehdit eden davranış ve tutumlarının mevcut otorite tarafından cezalandırılmasıdır (Marshall, 1999: 702). Sapma ise, toplumda var olan geleneksel düzene aykırı davranış, sözlü olarak yaygın şekilde çok sayıda insanın kabul ettiği sosyal normların dışına çıkmaktır (Giddens, 2012: 842). Suç ve sapma arasındaki en temel farkı oluşturan şey ise bireyin gerçekleştirdiği eylemlerinin sonucudur. Nitekim suç işleyen bireyin eylemi hukuk kurallarınca belirlenen yasalar sonucu cezai yaptırıma maruz kalmaktayken, sapma eyleminde bulunan birey ise böyle bir yasal cezai yaptırımdan ziyade toplum tarafından dışlanma ve ötekileştirilmeye maruz kalmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda bir taraftan yoksulluk veya yoksunluk durumlarında bireylerin daha çok suç işleme potansiyeline sahip olduklarını ve bireyin içinde bulunduğu çevre, ekonomik ve sosyal durumunun suç işleme eğilimini arttırdığını ortaya koymaktadır (Fırat, 2015: 195). Aynı zamanda toplumda her türlü yoksulluk yaşayan bireylerin potansiyel suçlu veya tehlikeli bir birey oldukları yönünde yaygın görüş dikkat çekmektedir. Evsiz bireylerin hem suç işlemedeki rolleri hem de toplum tarafından dışlanarak her türlü önyargıya açık hale geldiklerinin kanıtı Bektaş'ın (2014) hükümlü evsizler üzerine yaptığı çalışmasında detaylıca irdelendiği görülmektedir. Öyle ki evsiz bireyler buldukları damgalanmış mekân ve arkadaş çevrelerinden dolayı hem suçsuz yere yargılanmakta hem de toplumdan dışlanmaktadırlar. Aynı zamanda bu damgalama zaman içinde norm dışı kalan bireylerin suça eğilimli olmasına ve hatta suç işlemesine de neden olmaktadır (Bektaş, 2014: 90-92). Çalışmada irdelenen bir başka evsiz profili ise şiddete ve suç sayılabilecek davranışlara maruz kalmış mağdur bireylerdir. Örneğin, evsizlerin %66'sının şiddete maruz kalıp yaralandığı, %52'sinin gasp vb. hikâyelerinin olduğu

%9'unun ise psikolojik ve fiziksel istismar yaşamış kişilerden oluştuğu bilinmektedir (Bektaş, 2014: 92). Nitekim söylenebilir ki evsizlerin büyük oranda fiziki şiddete maruz kaldığı, gerek damgalanma ve ötekileştirme sebebiyle gerek içinde buldukları sosyal çevre nedeniyle sapma veya suç davranışlarından ötürü hem toplumsal olarak hem de yasal olarak yargılandıkları istatistiksel olarak da ortadadır.

Özetle bütünleştirmek gerekirse, kirli görünen veya hem kirli hem dilenen bir kimsenin toplum tarafından potansiyel suçlu, tehlikeli veya uzaklaşılması gereken bir birey olduğu algısı, Foucault'nun da belirttiği gibi toplumsal sistemde bulunan güç ilişkileri sonucu empoze edilmiş kalıp yargılar olduğunu söylemek mümkündür. Bu yargılar süreç içerisinde evsiz bireylerden yukarıdaki gerekçeler doğrultusunda uzak durmak ve görmezden gelmek gibi dışlama pratiklerini doğurur. Toplumdan izole edilen görmezden gelinen bir birey ise hem birey olma niteliğini yitirir, hem kimlik bunalımına girer, hem de toplumun onun üzerine biçtiği tehlikeli ve suçlu rolünü kabullenmekten başka çaresi kalmaz.

Evsizlerin suçla damgalanmasını ve ötekileştirilmesini somut olarak görmek için örneklendirmek yerinde olacaktır. 2013 yılında İstanbul'a turist olarak gelen bireyin, Sarayburnu semtinde cansız bedenine rastlanması o dönemde hem belediyenin hem de medyanın dikkatini evsizlere yöneltmiştir. Bu süreçte ise belediyenin aldığı kararla surların bulunduğu alanın evsizlere kapatılması dikkat çeken bir tutumdur. Zira birçok evsiz gerçekleşen bu kayıp sonrası tehlike olarak görülmüş ve buldukları mekânlardan uzaklaştırılmıştır. Olayın asıl sorumlusunun ortaya çıkmasından sonra ise İstanbul'da barınma sorunu yaşayan bireylere kayda değer imkânlar tanıyan Şefkat-Der üyeleri Taksim Meydanı'nda otoritenin bu tutumunu nefret söylemlerine yer vererek eleştirmişlerdir (<https://t24.com.tr/haber/evsizler-sarai-cineytinin-suclulari-addediliyoruz-magdur-olan-biziz,223523> 29.11.2019).

Evsizlere yönelik dışlama süreçleri modern toplumda siyasilerin de içinde bulunduğu sınıf ve statü gruplarınca meydana gelen bir ötekileştirmedir. Bu durum farklı ülkelerin gelenek ve görenekleri itibarıyla topuma farklı bir şekilde yansısı da temelde aynı sebepten ötürü yani ekonomi dolayısıyla bir ayrımcılık ve dışlama olduğu görülmüştür. Öyle ki modern dünyanın orta ve üst sınıf kesimleri alt ve sınıf-altı kavramlarına uyan bireyleri genel olarak ya görmezden gelmiş ya da onların

toplumsal hayattaki görünürlüğünü azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Bunun en somut örneği, Macaristan'da 2011 yılında başkent genelinde sayıları gittikçe artan evsiz bireylere yönelik uygulanan cezai yaptırımlardır. Önbilgi vermek gerekirse 2011 yılında Macaristan'ın başkent genelindeki evsiz sayısı 20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayısının önemli bir kısmı barınma evleri yerine sokaklarda, metro geçitlerinde, parklarda ve hastanelerde kısaca kamusal alanlarda yaşamını idame etmeye çalışmaktadır. Ancak bu durum çoğu kentte evsizlerin görüntü kirliliğine sebep olduğu ve aynı zamanda potansiyel tehlike yarattıkları gerekçesiyle, birçok kişi tarafından evsizlerin görünürlüklerinin azaltılmasına yönelik yaptırımlar uygulanması gerekliliği dile getirilmiştir. Nitekim bu toplumsal algı ve istek, 2011 yılında Macaristan devleti tarafından somutlaştırılarak yürürlüğe konulmuş ve artık toplum içinde veya kamusal alanlarda evsizlerin sokakta bulunmasını suç kabul eden bir yasa tasarlanmıştır. Uygulanan bu yasaya göre dışarıda yakalanan evsizlere ilk seferde 600 dolar ceza kesilmekte ve bunu ödeyemedikleri takdirde de hapis cezasına çarptırılarak toplum içinde görünmelerinin tamamen yok edilmesi hedeflenmiştir (<https://www.bbc.com/turkce/cephaaberler/hungary/homeless> 01.09.2019). Görülmektedir ki evsiz bireyler toplumsal düzeni tehdit eden davranışlar sergilemese bile varlıklarından ötürü cezalandırılmakta ve suçlu sayılmaktadır. Bu da evsizlere veya marjinal kesimlere olan nefret söylemlerinin boyutunu, kendinden olmayana verilen toplumsal tepkiyi açık bir şekilde göstermektedir.

3.4. EVSİZLER VE MEDYANIN DİLİ

Medya platform olarak bugün tüm dünyaya hükmeden, bireyleri bilinç dışında tesiri altına alan önemli bir algı yöneticisi olarak karşımıza çıkar. Bu özelliği, onu izleyen bireylerce, çoğunlukla fark edilmeksizin, sosyal olgulara yönelik bakış açıları medyanın izin verdiği ölçüde gelişmekte ve değişmektedir. Bu durum günümüzde hayvan hakları, kadına yönelik şiddet vb. sosyal sorunlarda farkındalık yaratmada önemli bir unsur olarak görülse de, çoğunlukla otoritenin buyruğuyla yönetilen bireylerin bilişsel şemalarında, sınıflar arası önyargıyı pekiştirdiği görülür. Bunlardan en önemlisi de medyanın ele aldığı şekliyle yoksulluk ve evsiz bireylere yönelik olan dışlayıcı dilidir.

Evsiz insanlar karakteristik olarak medyada; *dilencilik, serserilik ve tinercilik* gibi klişeleşmiş damgalayıcı ve dışlayıcı bir dille tanımlanmaktadırlar. Bu temsil profillerini anlayabilmek için öncelikle temsil kavramının bize ne ifade ettiği üzerinde düşünmek gerekir. Stuart Hall, temsilin bir düşünceyi yansıtmaktan çok daha farklı anlamlarının olduğu üzerinde durmaktadır. Zira ona göre medya, yalın bir şekilde anlamı temsil etmek veya iletmek yerine var olan anlamı yeniden inşa eden ve bunu toplumun düşünsel temayüllerine zerk etmesini sağlayan özel bir mecradır (Posos Devrani, 2017: 936-038). Öte yandan görülmektedir ki günümüzdeki medya araçları Norman Fairclough'un (1995) da belirttiği gibi medya otoriteleri var olan olgu veya olayları doğrudan aktarmak yerine yorumlayıcı ve anlam yükleyici bir tavır takınmaktadırlar (Widdowfield, 2001: 51). Evsiz insanlar medyada genel olarak suçlu, mağdur ve öteki olarak var olurlar. Bu dışlamanın en somut yansımasını medyada kullanılan dilde görmekteyiz. Örneğin, 'biz' ve 'onlar' ikilisi önemli ölçüde farklı sınıfsal kategorilere ait bireyler arasında belirgin bir karşıtlık kurmak için geliştirilen söylemlerdir (Widdowfield, 2001: 52).

Medya birçok konuda her toplum için vazgeçilmez temel bir bilgi kaynağıdır. Evsiz bireylerin medyadaki görünümü medya vasıtasıyla gittikçe sıradanlaşmakta ve ötekiler tarafından evsizlerin varlığı, toplum nezdinde normal olduğu yanılgısına düşürmektedir. Aynı zamanda medya evsizlik ve evsizliğin suçla olan ilişkisini dikkate şayan bir şekilde ele almaktadır. Çünkü bilinmektedir ki çoğu medya türü, düz bir anlatım ve aktarımdan ziyade, insanları belirli şekilde düşünmeleri ve davranmalarını yönünde etkisi altına alarak, hali hazırda toplumdan soyutlanan ve dışlanan bireylerin ötekileştirilmelerinin derinleştirilmesine hizmet etmektedir (Schneider vd. 2010: 148). Bu durumu daha iyi anlayabilmek için öncelikle bu konu hakkında yapılmış çalışmalara veya önemli düşünürlerin görüşlerine yer vermekte fayda vardır. Küresel çapta bu sorun Bauman'ın (2010) *Küreselleşmenin Sonuçları* metninde ele alınmaktadır. Burada medya topluma, var olan açlık ve yoksulluğu görünen şekliyle yani gerçekte olan şekliyle sunmak yerine örtbas tekniğini kullanarak farklı şekilde yansıtır. Örneğin, medya açlık ve yoksulluk gibi hem küresel ölçekte hem de yerel ölçekte önemli birçok nedeni olan problemleri bireylerin kendine özgü bir tercih olduğu yönünde algı yaratmaktadır (Bauman, 2010: 77-78). Slovenya'da yapılan bir araştırmada da medyada evsizliğe yönelik

tasvirlerin çeşitlilikleri, yönelimleri ve dalgalanmaları incelenmiş ve bu tasvirlerin yönlendirici ilkeleri olduğu vurgulanmıştır (Flipovic Hrast, 2008: 115).

Bilinmektedir ki küresel medya sektörü iktidarı besleyen en önemli damarlardan biridir. Nitekim medya-iktidar ilişkisinin bağımlı bir yapıya sahip olduğu şüphesizdir. Medya sektörünün kent yoksullarına yönelik çizdiği profil, kent genelinde var olan yoksulluğun iktidar merkezli olmasından ziyade birey kaynaklı olduğu yönündeki görüşü destekler niteliktedir. Bu sebeple medya ve iktidar ikilisinin ilişkisini daha iyi anlamak adına medya ve iktidar olgusunu ayrı ayrı değerlendirmekte fayda vardır.

Medya, özellikle toplumdaki bireyler üzerinde konsensüsü sağlayan toplumsal değer ve yargıları silikleştirip yok sayan, kısaca toplumsal gerçekliklerin ve algının dışında bir dünya yaratıp, bireylere yaratılmış olan bu dünyayı pazarlama amacıyla olan bir sektördür (Ceylan, 2012: 51). Baudrillard medya ve toplum üzerine kaleme aldığı *Simülasyon ve Simülakrlar* (2014) isimli eserinde egemenliğin toplum üzerinde medya aracılığıyla neden, nasıl ve ne şekilde kurulduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre medya, toplumun bilincini ve bireylerin davranışsal eğilimlerini, toplumsal kodları yeniden üreterek şekillendiren bir simülasyon makinesidir (Baudrillard, 2014). Nitekim günümüzdeki medya sorunsalına Marx'ın düşünsel hazinesiyle bakacak olursak onun şu sözleri akla gelmektedir; “*Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir.*” Dolayısıyla toplumda maddi güce veya sermaye kaynaklarına sahip olan sınıf, aynı zamanda o toplumu etkisi altına alan egemen düşünce sistemleri veya ideolojilerdir (Marx ve Engels, 2008: 75). Marx'ın penceresinden ifade edecek olursak medya toplumdaki mevcut sınıf savaşımında toplumların düşünce sistemlerini etkileyen, değiştiren ve dönüştüren bir tahakküm aracı olarak ifade edilebilir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği gibi toplumsal gerçeklik olarak yoksulluğun temel nedenleri ve toplumsal görüntüsü, medya aracılığıyla diğer kesimlere daha farklı yansıtılmaktadır (Çeğin ve Meder, 2004). Bu farklılık literatürde iktidarın yazılı ve görsel basın üzerindeki tahakkümünü anlatmaya çalışan ‘*medya patronları*’ kavramsallaştırmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple medya patronları adı altında medya üzerindeki egemenlik ihtiyacının neden kaynaklandığı ve bununla

toplumsal sistem üzerinde neyin amaçlandığı anlaşılmaya çalışılmalıdır (Özarslan, 2014: 69).

İktidar dünden bugüne teorik çerçevede en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Açık bir şekilde iktidar ve tahakküm olgusu bugün literatürel bir araştırma gerçekleştirildiğinde araştırmacı olarak bize aynı anlamı ve sonucu vermektedir. Bakıldığında Marx da üretim araçlarına sahip sınıfların toplumda yapısal ve düşünsel tüm sistemler üzerinde hegemonik bir etkiye sahip olduğunu görmektedir. Medya tam da bu noktada iktidarın ideolojik hegemonyasını sağlamlaştırmak için kullandığı bir aygıt olarak görülebilir (Çoban, 2014: 28-29).

Teorik çerçevede de yoksulluk gibi sosyal olguların nedenlerinin farklı çerçevelerde ele alındığı görülmektedir. Bunlar; işlevselci teori ve Marksist teoridir. İşlevselci teori daha önce de bahsedildiği gibi yoksulluk olgusunun bireyin kendi fizyolojik ve bilişsel yetersizliklerinden kaynakladığı üzerinde durmaktadır. Marksist teori ise yoksulluğun, özünde kapitalist sistemin işleyişi sonucu gelir dağılımındaki adaletsizlikten kaynaklandığı ileri sürmektedir. Özetle suçlu birey değil toplumsal sistemdir (Demirtürk vd, 2011: 35-36). Evsiz bireylere yönelik medyanın tutumu, evsizliğin bireysel sebeplerini ön plana çıkararak sistemin adaletsiz tavrının saklanması mantığıdır. Medyanın toplumsal yaşamdaki gerçekliği ne kadar yansıttığını sorgulayan Funkhouser 11 yıllık bir araştırma sonrasında sorusuna cevap bulabilmiştir. O, kentleşme, yoksulluk işsizlik, alkol ve madde bağımlılığı, suç ve sapma gibi günümüz toplumlarını meydana getiren problemler üzerine düşünmüştür. Çalışma sonucunda ise, madde bağımlılığı, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı dengesi, enflasyon rakamları ve diğer istatistiksel ekonomik verilerin toplumsal gerçekliği tam anlamıyla yansıtmayan medya içerikleri oldukları ortaya çıkmıştır (Atabek, 1998: 29).

Başlangıçta yoksulluğun kalıcı bir toplumsal sorun haline gelmesinin 1980 yılları itibariyle neoliberal politikaların tahakkümüyle meydana geldiği söylenebilir. Ancak bu görünümün medya vasıtasıyla farklılaştığı, biçim değiştirdiği ve hatta giderek görünmez kılındığı söylenebilir. Dolayısıyla günümüz medyasında yoksul ve evsiz bireyler ana akım medyada temsil sorunu yaşamaktadır. Örneğin, yoksul bir çocuk veya ailesinin medyadaki temsili, 'suç makinesi', 'tinerci çocuk' gibi dışlayıcı ve ötekileştirici söylemler bağlamında sunulmakta ancak derinlemesine

irdelendiğinde alt metinde ise yoksulluğun özne merkezli bir problem olduğu vurgusu yapılmaktadır. (<http://www.baskahaber.org/2019yoksulluk-medya-gundeminealınmayarak.html> 04.11.2019). Kısaca ana akım medya için yoksul ve sokakta yaşamını idame ettirmeye çalışan bireyler, devletlerin yetersiz ve bencil politikaları sonucu bu tarz yaşamlara mahkûm edilmelerinden ziyade çalışma arzusu olmayan, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı yaşayan sapkın bireyler olarak temsil edilmektedir.

Sonuç olarak medya, hâkim ideolojiye ve sermaye kaynaklarına sahip bireyleri kutsallaştırarak üstün görmekteyken, kimsesiz veya yoksul bireyleri ise diğerlerinin acıması gereken ve kendi yanlışlarının bedelini ödemesi gereken kimseler olarak topluma sunmaktadır. Bakıldığında herhangi bir medya türünde yoksulluğun veya evsiz bireylerin, üst yapıyı ilgilendiren, yapısal makro nedenleri veya sorunun önemi ve büyüklüğüne yönelik haberler yer almamaktadır (Gökalp vd, 2010: 152-154). Çünkü medya içerikleri genel olarak medya patronlarınca belirlenen bir seçme ve dışlama, kısacası toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesine hizmet eden bir sistemdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARININ ANALİZİ

4. 1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel araştırma yöntemlerinde mevcut problemlerin analizi için iki farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar; nicel araştırma yaklaşımı ve nitel araştırma yaklaşımıdır (Akarsu ve Akarsu, 2019: 4). Kısaca bahsetmek gerekirse, nicel araştırmaların temelinde olaylar veya olgular arasındaki ilişkileri anlamak için, çalışma sayısal ve istatistiksel verilerle sınırlanmaktadır. Ek olarak bu araştırma yaklaşımı olayları ve olguları nesnelleştirme amacı taşımakta ve bu sebeple elde edilen veriler sayısallaştırılarak ölçülmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım biçiminde daha yüzeysel ve genel veriler elde edilmekte ve sosyal bilimlerin doğası için gereken derinlemesine analiz şansının daha az olduğunu belirtmekte fayda vardır (Akman, 2014: 9-10). Nitel araştırmanın temelinde ise, hem kompleks ve değişken bir doğası bulunan bireyin davranışları hem de bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın gözetilmesi oldukça önemlidir. Ek olarak bu yaklaşım olay, olgu ve eylemlerin yoruma dayalı bir yaklaşımla derinlemesine analizi, sosyal bilimlerin birey ve toplum merkezli olduğu düşünüldüğünde oldukça önem kazanmaktadır (Karataş, 2015: 62-63). Nitekim nitel araştırmalarda derinlemesine bir analizin gerçekleştirilebilmesi için gerekli görülen en önemli veri toplama ve analiz teknikleri ‘gözlem, görüşme ve doküman analizi’ olarak bilinmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 39). Çalışmada saha bulgularından elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanıp değerlendirilmesi esas alınmıştır. Dolayısıyla analiz süreci, görüşmeler gerçekleştirilmeden önce oluşturulan temalarla başlayarak, sahadan toplanan verilerin bu temalar doğrultusunda işlenip analiz edilmesiyle gerçekleşmektedir. Zira çalışmada bahsedilen süreçten de anlaşılacağı gibi bulguların yorumlanmasında betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240).

Bu çalışmanın merkezini günümüzde giderek sanayileşen ve kapitalistleşen toplumların metropol kentlerinde yaygınlaşan evsizlik problemi ve bu problemin nesnelere olan evsiz bireyler oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışmada evsizliğin nedenlerinin sorgulanması ve bu nedenlerin derinlemesine açıklanabilmesi, evsiz bireylerden elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca evsiz bireylerin içinde buldukları olumsuz dezavantajlı koşulların, toplumsal dünyaya ve kendilerine olan bakış açılarını nasıl etkilediğini, verdikleri bilgiler doğrultusunda tartışılmıştır. Özellikle içinde bulunduğumuz küreselleşen neoliberal kapitalist dünya düzeninde evsizlerin ontolojik nedenleri ve dışlanma süreçleri çalışma için önem arz etmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi araştırma nesnesi birey olan çalışmalar, nesnesinin tabiatından doğan kompleks yapısı sebebiyle, derinlemesine bir analizle yorumlanması gerekmektedir ve bu da salt nitel araştırma yaklaşımı ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden '*derinlemesine görüşme tekniği*' ile evsizlerle bire bir görüşme yapılması hedeflenmiştir. Nitekim evsiz bireyleri anlamak, onlarla etkili iletişim kurarak duygudaşlık yapmaktan geçmektedir. Çalışmamızda evsiz bireylerle derinlemesine görüşme yaparak evsizliğin nedenlerini yapısal-inşacı yaklaşımla, yani evsizliği meydana getiren yapısal nedenler ve evsiz bireyin evsiz kalmadaki eğilimlerini açıklamak üzere bütüncü bir yol tercih edilmiştir. Ayrıca evsizliği yaşayan bireylerin hangi koşullarda, neden evsiz kaldıkları ve içinde buldukları toplumsal dünyada kendilerini nasıl var ettikleri veya konumlandıkları anlamaya çalışılmıştır.

Derinlemesine görüşme yapılırken bir çalışmada araştırmacı için önemli noktalar mevcuttur. Bunlar görüşmenin gidişatını etkileyebilen, görüşmeye başlamadan önce karar verilmesi gereken, görüşme sürecinin ne şekilde sürdürüleceği ile ilgilidir. Örneğin nitel araştırma yöntemlerinden olan görüşmenin üç farklı uygulanış biçimi vardır. Bunlar *yapılandırılmış görüşme*, *yarı yapılandırılmış görüşme* ve *yapılandırılmamış görüşme*dir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 130). Yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacının önceden hazırladığı görüşme formundaki soruları bağlamında soru sormasını gerekli kılmakta böylece hedeflenen verilere ulaşılabilir. Ancak bu teknik araştırma nesnesi ve araştırmacı arasındaki soru sorma esnekliğini kısıtlayıcı yapıdadır. Dolayısıyla

görüşme esnasında yalnızca görüşme formundaki sorulara odaklanan araştırmacı, konu bağlamında soru ekleme gibi bir seçeneği olmadığı için araştırmacının görüşmeden aldığı verilerde daha kısıtlı hale gelebilmekte ve araştırma verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılandırılmamış görüşme tekniğinde ise araştırma iki kişinin sohbeti ve bu sohbetin doğal akışa bırakılmasıyla gerçekleşmektedir. Ancak buradaki dezavantaj çok fazla esneklik ve belirsizlik olmasından kaynaklanmaktadır. Zira araştırmacı görüşme esnasında elde etmesi gereken verilerin ve araştırma temasının dışına çıkabilmekte ve bu da görüşmeden nitelikli veri toplanmasını engelleyebilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ise ikisinden farklı ancak ikisinden de ortak özellikler barındıran bir veri toplama yöntemidir. Nitekim bu yöntemde araştırmacı, sahaya elde etmek istediği veriler doğrultusunda hazırladığı görüşme formuyla inmekte ve ayrıca görüşmenin gidişatına göre de ek soru ekleyebilme veya çıkarabilme avantajına sahip olmaktadır. Böylece görüşme süreci, hem araştırmacı için kısıtlayıcı olmaktan ziyade esnekleşmekte hem de bu özelliğinden dolayı her görüşmeciye görüşmenin gidişatına göre öznel sorular yöneltebilme imkânına sahip olmakta ve görüşülen bireylerin de kendini daha iyi ifade edebilmesi sağlanmaktadır (Türnüklü, 2000: 546-547). Dolayısıyla çalışmada evsiz bireylerin düşünce dünyalarını anlayabilmek ve konu özelinde tecrübelerini, hayat hikâyelerini derinlemesine dinleyebilmek ve nedenlerini çok boyutlu bir şekilde analiz edebilmek amacıyla ‘yarı yapılandırılmış görüşme’ tekniği tercih edilmiştir (İlgili görüşme formu ektedir).

4.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Sosyal bilimlerde nitel veya nicel araştırma yaparken dikkatle üzerinde durulması gereken en önemli aşama araştırmanın evren ve örneklemini belirleyebilmektir. Zira araştırma evreni net sınırlarla belirlense bile araştırmacı için büyük bir problem teşkil eder. Çünkü araştırma evreni çoğu kez binlerce hatta milyonlarca olgu, olay veya kişiden oluşur. Bu da araştırmacının, araştırmada hedeflediği verilere ulaşmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimciler nitelikli araştırma verilerine ulaşabilmek için ‘indirgemecilik’ yaklaşımını benimsemekte ve araştırma evreni yerine örnekleme tercihi çalışma için daha uygun görülmektedir. Bu durum araştırmacıyı hem araştırmanın ekonomi ve zaman

faktörlerinin kısıtlayıcı etkisinden kurtarmakta hem de evreni temsil edebilme potansiyeli olan örneklem seçilerek araştırmanın genellenbilmesine imkân tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 113). Kısaca örneklem, evreni sayı ve nitelik bakımından temsil gücüne sahip katılımcılardan oluşan, bir mekânı, grubu veya bireyleri tanımlamaktadır (Koç Başaran, 2017: 482).

Bu araştırmanın evrenini İzmir’de yaşayan evsiz bireyler oluşturmaktadır. Nitekim bilimsel bir araştırmada geçerli ve güvenilir veriler elde edebilmek için evrende bulunan her birey veya gruba görüşmeler gerçekleştirilmesi zorunludur. Ancak yukarıda da ele alındığı gibi böyle bir süreç çalışmanın sürdürülebilmesi açısından kısıtlayıcı olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada evreni sayıca ve profil olarak temsil gücüne ve imkanına sahip bir örneklem grubu seçilmiştir. Örneklem seçilirken nitel araştırmalarda doğru veriler elde edebilmek amacıyla sıkça kullanılan amaçlı örnekleme seçim yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla İzmir (evren) içinden evsiz bireylere kolayca ulaşabileceğimiz, aynı zamanda İzmir’de yaşayan evsizleri nicelik ve nitelik olarak temsil etmesi bakımından önemli gördüğümüz bir alan seçilmek istenmektedir. Bu sebeple araştırmamızın örneklemini İzmir’in Örnekköy semtinde bulunan İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı Müyesser Turfan Geçici Konukevi’nde kalan evsiz bireyler oluşturmaktadır. Özellikle kış aylarının zorlu koşullarıyla mücadele edemeyen ve sokakta kalan bireyler bu barınma evlerinden kış boyunca yararlanmaktadır. Araştırma gerçekleştirilmeden önce İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na dilekçe ile müracaat edip gerekli izin belgesi alınmıştır. (İlgili izin belgesi ektedir.)

Bu araştırmada 18-65 yaş aralığındaki 50 evsiz erkek bireyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce görüşmecilerden samimi cevaplar alabilmek adına araştırmanın neden yapıldığı ve ne hakkında olduğu üzerinde durularak katılımcılar bilgilendirilmiştir. Aynı zamanda her görüşmeden önce görüşmeciden izin alınarak görüşme verilerinin ses kaydı alınmıştır. Bu görüşmeler 12.02.2019-22.02.2019 tarihleri arasında her bir katılımcı için en az 17 en çok 63 dakika olmak üzere ortalama 40 dakika sürmüştür.

Araştırmanın Müyesser Turfan Geçici Erkek Konuk Evi veya diğer bir adıyla Müyesser Turfan Güçsüzler Evi’nde gerçekleştirilmesinin birden fazla sebebi vardır. İlk olarak kış boyunca sokakta kalan evsiz bireylerin ihbar veya takip sonucu

bulunup barınma evine getirilmesiyle kompleks bir evsiz nüfusu içinde barındırıyor olması, araştırma evreninin seçilen örnekleme sayı ve nitelik olarak yansımaları sağlaması bakımından oldukça önemlidir. İkinci olarak günümüzde evsiz bireylerin buldukları bölgeler oldukça korunaksız ve tehlikeli bölgeler olarak bilinmekte veya onlara normal bir bireyin ulaşması ve hatta nitelikli bir iletişim kurabilmesi neredeyse imkânsız görünmektedir. Dolayısıyla sokakta evreni temsil gücüne sahip evsiz bireylere ulaşma zorluğu ve ayrıca kurumun hem bize hem de evsizlere güvenilir bir ortamda görüşmelerin gerçekleşmesine olanak sağlaması ve kurum içinde sokağa kıyasla daha nitelikli veriler elde edileceği düşüncesi, kurumun örneklem olarak seçilmesinde temel nedenleri oluşturmaktadır. Ayrıca bilinmelidir ki evsizler gerek içinde buldukları izole sosyal koşullar gerekse eğitim noksanlığı gibi sebeplerden dolayı iletişim kurmakta güçlük çekmektedirler. Dolayısıyla evsiz bireylerin sokağın savunmasız ve tehlikeli yönlerine birçok kez maruz kaldıkları düşünüldüğünde sokakta kendilerini rahat bir şekilde ifade edemeyebilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple kurum içinde görüşme yapmak onların güvenli gördükleri bir mekânda kendilerini daha iyi ifade edecekleri gerekçesiyle uygun görülmüştür.

4.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada yapılan görüşmelerin analizine geçmeden önce araştırmayla ilgili belli başlı sınırlılıkları tespit edip aktarmak oldukça önemlidir. Öncelikle araştırmadaki katılımcıların hepsi evsiz erkek bireylerdir. Bunun sebebi ise bağlı buldukları kurumun geçici erkek barınma evi olmasıdır. Öte yandan araştırmada kadın evsiz bireylerle de görüşme yapılmak istense de bu bireylere ulaşmak erkek evsiz bireylere ulaşmaya kıyasla çok daha zor olması sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Konuyla ilgili İzmir Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne başvurulmuş, İzmir içinde kadın evsizlere ulaşmanın mümkün olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Ancak bilirdiği İzmir'de bulunan kadın evsizlerin genellikle mor çatı ve benzeri kadın sığınma evlerinde bulduklarını ve dolayısıyla onların güvenliğini tehlikeye atmamak adına herhangi bir adres veya isim veremeyeceklerini, ayrıca konuyla ilgili izin dilekçesi dahi yazılsa red cevabı alınacağını bildirmiştir. Bu sebeple çalışmada görüşülen bireyler, görüşme

yaptığımız tarih aralığında kurumda bulunan evsiz erkek bireylerden oluşmaktadır. Bizim ise konuya ilişkin değerlendirmemiz, Türkiye’deki kadına yönelik sorunsalların kaynağıyla benzerlik olduğu düşüncesidir. Nitekim gerek geleneksel örf ve adetler gerekse ataerkil yapı tarafından kadınlara yönelik koruma mekanizmalarının var olması Türkiye’de kadın evsizliği üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu durum her ne kadar evsizlik açısından olumlu bir sonuç gibi görünse de konu hakkında derinlemesine çalışma yapılmadığı sürece böyle bir yargıya varmak oldukça güçtür. Görülmektedir ki Türkiye ev içi kadına şiddet ve istismar sorunsallarıyla dünyada önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’de kadınların ev içi şiddet ve istismarlara maruz kalması ve kadın evsizliği arasındaki ilişki ele alınırken bu noktayı kenara koymamak oldukça önemlidir.

Diğer bir durum ise görüşmecilerin sosyo-psikolojik durumlarıdır. Tahmin edileceği gibi evsiz, sokakta kalan, toplumdan izole, yalnız yaşayan bu bireylerin ruhsal durumları görüşme süresince dikkate alınmalıdır. Nitekim bu koşullar altında yaşayan bireylerin iletişim kurmada veya kendilerini doğru bir şekilde ifade etmekte zorlandıklarının göz önünde bulundurulması elde edilmek istenen verilerin güvenilirliği ve niteliği açısından önemlidir. İçinde buldukları karanlık dünyanın pencerelerini açmak isterken onların gururunu incitmeyecek şekilde sorular sorulması bu çalışmadaki en önemli husustur. Dolayısıyla söylenebilir ki her katılımcı birbirinden farklı yaşam hikâyeleri ve hassas yönleriyle cevap verirken çekimser davranabilmektedir.

4.4. SAHA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.4.1. Görüşülen Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri Hakkında

Çalışmada 50 evsiz erkek bireyle nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme yapılarak onların metropol kentlerdeki refah seviyeleri ve yaşam hikâyeleri hakkında derinlemesine veriler elde edilmiştir. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde ele alınan teorik bilgiler doğrultusunda, derinlemesine görüşme yoluyla elde ettiğimiz verilerin çok boyutlulukları göz önünde bulundurularak yorumlanması hedeflenmektedir. Evsiz kalan, sokakta yaşayan bireyleri tanımlayabilmek için öncelikle onların genel niteliklerini sınıflandırmak, evsiz profillerinin

oluşturulmasında belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle evsiz bireylerin ‘aile yapıları, hangi mesleklerle uğraştıkları, gelir seviyeleri, medeni durumları, yaşları, madde bağımlılıkları’ gibi farklı değişkenler doğrultusunda ele alınması, hem toplumsal hem de bireysel kimliklerini tanımlayabilmek açısından önemlidir.

Evsiz bireylere yöneltilen sorular onların hem evsiz kalmadan önceki yaşam koşullarını, nasıl bir ailede büyüdüklerini, hangi işlerde çalıştıklarını, ne kadar eğitim aldıklarını öğrenmeye yönelik, hem de evsiz kaldıktan sonraki yaşamları süresince sokak yaşamında çektikleri zorlukları, o halleriyle toplumdan dışlanıp dışlanmadıklarını, herhangi bir destek alıp almadıklarını ve tüm bu koşullarla nasıl baş ettiklerini öğrenmeye yöneliktir. Dolayısıyla bu çalışma onların yaşamlarına iki farklı pencereden bakarak, yaşamsal gerçekliklerini gün yüzüne çıkartmakta ve aynı zamanda evsizliğin nedenlerine de çok boyutlu bakmamızı sağlayan bir perspektif sunmaktadır.

Görüşmelerden elde ettiğimiz veriler çerçevesinde söylenebilir ki, görüşme yapılan 50 evsiz bireyden 29’unun sosyal güvencesi yoktur. 11’i kâğıt üzerinde engelli maaşı alıyormuş gibi görünse de aslında bu kimseler kayıtlı herhangi bir ikametgâhları olmadıkları için, almaya hakkı oldukları engelli maaşlarını da alamamaktadırlar. 50 kişiden yalnızca 3’ü herhangi bir kurumdan emekli olmuş ancak emekli maaşlarını mevcut borç veya icra durumlarından dolayı kendi istekleri dâhilinde olumsuz sonuçların (cezaevi kararı) önüne geçebilmek amacıyla, maaşlarının önemli bir kısmının kesintiye uğramasını kabul etmek zorunda kalmışlar ve sokakta kalmak onlar için tek seçenek haline gelmiştir. 50 katılımcıdan 25’i ilkokul mezunu, 3’ü ilkokul terk, 4’ü ortaokul mezunuyken diğer 4’ü ise ortaokulu yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Katılımcılardan yalnızca 2’si üniversite mezunuyken 4’ü lise mezunu ve 2’si lise eğitimini yarıda bırakmıştır. Ve geriye kalan 6 katılımcının ise hiç okula gitmediği görüşme verileriyle tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi eğitim seviyesi düştükçe yoksulluk artmakta ve bireylerin toplumsal yaşama adapte olması daha da zorlaşmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve yoksulluk arasındaki ilişki görmezden gelinmemeli ve evsizlerin içinde buldukları dezavantajlı koşullarla birlikte değerlendirilmeye alınmalıdır. Görüşülen bireylerin çalışma yaşları incelendiğinde eğitim süreçleri daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin görüşülen bireylerden 16’sı çalışma hayatına en küçüğü 7 olmakla birlikte 10 yaş

altında başlamıştır. Diğer 18 birey ise 10 ve 15 yaşları arasında çalışmaya başlamış, geriye kalan 7 birey ise 15 ve üzeri yaşlarda çalışma yaşamına girerek çocuk işçi vasfına sahip olmuşlardır (Bkz. Tablo 4). Görülmektedir ki evsiz bireylerin eğitim hayatına devam edememesinin en önemli sebeplerinden biri çocuk çalışan olmalarıdır. Görüşmelerden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda söylenebilir ki bu bireylerin büyük çoğunluğu yoksulluk çektikleri için erken yaşta çalışmaya başlayıp, ebeveynlerine destek olma zorunluluğu içerisinde hapsolmuşlar ve eğitim sürecinin dışında kalmışlardır. Evsiz bireylerin hayatları boyunca uğraştıkları meslekler önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Örneğin görüştüğümüz bireylerin hemen hepsi literatürde enformel sektör olarak nitelendirilen sektörlerde çalışmaktadır. Bu kavramı inşa eden iki önemli süreç vardır. İlk olarak şunu söylemek gerekir ki herhangi bir kurum, işgücüne ayırdığı maliyeti en aza indirmek ve işçi çalıştırma anlayışını bu yönde düzenleyerek tutumlu olmayı hedeflemektedir. İkinci olarak ise, ekonomik bunalım, maddi yetersizlikler, gelir dağılımı eşitsizliği ve buna bağlı gelişen işsizlik ve yoksulluk bireyleri bu sektöre mecbur kılmaktadır (Erdut, 2007: 57). Bu iki süreç enformel sektörün sürdürülebilir kılınmasını sağlayan, sektörün temel karakterini oluşturan faktörlerdir. Dolayısıyla kavram günümüzde düzensiz işgücüne sahip, kayıt dışı istihdam sürecine dâhil edilmiş olan ve hiçbir sosyal güvencesi bulunmayan kesimi anlatmaktadır (Erdut, 2007: 56). Evsiz bireyler, içinde buldukları güvensiz işgücü sahası nedeniyle toplumsal hayata tutunmakta güçlük çekmektedir. Aynı zamanda hem yasa dışı sektörlerde çalışıp hem de işverenleri tarafından sigortaları yatırılmadığı için sosyal güvenceleri olmamakta ve hiçbir hizmetten yararlanamamaktadırlar. Bu meslekler; ayakkabı boyacılığı, çıraklık, pazarcılık, tesisatçılık, mobilyacılık, seyyar satıcılık, hurdacılık, inşaat işçiliği, garsonluk ve mevsimlik işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi sürekli olmayan işgücü sahası evsiz bireylerin yalnızca günlük beslenme ihtiyaçlarını karşılamakta ancak diğer temel ihtiyaçlar konusunda savunmasız bırakılmaktadır.

Evsiz bireyler yaşamlarının büyük çoğunluğunu her an şiddet ve istismar tehlikesi olan ve korunaksız mekânlarda geçirmektedir. Örneğin kışın soğukta sokakta yatan bu bireyler önemli akciğer hastalıklarına yakalanmakta ve herhangi bir sosyal güvenceleri bulunmadıkları için birçoğu tedavi olamamaktadırlar. Çalışmada görüşülen 50 evsiz bireyden 29'unda akciğer rahatsızlıklarından en az biri

görülmektedir. Bu bireyler hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer problem ise yaşamlarının tamamında veya bir bölümünde herhangi bir madde bağımlılığının olup olamamasıdır. Görüşülen bireylerden 18'inin hem sigara hem de alkol bağımlılıklarının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 6 kişi ise her türlü maddeye (Sentetik uyuşturucu, Eroin, Marihuana vb.) bağımlılıklarının olduğunu itiraf etmişlerdir. Ancak belirtilmelidir ki evsiz bireylerin madde bağımlısı oldukları için sokakta kaldıkları algısı oldukça yersizdir. Nitekim görüşülen bireylerden büyük çoğunluğu madde kullanmaya sokakta kalmaya başladıktan sonra, sokağın zorlu koşullarına ayak uydurabilmek için başladıklarını ve giderek bağımlı hale geldiklerini söylemiştir. Dolayısıyla onları 'sarhoş, bağımlı' vb. olarak damgalamadan önce neden maddeye yöneldiklerini anlamaya çalışmak evsizlik süreçlerini de anlamamız açısından oldukça önemlidir.

Görüşmelerden elde ettiğimiz veriler evsiz bireylerin içine doğdukları aile yaşamlarının maddi olarak yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum onların erken yaşta çalışma hayatına girmelerine dolayısıyla hem çocuk işçi hem de çalışan yoksul olmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak yarıda bırakılmış bir eğitim ve beraberinde gelen diğer tüm olumsuz koşullar yaşamlarının inşa sürecinde büyük bir rol oynar. Eğitim noksanlığı bu bireyleri enformel sektöre zorunlu kılmakta ve yaşamları boyunca karın tokluğuna çalışarak geçinmeye çalışmaktadırlar. Ancak çalışamaz duruma geldiklerinde ve aile desteğinin olmadığı durumlarda bu bireyler hem barınma hem de beslenmede yetersiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla her anlamda yoksulluk çeken bu bireyler hem bireysel hem de toplumsal anlamda kendilerini gerçekleştirme fırsatı bulamamaktadırlar.

4.4.2. Gecekondu Bölgelerinden Evsizliğe

Yoksulluk, sanayi devrimi ve beraberinde gelişen olumsuz süreçler sebebiyle günümüz dünyasında giderek artmaktadır. Türkiye'de yoksulluğun özellikle ikinci dünya savaşından sonra 1950'lerde ve kapitalist dünya ekonomisinin hız kazandığı ve neoliberal politikaların ülkeleri etkisi altına aldığı 1980'lerde artış göstermeye başladığı görülmektedir. Yoksulluk diğer tüm karakteristik tanımlarının yanı sıra, beslenme ve barınma yetersizliği, herhangi bir işe sahip olamama, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği ve en temelde temiz içme suyuna ulaşabilmekte sıkıntı

çekmektir (Gündoğan, 2008: 43). Bu niteliğe sahip bireyler veya gruplar Türkiye’de kırsal yoksulluk sonucu kentlere göçün artmasıyla görünür olmaya başlamıştır. Özellikle tarım alanlarının makineleşmeye başlaması ve kırlarda görünür olan işsizlik sorunu bunun temel sebebidir. Dolayısıyla kııda iş sahası bulamayan bireyler yoksulluk çekmekte ve çareyi kentlere göç etmekte aramışlardır. Bu süreç Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan sonra ülkenin kapitalist ekonomiyle bütünleşmeye başlaması ve serbest piyasada sömürü politikası geliştiren işverenlerin artmasıyla vahimleşmiştir. Dolayısıyla kııdaki yoksulluğundan kurtulmak ve refah yaşam düzeyine kavuşmak umuduyla gelen bireyler kentte yeni bir kent yoksulu sınıfı oluşturmuşlardır (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012: 81). Ayrıca gerekli eğitimden ve donanımdan yoksun olan bu kesimin, kentlerde enformel işlerde çalışmaya başlayarak zamanla büyük bir sömürüye maruz kaldıkları ortadadır. Özellikle saati belli olmayan işler veya oldukça uzun çalışma saatleri beraberinde verilen düşük ücret, bu bireyleri sosyo-ekonomik olarak alt üst etmiş ve kent yaşamına tutunmalarını zorlaştırmıştır. Bu durum madde bağımlılığı, parçalanmış aile, çocuk işçiliği, intihar, evsizlik, sosyal dışlanma ve mekânsal ayrışmayla sonuçlanmıştır.

1950’li yıllar Türkiye’de kırsal mekânlardan kentsel mekanlara yönelik iç göçün arttığı hem de sanayileşme, fabrikasyonlaşma ve işbölümündeki uzmanlaşma sebebiyle kentleşmenin giderek hızlandığı ve toplumsal olarak kapitalist sistemin getirilerinin benimsendiği bir süreç olmuştur. Bunlara neden olan üç farklı sebep göç sürecini yaşayan insanların içinde buldukları sosyo-ekonomik durumu özetler niteliktedir. Öncelikle tarım alanına iş makinelerinin girmesi ve insan gücüne olan ihtiyacın kırsal alanda giderek azalması yoksulluğun başlamasına neden olmaktadır. İkinci olarak, kırsal alandaki bu yoksulluk beraberinde farklı yoksunlukları da getirerek birey için kentteki iş sahası ve sosyal fırsatların cazip hale gelmeye başlamasına neden olmuştur. Son olarak da makine/motor teknolojisinin gelişmesi sonucu, kente ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşması da kırdan kente göçü tetikleyici niteliktedir (Güreşçi, 2011: 128). Söylenbilir ki 1950’lerden sonra kentleşmenin karakteri ve kompleks nüfusu aldığı göç nüfusuyla inşa edilmiştir. Dolayısıyla kente yeni gelenler kente tutunabilmek için kent çevresine yasa dışı konutlar inşa ederek varlıklarını kent içinde sürdürülebilir kılmak istemişlerdir. Bu konutlar bilindiği gibi gerek bir gecede inşa edilmeleri sebebiyle gerekse kentin

çeperinde göçmen nüfusun yaygınlaşması nedeniyle ortaya çıkan gecekondulardır. Ancak bu alanlar, kent içinde tam anlamıyla yoksulluğun, sefaletin, bağımlılığın ve suç oranlarının görünür hale geldiği çöküntü mahalleleri oluşturmaktadır. Kent zamanla hem yeni gelenlerin hem de kentte hali hazırda bulunan orta sınıfın konut talebini karşılayamayacak duruma gelmiştir. Kentte konut sorunu arttıkça, orta sınıf ve kente yeni gelen yoksul kesim arasındaki mekânsal ayrışmanın da arttığı görülmektedir. Sonuç olarak orta sınıflar ve kent yoksulluğunu derinlemesine yaşayan bireyler arasındaki makas farkı giderek açılmakta ve mekânsal ayrışma sınıfsal eşitsizlik argümanlarını somutlaştıran en önemli görsel materyaller haline gelmektedir. Söylenbilir ki bu süreç sonrasındaki ayrışma, toplum bilincinde de gerçekleşerek, söylemsel olarak gecekondulu mekânlarının “taşralı”, “köylü”, “varoş” ve benzeri sıfatlarla ötekileştirilmesine neden olmuştur (Saraçoğlu, 2009: 27). Adaman ve Keyder’e göre günümüzde bu mekânların büyük çoğunluğunda “çalışan yoksul” olarak adlandırılan kesim yaşamaktadır. Bu kesim genellikle sürekli olmayan işlerde yani enformel sektör başta olmak üzere vasıfsız iş kollarında çalışarak yaşamını kazanmaya ve topluma adapte olmaya çalışan kesimdir. Her ne kadar işlerinden bazılarının bu çalışma standartları ile barınma ihtiyaçlarını karşılayabildikleri bilirse de temelde yoksulluk sınırının altında ve temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bir kesimin varlığı söz konusudur (Adaman ve Keyder, 2005: 17). Görüşülen evsiz bireylerden yaşam hikayeleri hakkında elde edilen veriler içine doğdukları aile kurumunun, literatürde de ele alındığı şekliyle, ya doğrudan bahsedilen bu çöküntü mahallelerde dünyaya gelmiş bireyler olduklarının ya da ailelerinin kırsal kesimden günümüz metropol kentlere göç etmesiyle yine bu gecekondulu mekanlarında doğmuş bireyler oldukları gerçeği, onların kent yoksulluğu yaşayan bireylerin yaşadıkları sorunlarla benzer özellikler taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak evsiz bireylerin bugünkü toplumsal konumları düşünüldüğünde, her iki nedenselliğin de bu bireylerin yoksul bir ailede doğduklarını ve gelecek yaşamlarının içinde buldukları bu ailelerin imkânlarıyla inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. E31 numaralı katılımcının içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel ortam bireyin şimdiki toplumsal konumunun inşa edilmesinde büyük rol oynamıştır:

“Ben İzmir Eşrefpaşa’da doğdum. Annem babam rahmetli oldular tabi 30 sene oluyor. Kardeşlerimden bir tanesi cezaevinde bir tanesi evli o da kız kardeşim. Ötekiler öldü. Rahmetli annem babam, benim fakir insanlardı ama iyi, doğru insanlardı. Biz fakirlikle büyüydük abicim... Sebze meyve satıyordum ben mahalle aralarında at arabasıyla... Ben doğdum bu işle, yaşlandım bu işleydim. Hep bu işi yaptım zaten başka bir mesleğim de yok. Sanat manat bilmem... N’apalım... Okuyamadıkta. He bizim oralar namlı semt (Eşrefpaşa-Kadifekale’den bahsediyor) kaleye bi çıktın mı silahı bırak bomba bile bulursun. Uyuşturucunun her türlü var yeter ki para elinde olsun. Ballıkuyu mesela nerde bir torbacı bizim orda. Kadifekale’yi bilmez misin? Şimdi paraları olan aynalı semtlere yerleştiler. Bizim yetiştiğimiz semt böyleydi ben böyle ortamlarda büyüdüm” (E31, 59).

İçine doğduğu aile ve sosyal çevre ortamını diğer bir katılımcı ise şu şekilde aktarıyor:

“Ben Bitlis’te doğdum. 85 yılında ailemle birlikte iş için gelmişiz İzmir’e. İlkokuldan mezun oldum başka da okuyamadım. Annem sağ bir tek şu an da, babam vefat etti çok oldu. Annem Buca’da kirada kalıyor. Benim babam askeriyede memurdu.7 tane kardeşim var. Arada görüşüyoruz işte. Bitanesi Diyarbakır’da diğerleri burada. Çoğu evli ben evlenmedim maddi durumlardan olmadı. Kardeşlerimin arasında ben arada kaynadım gibi oldu biraz. Ben 14 yaşına kadar Bitlis’teydim. Sonra İzmir’de iş bulup çalışmaya başlayınca temelli yerleştik. Ben neredeyse 10 yaşından beri çalışıyorum kahvecilik yaptım hep hayatım boyunca (E22, 57).

Yoksulluk, literatüre bakıldığında farklı kategorilere ayrılarak sınıflandırılmış bir kavramdır. Öncelikle bunları hatırlatmak gerekirse *mutlak* ve *görelî* yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınan bu iki kavram evsizlik olgusunu açıklamakta yeterli değildir. Nitekim yoksulluk kavramının çok boyutlu bir şekilde ele alınmasını sağlayan UNDP (1997), yeni ve yoksulluğun nedenlerini ve kategorizasyonunda çok boyutlu belirleyiciliğe sahip bir kavram olan “insani yoksulluk” üzerinde durmuştur (Topgül, 2013: 281). Söylenebilir ki insani yoksulluk bu noktada üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Kavram günümüzde bireylerin insan haklarını ve insani

yaşam koşullarını sorgulamaktadır. Özellikle bireylerin beslenme olanaklarını, erişilebilir ve sağlıklı tehdit etmeyen içme sularının olup olmasını, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanabilme düzeylerini, sosyal devlet anlayışının en önemli niteliği olan bir sosyal güvence probleminin varlığının sorgulanması, kavramı inşa eden ve derinlemesine bir yoksulluk anlayışı geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Sapançalı, 2001, 128). Nitekim kavram evsiz bireyler için düşünüldüğünde, onların insani yaşam koşullarından olabildiğince uzak, kentin gecekondu mahallelerinin ücra köşelerinde bahsedilen niteliklerin pek çoğundan yoksun bir şekilde yaşamlarını idame etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Sonuç olarak evsiz bireyler yeterli ve dengeli beslenememekte, herhangi bir sosyal güvenceleri olmadığı için de sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar. Aynı zamanda yoksul bir ailede doğdukları ve yoksul bir yaşam sürdükleri için bu bireyler, topluma hazırlanmada en önemli gereksinim olan eğitimden de yoksun kalmaktadırlar. Maddi sebepler dolayısıyla ulaşılmaz hale gelen eğitim, evsiz bireylerin birçoğunun, günümüz toplumsal sınıflar arasındaki konumlarını açıklar niteliktedir. Çalışmada görüşmelerden elde ettiğimiz veriler de bu argümanları doğrular niteliktedir:

“Ben İzmir Yeşildere’de doğdum. Ortaokul terkim. Benim babamın mesleği de kalorifercilikti. Ki ben 9-10 yaşlarında Kemeraltı’nda çalışmaya başladım. Zaten çalışmayı seviyordum ben. Gevrek sattım ayakkabı satım çok çalıştım ben. Annem de babam da hayatta değil vefat etti ikisi de. Şimdi iş bulamadığımız zaman hurdacılık yapıyoruz. Ama artık olmuyor yaş ilerledikçe hastalıkları da artıyor insanın. Biraz da bunalıma girdim kafayı yiyecek gibi böyle. Tedavi de alamadım nereye alacam para mı var hastaneye gidiyorsun bakınamazsın diyorlar. 40 lira istiyorlar. Ee ilk zamanlar hurdacılığı bilmezsin sokaktayken nasıl para kazanıldığını bilmezsin nasıl gidebilirdim ki doktora. Biz icabında geçinebiliriz, hiçbir şey bulamazsan gece çık bira şişesi topla sabah kadar 30-40 lira günlük yemek ihtiyacını karşılırsın. He sokakta da bazen pilav dağıtıyorlar bazen lokma dağıtıyorlar. İdare ediyoruz” (E11, 49).

İnsani yoksulluk koşullarında bulunan bir diğer iki katılımcı ise bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

“Sonraki günler tabi hurda topluyorum ya çöpten, çöpleri geziyorum ve çöpü gezerken yenilebilir nitelikteki her şeyi aldım yedim. Bir içecek yarım paket alıyorum içiyorum. Bu şekilde Karşıyaka’da bir süre kaldım. Hep sağdan soldan topladığımı yedim. Ve neler atıldığına inanamazsınız. Yeni atılmış lahmacunlar, paket paket kahvaltılık malzemeler. İnsan yeter ki bulmak istesin..” (E23, 38).

“Ben dışarda kaldığımda çöplerden yiyip içiyorum. Bir kişi de diyemez ki bana sen hırsızlık yaptın hırsızsın diye. Ben çöpten çıkkanı yerim o da nimet onun günahı onu atanda.” (E6, 56).

Görüldüğü gibi bu bireylerin eylemleri ve içinde buldukları sosyo ekonomik süreç, insani yaşam koşullarından uzak olduklarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda dikkat çekmek gerekir ki evsiz bireylerin büyük çoğunluğu İzmir’e ya kendileri doğrudan göç yoluyla gelmiş ya da İzmir’in gecekondu mekânlarına birinci kuşakların göç etmesiyle bu çöküntü mahallelerde doğup büyümüşlerdir. Ayrıca bilinmektedir ki İzmir’de ilk gecekondu mahalleleri özellikle Kadifekale, Ballıkuyu, Hilal, Gültepe, Eşrefpaşa, Gürçeşme ve Altındağ gibi metruk binaların ve yoksulluk seviyesinin oldukça yüksek olduğu yerlerdir (Türkçü vd. 1996: 16). Bu bölgeleri Adaman ve Keyder, kent yüzeyinde bulunan üst sınıfın ardında kalan çöküntü bölgeleri olarak tanımlar. Kentin çöküntü bölgelerinin oluşmasında etkili olan en önemli faktör kentlere yönelik göç olgusudur. Göç özellikle 1950’li ve 1980’li yıllarda Türkiye’de görünür olmaya başlamıştır. Sanayileşme ve kentleşmenin etkisi, sanayide ithal ikame anlayışın benimsenmesi, neoliberal politikalar sebebiyle özelleştirmelerin artması ve buna bağlı olarak gelişen işsizlik ve yoksulluk, toplumda ekonomik buhranlara ve kentlerin bugünkü şekliyle karakterize olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla günümüz kentleri ve kentleşme süreçleri ani göç dalgalarına sebebiyet vermiş ve kent içinde konut sorunlarına yol açmıştır (Bal, 2008: 34-35). Bu da günümüzde çarpık kentleşme ve gecekondu yapılarının önemli bir kısmının temel nedenidir. Nitekim büyük kentlere yönelik göç bireylerin Anadolu’dan kentlere iş bulma umuduyla geldikleri bir serüvenin başlangıcı, gecekondulaşma ve yoksulluk ise bu serüvenin sonucudur. Evsiz bireylerden elde edilen veriler doğrultusunda söylenebilir ki İzmir dışında doğmuş bireylerin İzmir’e gelme şekilleri

önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Örneğin E37 numaralı katılımcının bize aktardıkları, evsizlerin de bu serüvenin parçası olduklarını destekler niteliktedir:

“Ağrı’da doğdum, ilkokula kadar okudum ama mezun olamadım, sahipsiz insanlar okur mu zaten. Babam öldü ama annem yaşıyor burada bir kardeşimle. Benim kimsem yok bir Allah var. Ben sağlığım yerindeyken bir ara inşaatta çalıştım, hurdacılık yaptım, kâğıt, çöp topladım. Zaten doğru düzgün bir mesleğim de yoktu bişey okumadık etmedik. İzmir’e de iş için geldik Ağrı’dan ama tanıdık olmayınca da olmuyor tutunamadık işte. Eskiden köyde yaşadığımız zamanlar babamın 3-5 hayvanı vardı onlara bakardı. Kendi kendimize geçinirdik. Çok iyi değildi tabi ama en azından kendi kendimize yetiyorduk.” (E37, 55).

İzmir’e birinci kuşak göçlerinin olduğu gibi, ikinci kuşakların da doğrudan iş fırsatı için göç etmiş bireyler olduğu görülmektedir. Gerekli ve yeterli yaşam donanımlarından yoksunluk bu bireylerin kent deneyimlerini, günümüz koşulları içinde yaşam standartlarına bakıldığında olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

“Ben aslında şöyle izah edeyim. Bizim o tarafta ben iş bulamadım. İzmir’e geldim, cebimde azıcık para vardı onu da bitirdik. İki gün inşaata gittim onun da parası hemen yatmadı. Onu bekliyoruz. N’apalım rızkımı çıkarmak için çalışacağım çocuklarım var. O para gelene kadar sokakta kalmam gerekti... Dışarda beni bulup buraya yönlendirdiler. Elimizden tuttular sağ olsunlar. Aybaşına kadar çalışmam gerekiyor buralarda. Bizim köyde iş yok. En azından biraz çalışıp evin giderlerini karşılamam lazım. Çoluğu çocuğu mağdur etmemek için elimizden geleni yapacağız.” (E3, 47).

Görüşmeler sonucunda İzmir’de ikamet eden evsiz bireylerin büyük çoğunluğunun bu mekânlarda doğdukları ve evsiz kalmadan önce yaşamlarının büyük çoğunluğunu bu mekânlarda geçirdikleri söylenebilir. Özellikle İzmir’in İkiçeşmelik, Ballıkuyu, Yeşildere, Menderes, Eşrefpaşa, Basmene, Gültepe ve Konak gibi gecekondu bölgelerinde bulunan kaldırımlar, metruk binalar, evsizlere yönelik ucuz oteller, tren garları ve hastane önleri evsiz bireylerin evi haline gelmiştir. Diğer taraftan Anadolu’da yoksulluk çeken hane halklarının sonraki nesilleri de İzmir’e iş

umuduyla gelmekte ancak mevcut durumlarından anlaşılacağı gibi olumsuz sonuçlandığı ortadadır. Dolayısıyla literatürde de yer alan İzmir'in işgücü piyasalarına yönelik değerlendirmeler bu sorunun kaynağına ışık tutmaktadır. Zira İzmir 1950'lerden sonra İstanbul'un ardından en çok göç alan ikinci il konumuna gelmiş olsa da günümüzde İzmir'e iş fırsatı sebebiyle gelen pek çok hane halkı veya bireyin işsizlikle boğuştuğu gerçeği yadsınamaz. Işık'ın (2017) İzmir'in göç sorunu hakkında Türkiye'deki büyük kentler arasındaki konumuna değinen makalesinde yer verdiği şu bilgilerden faydalanmakta yarar vardır: İzmir ili 1975 ile 2000 yılları arasında en çok göç alan ikinci il olmasına rağmen 2000'li yıllardan sonra aldığı göç sıralamasında altıncı sıraya gerilemiştir. Nitekim Işık (2017) göç alma sıralamasında İzmir'in İstanbul, Antalya, Kocaeli gibi illerin gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır (Işık, 2017: 7). Söylenbilir ki İzmir'in 2000 yılı öncesinde gerek sanayileşme hızı gerekse de kentleşme hızı İstanbul'dan sonra gelmekte ve aldığı göç de buna paralel olarak artmaktayken; 2000 yılı sonrasında sanayileşme hızı düşmekte, aynı zamanda hali hazırda çarpık kentleşme ve gecekondulaşma hacmini neredeyse tamamladığı düşünüldüğünde, günümüzde ekonomik durgunluk ve işsizlik sonucu İzmir'in göç hacminde önemli ölçüde azalma olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kente göç eden birinci kuşak gecekondu mahallelerinde kendilerine yoksul yaşamda da olsa yer bulabiliyorken bu çöküntü mahallelerinde büyüyen ikinci kuşak ise işsizlik, ekonomik bunalım, derin yoksulluk ve benzeri sebeplerle hayata tutunmada başarısız olmakta ve hatta evsiz kalmaktadırlar. Nitekim günümüzde İzmir'e ister birinci kuşak ister ikinci kuşak olsun göç eden kesim hem işsizlikle mücadele etme mekanizmalarından (sermaye türleri) yoksun olmakta hem de uzun süreli işsizliğin sonucu olarak hayata tutunmada başarısız olmaktadır.

4.4.3. Evsizlik Olgusunda Enformel Sektörün Etkisi ve Çocuk Yoksulluğu

Görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda söylenebilir ki evsiz bireylerin büyük çoğunluğu, yaşamlarını enformel işgücü piyasasındaki işlerde çalışarak geçirmiştir. Bu bireylerin yaşam hikâyeleri, onların bu sektöre çocuk yaşta adım attıklarını, eğitimi çalışma hayatı yüzünden aksattıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca bu bireyler olumsuz sosyo-ekonomik koşullar ve yetersiz eğitim

imkânlarından dolayı on sekiz yaşını doldurduktan sonraki süreçte de sürekli ve düzenli bir meslek edinmemekte ve yaşamlarını idame ettirebilmeleri için yine aynı sektöre mecbur bırakılmaktadırlar. Dolayısıyla öncelikle enformel sektörü tanımlamak ve açıklamak daha sonra da çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu ve nedenleri üzerinde durmak evsizlerin içinde buldukları sosyal koşulları ve sahadan elde edilen verileri anlaşılır kılmak adına önemlidir.

Öncelikle enformel istihdamın tam olarak neye karşılık geldiğini açıklamakta fayda vardır. Bu sektör Erdut'un da belirttiği gibi herhangi bir istihdam alanında çalıştırılan işçinin kayıt altına alınmayıp, hakkını arayabileceği bir platformdan yoksun bırakılmasıyla gelişen bir sistemdir. Aynı zamanda sektör bir taraftan istihdam alanını sağlayıcı mercilerin maddi bakımdan tasarruf etmesini sağlamaktayken diğer taraftan yoksulluğun ve çaresizliğin bir sonucu olarak bireyler bu serbest piyasaya ekonomisi patronlarına mecbur bırakılmaktadır (Erdut, 2007: 54-61). Enformel sektörde Türkiye istatistiklerine bakacak olursak önemli veriler elde etmiş oluruz. Şöyle ki TÜİK verileri Türkiye'de 2019 Ekim ayında 15 yaş üzeri nüfus göz önünde bulundurulduğunda toplam istihdamın 27.157.000 kişi olduğunu, bu sayının 18.706.000'i ücretli veya yevmiyeli (sürekli veya sürekli olmayan iş) işlerde çalıştığını, 4.479.000 kişinin ise bireysel çalışma alanı olduğunu ve geriye kalan 2.561.000 kişinin de ücretsiz aile içi emeğe katkı sağladığını ortaya koyar. 27.157.000 kişiden yalnızca 1.203.000 kişi işveren konumdadır (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 2.01.2020). Dolayısıyla işveren ve işçi arasında yalnızca rakamsal farklılık değil sahip oldukları meslek sektörlerinin de oldukça farklı olduğu aşikârdır. Zira 18.706.000 kişinin önemli bir kısmı enformel sektörde çalışmakta ayrıca bireysel çalışan kişi sayısı olan 4.479.000 kişinin arasında işveren sayısının dahil olmadığı bilindiğine göre bu alan özellikle serbest meslek alanlarının varlığının göstergesidir. Nitekim Lordoğlu ve Özar'ın 1996 yılında İstanbul'da yaşayan ekonomik düzeyi kötü hane halkı üyesi olan enformel sektör çalışanları üzerine yaptıkları bir araştırmada, herhangi bir sosyal güvence garantisi vermeyen işlerde çalışan, özellikle kısa süreli veya tam zamanlı günlük yevmiye mantığı ile çalışan, ya da aile içi ücretsiz emek alanlarında aktif çalışan kimselerin, enformel sektörde önemli bir işgücü olduklarını belirtmektedirler (Lordoğlu ve Özar, 1998: 7-9).

Kırdan kente yönelik göçlerde göç alan bölgelerde zamanla işsizlik sorunu olduğuna daha önce değinilmişti. Ancak işsizlik göç alan merkezi konumdaki bölgelere göç eden bireyler için farklı işgücü sahalarını da beraberinde getirmektedir. Sanayileşme ve kentleşme sonucu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyük değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmişlerdir. Bu değişim ve dönüşüm hem işsizlik oranlarına hem de işgücü piyasalarına yansımıştır. Nitekim 1980’li yıllarla birlikte neoliberal ekonominin etkisiyle serbest piyasa sektörü ve istihdam alanlarında esnekleşme yaygınlaşmıştır (Harvey, 2015: 72). Ancak bu dönüşüm sermaye piyasalarının çıkarına yarayan yasa dışı süreçleri de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kentleşme, sanayileşme gibi makro sosyo-ekonomik problemler sonucu ülkelerin büyük çoğunluğunda göç, iflas veya ekonomik kriz sebebiyle işsizlik yaygınlaşmış, ancak bu durum kaynakları elinde bulunduran kesimlerin kaynaklarına kaynak aktarmanın bir yolu olarak enformel sektörü meşrulaştırmalarına yol açmıştır (Uyanık, 2008: 219). Bu sektör özellikle işverenlerin kâra geçmesini sağlayan işveren ve işçi arasındaki ilişkinin yasadışı anlaşmalarla sürdürülebilir kılındığı bir sektördür. İşveren istihdam ettiği her türlü işgücü piyasasındaki işçisinin sorumluluklarından muaftır. Bunu ise işveren, piyasasındaki bir işçiyi, yasal olarak görmezden gelmekte yani sigorta veya iş güvenliğini gözetmeyen bir tavır takınarak işçiye yönelik sorumluluklarını ortadan kaldırmaktadır (Başel, 2006: 314). Nitekim Türkiye’de daha önce de ele alındığı gibi kente yönelik göç sonucu kentlerde oluşan yedek işgücü ordusunun büyük çoğunluğunun sosyal güvenceye sahip olmaksızın her zorlu koşulda enformel sektörde çalışmayı kabul ettiği bir gerçektir (Başel, 2006: 314). Ancak bu kayıt dışı ekonomik gelir kısa süreliğine bir çözümmüş gibi görünse de uzun vadede yoksulluğu pekiştiren bir sistem görevi görür. Bunun sebebi enformel sektörün bireyi, güvencenin olduğu bir işgücü sahasından alıkoyması, taşeron firmaların çoğalarak işçinin her türlü hakkını gasp etmesi ve emek gücüne düzensiz ücret politikası uygulama, herhangi bir denetimden yoksunluk veya koşulların işveren lehine çevrilerek adil olmayan bir dağıtımın mevcut olmasıdır (Açıkalm, 2007: 47-48). Örneğin E38 numaralı katılımcı hayatı boyunca içinde bulunduğu iş deneyimlerini ve sonuçlarını şu şekilde aktarıyor:

“Allah’tan başka kimsem yok zamanında çalıştık çabaladık ama... Babam köyde rençberlik yapardı, ee tabi ana-baba ölünce

rençberlik kalmadı ben de ortada kaldım. Babamlarla Yozgat'tan İstanbul'a gelmiştik ben küçükken, orada iş buldum çalıştım uzun seneler emekli olacaktım ama olamadım. Sigortamı yatırmamışlar benim. Ben şimdi o adamları arasam İstanbul'da bulamam aradan çok zaman geçti, o zamanlar çok hakkımız yendi. Tabi orda yediğimiz yemekleri şimdi köpeğin önüne koysalar o bile yemez. Bir grup insan boğaz tokluğuna çalıştık hep... Şimdi bu hale geldik. Allah'tan başka kimsem yok bir güvencem yok bişeyim yok. Ben maaş alıyordum engelli maaşı onu da vermiyorlar artık ikametgâhım olmadığı için ne yapalım. Ben tekstil fabrikasında çalıştım. Bu zamana kadar çorbamızı zor çıkarttık ama emekli bile olamadık. Bi devletten aylığımız yok, olmadı. Bizim gibi insanların aylığını kesiyorlar Suriyelilere veriyorlar biz ne yapalım millet bi ekmeğe muhtaç. Kimsenin malında gözüm yok benim ben de çalışayım para kazanayım ya da bi aylığım olsun istedim. Ama yapacak bir şey yok kader mi hayat mı ne... Ben de öyle içki miçki de yok. Çok canım bişey istedi mi gider alırım bir gazoz veyahutta meyve suyu oldu bitti işte. 13 yaşından beri gurbetteyim, çalıştım çabaladım hep kimseye bi kötülüğüm olmadı." (E37, 62).

Görüşmede açıktır ki birey göçmen olarak geldiği bu kentte yaşamı boyunca çeşitli enformel sektör alanlarında çalışmış, ancak istihdam sağlayanlarca emek ve iş gücü sömürülerek hak ettiği karşılığı bulamamıştır. Ek olarak eğitim yoluyla elde edebildiği bir meslek veya aile desteğinin bulunmaması da bireyin enformel sektörün dezavantajlarına yaşamı boyunca katlanmak zorunda bırakmıştır. Görüldüğü gibi bu sektörde kuralsızlık, yasadışı çalışma koşulları ve emek sömürüsü bireyin içinde bulunduğu koşullardan kurtulamamasına ve toplumla bütünleşememesine neden olmuştur. E49 numaralı katılımcı da enformel sektörde çalıştığı süreç içerisinde başına gelen kazayı ve uğradığı haksızlıkları şu şekilde dile getirmiştir:

"2012'de E. S.'in doğal gazını yaparken yaklaşık 12 metreden betona çakıldım. Platin taktılar her yerime. Mahkemem sonuçlandı. Yaklaşık 200 bin civarında bi para vermeleri gerekiyordu. Ben çalışmaya başladığımda iş güvenliği eğitimim yoktu, baretim yoktu, sigortam yoktu. Hiçbir güvenliğim yoktu. Ölümünden döndüm. E. S.'e kusur vermedi mahkeme. Ve bana bana paramı da ödemediler. Keşke bu kaza olmasaydı. Dilekçe yazdı avukatım yargıtaya. Karar

gerçekten çok saçma. Allah kimseyi düşürmesin. Hayatın her zerreciği bir sınıftır bir okuldur. Beni bu yaşama bağlıyor sadece. 3 ay kalabileceğim şimdi burada. Bakalım 3 ay sonra ne olacak. Bana çalışamazsın dedi doktorlar. 7 ay yattım 4 ay yürümekte zorlandım.” (E49, 51).

Katılımcının yaşamı boyunca enformel sektörde çalışarak çeşitli işlerde deneyim kazanmış olduğu ancak son işinde başına gelenlerin tamamen yasadışı çalışma koşullarından kaynaklandığı, işverenin işçinin hakkını korumadığını veya bu noktada sorumluluk almadığını belirtmektedir. Bu noktada Wright Mills’in İktidar seçkinleri ve diğer kurumlar üzerine yaptığı analizi önem kazanmaktadır (Mills, 2017). Zira ona göre mevcut otorite ve işveren kadrosuna sahip büyük şirketler, yoksulluk içindeki bireylerin hakkının korunmadığı bir işbirliği mekanizması içerisindedirler. Burada da evsiz birey, işverenin kayıt dışı alanda çalıştırması ve iş güvenliğinin olmaması nedeniyle, hakkını savunabileceği herhangi bir siyasi veya yasal savunma mecrasından yoksun olmasının ağır sonuçlarını yaşamaktadır. Ek olarak siyasi ve hukuki savunma mekanizmasından yoksun olan bu bireyler iş kazası deneyimleri sonucu, aldıkları fiziksel hasarlar nedeniyle mecbur bırakıldıkları enformel işgücü piyasasında dahi artık yer bulamamakta ve evsizlik tek seçenek haline gelmektedir. Bu gerçeğe yüzleşmek büyükşehirlerde var olan kayıt dışı ekonominin ve aynı zamanda belli başlı menfaat sağlayıcı otoritelerin varlığını ve haksız kazanç sağlamanın peşinde koşanların varlığının da altını çizmektedir. Lordoğlu ve Özar (1998) çalışmalarında enformel sektördeki sosyal güvenlik eksikliğiyle oluşan tüm özel durumları ele almışlardır. Örneğin iş yerinde meydana gelen kazalar, sağlık problemleri, işsizlik ve yaşlılık gibi durumlarda sosyal güvenlik sistemlerinin önemi üzerinde durmuşlar ancak enformel sektörde bu özel durumları yaşayan bireylerin savunmasız kaldıklarını bildirmişlerdir (Lordoğlu ve Özar, 1998: 15-16).

E41 ile gerçekleştirilen görüşmede de enformel sektörün yasa dışı istihdam süreçlerinin olumsuz sonuçlarını ve bu süreçte yaşadıkları zorlukları karşımıza çıkmaktayken, aynı zamanda yarı zamanlı veya yevmiyeli de olsa günümüz koşullarında iş bulmanın ne kadar zor olduğu bilhassa işsizlik problemiyle yüzleşilmesini sağlamıştır.

“Ben 16 senedir dışardayım. Yalnızım... Her şey çok zor, sokak çok acımasız cebinde bir lira bile yoksa daha da acımasız. Bugün şurdan dışarı adım atıp iş aramak bile parayla... Ee nasıl iş bulcaksın aramadan da değil mi? İş aramak için bile cebinde paran olması lazım. Bugün dolmuşçuya veya otobüsçüye gidipte dilenemem ki ben, o bana amca alamayız dedi mi beni yıkar bu. Benim huyum bu. Ben oto yıkamadaydım kışın iş olmuyor çok yazın gene daha iyi çalışıyorum havalar bozmaya başladı mı bu işte işsizlik başlıyor benim... Şimdi aşçılık işinde de 20 sene tecrübem var o yüzden artık ona düşüneceğim. Ben bi otelde 9 ay kaldım parasını verip kalacak yer olmayınca ne yaparsın. Ama çalışmadığını düşünürsen nasıl olcak. Yiyeceğin var içeceğin var elinde hiç para kalmıyor... Şu an günlük iş bulurum ama düzensiz olur yani düzenli bi işim olsun istiyorum artık.” (E41, 55).

E40 numaralı katılımcıdan elde edilen veriler çalışma yaşamına küçük yaşta enformel sektörde başladığını ve aynı zamanda aile içinde yaşanan birtakım problemlerin de bireyin sokağı benimsemesine neden olurken, eğitimi yarıda bırakmak zorunda kaldığını ortaya koymuştur. Güvencesiz ve düzensiz işgücü sahası sonucu oluşan alt sınıf statüsü de bireyin toplumla bütünleşememesine ve toplum içinde ontolojisinin sorgulanmasına yol açmıştır. Sonuç olarak katılımcı hem evsiz kalmadan önceki süreçte hem de evsiz kaldıktan sonraki süreçte gelecek yaşamına etki eden problemlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Söylenebilir ki evsizlik süreci değerlendirilirken ekonomi politikaları ve işveren politikaları, işsizlik oranları, eğitim imkanı ve aile içi problemler gibi alanların derinlemesine sorgulanması gerekmektedir.

“Ben buraya ilk defa geliyorum ama on iki yaşından beri sokakta kalıyorum. Ben ilkokula gittim ama mezun olamadım. Aile sorunu vardı daha doğrusu okula vakit ayıramadım. Bir sosyal güvencem de yok. Ben her meslekte çalıştım inşaat olsun boyacılık olsun hepsi var her şeyi yaptım. Şanlıurfa’da doğdum ama Antalya’da büyüdüm. Ben kendi memleketime bir kere gittim başka gitmedim Anne babam var hayattalar şu an ama ayrılır. Kardeşlerim de babamın yanında şu an. En çok İstanbul’da dışarda kaldım. Taksimde parkta üç ay kaldım sonra orda sığınma evine gittim Esenyurt’da.

Şimdi İzmir’de 1 aydır dışarıdayım. Ben Basmane’de otellerde kalıyordum ama para bitince tabi sokakta kalmaya başladım, tabi alışık olmadığımız bir durum da değil sonuçta... Yine bi iş bulup gelirim olana kadar dışarda kalmaya devam edeceğim.” (E40, 21).

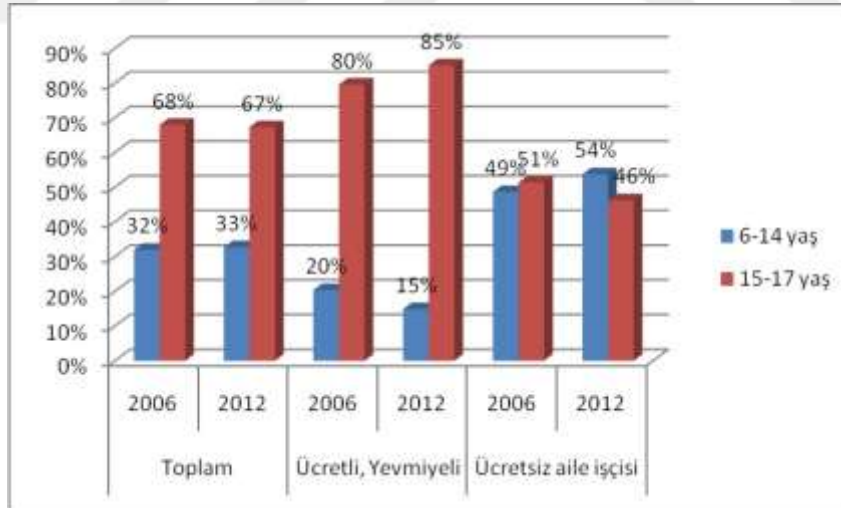
E2 numaralı görüşmeci ise küçük yaşta çalışmaya nasıl başladığını ve eğitimini neden bırakmak zorunda kaldığını şu şekilde anlatmaktadır:

“İlkokuldan mezun oldum. İlkokula giderken babam zaten inşaat işçisiydi, ben de onun yanında çalışmaya gidiyordum. Sonraları demirci ustası olarak çalışmaya başladım. Şu an inşaat sektörü kötü olduğu için boştayız. İş yok şu an inşaat piyasası durdu amcam, kirayı da ödeyemedik, evi boşaltmak zorunda kaldık. Evi boşaltınca ben çadırda yaşamaya başladım, beş aydır da çadırda kalıyordum. Bayraklı sahilinde... Ben orda bi rahatsızlık geçirdim beni hastaneye kaldırdılar Ege’ye. Ondan sonra da hemen buraya getirdiler. İyileşeyim diye. Ay sonuna kadar da müsaade ettiler, kalabilmişim”(E2, 54).

Bireyin evsiz kalma sürecine etki eden en önemli faktör yoksulluk ve buna bağlı olarak gelişen aile içinde ücretsiz emek faktörüdür. Zira evsizlik önemli bir kentsel yoksulluk sorunudur. Görülmektedir ki birey hane halkı gelirine, ücretsiz emeğiyle katkı sağlamak için eğitime devam edememekte ve toplumsal mobilité olanağı için gerekli meslek bilgisine sahip olamamaktadır. Görüşülen bireyler verdikleri bilgilerle enformel sektörün düzensiz ve yasa dışı alanlarını açığa çıkarmaktadırlar. Özellikle 12 yaşından beri sokak yaşamına ayak uydurmaya çalışan bir çocuğun çalışma serüveni evsiz bireylerde çocuk yoksulluğu ve işçiliğinin yaygın olduğunu ortaya koyar. Nitekim görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan tablo incelendiğinde, evsiz bireylerin çocuk yaşta ailesine yardım amaçlı düşük ücretlerle farklı işlerde çalışmaya başladığını ve ev içi ücretsiz çocuk emeğinin varlığını kanıtlamaktadır. 50 evsiz bireyden çalışmaya başlama yaşı en erken 7 yaş olmakla birlikte en geç 18 yaşında, gerek hane halkının diğer üyelerine yardım amaçlı gerekse belli bir gelir elde etme amaçlı olsun farklı işlerde farklı tecrübeler elde ettiği görülmektedir. Küçük yaşta işçi statüsünü benimsemek zorunda bırakılan bu çocuklar genel olarak ‘inşaat işçiliği, ayakkabı boyacılığı, pazarcılık, kıraathane

ve seyyar satıcılık' gibi çeşitli alanlarda ya büyüklerinin yanında çırak olarak ya da başka işverenlerce düşük ücretlere çalıştırılmışlardır. Bu işlerin bir çocuk için oldukça ağır şartları olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ayrıca bu bireylerin büyük çoğunluğu içinde buldukları yoksulluk koşullarıyla mücadele etmek için küçük yaşta belli bir sektöre yöneldiklerinden, almaları gereken eğitimden yoksun kalmışlardır.

Çocukluk çağını yoksulluk dolayısıyla işçi olarak geçiren bu bireylerin hem o dönemki yaşamlarında hem de gelecek yaşamlarında olumsuz etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin Durgun (2011) çocuk bireylerin yoksul bir ailede doğmasının veya belli bir yaşa kadar yoksul şartlarda yaşamasının sonuçlarını nedenleriyle birlikte ele almıştır. Önemli düzeyde besin eksiklikleri ve sağlık sorunları başta olmak üzere gelişen tüm sorunlu yaşam alanları ön plana çıkmıştır. Zira bu bireylerin bir kısmı gecekondü mahallelerdeki kalabalık nüfuslu hane halkı içerisinde yaşamlarını sürdürdüğü düşünülürse, bahsedilen yoksunlukların neredeyse hepsini içinde barındıran bir yoksulluk içinde doğan çocuklar işçi vasfına sahip olmaktadır (Durgun, 2011: 145-147).

Tablo 3: Çocuk İşçilerin Yıllara Göre Yaş Dağılımları

(<http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2015/04/grafik2.jpg>, 25.01.2020).

Grafik 2006 ile 2012 yılları arasında çocuk işçilerin yaş dağılımı üzerine bir okuma yapmamızı sağlamaktadır. Buna göre söylenebilir ki çocuk işçi yaşı 2006 yılından 2012 yılına doğru gidildikçe küçülmekte ve istatistikler çocuk yoksulluğu

sorununun her geçen gün arttığını ve derinleştiğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca belirtilmelidir ki TÜİK verilerine göre son bir yılda Türkiye nüfusuna oranı yüzde 28 olan çocuk sayısının, çocuk çalışan kesimi oluşturan yüzde 20,3'ten yüzde 21,1'e yükseldiği yapılan işgücü anketinde ortaya çıkmıştır (<https://yesilgazete.org/blog/2019/06/11/turkiyenin-cocuk-isci-karnesi-sayilari-2-milyona-dayandi-calistirilirken-oluyorlar/>. 25.01.2020).

4.4.4. Evsizlerin Toplumsal Hareketlilik Olanakları ve Eğitim

Sahadan elde edilen veriler, evsiz bireylerin önemli bir kısmının eğitim konusunda önemli eksiklikler yaşadığını ortaya koymuştur. Çalışmada literatür taramasında da karşımıza çıkan bu durum, evsiz veya yoksul kesim için ulaşılabilir eğitim imkanının ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Öncelikle çalışmanın teorik kısmında ele alınan toplumsal hareketliliğin iki farklı biçimi olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Toplumsal hareketlilik temelde bireylerin, sosyal konum alışlarındaki farklılıkların nedenlerine yönelik yapılan bir sorgulamadır (Cansever ve Erol, 2016: 384). Konumlardaki farklılıklar pek çok nedenden kaynaklanabileceği gibi temelde ekonomik olmakla birlikte sosyal ihtiyaçlara ulaşabilmeye ilgilidir. Literatürde bu hareketlilik biçimleri *dikey hareketlilik* ve *yatay hareketlilik* olarak ele alınmıştır. Dikey hareketlilik daha çok bireyin sosyo-ekonomik koşullarının farklılaşmasıyla alt sınıf ve üst sınıf arasındaki hareketliliği betimler. Yatay hareketlilik ise genellikle bireylerin sınıflar arası konum alışları değişmeksizin, benzer konumlar içinde gerçekleşen küçük değişiklikleri ifade etmektedir (Cansever ve Erol, 2016: 384). Dolayısıyla evsiz bireylerin toplumsal hareketlilik şanslarını sorgularken dikey hareketlilik içerisinde farklı konumlara ulaşabilme olanaklarını sorgulamak oldukça önemlidir. Ancak görülmektedir ki evsiz bireylerin içine doğdukları aile, sosyo-ekonomik koşullar ve yetiştikleri ortam onların dikey hareketliliğini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Örneğin E13 ve E12 numaralı katılımcılardan elde edilen veriler, toplumda evsiz bireylerin dikey hareketliliği gerçekleştirememelerinin altında yatan nedenleri görmemiz açısından önem arz etmektedir:

“Ben okula hiç gitmedim. Babam rahmetlik deveciymiş o zamanlar benim. Nakliye de develer çekerdi o zamanlar. Okula ilk gün geliyorum ama babam da gelmiş arkamdan meğer. Sonra beni aldı götürdü. Giderken müdür bu çocuğun istikbaliyle oynuyorsun demişti hiç unutmam. Sonra aldı tabi beni okuldan develerin başına verdi. Ee ben de büyüdüm tabi zamanla rençberliğe de başladım. Benim anam babam çok oldu vefat edeli 30 seneyi aştı. O zamanlar her işi yapıyorduk, yalnızca devecilik değil. Tütün diktik, tarla bahçe işi yaptık, çok çalıştık” (E13, 54).

“İlkokula gittim ama onu da bitiremedik. Okuryazar desen daha iyi olur. Babam çiftçiydi, annem ev hanımıydı. Bi anne baba istemez mi hiç okusun, onlar yemez içmez çocuklarına bakmak zorundadır. Ama okuyamadık işte maddiyat elvermedi. Okulu terk ettikten sonra ne olur? Bir çocuk ne iş yapar sokakta? Ya boyacı olur, ya simit satar. Sonra büyür, ya maden ocaklarına gider oralarda çalışır ya da başka. Benim öyle oldu yani. Son zamanlarda inşaatlarda çalışıyordum ama maalesef şu anki ortamda iş de yok. O yüzden buradayız zaten. Sosyal güvence de yok” (E12,58).

Her iki görüşmeciden de elde edilen bulgular doğrultusunda söylenebilir ki eğitim, bireylerin toplumsal hayatta sınıf veya statü atlamasında en önemli faktörlerden biridir. Ancak eğitime ulaşılabilirlik de önemli ölçüde ekonomiyle ilişkilidir. Dolayısıyla görüşmeleri analiz ederken ekonomi ve eğitim ikilisini birlikte değerlendirmek eğitim noksanlığı çeken bireylerin yaşam koşullarını anlayabilmek adına çok boyutlu bir resim sunmaktadır. Yukarıda anlatıları alıntılanmış olan her iki görüşmecinin de çocukken benzer aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. E13 numaralı görüşmeci daha ilkokul çağında okuldan aile içi ekonomik yetersizlikten dolayı alınarak eğitim hayatının hiç başlamadan bitmesine şahit olmuştur. Daha önce de değindiğimiz gibi yoksul yaşam şartları ve eğitimle elde edilen genel geçer meslek yeterliliğinden yoksunluk, bireylerin toplumsal hareketliliğine ket vuran, bireyin sosyal ve ekonomik anlamda bulunduğu konum alışlarını etkileyen en önemli faktörlerdir. Dolayısıyla bu noktada eğitim, bireylerin yaşam standartlarını değiştirebilecek önemli bir basamakken evsiz bireyler eğitim haklarından mahrum kalmakta ve toplumsal tabakanın en altında yer almaya devam etmektedirler. Dolayısıyla E13 ve E12 numaralı görüşmeciler ailelerinin maddi durumlarından

dolayı çalışma hayatına erken yaşta başlamış ve herhangi bir eğitim görmedikleri için de yaşamlarının devamında enformel sektördeki kısa süreli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Nitekim görülmektedir ki bu bireylerin toplumsal hareketlilik olanakları, bugünkü konumları göz önünde bulundurulduğunda mümkün görünmemektedir. E12 numaralı görüşmecinin de anlattığı gibi eğitimden uzaklaştırılan bu bireyler, okulun bireyler üzerindeki topluma entegrasyonunu sağlayan işlevi düşünüldüğünde, bireylerin toplumdan ve toplumsal kurumlardan soyutlanmasına, toplumsal hareketlilik olanaklarını önemli ölçüde kaybetmelerine neden olmaktadır.

Ünal (2004) bu bireylerin toplumsal hareketlilik şanslarını sorgulamayı, Bourdieu'nün orta sınıflara yönelik sermaye söylemleriyle birleştirmiştir. Ona göre bireylerin toplumsal hayatta sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye biçimlerinden eksikliği yaşamlarının geri kalanındaki konumları hakkında önemli bir belirleyiciliğe sahiptir. Dolayısıyla ekonomik sermayeden yoksun bir ailede doğan birey sosyal ve kültürel sermayelerden de yoksun kalmakta ve sosyal konum alışları değişmemektedir. Nitekim kültürel sermaye Erdoğan'ın da belirttiği gibi ekonomik, sosyal ve sembolik sermaye türleriyle etkileşim içerisindedir (Erdoğan, 2018: 25). Öyle ki Bourdieu'ye göre toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik yalnızca ekonomik kaynaklarla değil kültürel kaynaklarla da biçimlenen bir sosyal süreçtir. Ancak ona göre kültürel sermayenin aktarımındaki en önemli faktör bilindiği gibi eğitim unsurudur (Yanıklar, 2010: 122-123). Dolayısıyla günümüzde bireylerin sosyal konum alışlarının en temel kaynağı ekonomik olmakla birlikte aynı zamanda kültürelidir. Nitekim şöyle bir çıkarım yapmak yanlış olmayacaktır; evsiz bireyler hâlihazırda yoksul bir ailede dünyaya gelmekte ve ekonomik sermayeden yoksun kalmaktadırlar. Buna paralel olarak da eğitim yoksunluğu çekmekte ve dolayısıyla bireyler eğitim yoluyla elde edecekleri kültürel ve sosyal sermayeden de yoksun kalmaktadırlar. E20 numaralı katılımcı da içine doğduğu sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamı şu şekilde anlatmaktadır:

“Gültepe doğumluyum. Ben hiç okula gitmedim, maddi durumumuz iyi değildi o zamanlar. Annem de babam da hayatta değil çok oldu rahmetli oldular. Zaten babam ben çok küçükken ölmüş. Bir tane kardeşim var da konuşmuyoruz onunla da... Kendileri Almanya'da

yaşıyor biz burada sürünüyoruz. İşsizlikten de evlenemedim hiç... Evlensem belki hanımum olurdu çoluk çocuğa karışardım. Babamın hiçbir şeyini görmedim ama annemin az bi emekli maaşı vardı onunla geçiniyorduk. Şimdi kimsem yok” (E20, 57).

E12, E13 ve E20 numaralı katılımcıların anlattıklarına bakıldığında sosyo-ekonomik profillerin benzer yönleri olduğu gözden kaçmamalıdır. Bu bireyler, özetleyecek olursak, yoksul bir ailede doğup büyüyen, aynı zamanda yoksulluğun gereklilikleri olan erken yaşta çalışma, çocuk işçi ve çocuk yoksulu olma, okuldan uzaklaşma ve dolayısıyla gerekli eğitimden yoksun kalma gibi olumsuz koşullar sebebiyle toplumsal mobilitate de etkin olan unsurlardan yoksundurlar. Yaşamlarının belli dönemlerinde çalışıp kiralık bir evde oturmuş olsalar dahi, eğitim noksanlıkları nedeniyle çalışmak zorunda kaldıkları enformel sektörün dezavantajlarıyla yüzleşmişler ve toplumsal hareketlilik olanaklarını yitirmişlerdir. Ek olarak evsiz bireylerin eğitim konusundaki yaşam tecrübeleri, eğitimin toplumdaki sınıf eşitsizliklerini yeniden üreten ve toplumsal mobilitateyi engelleyen bir araç olduğunu da hatırlatıcı niteliktedir. Keza evsiz bireyler yoksullukları nedeniyle eğitime ulaşmakta güçlük çekmekte ancak üst sınıflar ise tam tersi bir şekilde maddi imkânları sayesinde daha iyi bir eğitim almaktadırlar. Dolayısıyla alt sınıf ekonomik yetersizlikler nedeniyle buldukları konumu yeniden üretirken, süreç üst sınıfların mevcut kaynakları sayesinde yine kendini yeniden üretmesiyle sonlanmaktadır. Nitekim alt sınıf ve üst sınıf ekonomik eşitsizlikler nedeniyle kendilerini yeniden doğurmakta ve bu kısır döngü halini alarak toplumsal mobilitenin oluşmasını engellemektedir. Kısaca evsizlerde de görüldüğü gibi eğitim de bu sürecin gerçekleşmesindeki en önemli araçtır.

4.4.5. Problemlili Aile Yapısı

Aile kurumu sosyolojik olarak bilindiği gibi, sanayileşmenin etkisiyle dönüşüme uğramış ve bu dönüşümün hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmıştır. Sanayileşmeden sonraki süreçte aile kurumu gerek kadınların rollerinin değişmesiyle gerekse kentleşmenin etkisiyle farklı bir kimliğe sahip olmuştur. Bu durum farklı kesimlerce ailenin çözülmesi şeklinde nitelendirilirken, günümüz aile biçiminin temel yapı taşının, kentleşme ve işbölümü gerekçeleriyle

bozularak, ailenin ontolojik yapısının sorgulanmasına neden olmuştur (Duman, 2012: 19). Ancak bilinen bir gerçek vardır ki, gerek çekirdek aile gerekse de geleneksel aile yapısı olsun günümüzde parçalanmış aile ve aile kurumu içerisinde kadına yönelik şiddet gibi aile bütünlüğünü sarsan hususlar, aile kurumunun kadınların özgürleşmesi ve çalışma yaşamına girmesi dolayısıyla çözülmeye uğradığının iddia edilmesinden çok daha vahim bir nedendir.

Kente yönelik göçler sonucunda meydana gelen kentleşme olgusu da aile üye sayısının giderek azalmasına ve günümüz çekirdek aile biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira kent, kompleks nüfusu ve ihtiyaçları barındırması nedeniyle avantajlara sahip bir mekanken aynı zamanda ayrışma ve ikincil ilişkilerin de yaygın olarak görüldüğü bir mekandır. Özellikle kente göç etmeden önce geleneksel aile yapılarında ve insan ilişkilerinde gözlenen samimi, duygusal ve yüz yüze birincil ilişkilerin yerini, daha çok heterojen grupların bir araya gelmesiyle oluşan farklı kültür ve coğrafyadan insanların bulunduğu alanlardaki bireysellik, yabancılaşma ve ikincil ilişkilerin yoğunlaştığı ilişkiler sarmalı almıştır. Nitekim bunu Tönnies “Gemeinschaft” ve “Gesellschaft” kavramlarıyla ortaya koymakta, Durkheim ise toplumsal yapıyı “organik ve mekanik” dayanışma şekliyle ele alarak, ilişkilerde farklılaşmaların olduğunu ortaya koymuştur (Topal, 2004: 278). Dolayısıyla aile kurumu ve sosyal ilişkilerdeki çözülmeye sanayileşme, kentleşme, sekülerleşme ve benzeri süreçlerin etkisi yadsınamaz. Görülmektedir ki kapitalist sistemden kaynaklı işsizlik, yoksulluk ve sömürü sürekli hale geldikçe, bu durum şiddetini artırarak yaygınlaşacaktır. Günümüz kapitalist toplumlarında görülen maddi temelli ikincil ilişkiler bireylerin kendilerini toplumdaki yerini daha da soyutlamasına neden olmaktadır. Bu ilişkiler sarmalında mağdur tarafta olan ve kendini hem maddi hem de sosyal olarak var edememesinden dolayı toplumdaki yerini soyutlanan kesim evsiz bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. E5 ve E13 numaralı katılımcıların yaşam hikâyelerine bakıldığında bireyselleşmenin, birbirine yabancılaşmanın, duygudaş olamamanın kısaca ikincil ilişkilerin onların hayatını nasıl etkilediğini görmek mümkündür:

“Benim dört kardeşim var hiçbiriyle görüşmem. Lanet olsun görüşmem de. Benim paramı çalan kardeşi ben istemiyorum. Paran varsa akrabam var be kardeşim. Benim param da yok akrabam da yok. Ben bazen Tekirdağ’a gidiyorum köyüme amca geliyor oğlum niye

geldin diyor al şu 100 lirayı git diyor. İstemiyorlar. Ben aydan aya engelli maaşı alıyorum 430 küsur lira. İstemiyorum hiçbir şey.” (E5, 62).

“Benim 6 tane çocuğum var bunları evlendirdim, anneleri öldü kaldım tek başına. Herkes yuvasını kurdu tabi. Beni geçen sene Menderes’e belediyenin önüne bırakıverdiler. Anneleri öldükten sonra yalnızca bir sene baktılar sonra bırakıverdiler. Eşden dosttan Allah bin kere razı olsun... Ee tabi ben çok yattım belediye binalarında orda burada. Bir gün gittim belediyeye yine burayı söylediler rapor tuttular hakkımda bıraktılar beni buraya. Bi gün aradım çocuğumu söyledim burayı... Bana ee daha ne arıyorsun bulmuşsun yerini dediler. Ama ne yapacaksın evlat. Allah kimsenin başına vermesin kızım.” (E13, 64).

“Mesela abim çağırmişti bi keresinde beni yemeğe, evde kuş var, balık var, kedi var, köpek var efendime söylüyim kaplumbağası var. Dışarı da salmıyorlar herkesin odası var, bana niye yok? Yani karşılaştırıyorum, onlar kadar bi değerim yok. Bana bi köşe yok, bi oda yok.” (E2, 54).

Günümüz toplumlarında mevcut olan ikincil ilişki biçimlerini ikili ilişkilerde veya birinci derece yakın olan kimselerle olan iletişimde görmek mümkündür. Öte yandan belirtmek gerekir ki bu durumu yalnızca iki evsiz bireyin deneyimlerinden çıkarsamaktan ziyade, görüşülen birçok evsizin kendilerine birinci derece yakın kimselerle aralarında geçen bu ve benzeri hikâyeleri de önemsenmiş ve görüşmelerde aile içi ilişkileri hakkında da bilgi alınmıştır. Aile kurumu içerisinde daha önce değindiğimiz bir başka problem ise parçalanmış aile yapısıdır. Parçalanmış aile yapısı da kendi içerisinde farklı özelliklere sahiptir. Örneğin aile bütünlüğünün; boşanma sonucu var olan parçalanmış aile yapısı ile aile üyelerinden en az birinin yaşamını yitirmesi ve bireyin aile üyesini hiç tanımaması ile ortaya çıkan parçalanmış aile yapısı birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Boşanma sonucu var olan parçalanmış aile yapısı, aile üyeleri arasında en çok çocuklar üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Ebeveynler arasında gerçekleşen bu ayrılık çocuğun gelecek yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin suçlu ve sapma davranışlarında artış, başarısızlıklarla sonuçlanan bir eğitim süreci, özgüven eksikliği, çeşitli psikolojik sorunlar ve sosyal dünyaya yabancılaşma gibi farklı

yönelimlere veya normal olmayan duygu durumlarına neden olmaktadır (Şentürk, 2008: 14). Bir başka örnek ise tek ebeveynli aile yapısıdır. Bu durum boşanma veya ölümle gerçekleşen parçalanmış aile yapısından ziyade bireyin annesini veya babasını tanıma şansına hiç sahip olamamasından kaynaklanmakta ve yaşamı boyunca bunun eksikliğini hissetmesiyle ilgilidir. Evsiz bireylerin aile yapılarına bakıldığında da karşımıza çıkan profillerde farklı yaşam hikâyeleri dinlenmiş olsa da ortak bazı noktalarda kesişimleri görülmektedir. Özellikle aile yapıları büyük çoğunluğunda benzerlik göstermekte ve evsiz kalma sürecinde önemlilik arz etmektedir. E23 numaralı katılımcının hem tek ebeveynli bir ailede büyümesinin hem de aile içindeki diğer bireyler tarafından ötekileştirilmesinin ve son olarak birlikte yaşadığı ebeveynini kaybetmesinin evsiz kalma sürecinde etkili olduğu görülmektedir:

“Babam çok küçük yaşta vefat etti. Annem de bi sene önce vefat etti. Babasız büyüdüm desem yeridir. 4-5 yaşında falandım sanırım çok hatırlamıyorum. Ben 20 yıl garsonluk yaptım düzenli bir çalışma hayatım vardı. Ama annem vefat ettikten sonra üvey babam vardı, onun yanında kalmaya başladım ama anlayamadık tabi. Sonrasında sokakta kalmaya, yaşamaya başladım. Annemin de vefatı intihar sonucuymdu benim için çok acıydı.”

“Aslında, annemin de kötü bi geçmişi var. Ben babamı hiç bilmiyorum. Hatta annemin nüfusuna kayıtlıyım. Zordur yani. Ben sıfır yaştan itibaren annem ben ve teyzelerim ve dayılarımın yanında 15 yaşına kadar büyüdüm. Bu şekilde büyümek, yani baba belli değil ve bu kişilerle yaşamak ailede her zaman ikinci planda olmama neden oldu. Çok zor. Geçmişe bakıyorum değerlendiriyorum... Yemekte, yatmada, dinlenmede hep ikinci plandaydım sırf babam yok diye. Bir anne için de çok zor. Ben bunları şimdi anlamışım kavramışım hiçbi önemi yok... İnsanlar acının üstüne acı bindiriyorlar.” (E23, 38).

Yapılan birçok araştırma parçalanmış aile ortamına tanık olan bireylerin veya parçalanmış aile ortamına doğan bireylerin duygu durum bozukluklarına, sosyal ve psikolojik anlamda kendilerini güçsüz hissetmelerine neden oluklarını ortaya koymuştur. Özellikle bireyin yaşamındaki çocukluk ve ergenlik dönemi gibi gelişimsel sürecin önemli dönüm noktaları olan bu aşamalarda bireyler, ailedeki

herhangi bir ebeveynin eksikliğini derinden hissetmektedirler (Alkan, 2018: 190). Yapılan bir diğer araştırmada da parçalanmış bir ailede büyüyen çocuğun toplumla bütünleşmede veya toplumsal konsensüsün normları dışında bir davranış biçimi geliştirmelerine, dolayısıyla sapmış ve suç teşkil eden davranışlara eğilimlerinin arttığı saptanmıştır (Öcal ve Yıldırım, 2014: 157-158). Bir başka bulgu ise parçalanmış ailede büyüyen bireylerin intihar davranışı geliştirmelerine eğilimli olmalarıdır (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016: 30-31).

Evsiz bireylerin gelecek yaşamlarında belirleyici olan bir diğer etken ise içinde buldukları aile yapılarıdır. E23 numaralı katılımcı baba faktörünün olmadığı bir dünyaya gelmiş ve yaşamı boyunca babasız bir çocuk olduğu gerçeğiyle, yakın çevresi nedeniyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Günümüz toplumlarında engelli bir birey, herhangi bir engelinden veya uzvunun olmayışından dolayı dışlanmaya maruz kalırken babasız veya annesiz büyümek zorunda kalan bir çocuk da gerek aile içinde gerek sosyal çevrede dışlanma pratiklerini deneyimlemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bireyin yaşamında baba faktörünün olmayışı eğitimde başarısızlığa, sağlıklı sosyal ilişkiler kuramamaya ve zamanla toplumdaki soyutlanmasına neden olmaktadır. Nitekim birey için söylenebilir ki evsizliğe giden süreçte tek ebeveynli bir ailede doğup büyümek, üvey baba faktörü ve ebeveyninin vefatı evsizliğinin inşasındaki en önemli nedenlerdir. Zira bu sürecin bir getirisi olan, aile içinde belli zorbalıklara ve ötekileştirilmelere maruz kalmak, bireyin hane içinde sokağı benimsemesine neden olan itici gücü oluşturmaktadır. Parçalanmış bir ailede büyüyen bir diğer görüşmeci ise E46 numaralı katılımcıdır:

“Şimdi ben öz annemi hiç görmedim, bilmiyorum. Benim çok sevdiğim babam (!) annem saf bir insanmış herhalde biz kardeşim S. ve ben doğduktan sonra başka bir kadınla birlikte olmaya başlıyor. Onun üzerine öz annem babamın şimdiki eşine gelip, sen diyor benim kocamı aldın çocuklarına da bakacaksın o zaman deyip bırakıp gidiyor. Gidiş o gidiş... Şu an öz annem öldü ölmedi hiç bilmiyorum. İşin ilginç tarafı babam üvey annemle evlendiğinde, üvey annemiz de daha önceden bir evlilik yapmış ondan bir abimiz var benimle bir alakası yok ama neyse benim kader anım orda başlıyor...”

Benim dedem, annem bizi bıraktığı ve babam da çocuklu bir kadınla evlendiği için diyor ki şartlar eşit olsun oğlum sen S. veya V.'den birini seç biri bende kalsın diyor. Benim babam da V'yi seçtiğini söylüyor yani beni seçtiğini söylüyor. Neyse S'yi de dedem büyütüyor hatta benim öz be öz kardeşim kimlikte amcam olarak görünüyor. Dedem S'yi okutuyor en iyi şekilde en iyi yerlere getiriyor. Bense üvey anne üvey abi ve alkolik bir babayla yaşamaya başlıyorum.” (E46, 44).

E46 numaralı katılımcı, hem tek ebeveynli bir ailede büyümenin hem de alkol problemi olan bir ebeveyne sahip olmanın getirdiği dezavantajlı koşulların, evsizlik sürecinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Bunlara ek olarak bireyin aile şemasına ait olmayan üçüncü tekil şahıs olan ‘üvey anne’ problemi de evsizliğin başlamasında oldukça etkilidir. Görülmelidir ki E23 numaralı katılımcının yaşadığı aile içindeki dışlanma süreçlerini bu evsiz profilinde de görmekteyiz. Bu profilde ek olarak ebeveyninin alkol bağımlısı bir birey olduğu bilinmektedir. Bu tür sağlıksız aile yapılarının literatürde küçük yaştaki çocuklar üzerinde sosyal ve psikolojik bağlamda olumsuz etkisinin olduğunu ve çocuğu evden uzaklaştıran temel itici faktörleri barındırdığını belirtmekte fayda vardır (Çengel Kültür vd, 2006: 4). Dolayısıyla bu evsiz profilinde üç farklı itici güç olan parçalanmış aile, alkol bağımlılığı ve aile içi dışlanma unsurlarının, bireyi ev dışına iten, toplumsal soyutlanmayı, evsizlik sürecini ve dışlanmayı yaratan başlangıçlar olduğu bilgisine sahip olmak, evsizlik sorunsalının yalnızca gecekondulaşma, kentleşme, yoksulluk, işsizlik, gelir eşitsizliği gibi makro süreçlerle meydana geldiği yanılgısından kurtarmaktadır. Öte yandan bu süreçlerin ilişkiselliğine değinmek çalışma açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira aile içi problemleri olan bireylerin, derin yoksulluk yaşadıkları gerçeğini değiştirmemekte, dolayısıyla sürecin çoklu nedenselliklere imkân tanıyan yapısal-inşacı perspektifle yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki evsiz birey içinde bulunduğu dünyanın yapılarını içselleştirerek, yaşam haritasında belirleyici olmaktadır. Bu yapılar aile sorunsalı, yoksulluk, kentleşme, işsizlik olarak tanımlanırken, aralarındaki etkileşimsel sürecin yapılarını içselleştiren bireyin eğilimleri de evsizlik sürecinin inşasında önem kazanmaktadır.

Bir diğ er önemli itici güç ise aile içinde bireyleri evsizliğ e sürükleyen ş iddet sorunsalıdır. Ş iddetin var olduğ u her ailede, gerek ş iddete doğ rudan maruz kalan bireyler gerekse dolaylı olarak ş iddete maruz kalan bireyler, ş iddetten olumsuz etkilenmektedirler. Aile içinde yaşanan veya sosyal hayatta karşı laş ılan fiziksel, sö zel ve duygusal ş iddetin her türlü sü bireyin gelecek yaşamını olumsuz etkilemektedir. Ancak ş iddetin en uç noktaları olan, bireyin ev dış ına çıkarak sokağ a yönelmesine sebebiyet veren, fiziksel saldırı, küçük yaş taysa ebeveynleri tarafından evliyse diğ er aile ü yeleri tarafından evden kovulma veya ölüm ile sonuçlanan ağır vakaların varlığı evsizliğ e neden olmaktadır (Lök ve Baş oğ lu, 2016: 157-158). Örneğ in E43 numaralı katılımcının da evden kovularak ş iddetin en uç noktasını yaşad ığını belirtmektedir:

“Ben 11 yaş ından beri sokaktayım. Babam evden kovdu beni.. Annemi çok dö verdi ben de karşı gelirdim ona her seferinde. Bir gün babam yine anneme ş iddet gösterirken aldım bardak fırlattım onu durdurmak için, daha çocuğ um. Neden yapıyorsun yapma diye. Derken o esnada beni dış arı attı. Sonra sokakta kalmaya başladım ben.” (E43, 22).

“Babamla kardeş im kavga etmiş babam kardeş imi bıçaklamış evde, ben dış ardan geldim eve bi baktım her yer kan içinde kan gövdeyi götürüyor baktım polisler var etrafta sonra suçu ben üst lendim mecburen. Annem söyledi aslında onun hatırına aldım üst üme... O esnada bana kelepçe taktılar nezarete götürdüler neye uğ radığ ımı ş aşı rdım. Sonra nezarete annem geldi yanıma babanın suçu çok sen kü çüksün yatar çıkarsın fazla ceza da almazsın dedi. Mecbur annedir... almayacaktım aslında çok piş manım sı rf annem için yaptım..” (E43, 22).

Aile iç i ş iddetin bireyler üzerinde farklı tezahürleri olduğ u bilinmektedir. Bu ş iddet sö zlü, duygusal, fiziksel ve psikolojik olarak farklılık göstermekte ve her biri birey için önemli bir sorun teş kil etmektedir. Ö zellikle geliş im döneminde olan bir çocuk ş iddete maruz kald ığında veya ş iddete tanık olduğ unda ileriki yaşamında birçok sorunla karşı laş abilmektedir. Bunlar madde bağı mlılığı eğ ilimlerinde artış, sapkın davranış lar ve kabul edilen sosyal normların dış ında bir ş iddet eğ iliminin

olmasıdır (Levent, 2019: 38). E43 numaralı katılımcı aile içinde şiddete tanık olmuş ve aynı zamanda aile içinde birçok istismara maruz kalmıştır. Dolayısıyla üzerinde durmak gerekir ki, bireye uygulanan bir diğer şiddet biçimi ise istismardır. Bu istismar çocuğa ebeveynleri tarafından uygulanan baskıcı eylemleri kapsamaktadır. Dolayısıyla çocuk, ebeveynlerinin bu tavrı karşısında psikolojik ve sosyal açıdan zarar görmekte, hatta güvenliğinden endişe duymaktadır (Taner ve Gökler, 2004'den Akt; Kaymak Özmen, 2004: 32). Görülmektedir ki E43 numaralı katılımcı annesi tarafından duygusal ve psikolojik olarak istismar edilmiş ve kendi yaşamını riske atmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum bireyin ilerleyen yaşamında farklı olumsuzluklara yol açmıştır. Zira birey aile içinde tanık olduğu ve karıştığı bir şiddet dolayısıyla yaşamının en temel gereksinimlerinden biri olan barınmadan yoksun kalmış ve aynı zamanda ebeveyni tarafından psikolojik baskı uygulanarak duygusal olarak istismar edilmiştir. Dolayısıyla görülmektedir ki bu açıklamalar, evsizliğin inşasında makro süreçlerin yanı sıra mikro süreçlerin de varlığını ve önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu süreçlerin birbirlerinden bağımsız bir şekilde ele alınmaması gerekliliğini belirtmek, sosyolojik bir çıkarım için oldukça önemli bir noktadır.

4.4.6. Toplumdan Soyutlanmış Damgalanan Bedenler

Evsiz bireyler için daha önce de üzerinde durduğumuz gibi farklı dışlama dinamiklerinin varlığı, onların toplumdan soyutlanmasında oldukça önemlidir. Bu dinamikler bireyin gelir seviyesi, beslenme ve barınma imkânı, toplumun kabul ettiği hijyen kurallarına uygun kıyafet ihtiyacını karşılayabilme (normal görünüm) ve sağlık hizmetlerine erişebilme olarak farklılıklar göstermektedir (Shinn, 2010: 19). Evsiz bireyler toplumda kendi gibi olmayanları dışlama mekanizması geliştiren kesimler tarafından önemli ölçüde damgalanmaktadırlar. Erving Goffman toplumdan soyutlanmış ve dışlanmış bedenleri ve davranışsal eğilimleri üç farklı şekilde kategorize eder. Birincisi fiziksel görünüm üzerinden yani bedensel deformasyon, kötü görüntü ve toplumda kabul görmüşün dışında var olan fiziksel gerçeklikler olarak adlandırılabilir. İkincisi ise bireyin davranışsal olarak toplumda kabul görmüş normlara aykırı bir şekilde hareket etmesidir. Goffman damgalanmanın ikinci tipi olan bu kategoriyi şu şekilde örneklendirir; bireylerin çeşitli psikiyatrik

rahatsızlıklara sahip olması, hapis girmiş/çıkışmış olma, madde ve alkol bağımlılığının olması, intihara eğilimlilik, uzun süreli işsizliktir. Üçüncü tür damgalanma ise, etnik köken farklılığı ve farklı dini inançlara tâbi olma üzerinden yapılan damgalamalardır (Goffman, 2014: 31). Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda söylenebilir ki evsiz profillerine Goffman'ın damga türleri çerçevesinden bakıldığında ilk iki damgalama türünün, evsizlerin toplum içinde maruz kaldığı ayrışma şekillerini örnekler nitelikte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim birinci tür damgalanmayı evsizlerin kendi deyimleriyle diğerleri tarafından kirli görüntülerinden dolayı veya berduş, serseri ve dolayısıyla tehlikeli olarak algılanmaktan kaynaklanan bir damgalanma sürecini tanımladıkları söylenebilir. Aynı zamanda ikinci tür damgalanmada yer alan bağımlılık problemi, iş bulamama ve bireyin sosyal, psikolojik ve ekonomik dünyası nedeniyle intihara eğilimli olma şeklinde kategorize edilen damgalanma biçimlerini de evsizlerin profillerinde görmek mümkündür. Kısaca toplumda evsiz olmak, sokakta yatmak, çöpten beslenmek, kirli olmak diğerleri tarafından potansiyel suçlu, bağımlı, tehlikeli veya korkulması gereken kimse olarak damgalanmayı meşru kılar. Bu noktada bahsedilen argümanları destekler nitelikte evsizlerin bu konudaki deneyimlerini aktarmakta fayda vardır:

'Dışardayken insanlar farklı davranıyor. Kimisi çok iyi davranıyor elinden geleni yapıyor yardımcı olmaya çalışıyor anlıyor halinden ne bileyim hurdalarını veriyor bana satabileyim diye, ama kimisi de benim gibi hurdacıları hırsız, üçkâğıtçı, saldırgan falan sanıyorlar. Tehlikeli olduğumuzu düşünüyorlar, yukarıdan bakıyorlar.' (E11,49).

'Bazen insanlar evden görüp battaniye mont falan veriyorlar sağ olsunlar ama kimisi de farklı bakıyor tabi. Şimdi evi barkı olanlar ayrı, bizim tabi evimiz barkımız yok ee tabi garipseniyoruz sokakta yani. Sokak serserisi olarak bakıyorlar bize, hani çekiniyorlar bizden tehlikeli görüyorlar bizi. Allah'a şükür elimiz ayağımız tutuyor ama iş bulamıyoruz, yok ki... Ee tabi yaş da var şimdi gençler bile iş bulamıyor bize kim iş verecek.' (E16, 56).

'Dışarda kaldığım zaman tepkilerle karşılaşıyoruz tabi bize çok hakir davranıyorlar, köpek gibi davranıyorlar azarlıyorlar bizi. Mesela yatmaya gidiyorduk biz hastaneye mesela yatırmıyorlar bizi

istemiyorlar hadi dışarı diyorlar hemen. Çok koyuyor tabi. He bide bazı insanlar bizden korkuyorlar bir şey zannediyorlar bizi. Ee bakıyor halimize perişan vaziyetteyiz, ürküyorlar korkuyorlar bizden...'(E17, 48).

Burada üç farklı evsiz profilinin benzer süreçleri ne şekilde içselleştirmiş olduğunu görmekteyiz. Çalışmanın literatür kısmında yer verilen aktif ve pasif dışlanma biçimleri dikkate alındığında evsiz bireylerin söylemleri ve sosyo-demografik profil analizi doğrultusunda söylenebilir ki, evsiz bireylerin Sen'in (2000) kategorize ettiği "Pasif Dışlanma" tanımlamasına dahil edilmesi gerekir. Nitekim aktif dışlanma kavramı herhangi bir sebeple bir ülkeden başka bir ülkeye göç eden farklı ulus veya ırkların göç ettikleri ülkede dışlanmaya maruz kalmasını açıklamaktadır. Zira bu husus, genellikle göç edilen ülkenin göç eden bireyler üzerindeki politik yaptırımlarından kaynaklanmakta, dolayısıyla otorite tarafından bilinçli bir dışlama söz konusudur. Ancak pasif dışlamada ise böyle bilinçli bir süreçten bahsetmek mümkün görünmemekte, daha çok herhangi bir sebepten dolayı (ekonomik, fiziksel, psikolojik veya sosyal) olağan bir şekilde azınlıkta kalan grubun veya bireyin damgalanması sürecini aktarmak için kullanılır (Sen, 2000: 14-17).

Evsiz bireylerin dışlanmasında ve üzerinde durulması gereken bir diğer sebep ise onların diğer kesimlerce tehlikeli olduğu önyargısıyla ilgilidir. Toplumda diğer kesimlerce evsiz bireyler gerek yaşadıkları mekânlar, gerek beslenme biçimleri, gerekse uzun süre sokakta kalmanın verdiği dezavantajlı görünüm sebebiyle "sokak serserisi, tehlikeli, hırsız ve saldırgan" gibi kalıplara sokularak damgalanmakta oldukları bilinmektedir. Bu noktada Douglas'ın 2004 yılında yayımladığı *Saflık ve Tehlike* isimli kitabındaki kirlilik ve tehlike ikilisi arasındaki analizini tekrar dile getirmekte fayda vardır. Ona göre her eski toplumlardan beri süregelen değişen ve dönüşen her toplumun birbirinden farklı konsensüs anlayışları ve bu konsensüsün dışında kalan/kalması gereken imge veya söylemleri mevcuttur. Dolayısıyla her çağda farklılık gösteren toplumsal normların belirlediği çizginin dışında kalan her olgu, olay veya davranış biçimi toplumda dışlanmaya mahkûmdur (Douglas, 2017). Kirlilik de toplumsal normların dışında kalmakta, toplumda belli kesimlerce kabul görmemekte ve dış görünüşü kirli olan bireyler damgalanmaktadır. Douglas'a göre kirli olma veya kirlilik olgusu toplumsal düzeni tehdit eden, toplumun kabul edilen

normlarının dışında olan bir durumdur. O, kirliliği eski toplumların tabu sayılabilecek özelliklerini araştırarak kirli olmaya veya kirliliğe ne anlam yüklediklerini açıklamaya çalışır. Kirlilik normsuzluk, hatta alışılmış toplumsal sistemin dışında olma, dışarıda tutulmayla ilgilidir ve aynı zamanda farklı bir toplumsal sınıfa (marjinal) dahil olma sebebiyle bir tehlikelilik kaynağı olarak görülmektedir (Douglas, 2017: 125-127). Dolayısıyla aynı zamanda söylenebilir ki bireylerin toplumsal uzamda karşılaştıkları bir dizi bilişsel şemanın varlığı, evsiz bireylerin bu bireyler tarafından damgalanmasına yol açmaktadır. Toplumda gerek medyada, gerekse belirli söylemler ve birebir rastlanılan durumlarda, kirli olana özgü her birey olumsuz bir bilişsel şemaya sahiptir. Sokakta karşılaşılan bir dilenci, bağımlılık veya alkolizm üzerine yapılan haberlerin dili, evsizlerin insani yaşam koşullarının dışında olan yaşam mekânları gibi pek çok faktör, onları normal tanımının dışında tutmaya hizmet etmektedir. Dolayısıyla evsizlerin yaşam alanları, sokaklar, metruk binalar, metro istasyonları ve benzeri yerler tehlikeli veya korkulması gereken yerler oldukları için, evsizler de hem görüntülerinden dolayı hem de yaşam mekanlarından dolayı tehlikeli ve korkulması gereken kişiler olarak adlandırılmakta, dışlanmakta ve toplumdan hem bedensel hem de bilişsel olarak soyutlanmaktadır. Belirtilmelidir ki evsizler bu ve benzeri gerekçelerle toplumdan soyutlanmışlar, toplumsal davranış ve düşünce mekanizmalarının dışında kalmışlardır. 'Birey toplumsal bir varlıktır' tanımı akla geldiğinde evsizlerin içinde buldukları konumu tekrar düşünmek ve onları ve söylemlerini duygusal ve psikolojik olarak değerlendirmek gereklidir. Nitekim toplumdan hem fiziksel hem de psikolojik olarak soyutlanmış bir varlık, birey olamamakta, dolayısıyla anomi ve psikolojik rahatsızlıkların görülme sıklığı artmaktadır. E36 numaralı katılımcı toplumsal hayattaki görünmezliğini şu şekilde aktarıyor:

'Sokakta kaldığımda, dışlandığımı hissettiğim oldu tabi... Sonuçta biz dışardan bakınca farklıyız diğerlerinden. Ee misal benim üstüm başım, ben bilirim mesela bi bakışta anlarım sokakta kalanları. E başkaları da bizi anlıyor olsa gerek ki hissediyorsunuz o durumu. Yok gibisiniz zaten bu hayatta. Hiç yaşamamış gibisiniz. Bizim yolumuz böyle çizilmiş, yapacak bir şey yok gerçi de. Ama insan düşünmüyor değil. Sorgulamıyor değil yani.' (E36, 37).

Bir başka katılımcı ise sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak dışlanmanın yanı sıra toplumsal kurumlarda ikincil planda kalmanın, dışlanma sürecine nasıl hizmet ettiğini şu şekilde aktarmaktadır:

“Burası bi sığınma evi, burada güçsüz insanlar kalıyor. Buraya bir doktor lazım, bir hemşire lazım... Efendim ben burda hastalanacam ambulans çağıracak da ambulans yoğun olacak ben burda öleceğim beni ondan sonra götüreceksin olur mu ya? Ben kalp krizi geçirmişim o ambulans gelene kadar ölürüm. Eczanelerde de yoğun olunca hep ikinci plandasın. Bizi her yerde ikinci plana atıyorlar. Çünkü iyi giyimli olacaksın, saçın başın düzgün olacak, böyle devlet dairelerinde çalışanlar gibi memur gibi amir gibi bir şey olacaksın öyle ilgileniyorlar. Ama benim gibi saçlı sakallıysan yüzüne bile bakmıyorlar insanın. Ama işte yanlış bu, böyle insanları ayırmayacaksın, toplumdaki dışlamayacaksın.” (E27,60).

Görülmektedir ki evsiz bireyin toplumsal hayatta karşılaştığı dışlama mekanizmalarının varlığı bireyin toplumsal konumunu yeniden üretmeye hizmet etmektedir. Zira mevcut konumlarından, görüntülerinden ve eğilimlerinden dolayı toplumsal kurumlar tarafından ötekileştirilen bu bireyler, topluma kazandırılma veya toplumla bütünleştirilmesinin sağlanması yerine, toplumsal bilincin veya kurumların, farklı dışlama pratiklerini benimsemesi nedeniyle dışlanma süreçleri daha da derinleşmekte ve mevcut durumları değişmemektedir. Dolayısıyla evsiz bireyin içinde bulunduğu toplumsal alanla, toplumun benimsediği dışlama pratikleri karşılıklı olarak birbirlerini üretmeye hizmet etmektedir. Nitekim birey hem mevcut konumu gereği dışlanmaktayken, hem de dışlanmaya maruz kaldığı için mevcut konumunu benimsemek zorundadır.

4.4.7. Mekânsal Dışlanmada Mimari ve İdeoloji

Evsiz bireylerin toplumdaki dışlanmasının bir diğer şekli ise mekânsal olarak gerçekleşmektedir. Mekânsal ayrışma ve damgalanma süreci özellikle kentleşme ve beraberinde gelen eşitsiz gelir dağılımı, sosyal adalet anlayışının olmayışı ve maddi çıkar merkezli bir düşünce sisteminin benimsenmesi ile yoksul ve zengin arasındaki makasın giderek açılmasıyla, hem mekânsal hem de sosyal anlamda bir damgalanma

sürecinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Tüm bunlar temelde kentleşme olgusunu sorgulamamızı ve kentleşmenin toplum ve sosyal süreçler üzerinde ne tür etkisinin olduğunu düşünmemizi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla kentin göç alması ve bunun sonucunda meydana gelen ayrışma incelendiğinde de sınıf farklılıklarının ve toplumsal sınıf eşitsizliklerinin varlığına rastlanmaktadır. Bu farklı sınıfların mekânlardaki konum alışları spontane bir biçimde değil aksine daha üst sınıfların kendilerini alt sınıflardan ayırıştırmasıyla ve otoritenin buna hizmet eden pratikleri sebebiyle gerçekleşmektedir. Kente göçle gelen ve zaten kentte bulunan farklı sınıflar kısa sürede toplumsal ayrışma ve sınıf farklılıkları sebebiyle ötekinin konumunda belirleyici olmuştur. Öyle ki büyük şehirlerde gecekondu veya varoş olarak tabir edilen bölgelerin bulunduğu mekânlarla, maddi imkânı yüksek, konforlu yaşam alanlarına sahip kesimin bulunduğu kent mekânları, ötekileştirme bilinciyle birbirinden farklı yerlerde konumlanmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013). Söylenebilir ki kentin elit ve işlek caddelerinde, alışveriş merkezlerinde özellikle gün içinde kamusal alanlarda evsiz bir bireyi görmek neredeyse imkânsızdır. Mevcut bulunan konumun genelinde ön plana çıkan belli kurallar vardır. Bunlar yazılı olmasa da sözel iletişimle, jest veya mimikler yoluyla aktarılan, evsiz veya yoksul bireylerin kentin bu bölgelerinde tehlikeli oldukları gerekçesiyle bulunmamaları gerektiği yönündeki düşüncelerdir. Böylece üst sınıf kendine ait korunaklı bir dünya yaratmakta ve kendinden olmayanı mekânsal ve sosyal olarak dışlamasına neden olmaktadır. Evsiz bireylerin dışlanmadan kaynaklı görünmezlikleri, toplumsal bilincimizde evsiz bireylerin sayısının önemsiz bir rakam olduğu yanılgısına düşürmektedir. Örneğin E16 numaralı katılımcı mekânsal dışlanma pratiklerinin varlığından dolayı İzmir'in en çok hangi semtlerinde ontolojik olarak bir sorun yaşamadığını örnekleyerek aktarmaktadır:

“Zaten benim de hiçbir güvencem yok. Hiç bir gelirim yok. . Dışarda biliyorlar bizim düşkün muhtaç olduğumuzu, şu kapının dışında düşkünler evi yazıyor ya o bile dokunuyor insana... Sokaklarda, parklarda, camilerde nerde bulduk orda yattık. Ama en çok Agora, Ballıkuyu, Çankaya, Basmane hep oralarda kaldım ben.” (E16,56)

“Bu İzmir’in en tehlikeli yerleri Eşrefpaşa, Alsancak Tepecik, Basmane, Ballıkuyu bu muhit çok tehlikeli. Bu dediğim insanlar da hep bu bölgelerde toplanıyorlar. Ben bir gün gene sokakta gidiyorum işten dönüyorum iş dediysem çöp toplamaktan geliyorum elimde de çuval var. Önümü kestiler o gün de kavga dövüş oldu mesela...” (E37, 55).

Nitekim bu bireyler ve daha pek çoğunun sokakta buldukları mekânlar benzerlik göstermektedir. Evsiz bireylerin bahsettikleri mekânlar İzmir’de gecekondu olarak tanımlanan bölgelere girmektedir. Kendilerinin de dile getirdiği gibi bu bölgelerde suç oranı ve şiddet kentin diğer bölgelerine oranla daha yüksektir ve çoğu birey için tehlike arz etmektedir. Ancak ne kadar tehlikeli olsa da evsiz bireyler kentin bu bölgelerinde yaşamlarını idame etmek zorundadır. Bunun diğer bir sebebi ise kendileri gibi olanlarla bir arada bulunma isteği, ait olma hissi ve kabul görme duygusudur.

Adaman ve Keyder (2006) mekânsal dışlanmayı hem bireyin belli bir mekânda toplumsal olarak kabul görmeme hali hem de yaşamını idame ettirdiği konum olan mekân doğası gereği damgalanması ve hatta bu mekân içinde gerekli ve yeterli sağlık, eğitim ve benzeri gibi temel hizmetlerden faydalanamaması olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla belirli sebeplerden dolayı evsiz bireylerin bu mekânlarda yaşamlarını idame etmek zorunda kalmaları onların buldukları mekân dolayısıyla da damgalanmasına neden olmaktadır. Mekânsal ayrışma ve bulunulan mekândan dolayı damgalanmanın gerekçeleri E31 numaralı katılımcının anlattıklarına yer vererek daha anlaşılır kılınabilir:

“He bizim oralar namlı semt (Eşrefpaşa Kadifekale’den bahsediyor) Kale’ye bir çıktın mı silahı bırak bomba bile bulursun. Bu işler buraya gelen, yerleşen Kürtlerin de işi. Uyuşturucunun her türlü, her yerde var yeter ki para elinde olsun. Ballıkuyu... Mesela nerde bir torbacı bizim orda. Kadifekale’yi bilmez misin? Şimdi paraları olan aynalı semtlere yerleştiler. Bizim yetiştiğimiz semt böyleydi, n’apalım ben böyle ortamlarda büyüdüm.” (E31, 59)

E31 numaralı katılımcı bu söylemleriyle Kadifekale ve Eşrefpaşa gibi semtleri ‘namlı’ olarak tanımlamakta ve damgalanmasına dikkat çekmekte,

dolayısıyla İzmir'in diğer semtleriyle bahsedilen namlı semtlerin nasıl ve neden ayrıştıklarını kısmen ortaya koymaktadır. Birey doğduğu andan itibaren ekonomik kaynakların kıtlığı sebebiyle yaşamının büyük bir bölümünü 'namlı' olarak tanımladığı bu mekânlarda geçirmek zorunda kalmış ve ilerleyen süreçlerde de kendileri mekânın damgalanması sebebiyle paralel bir şekilde toplum tarafından damgalanmaya maruz kalmışlardır. Dolayısıyla söylenebilir ki ayrışma bireyler üzerinde ekonomik, sosyal, fiziksel (dış görünüş), mekânsal ve psikolojik olarak farklılık göstermekte ve her biri bireyler üzerinde farklı etkilere ve sonuçlara yol açmaktadır.

Yaptığımız literatür taramasında mekânsal dışlanmanın bir başka boyutu da kamusal alanların iktidar mekanizmalarınca inşa edilen mimarinin, marjinal kesimleri dışarıda bırakmayı pekiştirecek şekilde dizayn edilmesiyle ilgiliydi. Bu ve benzeri uygulamaları bakımından çalışmanın ilgili kısmında çeşitli örneklendirmelere yer vererek, sorunun boyutuna ışık tutmaya çalışıldı. Burada ise evsiz bireylerin gözünden bu ideolojik ve aynı zamanda mekânsal olan dışlanmayı anlamak için E15 numaralı katılımcının söylemleri, literatürde yer verilen mimari ideoloji bilinciyle değerlendirilmiştir:

“Benim Bornova 'da evim vardı tek başına yaşıyordum orda ama işsiz kaldım iş bulamadım. Kirayı da ödeyemeyince boşaltmak zorunda kaldım evi. Sonuç burası işte... Bak şimdi ben senin abinim babanım bir şey diyeceğim sana şuraya dağın dibine çık buranın bi fotoğrafını çek yukarıdan bir kaya kopsa gelse burada herkes ölür can güvenliği diye bir şey yok burda, burayı bilen yok yukardakilerden burayı bilseler direk mühürlerler. Bu söylediğimi lütfen önemse ...” (E15, 60).

Katılımcının ortaya koymak istediği nokta, evsiz bireylerin toplumdan hem sosyal hem de mekânsal bir şekilde görmezden gelindiğini ve bunun mekânın tasarımından ve konumundan kaynaklandığını belirtmek istemesidir. Ayrıca ona göre bu bireyler yetkili merciler tarafından toplumun bir ferdi olarak görülmemekte ve yeteri kadar önemsenmemektedir. Açıklamak gerekirse Örnekköy'de bulunan bu barınma evinin konumu şehir merkezinden ve yaşam alanlarından oldukça uzak bir noktadadır. Bu durum daha önce değindiğimiz mekânsal dışlanma pratiklerinden

yalnızca bir tanesidir. Evsiz bireylerin toplumda tehlikeli olarak damgalandıkları ve toplumsal düzeni tehdit eden bireyler oldukları gerekçesiyle, toplumda görünürlüklerinin en aza indirgenmesi yönünde politikalar geliştirilmiştir.

Evsizlere yönelik yapılan mekânsal dışlama veya kamusal alanın evsizlerden temizlenmesi anlayışı, genellikle kamusal alanda yatacak, oturulacak yerlerin işlevleri yitirilerek aksi yönde dönüşümün sağlanmasıyla ilgili bir süreçtir. Literatürde bu sürecin akademik kavramsallaştırması ise ‘savunmacı tasarımlar’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramı kentin mutenalaştırılması anlayışının bir başka boyutu olarak değerlendirmek mümkündür. Zira kentin evsizlerden arındırılması düşüncesiyle örtüşmektedir. Örneğin evsizlerin uyuma veya oturmak için vakit geçirdikleri belli bölgeleri, evsizlerin o bölgelerden uzaklaşması için yok etme veya o alanı dönüştürme yöntemine başvurulmaktadır (Karaburçak, 2019: 68-69).

Toplumda bir tehdit oluşturmasına yönelik yaygın kanıyı, Kawash’ın (2019) yaşamış olduğu bir olayı betimlerken aktardığı his ve söylemlerinde bulmak mümkündür. O evsiz bireylerin genellikle gezgin evsiz olduklarını ve en çok kullandıkları ulaşım araçlarının trenler olduğu belirtir. Ancak evsiz olmanın diğer yolcular üzerindeki yarattığı etkinin önemli bir sorun olduğunu dile getirmektedir. Zira tren içinde betimlediği tabloda, diğer yolcuların, evsiz bireylerin etrafında görünmez bir şerit varmışçasına, ayakta kalmak pahasına da olsa onlardan uzak durmalarının nedeninin, evsiz bireylerin tehlikeli olduğu ve hastalık bulaştırdıkları düşüncesinden kaynaklandığını ortaya koyar (Kawash, 2019: 61). Kawash (2019) evsizlerin sürekli bir yerden bir yere gitmelerini, uzun seyahatlerini veya sürekli avareliklerini aslında mekânsızlığa özgü bir devinim hali olarak nitelendiriyor (Kawash, 2019: 63).

“Ben aydan aya engelli maaşı alıyorum 430 küsur lira. İstemiyorum hiçbir şey. Artı engelli kartım var otobüslerde trenlerde vakit geçiriyorum. Param olunca otellerde kalıyorum olmayınca böyle geziyorum işte. Ben Eskişehir, Ankara, İzmir İstanbul’a trenlerle çok gittim geldim, 10-12 saat uyurum trenlerde” (E5,62).

“Ben 3 senedir dışarıdayım. Yaz olunca banklarda, kış olunca otellerde çok kaldım şu ucuz otellerde. He tabi bazen otel parası vereceğime tren parası veriyordum kışın bir nevi barınma oluyor, en azından sokaktan uzak kalabiliyorsunuz. Türkiye'nin yarısını dolaştım bu vasıtayla” (E25, 48).

Dolayısıyla Kawash'ın (2019) ve katılımcıların (E11-E16-E17-E5-E25) söylemleri karşılaştırıldığında görülmektedir ki hem dışlanmayı yaşayan ve dışlanmadan doğrudan etkilenen bireyler olarak evsizler hem de dışlanmaya tanıklık eden ve atmosferi betimleyen Kawash'ın söylemleri ve hissettikleri önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Evsizlerin düzeni tehdit eden kimseler olduğu, aynı zamanda diğerlerinin varlığı için de tehdit oluşturan, korkulması ve uzak durulması gereken bireyler oldukları algısının sonucu mekânsal dışlanmadır. Bu noktada üzerinde durulması gereken şey yine evsiz bireyin bedeni ve kamusal alan arasındaki ilişki olmaktadır. Literatür taraması boyunca evsizlerin dışlanmasına yönelik en temel bulgular evsizlerin kamusal alanlardan metro, park, bahçe veya kaldırımlardan uzaklaştırılmasına yönelik geliştirilmiş politikalar ve bunun mekanların tasarımı üzerindeki belirleyiciliği dikkat çekmiştir (Bkz. Sayfa 98). Dolayısıyla bu bakış açısıyla toplumdaki diğer bireylerin fiziksel ontolojisi ile evsiz bireyin bedeni arasında büyük bir farkın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira toplumsal bilinç ve otoritede, evsizlerin kamusal alanlardaki görünürlüklerinin en aza indirgenmesi isteği evsizlere yöneltilen bir saldırı şeklindedir (Kawash, 2019: 62-63). Bu bakış açısı, evsizliğin nedenlerini sorgularken, toplumsal bilincin problemleri ortaya koymaktadır. Zira bu bireylere yönelik değerlendirmelerde, toplumsal bilincin gizli gerçeklikler yerine yüzeysel gerçekliklerle şekillendiğini, dolayısıyla yoksulluk, travmatik aile yaşamları, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizlikleri gibi sorunların toplumsal bilinçte görmezden gelindiğini ortaya koymaktadır.

4.4.8. Kimsesiz Kimlikler

Toplumda herhangi bir yer edinebilmek, kendini topluma kabul ettirmek veya toplumda önemli bir statü sahibi olabilmek, toplumun belirlediği normlar çerçevesinde bir kimliğe sahip olmakla yakından ilişkili bir süreçtir. Öncelikle iyi bir ailede yetişmek, iyi bir eğitim almak ve sonuç olarak iyi bir meslek sahibi olmak bir

toplumda bireylerin kimlik inşalarında göz ardı edilmemesi gereken yapı taşlarıdır. Herhangi bir bireyin kimlik inşasında belirleyici olan toplumsal normların önemi birey-toplum ilişkisinin öneminden kaynaklanmaktadır. Öyle ki birey toplum üzerinde bir yaratıcılığa sahip olsa da toplumun birey üzerindeki etkisi nesiller boyunca devam etmiş ve normal doğurmuştur. Dolayısıyla söylenebilir ki kimlik, bireyin toplumsal hayatla olan iletişimiyle biçimlenen, sosyal, ekonomik, fizyolojik, psikolojik ve hatta biyolojik unsurların bir araya gelerek etkilediği sosyal bir süreç sonucu inşa edilen bir kavramdır (Kaya, 2015: 16). Özellikle bireyin sosyal kimliği, toplumsal yapı ve ilişkilerle belirlenen, bireyi topyekûn var eden bir sürecin adıdır (Berger ve Luckmann, 2008: 250'den Akt; Özdil, 2017: 386). Evsizlik, tüm bu sosyal süreçler göz önünde bulundurulduğunda, içinde bulunduğu olumsuz dezavantajlı koşullar sebebiyle toplumda kabul edilebilir normların dışında kalmış ve dolayısıyla kimlik inşa süreçleri gibi üzerine düşünülmesi gereken yeni bir problemlilik alanı var etmiştir.

“Ben hiç okula gitmedim. Benim anam babam da kan davasından öldü Malatya’da. Ben hep cezaevinde büyüdüm. Benim babam iki kadınla evleniyor, babam kafasına dokuz kere sıkılmış intihar etmiş ben çocukken. Beni de annem ormana bırakmış. Allah’tan başıma bir şey gelmemiş ormanda” (E35,60).

Bir yere ait olamama, tek başınalık ve kimsesizlik (aile desteğinden yoksunluk), toplumdaki soyutlanma ve yabancılaşma gibi nedenler, evsiz bir birey için toplumsal bütünleşmeyi imkânsız hale getirmiştir. Bu da evsiz bireylerin toplumla arasında bir yarıklık oluşturmuş ve toplumsal normların dışında sorunlu bir sosyal kimlik inşası alanı meydana getirmiştir. Adı geçen görüşmede birey küçük yaşta hem psikolojik hem de sosyolojik etkisinin büyük olacağı sağlıksız koşullarla karşılaşmış, dolayısıyla sosyal dünyada şimdiki konumu olan evsiz kimse vasfıyla kendini var etmek zorunda kalmıştır.

“7-8 yaşlarındayım ve ben o yaşlarda sokakta yatıyordum. Kendi evimin bahçesinde yatıyordum. Hava soğuk kış... Ee kendi mahallemden dışarı çıkamıyordum çünkü çok küçüğüm ve korkuyorum... Hiçbir şey bilmem... Ben de en iyisi komşunun

bahçesinde yatıyordum en güvenli orası geliyordu. Bazen komşunun astığı çarşafa sarılıp yatarım bazen kömürlüklerine girerdim. Bilmiyorsun çünkü çok küçüksün... Benim üzerimde fareler geziyordu, kış olduğu için bodruma sığınmışım ne yapayım? En basit örnek, kuru bir dal rüzgâr nereye eserse oraya gidecek, işte ben de öyle büyüdüm.”(E46, 44).

E35 ve E46 numaralı katılımcıların içine doğdukları olumsuz sosyal koşullar ve toplumsal normların kabul ettiği normalin dışında bir yaşamın varlığı, onların sorunlu kimlik alanlarını inşa eden en önemli temel faktörler arasındadır. Her birey için öngörülebilir ki toplumda kabul edilenin, bilinenin dışında bir yaşam sürmek ilerleyen aşamalarda bireylerin toplumsal ve gündelik pratiklerle ilişkisini kategorize etmektedir. Dolayısıyla evsiz bireyler de sistemin dışında mevcut yaşamlarını zor şartlar altında idame ettirmeye çalışan bireyler olarak tanımlandığında, geneli kapsayan toplumsal süreçler veya sosyal ilişkilerin dışında kalmaktadırlar. Her iki görüşmede de öne çıkan, küçük yaşta bir çocuk için sağlıklı bir ortamın varlığında kabul edilebilir şartların olmaması sorunudur. Nitekim bu süreç her iki evsiz bireyin de geleceğe dönük sosyolojik ve psikolojik kimlik gelişimlerinde, şimdiki koşulları göz önüne alındığında olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Toplumda kimlik sorunu bireyin herhangi bir guruba, aileye veya sosyal çevreye olan aidiyetlik hissi ve ayrıca bireyin sosyal dünyada kendisini nasıl tanımladığı ve ontolojik olarak nasıl var ettiğiyle de ilişkili bir süreçtir. Kısaca kimlik, hem toplumsal süreçler ve makro yapılardan etkilenen bir süreç hem de bireyin bireysel eğilimleri sonucu gelişen bir süreçtir. Kısaca her iki süreç karşılıklı etkileşim içinde bireyin kimlik inşasında etkin rol oynamaktadır. (Dadak, 2018: 16).

“Dışarıda kalan insanların çoğu toplum tarafından anlaşılammış, dışlanmış, kendisini ifade edemeyen, ya da kendisi bazı yanlışlara düşmüş kişilerdir. O yüzden böyle yerler var. Sokakta kalmaya başladım ve çok güzel gözlem yapma imkânım oldu. Gerçekten çok çok iyi oldu, şu an en aşağıdayım belki ama mutluyum. Bi sene dışarda kaldım, Kordon’da yatıp kalkıyordum. Bira sattım su sattım, hurda topladım her şeyi yaptım ama bi taraftan da sorguluyordum nerede hata var nerede hata yaptım diye. Ondan sonra anladım ki

toplum hatalı biz hatalı değiliz... Ben özgürlüğümü burda buldum.
(E23, 38).

Bu örnekte kimliğin, bireyin içine doğduğu aile ve sosyal çevrenin dışlayıcı ve ötekileştiren karakteri sebebiyle sonradan edinilmiş halini görmekteyiz. Bu görüşmede bireyin kendi yaşamıyla ilgili geçmiş anlatıları dikkate alındığında sosyolojik olarak bir kimlik kargaşası içinde bulunduğu söylenebilir. Babasını hiç tanımamış ve sokak deneyiminden önce yaşamında üvey baba faktörü rol oynamıştır. Ancak bu durum hem aile içinde hem de toplumda bireyin sürekli olarak ikincil plana atılmasına neden olmuş ve evsizlik süreci açısından değerlendirildiğinde ise itici gücü doğurmuştur. Dolayısıyla yukarıdaki anlatı, içine doğduğu dünyada bireye giydirilmiş olumsuz kimliklerin yerini, sokakta yaşamaya başladıktan sonra bilinçli bir şekilde olumlu bir sosyal kimlik geliştirme çabası almıştır (Şimşek, 2002: 29). Özellikle bireyin içine doğduğu aile yapısı ve toplumsal yapı onu diğerlerinden farklılaştırmış ve içinde bulunduğu olumsuz koşulları kendince meşrulaştırmasına neden olmuştur. Nitekim bireyin toplumda kabul edilebilir bir kimlik oluşturmada aile ve onun maddi desteğinin ve bireysel yönlendirmelerin ve sosyal çevrenin önemi kavranmalıdır (Dadak, 2018: 19).

Yukarıda da değindiğimiz gibi kimlik sorununda iki farklı süreç vardır. Bir yere ait olma ve bireyin diğerleriyle kendini kıyaslayarak toplum içinde kendini kategorize ederek kendine dışarıdan bir göz muamelesi yapmasıdır. Kısacası kimlik bireyin doğumundan itibaren içinde bulunduğu toplumla etkileşimsel bir süreç sonucu geliştirdiği ve bu ilişkisellik sonucunda da kendini toplumda herhangi bir gruba atayarak konumunu belirlediği hem tarihsel birikimi hem de bireysel birikimi olan bir süreçtir.

“Eskiden gitar çalıyordum, arkadaşlarım vardı, güzel bir hayatım vardı kendimce... Bazen diyorum ne işin var burada n’apıyorsun diye sitem ediyorum kendime... Benim yaşım 22-23 buradaki adamlara bakıyorum bir de ne işin var burda diyorum kendime. Bugün ESHOT’la geldim buraya mesela, iki tane genç gördüm otobüste... O an akbilim de yoktu birinden rica ettim Allah razı olsun basıverdi bana... Baktım şöyle ikisi de iyi giyimli temizler, ceplerinde telefonları var. Paraları var. Sonra düşündüm ya bunların

benden ne özelliği var dedim neyiz farklı dedim. İnsan kendine yediremiyor çok zoruna gidiyor sıkılıyor yani onları öyle görünce sorguluyor tabii insan. İnsan ister istemez bozuluyor... Bazen kafeteryanın önünden geçiyorum mesela gençler oturuyor eğleniyor ceplerinde paraları var çünkü, bir de dönüp kendime bakıyorum iş aramaya gidiyorsun diyorum ama iş de yok...(E43,22).

Bireyin kendini toplumsal bir bütün içinde algılaması ve bu bütünün içinde kendini tanımlaması süreci; diğerleri, ötekiler veya dışarıdakiler gibi kavramların doğmasına ve dolayısıyla toplumsal soyutlanma sürecinin başlamasına neden olmaktadır. Birey toplumsal dünyada var olan eşitsizliklerin, yoksulluğun ve yetersizliklerin sonucu olarak oluşturduğu algı şemasıyla toplumsal konumunu ve kimliğini sorgulamaktadır. Dinçer'in yaptığı bir çalışmada bireyde oluşan adaletsizlik hissi ve toplumsal kurumlar tarafından kabul görememe bireylerin sosyal kimliklerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymuştur (Kaya, 2015: 21).

Kimlik çok boyutlu düşünülmesi gereken bir kavramdır. Bireyin erken yaştan itibaren içine doğduğu ortam ve toplumsal yapılar kimliğin gelişmesinde öncelikli rol oynar. Nitekim görüşmelerde anlaşılmıştır ki evsiz bireylerin yaşamlarının erken dönemlerindeki yoksulluk, eşitsizlik, eğitimsizlik ve farklı aile problemleri gibi unsurların bugünkü problemleri evsiz kimlikliklerinin inşalarındaki önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bireyler bugün ötekiler ve kendileri arasındaki bir uçurumun kıyısında bulunurken aynı zamanda toplumsal bütünün dışında kalmaktadırlar. Bu durumun bireylerin toplumdaki soyutlanmasına, toplumla etkileşimin azalmasına, etiketlenme, aidiyet hissinin olmaması gibi pek çok kimlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermiştir.

4.4.9. Evsiz Bireylerin İntihar Düşüncesi ve Deneyimleri

Evsiz bireyler genel toplumsal düzenin, sağlıklı ve yeterli kabul görülen yaşam koşullarının dışında kalmaktadırlar. Toplumla birey arasındaki bu uyumsuzluğu en iyi özetleyen kavramın ise “anomi” olduğunu söyleyebiliriz. Durkheimci bir anomiyi, aslında toplumu ve toplumsal kurumları bir arada ve dengede tutan şeyin ahlaki temelli olan toplumsal düzen ve değerler sistemi olduğunu, bu

sistem ve kural dışı kalan herkesin anomi ile yüzleşeceğini ifade eder (Slattery, 2012: 33-34). Ancak evsiz bireylerin içinde buldukları anomi durumu yoksulluklar sonucu toplumla bütünleşememekten, aidiyet hissine sahip olamamaktan, toplumsal kurumlarla ilişkilerinin olmamasından ve aile içi travmatik ilişkilerin varlığından kaynaklanmaktadır. Özellikle metropol kentlerin bir sorunu olan evsiz kimseler modern dünyanın, kentleşmenin ve sanayileşmenin yol açtığı ekonomik krizler, işsizlik vb. durumlarda da toplumla olan bağımlıyı kaybetmektedirler. Zaten Durkheim de anomi durumunun toplumda belirlenmiş normların yıkılarak, toplumu düzenleyici değerler sisteminin ve dengenin ortadan kalkması sonucu oluşacağı üzerinde durmuştur (Slattery, 2012: 35). Dolayısıyla anomi ve evsizlik arasında bir ilişki kurmak yanlış olmayacaktır. Söylenbilir ki günümüzde metropol kentlerde tutunamamış evsiz bireyler uzun süren bir anomi durumu sonucu yalnızlaşmakta ve bu durum onlarda psikolojik tahribata yol açmaktadır. Birçok evsiz birey yaşamları boyunca intiharı düşünmüş bazıları da birçok kez farklı yollarla denemişlerdir:

“Sokağa düşüyorsun boşluğa düşüyorsun. Ben atacaktım kendimi denize, intihar edecektim. Çeşme’ye gittim o zamanlar çıktım kayalıklara böyle baktım denize, S. dedim sen ne yapıyorsun dedim kendime. İçimden bir ses atla diyor diğer tarafım git diyor. Ama yapamadım. Sonra gittim bi hurdacı çıktı karşıma tanıştık daha doğrusu bana dedi ki sen iyi birisine benziyorsun hurda toplar mısın çöpe çıkar mısın dedi. Ben de olur dedim. Sonra düzeldim biraz hatta hurdacılık yaparken iş bile buldum. Onun için diyorum hayat çok zor. Yaşamak çok zor, kimsen olmayınca, yalnız olunca çok zor... Bana kimse yol göstermedi herkes bi tarafa kaçtı.” (E11, 49).

“Ben şimdi sokaktayım... Psikolojikmen çökmüş durumdayım... Doktora anlatsam doktor bir gün dinler gider... Şu aralar çok kötüyüm... Tek hedefim ev mi hayır değil... Sığınacak bir dal bir arkadaş bir şey... Şu an ne yapacağım bilmiyorum çok belirsiz. Ben de bu çukurdan çıkmak istiyorum. Ama benim elimden tutan olmayınca nasıl çıkacağım. Bana bir iş vermiyorlar, bir fırsat yok önümde değerlendireyim... Ee ben şimdi iş bulamazsam hayatımı düzene koyamazsam sokakta kalmaya devam edersen ne olacak? Para bulamazsam ne yapacağım ilk işim, hırsızlık yapacağım, sonra uyuşturucu satacağım, kapkaççılık yapacağım veya dağa çıkıp terörist

olacağım. Bana seçenek mi veriyorlar? Aklına gelemeyecek kötülükleri yapmak zorunda kalacağım. Ben intihara bile kalkıştım, fare zehri içtim ölmedim, İstanbul'da kendimi astım ama gene ölmedim. Sonra buraya geldim işte ondan sonrasını da biliyorsunuz zaten. İnsanın ayakta kalması için bir dal olması lazım... Yoksa yem oluyorsun”(E43,22).

Her iki katılımcının da intihar hakkında deneyimleri ve intihara sebep olan nedenleri, içinde buldukları olumsuz yaşam koşullarıdır. Özellikle kent ortamı, yoksulluk, kimsesizlik, herhangi bir yere (mekâna) ait olamama, topluma yabancılaşma, diğerleri tarafından ötekileştirilme ve yok sayılma bireyi intihara sürükleyen temel sebeplerdir. Durkheim intiharları araştırırken temel sebeplerinin toplumsal olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. O başta din ve aile olmak üzere toplumsal kurumların bireylerin intihar sürecine olan etkisine değinmiş ve bağlılık ve aidiyetin olduğu dini mezheplerde, sağlıklı aile ilişkisinin olduğu aile kurumlarında intihar oranlarının önemli ölçüde azaldığını bulgulamıştır (Durkheim, 2018: 136). Aynı zamanda toplumsal değişim ve dönüşümün çok hızlı veya yavaş olduğu zamanlarda, bilhassa ani toplumsal değişmelerde, ekonomik krizlerin yoğun olduğu, toplumsal yapıda kaosun arttığı dönemlerde anominin meydana geldiğini zira intihar oranlarının da buna bağlı olarak arttığını ortaya koymuştur. Durkheim'in burada üzerinde durduğu sorunsal, toplumsal yapıdaki değişikliklerin, bireylerin ve toplum üzerinde meydana getirdiği problemlerdir. O intihar sürecini toplumsal değişmeleri meydana getiren makro yapılar olan ekonomi, kentleşme sanayileşme gibi süreçlerle ilişkilendirmiştir. (<https://www.felsefe.gen.tr/emile-durkheim-ve-intihar-bir-sosyolojik-olgu-olarak-intihar/> 13.03.2020). Evsiz bir birey toplumda normal kabul edilen düzenden tamamen yabancılaşmıştır. Evsizliğin yeni bir kentsel yoksulluk türü olarak kabul edilmesiyle, evsizlik sürecini inşa eden kentleşmenin olumsuz sonuçlarının da bu inşa sürecine dâhil olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla günümüzde “Anomik” olguların kentlerde yoğunlaştığı bilindiğine göre kentsel bir sorun olan evsizliğin ikincil ilişkilerden, aile yapısından, sosyal çevreden, gecekondulaşmadan, yoksulluk ve işsizlikten problemlerinden etkilendiği ortadadır. Durkheim intihar olgusuna çok boyutlu yaklaşmış kısaca bireyin hem makro hem de mikro sosyal koşullarını intihar sürecine ekleyerek diğer disiplinlere göre büyük bir

farklılık yaratmıştır. Evsiz bir bireyin yoksul bir ailede dünyaya gelmesi ve bunun tetiklediği diğer unsurların (çocuk işçi olma, eğitim imkânından yararlanamama vb.) yapısal nedenler olduğu düşünüldüğünde intihar sürecinin de yalnızca bireysel eğilimlerden doğan bir eylemler bütünü olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Ayrıca intihar farklı psikolojik rahatsızlıklar ve biyolojik nedenler sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Ancak depresyon ve kimlik problemleri gibi çağın psikolojik rahatsızlıklarının kökenine inildiğinde, bireylerin toplumu etkileyen değişimler sonucunda da intihara yöneldikleri bilinmektedir. İntihar sosyolojik olarak, bireyin yapısal unsurları içselleştirmesi sonucu kendi karar verme mekanizmasının da devreye girmesiyle meydana gelmektedir. Dolayısıyla intihar eyleminde bulunan veya eğilimi olan bireylerin bu davranışları, yapının ve eylemin birbirlerini etkilemesi sonucu meydana gelmiştir.

4.4.10. Belirleyici Olan Madde Bağımlılığı mı Evsizlik mi?

Herhangi bir maddeye olan bağımlılığın pek çok farklı sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler bireyi sosyal, psikolojik ve ekonomik anlamda inşa eden süreçlerle paralel olarak var olmakta ve bireyi önemli ölçüde etkilemektedir. Toplumda birçok madde kullanımı profili mevcuttur. Örneğin, maddi durumu iyi olup psikolojik rahatsızlığı olan, diğer taraftan bireysel yaşamında hiçbir sorun olmayıp sadece keyif verici doğasına aldanıp merak duygusu sonucu gelişen çeşitli madde bağımlılıklarıdır. Çalışmada ele alınacak bağımlılık profilleri de çeşitli özellikleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Ancak çalışmamızın konusu olan evsiz bireylerin maddeye olan bakış açıları, madde kullanımları ve bu eylemlerinin nedenleri, toplumsal aktörü meydana getiren bireysel ve yapısal unsurlar etrafında tartışılacak ve evsizlerin madde kullanımlarının altında yatan genel sebepler saha bulgularından elde edilen veriler doğrultusunda irdelenmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla “madde kullanımı mı evsizliği, evsizlik mi madde kullanımını etkileyen risk faktörleri arasındadır?” sorusu önem taşımaktadır.

Madde bağımlılığı olgusu literatürde kendine çok fazla yer edinememiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamında madde bağımlılığı sürecinin evsiz bireylerde ne şekilde geliştiği sorgulanırken literatürde kısıtlı verilerle karşılaşılmaktadır. Bu anlamda çalışmamız, sahadan elde ettiğimiz bulgular sonucunda evsizlik ve madde

kullanımı arasındaki ilişkiyi değerlendirmesi bakımında önem arz eder. Madde bağımlılığı, bireyi madde kullanmaya iten koşulların var olmasıyla gerçekleşir. İletişimi az olan zayıf aile bağları, içine doğduğu aile yapısı ve sosyal çevrenin etkisi, ailenin konuyla ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaması, bireyin psikolojik problemleri, yoksul bir yaşam, çeşitli ekonomik problemler ve son olarak aile içi şiddet bireylerin maddeye olan temasını arttıran risk faktörleri içinde yer almaktadır (Oktay, 2017: 14-15). Bu bilgiler doğrultusunda evsiz bireylerin yaşam hikâyeleri göz önünde bulundurulduğunda, bu risk faktörlerinin pek çoğu için benzerlik gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki evsiz bireylerin büyük çoğunluğu yoksul bir ailede ve alt sınıf olarak nitelendirilen sosyal sınıflarda dünyaya gelmektedirler. Dolayısıyla içinde bulunduğu sosyal çevre, bireyi madde kullanımına teşvik edici nitelik taşımaktadır. Örneğin E31 numaralı katılımcının söyledikleri, sosyal çevrenin madde kullanımını üzerindeki etkisinin görülmesi bakımından oldukça önemlidir.

“Çocukluğumdan beri de sigara kullanıyorum sen sormadan ben söyleyeyim. Alkolü 15 yaşından beri esrarı da 15 yaşından beri içerim. Parayla biz kendimizi zehirledik... He bizim oralar namlı semt (Eşrefpaşa Kadifekale'den bahsediyor) kale ye bi çıktın mı silahı bırak bomba bile bulursun. Uyuşturucunun her türlüüsü var yeter ki para elinde olsun.” (E31,59).

Birey İzmir'in Kadifekale semtinde yoksul bir ailede dünyaya gelmiş ve madde kullanmaya en yatkın olunan ergenlik döneminde de sosyal çevre nedeniyle maddeye bulaşmış ve bağımlılık geliştirmiştir. Bir diğer katılımcı ise madde kullanma sürecinin evsiz kaldıktan sonra sokakta edindiği çevre dolayısıyla başladığını şu şekilde dile getirmektedir;

“3 yıl boyunca sokakta kaldım. Yaz kış. Maddeye de arkadaş ortamıyla başladım. Her şey üst üste geliyordu. Çaresizlik bi taraftan işsizlik. Binevi umuttu benim için, bi kurtuluş bi çıkış yolu olarak görüyordum o zamanlar, ama bunun böyle olmadığını maddenin beni kurtarmayacağını anladığımda da bağımlı olmuşum zaten.” (E50, 51).

İster evsiz ve sokakta yaşayan bir birey olsun ister maddi durumu yerinde, aile içi ilişkileri sağlıklı bir birey olsun madde kullanan bir sosyal çevreye sahipse her iki birey de bu çevreden dışlanmamak ve sosyal bir aidiyet geliştirebilmek adına, madde kullanımına açık hale gelmektedir. Madde kullanmaya iten bir başka süreç de aile içi ilişkiler, parçalanmış aile yapısı veya tek ebeveynli aile yapısıdır.

“Ben öz annemi hiç görmedim, bilmiyorum... Üvey anne, üvey abi ve alkolik bir babayla yaşamaya başlıyorum... Ben çok ufaktım ama kendimi hep uyuşturucudan korudum ki benim çevrem komple bunları kullanan insanlardır. Sokakta diyelim ki 9 kişiyiz 7si bunları kullanan insanlardı. Benim bilincim vardı çok şükür... Uyuşturucu da hiç kullanmadım değil, sadece bi kaç sefer o da... Çevremden dolayı... Ama hala alkol bağımlılığı sorunun var” (E46, 44).

Evsiz bireylerin büyük çoğunluğunda gözlenen olgu problemleri bir aile yapılarının olmasıdır. Dolayısıyla hem evsizliklerine neden olan hem de madde bağımlılığına sürükleyen temel nedenlerden olan aile içi ilişkiler bu noktada oldukça önemlidir. E46 numaralı katılımcının alkol bağımlısı olduğu ancak diğer maddeleri de evsizlik sürecinde deneyimlediği ortaya çıkmıştır. Alkol bağımlılığının altında yatan nedenler ise hem parçalanmış aile yapısı hem de kendisinin de ifade ettiği gibi bir ebeveyninin alkolik olmasıdır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki alkol bağımlısı bireylerin kendi ebeveynlerinin de alkol bağımlısı olma ihtimali %50'dir (Ünal, 1991: 80). Ayrıca yapılan araştırmalar madde bağımlısı bireylerin aile yapılarının parçalanmış veya tek ebeveynli aile yapılarının olduğunu ortaya koymuştur (Ögel ve Erol 2005: 42'den Akt; Karaca, 2010: 32).

“Şu an için rahatsızlığımdan dolayı çalışamıyorum ama ne yapalım çalışmak için mücadele edicez. Ben çok kaldım sokakta parklarda otellerde, geçimsizlikten... Daha doğrusu bende alkol vardı, alkolün verdiği etkiden dolayı evde kalmak istemiyorsun. Beni alkol mahvetti her şeyim vardı ama sattım yedim hep. Suç bende.” (E22, 57).

“Dışarıda hayatı bırakmış kendini bırakmış çok insan var. Adam hayattan hiçbi beklentisi yok, kimsesi kalmamış, devamlı alkol alıyor. Bu şekilde hayatını geçiriyor. Hayattan bir beklentisi kalmamış.

Kimisi ailesinden bi kayıp yaşıyor, kimisi maddeye olan bağılılığından evsiz kalıyor. Hata hem kendimizde hem bizi okutmayanlarda veya okutamayanlarda. Tercihen insan dışarda olur mu hiç? Mecburiyetten, gidecek yeri olmadığı içindir.” (E24, 61)

E22 numaralı katılımcının söyledikleri evsizliğin temel sebebinin alkol veya madde kullanımından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla maddi varlığını ve işsizlik sürecinde iş bulamama veya herhangi bir işte istikrar gösterememe durumu alkol veya madde bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Söylenbilir ki evsizliğe neden olan önemli bir faktör de madde veya alkole olan bağımlılıktır. E24 numaralı katılımcı ile kartopu yöntemiyle sokakta kalan bireyler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır ve kendisi de bir evsiz olduğu için temasta bulunduğu kişiler hakkında elde ettiği verilerin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ona göre bireyler ya aile içinde bir kayıp veya aile sorunları dolayısıyla sokakta kalmakta ya da madde veya alkol bağımlılığından dolayı sokak hayatını benimsemektedir. Ancak görüşmenin ilerleyen dakikalarında ise eğitim noksanlığından ve buna bağlı gelişen ekonomik özgürlüklerinin olmaması sebebiyle sokakta kaldıklarını dile getirmiştir. Dolayısıyla evsizlik veya yoksulluk gibi olguları bireysel beceriksizlik, avarelik ve yahut sapkınlık olarak değerlendiren akademik literatüre bir cevap vermiş olmaktadır. Nitekim evsizliğin bir tercih sebebi veya yaşam tarzı olarak algılanması şimdiye kadar ele aldığımız yoksulluk, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik, sosyal adalet, kültürel sermaye, fırsat eşitsizliği gibi pek çok akademik değerlendirmeyi kenara koymak demektir. Madde bağımlılığının sebepleri ve sonuçları gibi evsizlik de çok boyutlu hem makro hem de mikro süreçlerle ve bu süreçlerin ilişkiselliğiyle inşa edilen, bireyin yaşamını kökünden etkileyen bir olgudur. Örneğin başka bir katılımcı ise evsiz kaldıktan sonraki süreci daha yaşanabilir kılmak adına madde ve alkol kullanmaya başladığını öne sürmüştür.

“Dışarda kaldığım zaman kullanıyorum alkol, mesela ablamın yanında olsun burda olsun kullanmadım hiç. Ama dışarda alkolsüz olmuyor. Utangaçlığı alıyor alkol. Alkol almayınca mendil satılmıyor. Su satılmıyor. Cesaret veriyor yani iş icabı kullanıyorum alkol. Aslında şöyle sokakta olduğumda, ayıptır söylemesi benzin alıyoruz alkol diye o işte utangaçlığı yıkınca başlıyoruz mendil satmaya, ya da

böyle ışıklarda arabalara falan tutuyorum o şekilde yani. Ee ordan iki üç kuruş geliyor onunla da bişeyler alıp yiyorum.” (E25, 48)

“Alkol kullanıyoruz tabi kullanmaz mıyız? Sokakta nasıl durabilirsin kullanmayınca. Sokaklar berbat...”(E28, 53).

“Ben İzmir’in bütün ilçelerinde yaşamışumdur. Sokakta benim çok arkadaşım öldü sadece 20-30 tane arkadaşım öldü kolonya içmekten. Sokakta yaşamak için içmek gerekiyor ama.” (E3,42).

Yukarıdaki veriler göz önünde bulundurulduğunda üç farklı katılımcı da sokak koşullarını yaşanabilir kılmak adına alkol veya herhangi bir madde kullanmaya ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu durum evsizliğin de madde kullanımına teşvik ettiğini, hatta sokaktaki bireyler için madde veya alkol kullanımının yaşamlarını idame ettirebilmeleri için son çare gibi görünmektedir. Aynı zamanda görüşmeler sonucunda pek çok evsiz birey kış aylarında alkol veya madde kullanmalarının sebebini soğuğa karşı duyarsızlaşmak olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu anlatılar da evsiz bireylerin zorlu yaşam koşullarını sürdürebilmek için madde kullandıklarını ve hatta toplum içinde kendilerine yönelik dışlanma pratiklerinin farkında olduklarını ve bununla yüzleşmemek adına da maddeye tutunduklarının altını çizmektedir. Başa dönecek olursak evsizlik mi madde bağımlılığını, yoksa madde bağımlılığı mı evsizliği yaratır sorusuna katılımcılardan elde edilen verilerle yanıt aranmıştır. Sonuç olarak her ikisinin de birbirini pekiştiren süreçler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Madde bağımlısı bir birey bağımlılığı yüzünden her şeyini kaybedip sokakta yaşamaya başlayabilir ve aynı şekilde başka sebeplerle (yoksulluk, işsizlik, aile içi ilişkiler vb.) sokakta yaşamak zorunda kalan bir birey uzun vadede sokağın zorlu yaşam koşullarına ayak uydurabilmek veya sokakta bulunan diğer bireyler tarafından dışlanmamak adına madde kullanmaya başlamış olabilir. Dolayısıyla her iki nedenden ötürü zamanla bağımlı hale gelmektedirler. Evsizlik gibi madde bağımlılığı da disiplinler arası değerlendirilmesi gereken sosyal ve aynı zamanda psikolojik bir sorundur.

4.4.11. Suçlanma Mekanizmaları ve Ağırlıkla İşlenen Suçlar

Evsiz bireyler daha önce literatürde de ele alındığı gibi toplumda farklı suçlanma pratiklerine maruz kalmışlardır. Ancak yapılan çalışmalarda da evsiz bireyler arasındaki suç oranlarının veya hapisane deneyimlerinin yüksek olduğu ortaya konmuştur. Örneğin bir araştırmada evsizlerin %50'sinin daha önce hapisane deneyimi olduğunu, %74'ünün de daha önce gözaltına alınma deneyiminin olduğunu ortaya koymuştur (Bektaş, 2014: 93). Bu başlık altında da evsizlerin söylemlerine yer vererek hem karıştıkları suçları hem de toplumun evsizleri neden potansiyel suçlu ilan ettikleri irdelenmeye çalışılacaktır. Öncelikle evsiz bireyler, içinde buldukları yoksulluk ve buna paralel olarak gelişen sağlıksız sosyal çevre ve problemlili aile yapıları sebebiyle yaşama dezavantajlı başlamaktadırlar. Dolayısıyla sapmış bir davranışı veya suç türlerini var eden sebepleri irdelerken bireyin aile yaşantısı ve sosyal çevresi göz önünde bulundurulmalıdır. Albert J. Reiss (1951) sapma ve suçlu davranışının ortaya çıkmasında önemli olan şeyin toplumdaki “*sosyal kontrol mekanizmaları*” ile ilintili olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre bir toplumun işleyişinin sağlıklı olması sosyal kontrol mekanizmaları hasarının en aza indirgenmesiyle mümkün olmaktadır. Ayrıca bir toplumdaki en iyi sosyal kontrol mekanizmasının aile kurumundan sonra okul ve sosyal çevre olduğu üzerinde durmuştur (Geçgin, 2019: 39-40). Açıktır ki evsiz bireylerin daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, gerek aile yapıları (tek ebeveynli veya parçalanmış) gerek maddi-manevi yoksulluk ve gerekse de içinde buldukları sosyal çevre, yaşamlarını en baştan olumsuz etkileyen süreçler olmaktadır. Dolayısıyla önemli bir sosyal kontrol mekanizması olan aile kurumunun problemlili bir işleyişe sahip olması, evsiz bireyleri olumsuz etkilemekte ve sapma veya suçlu davranışı engelleyici bir işleve sahip olmamaktadır. Diğer bir deyişle evsiz bireyler birçok şeyden olduğu gibi yaşamlarında sosyal kontrol mekanizmasından da mahrum kalmakta ve eylemleri veya düşünceleri buna göre şekillenmektedir.

“Babam alkolikti, o zamanlar döküm işi yapıyorduk. Demir döküm. O zamanlar babam paranın çoğunu yerdi kendi işiydi ben de çıraklık yapıyordum babamın yanında. Ama alkol olunca eve çok para kalmıyordu. Evimiz de vardı ama sonra babam sattı evi alkol

yüzünden sonra o da kalmadı. Kaldık bi başımıza. Sonra da hapishaneye girdim çıktım, çok, 4-5 kere. Sonra da dikiş tutmadı zaten.” (E5, 62).

“Hapishaneye girdim tabi sokak hayatında girilmez mi? Ben ilk 1995 yılında girdim cezaevine, yani öyle gerekti sokakta yatan bi çocuk ne olur sonu? Sonrasında 2003’te tekrar girdim. Evraktan faturadan. Zaten sokakta kalan bi insanın hapse girmesi de hırsızlıktandır. Yok çünkü... Başka ne olabilir ki.” (E46, 44).

E5 ve E46 ile yapılan görüşmede aile içi iletişimin noksanlığı, parçalanmış aile ve alkolizm sorunlarının ileriki yaşamlarında hapishane deneyimini arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu bireyler sosyal kontrol mekanizması olarak kabul edilen aile ve okul gibi toplumda kontrolü ve düzeni sağlayan önemli kurumların varlığından yoksunlardır. Bir diğer engelleyici olan sosyal çevre (gecekondu bölgeleri) ise evsizlerin içinde bulunduğu sokak yaşamı göz önünde bulundurulduğunda, sağlıklı bir sosyal çevre kontrolünün var olmamasıdır. Dolayısıyla sağlıklı bir sosyal çevreden yoksun olan evsiz bireyler sapmış veya suçlu davranışa yönelmekte ve hatta gecekondu gibi suç oranlarının yüksek olduğu mekânlarda bulunan bu bireylerin davranışlarında içinde buldukları toplumsal uzam, suçlu davranışa itici gücü oluşturmaktadır. Suçlu davranışlarında etkili olan bir diğer mekanizma ise dışlamadır. Bir toplumda dışlama veya ötekileştirme pek çok şekilde var olmaktadır. Bireyler kendinden olmayanları, kendi gibi görünmeyenleri her zaman ötekileştirme yolundadırlar. Örneğin E43 numaralı katılımcı sokak yaşamında karşılaştığı zorlukların kendini suça yöneltebileceğini düşünmesi, toplumun onu bir birey olarak kabul etmediğini ve ötekileştirdiğini göstermektedir:

“Ben şu an mezarlıkta çalışıyorum, anca orada iş bulabiliyorum çünkü... Yalan değil fabrikalara gidiyorum oralarda sabıkalısın diyorlar bana... Ee benim yüz kızartıcı bi suçum yok ki... Derdini anlatamıyorsun hiç anlamıyorlar.” (E43, 22).

“Ben şimdi iş bulamazsam hayatımı düzene koyamazsam sokakta kalmaya devam edersem ne olacak? Para bulamazsam ne yapacağım ilk işim hırsızlık yapacağım, sonra uyuşturucu satacağım, kapkaççılık

yapacağım veya dağa çıkıp terörist olacağım. Bana seçenek mi veriyorlar? Aklına gelemeyecek kötülükleri yapmak zorunda kalacaksın.” (E43, 22).

İşsizlik, ekonomik yoksulluk ve aile desteğinin olmadığı bir sistemde yaşamını idame etmeye çalışan bu birey sürecin ilerleyen aşamalarında potansiyel suçlu olabileceğini ve bunun onun tercihi olmadığını dahası böyle bir seçeneğe zorunlu bırakıldıklarını dile getirmektedir. Tannenbaum, *Crime and Community (1938) Suç ve Topluluk* adlı eserinde bireylerin ötekileştirilmeleri sonucu suça neden daha fazla meyilli olduklarını tartışmıştır. Diğer bir deyişle evsiz bireyler, mevcut konumlarından veya görüntülerinden dolayı toplumun ötekileştirme tepkisine karşılık, içinde bulunduğu çaresizlik sonucu kendi gibi olanlara yakınlaşmakta ve diğerlerine yönelik bir tepki oluşturarak suçlu davranışı benimsemekte ve yeni bir kimlik inşası sürecine girmektedir (Geçgin, 2019: 57).

“Mesela dışarda kalan insanlar giyim kuşamı kötüdür yani öyle, e şimdi otobüse bindiğin zaman farklı oluyor çok çekiniyorsun sakallıysan daha da kötü bakıyorlar hırsız mıdır ne idüğü bilinmez biri olarak görüyorlar. Sokaktaysan bunların hepsine göz yummak zorundasın” (E16, 56).

Aynı zamanda bu örnekte de görüleceği gibi toplum evsiz bireyleri suç işleyen, toplumsal düzen için tehdit oluşturan kimseler olarak görmektedir. Dolayısıyla söylenebilir ki suç olgusu ötekileştirmenin hem nedeni hem de sonucu olarak görülebilmektedir (Young ve Matthews, 2003: 9’dan Akt; Aslan, 2016: 50). Nitekim evsiz bir birey evsiz kaldıktan sonraki süreçte gerek görüntüsünden dolayı gerekse mevcut konumundan dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve bu da bireyi suça sürüklemektedir. Diğer taraftan ise birey işlediği suç dolayısıyla sabıka kaydına sahip olmakta ve bu durum bireyin iş bulma sürecinden barınma sorununa kadar olumsuz etkilemekte ve dolayısıyla sistemin yine dışarısında bırakılmaktadır. Görüşülen 50 evsiz bireyden 32’sinin yapılan görüşmeler sonucunda sabıka kaydının olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir çalışmada da evsiz bireylerin cezaevine girme sebeplerinin başta hırsızlık olmak üzere gasp, kapkaç, kavga, yaralama ve cinayet olduğu yer almaktadır (Bektaş, 2014: 93). Yapılan görüşmeler sonucunda elde ettiğimiz bulgular

evsiz bireylerin ağırlıklı işledikleri suçların gasp, adam yaralama, cinayet, hırsızlık, sahte evrak, herhangi bir kavgaya karışma veya madde bulundurmak gibi nedenlerin yanı sıra kredi borcu, haciz ve diğer ödemekle yükümlü oldukları borçlar nedeniyle haklarında yasal işlem başlatılarak hapis hane deneyimlerine sahip olmuşlardır.

“Beş sene yattım hapishanede adam yaralamadan... 2013’te çıktım” (E41, 55).

“Ben 2 sene cezaevinde kaldım yaralamadan. O dönemde Antalya’daydım iş için... Öyle bi münakaşa çıktı...” (E40, 21).

“Ben öyle karakol hapishane yüzü görmüş insan değilim ha... En son cezam 82’de içerken yakalandım 2 sene yattım, satmaya da 10 sene veriyorlardı o zamanlar...” (E31, 59).

“Ben hapishanede de yattım, 19 yıl yattım hem de. Cinayetten. O tabi bu gençken oldu. Çok oldu yani üstünden çok geçti zaman.” (E34, 70)

“Şu an sokakta kalmamın sebebi ise işsizlik, iş bulamadığımdan dolayı... Yoksa iş olsa sokakta niye kalayım ki? Sokakta, Gar’da ve kahvede kaldım. Ben hiç sokakta kalmadığım için ilk çok yadırgadım o ortamı daha sonra geceleri sizin gibilerin de olduğunu gördükçe 3-5 gün sonra alışmaya başladım. Yani tek değildim bu durumda. Biz iş istediğimiz halde iş bulamıyoruz. İcralık durumdayım kart borçlarından. Böyle olunca daha da iş bulamıyorsunuz bi kısır döngü gibi içine hapsolmuş durumdayım (E42, 37).

“Hapishaneye bile girdim borçlardan, 3 ay 10 gün yattım hatta icralık oldum çünkü. 5 senedir dışarıdayım ben böyle avare bir hayat sürüyorum. Benim her şeyim tükendi”(E10, 46).

Bu örnekler çoğaltılabileceği gibi çeşitlilik de gösterebilir. Dolayısıyla anlaşılmalıdır ki evsiz bireyler gerek sosyal kontrol mekanizmalarının olmayışından, gerek yoksulluk çekmekten, gerekse yaşamlarını daha yaşanabilir kılmak için bazı sapmış davranışlara (madde kullanımı) yönelmektedir. Ek olarak bu süreçte suç işleme eğilimleri artmaktadır. Benzer şekilde hâlihazırda evsiz bir bireyin cezaevi deneyimi yaşamış olması (herhangi bir suçtan ötürü sabıka kaydının olması) sokak

yaşamında zaten dezavantajlı konumda olan bir bireyin daha zorlu koşullarda yaşamını devam ettirmesine neden olmaktadır. Özellikle sabıka kaydından dolayı iş bulamaması ve toplumun dışına itilmesi bu süreçte yaşama tutunmasını önemli ölçüde engelleyici niteliktedir.

4.4.12. Evsizler İçin Güvenliğin Sorgulanması

Evsiz bireyler için ‘güvenlik’ kavramı sorgulandığında alınan cevaplar karşısında güvenliğin sağlanamamasında iki farklı problemlili alan olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi evsizlerin ikametgâh adreslerinin olmamasının ve bazılarının kimlik bilgisine ulaşamamasından doğan pek çok problemin, onların bir ülke içinde vatandaşlık haklarından kısmen de olsa yararlanamamasına neden olmaktadır. İkincisi ise, evsiz bireylerin sokak yaşamında karşılaştıkları şiddet, sözlü ve fiziksel taciz gibi çeşitli tehlikelerdir.

“Dışarda her türlü zorluk var abla... Şimdi psikopatı var, şarapçısı var, esrarcısı geliyor, balicisi geliyor... Sokak çok kötü sokağa alışmak diye bişey yok zaten alışamazsın ki... Ee gözünü bile kapatamazsın sokakta her saniye tehlikesin... gözünü kapattın mı belki biri gelip boğazını kesecek veya bişeyini çalacak bilemezsin... çok oluyor bunlar... Bi gözün açık bi gözün kapalı uyursun sokakta... N’apacaksın... burda şu an en azından uykumuzu alabiliyoruz, yemek veriyorlar... Çıkınca ne yapacam bilmiyorum çok zor.. Gene dışarıyı görünüyor” (E37, 55)

Evsiz bireylerin sokak yaşamında karşılaştıkları tehlikeler pek çok kez yaşamlarını tehdit eder niteliktedir. Bu bireylerin önemli bir kısmı kendi gibi evsiz olan diğer bireyler tarafından şiddet görmekte ve çoğu kez kimlikleri veya üzerinde bulundurdukları eşyaları çalınmaktadır (Bektaş, 2014: 92). Bu durum evsizlerin günlük yaşamda güvenliklerinin olmadığını ortaya koymaktadır. Sokakta güvenlik sorunu yaşayan bir başka evsiz birey ise yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Dışardayken gece yatıyorsunuz banka iti uğursuzu geliyor, hırsızı geliyor, balicisi geliyor. Gece garibanın biri yatıyor banka mesela

cebinde sabah kalkınca yalnızca bi simit alma parası var. Onu bile alıyor. Ama en çok insana koyan ben bu kadar aciz duruma düşecek adam mıyım, adam mıydım sorusunu soruyorum kendime. Eski aile ortamı aklıma geliyor. Üzülüyor insan. Bir sürü kişi var sokakta gündüz gece bir iki arkadaş oturuyorsunuz 10 dakika içinde gene yalnızsınız. Sokaktasınız çünkü. Tek başımıza işte yaşamaya çalışıyorsunuz". (E7, 58).

Çalışmada yer alan evsiz bireylerin söylemleri dikkate alınacak olursa, sokak yaşamında soğuk kış aylarının verdiği büyük zorlukların dışında, bu bireylerin sokakta büyük bir güvensizlik ve tehlike içinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim birçok kez hırsızlığa maruz kaldıkları ve çoğunun yüksek seviyede ölüm korkusu ile baş etmeye çalıştıkları söylenebilir (Kaya Kılıç ve Aslantürk, 2019: 428). Aynı zamanda belirli bir ikametgâhlarının olmayışı ve çalınan kimlikleri de onlar hakkında güvenlikten insan hakları alanına uzanan bir konunun tartışılmasını ve değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla evsiz birey hem fiziksel ve mevcut olduğu konum nedeniyle güvensiz bir ortamdayken hem de yurttaş kimliğinin sahip olduğu birçok haktan yoksun kalmakta ve dolayısıyla güvenlik olgusu siyasal güvenlik alanına taşınarak farklı bir problemin doğmasına neden olmaktadır. Gümüş (2016) evsizlerin siyasal güvenlik alanının problemliliğini, Arendt'in yersiz yurtsuzlaşma kavramı üzerinden ele almaktadır. Dolayısıyla probleme bu noktadan bakıldığında Arendt'in yurtsuzlaşma kavramının kökeninin ırkçılık (Yahudi soykırımı) ve emperyalizm olduğu görülmektedir (Arendt, 2018). Ancak yine de yerinden edilme, toplumun dışında bırakılma ve yok sayılma pek çok kavram, evsizlerin şimdiki toplumsal konumları açısından da önem taşımaktadır. Nitekim bir bireyin var olan haklarının görmezden gelinerek yok sayılması ve paralelinde hakkını savunabilecek herhangi bir adalet sisteminin olmayışı evsizlerin içinde buldukları çaresizliği tanımlar niteliktedir (Özdoğan, 2015: 23-24). Evsiz bireylere Arendt'in gözlükleriyle baktığımızda yersiz yurtsuz kavramının, evsiz bireylerin sorunlarını dile getirecek bir araç olduğunu keşfetmek oldukça önemlidir. Görüşülen evsizlerin büyük çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenliklerinin olmayışından ve seslerini duyuramamaktan yakınmaktadırlar. Evsiz bireylerin

öncelikli olarak yitirdikleri ve yaşamlarının geri kalanında belirleyici olanın, maddi yetersizlikler nedeniyle kaybedilen barınma imkânları oluşturmaktadır. İkinci olarak ise bir toplumda var olmakla başlayan en temel haklar kategorisinde bulunan vatandaşlık hakkı ve bu haktan doğan haklardan yararlanamama problemi, evsiz bireylerin siyasal alanda herhangi bir koruyucu mekanizmaya sahip olmadığını göstermektedir. Nitekim bazı evsiz bireyler engelli maaşı almaya uygun görülmekte, ancak herhangi bir ikametgâh belirtilmediği takdirde bu haktan yararlanamamaktadırlar. Örneğin:

*“Allah’tan başka kimsem yok, bi güvencem yok, bişeyim yok...
Ee ben maaş alıyordum engelli maaşı onu da vermiyorlar artık
ikametgâhim olmadığı için n’apalım. Ben tekstil fabrikasında çalıştım.
Bu zamana kadar çorbamızı zor çıkarttık ama emekli bile olmadık.
Bi devletten aylığımız yok.” (E38, 62)*

Açıktır ki hem evsiz hem de engelli bir bireyin ikametgâh belirtmesi mümkün görünmemekte, ancak bireylerin koşulu yerine getirememeleri nedeniyle, emekli veya engelli maaşı gibi haklardan yararlanmaları yasal olarak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla evsiz bir bireyin toplumun diğer üyelerine nazaran her daim daha dezavantajlı bir konuma sahip olduğu yargısının çıkarılması yanlış olmayacaktır.

*“Bana dese ki devlet sana bi iş veriyim maaşın da kesilmesin
dese ya. Ee maaşın bağlanması da 6 ay sürer diyorlar o sürede ne
yapacam ben. Aç mı kalacam. İnsanlarımız perişan ablam,
insanlarımıza sahip çıksınlar. Ben her yerde hakkımı ararım. Ben
valiye gittim dedim ki Bornova’da köprüde insanlar sokakta kalıyor
dedim. Yardım edin dedim. Bana diyor ki sana ayda 50 lira veririz. 50
lira nedir, ne için yani?” (E27, 60).*

Arendt, bir toplumun vatandaşlarının sahip olduğu hakları organize olmuş bir siyasi kurumun üyeleri tarafından düzenlenmiş ve koruma altına alınmış pozitif haklar olduğunu dile getirmektedir (Tekin, 2018: 245-248). Dolayısıyla düşünürün kendi deyimiyle hak-sız bireylerin vahim koşullarda yaşamlarını idame etmelerinin nedeni kanun önünde eşitlik veya özgürlük hakkının aranmasından ziyade bu

bireylere yönelik koruyucu-kollayıcı bir yasal düzenlemenin mevcut olmayışından kaynaklanmakta olduğunu dile getirmektedir (Arendt, 2018: 302). Arendt toplumsal sistemin dışında, ezilmiş veya görmezden gelinmiş, insan haklarından mahrum bırakılmış bu bireyleri '*yeryüzünün posaları*' tabiriyle nitelendirmektedir (Arendt, 2018: 256). Dolayısıyla pek çok evsiz birey, E27 numaralı katılımcının da yaşadığı gibi buldukları koşullardan kurtulabilmek için ve aynı zamanda seslerini duyurabilecek herhangi bir mecranın bulunmayışından dolayı evsizlik içine daha da hapsedilmektedirler.

4.4.13. Saha Bulgularının Yapısal İnşacı Perspektifle Yorumlanması

Çalışmanın başlangıcında evsizlik sürecine ilişkin bakış açımızın şekillenmesi için sosyal teorileri kıyaslayarak çok boyutlu analizin gereklilikleri üzerinde durmuştuk. Aynı zamanda sosyal teorilerden hangilerinin evsizlik sürecini kapsamlı bir analize tabi tutabileceğini değerlendirmiştik. Bunun yapılmasının en önemli nedeni gerek artan sayıları gerekse de gelecekte daha da artacağı öngörülen evsizlere dar bir pencereden bakmayı önlemektir. Dolayısıyla kısaca bahsedecek olursak ele alınan sosyal teoriler ve sosyal bir sorunu ele alış şekilleri şöyledi: Modernizm özellikle Aydınlanma'dan sonra ortaya çıkmış ve kendinden önce var olan dogmatik düşüncelere olan inançları geri plana atıp merkeze ise akıllı koyan bir düşünce sistemidir. Her olgunun akılcı, rasyonalist bir görüşle ele alınmasında olduğu gibi sosyal problemlere bakış açısı da akıllı merkeze koyan bir yaklaşımı benimsediğini göstermiştir. Post-modernizm ise her olgunun daha detaylı irdelenmesi gayretindedir; çünkü olguların veya sosyal problemlerin tek bir yaklaşımla açıklanamayacağı üzerine kuruludur. Dolayısıyla mikro süreçlerde büyük önem kazanmaktadır. Aynı şekilde yapısalcılık ve post-yapısalcılık arasındaki ilişkinin de bakış açısı itibarıyla buna benzediği söylenebilir. Öyle ki yapısalcılık bir toplumdaki problemlerin, olguların veya olayların kaynağını o problemi inşa eden yapısal süreçlere odaklanarak açıklama girişiminde bulunur. Post-yapısalcılık ise tüm olgu ve olayları açıklamaya çalışırken tek bir güç merkezinin göz önünde bulundurulmasını yanlış bulmaktadır. Özellikle sosyal problemleri ele alırken, onları meydana getiren farklı mikro süreçlerin de sosyal teoriye kazandırılmasının önemini aktarır. Dolayısıyla söylenebilir ki yapısal-inşacı yaklaşım tüm bu karşı sürecin ortasında bulunmakta ve

bir sosyal problem irdelenirken makro-mikro süreçlerin birlikte ve ilişkisel bir şekilde okunmasını değerli kılmaktadır.

Çalışmada öne çıkan makro süreçlerin küreselleşme, sanayileşme, kentleşme, yoksulluk, işsizlik, enformel sektör ve neoliberal politikalar olduğunu belirtmekte fayda vardır. Saha bulguları da göz önünde bulundurulduğunda evsiz bireylerin dışında gerçekleşmiş, bireysel etkinliklerinin neredeyse hiç etkili olmadığı süreçler göze çarpmaktadır. Bunların başında İzmir genelinde yaygın olan işsizlik bulunmaktadır. Dolayısıyla işsizliği var eden diğer tüm süreçler de yapısal süreçlere dâhil edilmektedir. Örneğin İzmir’de işsizliğin artmasının nedeninin, kentin sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle yakın bir ilişkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Evsiz bireylerin önemli bir çoğunluğunun ekonomik durumunun kötü olduğu göz önünde bulundurulduğunda yoksulluk da bu analize dâhil edilecektir. Kentleşme sanayi devrimiyle birlikte toplumların dönüşümüne sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla evsizler kentsel yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve pek çok kent yoksulundan yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Saha bulguları evsizlerin birinci kuşak ebeveynlerinin kente iş bulma umuduyla geldiklerini ancak kentte tutunamayıp gecekondu mahallelerindeki yoksul bir yaşama terkedildiklerini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun içinde büyüyen bu bireylerse erken yaşta çalışma hayatının içine girmektedir. Gerek aileye yardım amaçlı ailenin yanında çalışma gerekse enformel sektörde çeşitli işlerde günlük yevmiye alarak çalışıp geçimlerine katkı sağlamaktadırlar. Maddi imkânlar, yerinden edilmeler, kendi kendine yeten kır yaşamından kent yaşamına geçme zorunlulukları ve bunları takip eden bir işsizlik süreci evsizliğin günümüz modern kentlerde görünürlüklerinin temel ve maddi sebepleridir. Tüm bunlar evsizliğin yapısal gerçeklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla evsizliğin nedenlerini ortaya koyarken bu süreçler dikkate alınmalı, evsizlerin varlığının sorumluluğu yalnızca bu bireylere yüklenmemelidir. Evsiz bireyler içinde buldukları dezavantajlı koşullar sebebiyle bir bireyin yaşamını idame ettirirken gereksinim duyduğu pek çok şeyden mahrum kalmaktadır. Maddi yetersizlikten dolayı konut sorunu, beraberinde çeşitli sağlık sorunlarına ve imkânsızlıklara neden olmaktadır. Bireyler genellikle sağlık, sosyal ve eğitim gibi hizmetlerden de yoksunlaşmaktadırlar. Bu durum evsiz bireylerin yaşamlarında toplumsal tabakanın neresinde bulunacağı konusunda belirleyici olmaktadır. Evsiz

bireyler toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik literatürü gereğince değerlendirildiğinde, literatürde sınıf-altı kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kavram ekonomik gelişmeler doğrultusunda gerçekleşen sanayileşme ve işsizlik süreçleriyle meydana gelen en derin yoksulluk şekillerini anlatmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla evsiz bireyler, içinde buldukları sosyal koşullar gereğince herhangi bir sınıf kategorisinde bulunmamakta ve toplumda görmezden gelinmektedirler. Ayrıca sınıf-altında bulunan bu bireylerin literatürde tartıştığımız gibi toplumsal hareketlilik şansları, buldukları konum itibariyle neredeyse imkânsızlaşmaktadır. Nitekim yoksul bir aile ve eğitimsiz bir yaşam, bireyin gelecek yaşamını biçimlendiren sermaye türlerinden yoksun kalmasına neden olmaktadır. Bu sermaye türlerini aileden aktarılan bir tür miras olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Günümüzde toplumsal eşitsizliklerin temelini iktisadi eşitsizler olduğu göz önünde bulundurulduğunda aileden bireye aktarılan sermaye türleri, bireyin toplumsal konumunda önemli bir belirleyicidir. Dolayısıyla yoksulluğun sermaye türleriyle yeniden üretilmesi, fırsat eşitsizliğine ve yoksulluk kültürünün benimsenmesine neden olmakta, bu da toplumsal hareketliliğin gerçekleşmesini engellemektedir. Evsiz bir birey için toplumsal hareketliliğin gerçekleşmesi eğitim aracılığıyla mümkün görünmektedir. Ancak evsiz bireylerin erken yaştan itibaren yoksulluk sebebiyle çalışmak zorunda kalmaları ve eğitim kurumundan uzaklaşmaları onların toplumsal hareketlilik şanslarını en aza indirmektedir.

Evsizlikte belirleyici olan diğer faktörler ise aileyi problemin merkezine koyan; aile içi şiddet, parçalanmış veya tek ebeveynli aile yapısı, alkolizm ve diğer maddelere olan bağımlılıklar ve travmatik yaşam hikâyeleridir. Saha bulguları evsiz bireylerin aile yapısının oldukça problemliliğini ortaya koymuştur. Aile kurumunun bütünleştirici ve birleştirici özelliğinin olmaması, evsiz bireyleri evden uzaklaştıran itici gücü oluşturmuştur. Örneğin ebeveynlerinin boşanması parçalanmış aileyi doğurmakta ve bu da aile içi iletişimi olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda bir veya daha fazla ebeveynin kaybedilmesi de travmatik olabilmekte ve itici güç haline gelmektedir. Başka bir örnek ise bireyin bir ebeveynini hiç tanımaması, dolayısıyla da tek ebeveynli bir aile yapısının getirdiği sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Aile içinde yaşanan bu olumsuzluklar bireyin sokakta kalmasına, aileden uzaklaşarak, barınma, eğitim ve benzeri savunma ve korunma

mekanizmalarından da uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ancak aile içi şiddet veya parçalanmış ailede de ekonomik problemler görülmekte ve dolayısıyla aile problemlerinin ortaya çıkmasında da iktisadi problemlerin görülme olasılığını evsizliğin nedenleri bağlamında değerlendirmek oldukça önemlidir. Aynı zamanda aile problemlerinin görülmediği ancak işsizlik problemlerinin görüldüğü bir ortam da birey üzerinde itici faktörü oluşturmaktadır.

Alkolizm veya diğer madde bağımlılıkları söz konusu tartışmalara nazaran biraz daha çetrefillidir. Alkol ve madde bağımlılığına sebep olan faktör de aile merkezli düşünüldüğünde bireyin ebeveynlerinden en az birinin bir maddeye bağımlılığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla evsiz bir bireyin madde bağımlılığı sebebiyle evsiz kalma olasılığının artmakta olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak aynı zamanda bireyin, diğer makro yapıların sebep olduğu bir evsizlik sürecini yaşaması söz konusuysa ve alkol ve madde bağımlılığı evsiz kaldıktan sonraki süreçte geliyorsa bağımlılığın sebebinin evsizlik olduğu söylenebilir. Saha bulguları sonucu evsiz bireyler arasında madde ve alkol bağımlılığının fazla olmasının anlaşılması için hem faili hem de yapıyı göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla küreselleşme, sanayileşme, kentleşme, işsizlik, yoksulluk, enformel sektör ve aileyi merkeze alan problemler birbirlerinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Zira bu alanların evsizliğin meydana gelmesinde etkileşimsel bir süreklilik içinde var olması, evsizliğin nedenlerini çok boyutlu bir şekilde açıklama geliştirmemizi sağlamıştır.

Saha bulguları değerlendirildikten sonra evsiz bireylerin günümüz dünyasında sosyal dışlanmaya maruz kalmaları, suç ve sapma davranışlarına yatkın olmaları, intihara eğilimli olmaları ve toplumsal güvenlikten yoksun olmaları sosyoloji bağlamında çıkarılan önemli sonuçlardır. Evsiz bireyler, modern toplumsal düzenin dışında kaldığı gerekçesiyle görmezden gelinmekte, fiziksel ve bilişsel olarak ötekileştirilerek soyutlanmaktadır. Bedensel dışlanmada en önemli sorun görünümünden doğan rahatsızlıktır. Kirli olma, bakımsız ve kötü görünme toplumda normal kabul edilenin dışındadır ve ötekileştirenler için bu görünüm toplumsal düzeni tehdit etmektedir. Dolayısıyla evsiz kimseler görünümünden dolayı tehlikeli, zarar veren, hırsız ve benzeri sıfatlarla bütünleştirilmektedirler. Evsiz bireylerin suç işleme ve sapma davranışları sorgulandığında, evsiz kaldıktan sonraki

süreçte suç ve sapma davranışlarına yönelik eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Ancak bu durum saha bulguları incelendiğinde, içinde buldukları yoksulluk sürecinde hayatta kalmak ve olumsuz koşulları yaşanabilir kılmak için gerçekleştirilen davranışlar olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Saha bulguları aynı zamanda evsiz bireylerin intihara eğilimli olduklarını da göstermiştir. Bunun gerekçeleri yine yoksulluk, işsizlik başta olmak üzere bunların getirdiği psikolojik sorunlardır. Uzun yıllar sokakta, kaldırımında, metroda veya metruk bir binada izole bir ortamda kalan bireyin bilişsel durumunun normal kabul edilen bireyler gibi olmasını beklemek yanlış olacaktır. İçinde buldukları koşullar, insani yaşam koşullarının dışında bulunmaktadır. Görüşülen evsiz bireyler bu duruma zamanla ya duyarsızlaşmakta ya da benliğini veya kimliğini kaybederek psikolojik çöküntüye girmektedir. Toplumda herkes gibi olamamak ve aidiyet duygularının olmayışı da ötekileştirilmelerinin bir sonucu olarak intiharı tetikleyici koşulları oluşturmuştur. Saha bulguları evsiz bireylerin toplumsal güvenlikten yoksun olduklarını da ortaya koymuştur. Dolayısıyla evsiz bireyler pek çok kez sokak yaşamında şiddete ve istismara maruz kalmışlardır.

Evsizlik probleminin günümüzde kapitalizmin sermaye elde etme hırsı ve sömürü politikaları devam ettikçe daha çok yaygınlaşacağı öngörülebilir. Bu yapısal süreçler bireylerin mikro alanlarını da önemli ölçüde etkileyerek evsizliğin ortaya çıkmasında itici olan faktörleri etkileyebilir. Aynı zamanda mikro süreçler de tek başına evsizliğe neden olabilmektedir. Dolayısıyla evsizlik probleminin varlığını görmezlikten gelme veya indirgemeci bir yaklaşımı benimseyerek açıklamak yerine evsizliğin çok boyutlu nedenselliklerinin ve ilişkiselliklerinin üzerinde durulması, problemi derinlemesine analiz edilmesini sağlamıştır. Böylece evsizin varlığını daha anlaşılır kılmak evsizliğin ortaya çıkmasına neden olan süreçlerin gözden geçirilmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla evsizliğin ortaya çıkmasına neden olan faktörler ayrı ayrı değerlendirilerek, yeni evsizliklerin ortaya çıkmasını engelleyecek çözümler üretilmesine katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak, toplumsal yaşamda pek çok konu gibi, evsizlik de çok değişkenli, çoklu nedensellikler içeren yaklaşımlara ihtiyaç duyar. Zira saha bulguları evsizliğin nedenlerinin hem çok boyutlu hem de birbirleriyle etkileşimsel bir süreç içinde gelişen temalar olduğunu ortaya koymuştur. Kapitalist sömürü sistemi sanayileşen dünyada fabrikalaşmayı, büyüme hedefiyle kentleşmeyi gerekli kılmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte kent ortamında yaygınlaşan fabrikalaşma ve makineleşme kırsal nüfusun yeni bir iş umudu ve refah seviyesini yükseltme kaygıları ile bu bölgelere göçünü hızlandırmıştır. Türkiye’de bu süreç doğudan batıya metropol kentlere doğru ilerlemiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ve 1980’li yıllarda ekonomik olarak serbest piyasanın güçlenmesi ve özelleştirmenin yaygınlaşması kentlere yönelik iç göçü daha da hızlandırmıştır. Bu süreçte dünya ülkelerinin kalbi büyük kentlerde atmaya başlamıştır. Ancak kent imkânlarının yanı sıra dezavantajlı koşullar ve yeni sosyal problemler doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa dönüşerek kent çeperinde gecekondulaşmanın ve yoksulluğun artmaya başlamış olmasıdır. Araştırmadan elde edilen veriler göstermektedir ki İzmir genelinde evsizlik problemi öncelikle gecekondu bölgelerinde yaygınlaşmaktadır. Ayrıca derinlemesine görüşme evsiz bireylerden bazılarının kendilerinden önceki nesillerinin İzmir’e göç yoluyla geldiği bilgisini edinmemizi sağlamıştır. Dolayısıyla kentleşmeyle gecekondulaşmanın yaygınlaşması ve yoksulluğun artması günümüz metropol kentlerdeki evsizlik görünümlerini de arttırmaktadır. Kent ortamında bu süreçlere eşlik eden diğer problem ise işsizliktir. Araştırmanın literatür kısmında belirtildiği gibi Türkiye’nin büyük kentleri arasındaki işsizlik oranları sıralanırken, İzmir ilinin işsizlik probleminde başı çeken şehirler arasında yer aldığı görülmektedir. Nitekim İzmir işsizlik ve yoksulluk problemlerinin yoğun olarak görüldüğü bir kenttir. Bu koşulların evsizliğin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Araştırma verileri işsizliğin yaygın olduğu alanlarda enformel sektörün

ve çocuk yoksulluğu ve işçiliğinin de yaygınlaştığını ortaya koymuştur. Ayrıca evsiz bireylerin içine doğduğu yoksulluk, onları hem eğitimden mahrum bırakmış hem de erken yaşta çalışmaya başlamalarına neden olmuş ve kentlerde çocuk işçiler farklı enformel alanlarda kabul görmeye başlamıştır. Sonuç olarak aile kurumu, yoksulluğun nesilden nesile aktarıldığı bir ortam olduğu düşünüldüğünde, evsizlik sürecinde de bireye aileden aktarılan ekonomik, kültürel ve sosyal sermayelerin etkisi göz önüne alındığında yoksulluğun miras olarak aktarılmasının ve bunun evsizlik sürecinde ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim evsiz bir birey, içinde bulunduğu olumsuz koşullar sonucunda eğitimden yoksun kalarak toplumsal hareketlilik şansını büyük ölçüde kaybetmekte ve toplumsal düzende hayatta kalması ve diğerlerine ayak uydurması oldukça zorlaşmaktadır.

Günümüzde üst sınıflar ve alt sınıflar arasındaki makas giderek daha fazla açılmaktadır. Çalışma verileri evsiz bireylerin toplumsal yapı içerisinde alt-sınıfta bulduklarını ortaya koymuştur. Bu kavram özellikle derin yoksulluğun yaşandığı alanları ve bireyleri betimlemekte kullanılmakta ve sorunun büyüklüğünü daha net ortaya koymaktadır. Aynı zamanda sahadan elde edilen veriler alt-sınıfı temsil eden bölgelerin suç ve sapma davranışlarına olan eğilimlerini de ortaya koymuştur. Araştırmanın literatür kısmında bahsedildiği gibi evsizlerin, evsiz kaldıktan sonraki süreçlerini de yine İzmir'in gecekondulaşmış bölgelerinde geçirdiklerini ve bu bölgeleri yaşam alanları olarak tercih ettikleri görülmektedir. Bu veriler ve detaylı yüz yüze yapılan görüşmeler evsizlerin önemli bir çoğunluğunun toplumsal dışlanmaya maruz kaldıklarını ve o nedenle yine bu bölgelerde vakit geçirdiklerini ortaya koymuştur. Evsiz bireyler için sosyal dışlanma ve ötekileştirilme, beraberinde mekânsal dışlanmayı ve toplumdan soyutlanmayı getirmektedir. Saha araştırmasında elde edilen veriler evsiz bireylerin, görüntülerinden dolayı ötekileştirenler tarafından çeşitli önyargılara maruz kaldıklarını göstermektedir. Kirli olma, uzun saç ve sakal, bakımsız bir görüntü diğerlerinin evsiz bireyleri tehlikeli, potansiyel suçlu veya hırsız olarak damgalamasına yol açmış ve dolayısıyla evsiz bireyler zamanla toplumdan, kalabalık merkezî kamusal mekânlardan uzaklaşarak kendilerini soyutlamışlardır. Bu sürecin bir başka boyutu, literatürde ele alınan mekânsal ve mimari dışlamanın evsizlerin kamusal mekânlardan hangi argümanlar ve göstergelerle uzaklaştırılmalarına sebep oldukları gerçeğidir. Sahadan elde edilen

veriler evsiz bireylerde aidiyet hissinin olmaması, yalnızlık ve güvensizlik gibi psikolojik durumlar sonucunda zamanla kimliksizleşmelerine ve benliklerinin yitimine neden olduğunu ortaya koyar. Bu bireylerin aynı zamanda olumsuz sosyal koşullar ve kimsesizlik sonucunda intihara diğer bireylere göre daha eğilimli oldukları ve intiharı deneyimledikleri, görüşmelerde yaşam hikâyeleri dinlenince ortaya çıkmıştır.

Evsizliğe neden olan süreçler içinde aile kurumunun işleyişi oldukça önemlidir. Araştırma verileri evsiz bireylerin problemlili aile yapılarına sahip olduklarını; sırasıyla ebeveynlerin ayrılması, bir ebeveynin terk etmesi veya ölümü vb. gerekçelerle parçalanmış aileye sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu problemlili alan bireyin yaşamında başarısızlıklara ve eğitimden uzaklaşmaya yol açarak sokağı benimsemesine neden olmaktadır. Ayrıca evsiz bireylerin aile içinde gerçekleşen şiddete doğrudan tanık olması veya şiddet görenlerden biri olması da evsizliğe sürükleyen nedenler olduğu ortaya çıkmıştır. Evsiz bireyler arasında yaygın problemlilerden biri de alkol ve madde bağımlılığıdır. Yapılan görüşmeler evsiz bireylerin yaşamlarının bir bölümünde en az bir madde türünü ve alkol türevlerini denediklerini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma alkol ve madde kullanımının evsizliğe neden olduğunu açıklamamızı sağlarken öte yandan evsizliğin de alkol ve madde kullanımına neden olduğunu ortaya koymamızı sağlamıştır. Kısaca elde edilen veriler evsiz bir bireyin alkol ve madde bağımlılığı yüzünden ekonomik anlamda her şeyini yitirerek evsiz kalmasına neden olmaktadır aynı zamanda da diğer sebeplerden ötürü evsiz kalan bir bireyin de sokak yaşamında alkol ve madde kullanımının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Evsiz bireyler aynı zamanda suçta diğerlerine göre daha meyillidirler. Büyük çoğunluğun hapishane deneyimi olduğunu, hapishaneye girmeseler de haklarında işlem yapıldığını belirtmek gerekir. Evsiz bireylerin diğer bir sorunlu alanı ise güvenlikten yoksun olmalarıdır. Görüşmeler bu bireylerin sokakta savunmasız kaldıklarını ve pek çok kez şiddete ve çeşitli istismarlara maruz kaldıklarını ortaya koymuştur.

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi evsizliğin gelişimsel süreci çoklu nedensellikler göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir. Bireysel gibi görünen nedenlerin arka planını yapısal nedenler oluşturabilmektedir. Dolayısıyla sanayileşme ve kentleşme makro anlatılar olsa da mezzo ve mikro alanlara sirayet

edebilmektedirler. Benzer şekilde karşıt bir süreç de evsizliğin gelişiminde büyük rol oynamaktadır. Yapısal-inşacı yaklaşım evsizliğin farklı nedenselliklerini ve aralarındaki ilişkiselliği ortaya koymamızı sağlamış ve bütünsel bir açıklama sunmamıza yardımcı olmuştur.

KAYNAKÇA

Açıklan, Neriman (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Sayı:2, ss. 43-62.

Açıklan, Neriman (2008). Yoksulluk ve Genç Kuşakların Toplumsal Hareketlilik Sorunu: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Mersin Üniversitesi Çalışma Ve Toplum Dergisi*, S. 2, 131-154.

Açıkgöz, Reşat ve Yusifoğlu, Şükrü Ö. (2012) “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. I (1), 76-117.

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, *Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu*. 08.09.2019’da erişildi. https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

Ak, Muammer, (2016) “ Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”. *Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi*, 54, 296-306.

Akarsu, Bayram ve Akarsu, Beyhan (2019). Bilimsel Araştırma Tasarımı: *Nitel, Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları*, İstanbul: Cinius Yayınları.

Akman, Gül Nur (2014). *Nitel ve Nitel Araştırma Yöntemleri*, <https://www.academia.edu/15658650/N%C4%B0CEL-VE-N%C4%B0TEL-ARA%C5%9ETIRMA-Y%C3%96NTEMLER%C4%B0-pdf>, 01.05.2019’da erişildi.

Aksoy Sugiyama, Ceren (2010). Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenlileşme Teorisinin Katkısı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 24, ss. 69-93.

Akyıldız, Yasin, (2017). “ Dünya’da ve Türkiye’de Evsizlik Sorunu ve Çeşitli Uygulamalar”. *Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, (VIII) 1, 67-91.

Alkan, Ersoy Özmen (2018). Aile Parçalanmasının Çocuğun Okul Başarısına Etkisi: Trabzon Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4/5, ss. 167-225.

Altun, Gürcan, (1997). *1991-1995 Yılları Arasında İstanbul’da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri*, Edirne: Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.

Anderson, Kevin. B. (2018). *Marx Sınırlarda: Etnisite, Ulus, Ulusçuluk ve Batı Dışı Toplumlar*, (Çev. Deniz Gedizlioğlu), İstanbul: Yordam Kitap Basın Yayın.

Anderson, Nels (2017). *Hobo: Evsiz Adamın Sosyolojisi*, (Çev. Ezgi Pınar), Ankara: Heretik Yayıncılık

Arendt, Hannah (2018). *Totalitarizmin Kaynakları: Emperyalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arpacıoğlu, Ö. Ve Yıldırım, M. (2011). “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 60-76.

Arsan, Esra ve Çoban, Savaş (Haz.). (2014). *Medya ve İktidar-Hegemonya, Statüko, Direniş-*, İstanbul: Doğa Basın Yayın.

Aslan, Senem (2016). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Genç Suçluluğu*, Antalya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Atabek, Nejdet (1998). Medya Gündeminin Oluşumu, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Kurgu Dergisi*, Sayı: 20, ss. 20-32.

Aydın, Durmuş, (2014). “ Küreselleşme ve Yoksulluk”. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-15.

Aydın, Kemal (2014). “Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:5, Sayı: 8, Ss. 213-239.

Aydın, Kemal (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma, *Journal of Economy Culture and Society*, 57, ss. 245-267.

Ayhan, İrem ve Çubukçu, K. Mert (2007). Suç ve Kent İlişisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, ss. 30-55.

Aytaç, Ömer, (2016). “ Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli”. *Mukaddime*, 7(1) 135-155.

Babacan, Mehmet Emin (2016). Yeni Medya ve Toplumsal İktidar Bağlamında Özne, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), ss. 519-542.

Baiocchi, Arturo (2017). The Housing Affordability Crisis: Exploring the Effects of Renter Displacement.-‘Growing Homelessness in California: The Role of Affordable Housing’, *Sacramento State- Redefine in Possible*, <https://ahcd.assembly.ca.gov/content/2017-18-informational-hearings> 08.07.2018’de erişildi.

Bal, Özgür Hamdi (2008). *İzmir’de Kentsel Dönüşüm Sürecinin İzmir- Cennetçeşme Mahallesi Üzerinden İrdelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Baltacı, Ali (2018). ‘Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme’, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 231-274

Baltacı, Ali (2019). ‘Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Süreci Nasıl Yapılır?’, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt: 5, Sayı:2, ss. 368-388

Başel, Halis (2006). İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü- Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, ss. 287-321.

Baudrillard, Jean (2014). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*,(Çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bayat, Asef (2016). Ters Yüz Olmuş Şehirde Siyaset, İçinde: *Mekân Meselesi*, Merrifield, Andy vd, (2016) (Çev. Soner Torlak ve Önder Kulak), İstanbul: Tekin Yayınevi.

Bayer, Ali (2013). 'Değişen Toplumsal Yapıda Aile', *Şırnak Üniversitesi İlahiyat: Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 8, Yıl: 4, ss.102-129.

Bektaş, Alptuğ, (2014). *Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bekaroğlu Doğan, Yüksel, (2018). *Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Berber, Şakir (2003). Modern Bir Olgu Olarak Sosyal Sınıflar, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, ss. 223-232.

Best, S. Ve Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bıçkı, Doğan (2015). *Kent(te) Yoksulluk, Ayrışma ve Yaşam Kalitesi*, Bursa: Dora Basım- Yayın

Bilen, Mahmut; Şan, M. Kemal ve Aydın, M. Kemal, (2005), " Yoksulluk Sorunu Üzerine". *Bilgi*, (10) 1, 1-26.

Bilgin, Rifat (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, ss. 219-243.

Bozkurt, Oğuzhan (2015). *Madde Bağımlısı Bireylerin Bağımlılık Süreçlerinde Ailenin Etkisi*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Buğra, Ayşe (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Can Gökyay, Canan (2014). *Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Sosyal Dışlanma Sorunu İle Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü: İŞKUR İçin Model Önerisi*, Ankara: Uzmanlık Tezi.

Canatan, Kadir ve Yıldırım, Ergün (2011). *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap Yayın.

Ceylan, Yılmaz (2012). Toplumsal Değerler ve Medya Etiği, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 7, ss.45-58.

Coser, Lewis (2015). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker ve İbrahim Mazman), Ankara: De Ki Basım Yayımcılık.

Crossley, Nick (2015). Etkileşimler, Bitişiklikler ve Beğeniler: İlişkisel Sosyolojide “İlişkileri” Kavramsallaştırmak, İçinde: *İlişkisel Sosyoloji- Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, Ed. Christopher Powell ve François Depelteau, (Çev. Özlem Akkaya), Ankara: Phonenix Yayınları.

Cuff, E. Sharrock, W.W. ve Francis, D.W. (2015). *Sosyolojide Perspektifler*, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınlar.

Çakır, Özlem (2002). Sosyal Dışlanma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 83-104.

Çalışkan, Şadan (2010), “ Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları*, (2) 59, 89-132.

Çeğin, Güney ve Meder, Mehmet (2004). Sembolik Şiddet Arenası: Televizyon ve Medyatik Söylemin Özerkliği Sorunu, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 15, ss. 102-107

Çeğin, Güney (2013). *Denizli Politik Haritalar ve Eğilimler*, Denizli: Laodikya Yayınevi.

Çeğin, G. Göker, ve E. Arlı, A. Tatlıcan, Ü.(Der) (2014). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çengel Kültür, S. E., Ünal. Ve Özusta, Ş. (2006). Alkol Bağımlılığı Babaların Çocuklarında Psikopatoloji, *Hacettepe Üniversitesi Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), ss. 3-11.

Çiğdem, Gülgün (2011). *Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri*, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dadak, Elvan (2018). *Sosyal Kimlik Kuramı Bağlamında Bireylerin Kimlik ve Aidiyet Tanımlamaları*, Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dekens, Olivier (2017). *Yapısalcılık*, (Fransızcadan Çev. Atakan Altınörs), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Demir, Mehmet Oğuzhan (2019). *Konut Sorununa Yönelik Kamu Politikaları ve TOKİ Projelerinin Gelir Dağılımı İle İlişkisi: İzmir İli Örneği*, İzmir: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Demirel, Tuğba ve Akın, Belgin (2014). Sağlıkla İlişkili Olarak Sosyal Adalet, Eşitlik ve Hemşirelik, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7(3), 238-245.

Demirtürk, R.B. vd. (2011). Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, ss. 29-67.

Doğan, İlhan (2014). Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 66-67, ss. 127-157.

Douglas, Mary (2017). *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*, (Çev. Emine Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.

Duman, M. Zeki (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, ss. 19-51.

Durgun, Özlem (2011). Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, *İstanbul Üniversitesi Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: I, Ss. 143-154.

Durkheim, Emile (2018). *İntihar: Bir Toplum Bilim İncelemesi*, (Fransızca Aslından Çev. Zühre İlkelen), İstanbul: Genel-Artı Dağıtım.

Elçin, A. Bora (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi, <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>’ 9.11.2019’da Erişildi.

Engels, Friedrich (2013). *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu*, (Çev. Oktay Emre), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Er, Alev (2011). Sınıf-Altı Kuramsal Tartışmalar ve İstanbul Tarihi Yarımada’ya Uygulanma İmkânları, *Öneri Dergisi*, 9(36), ss. 137-146. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/17899/187780>.

Erdem, Tevfik, (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma “Ankara Kent Yoksulları”*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Erdendoğdu, F. (2014). Sosyal Tabakalaşma & Eşitsizlik Erişim Tarihi: 20 Eylül 2019, https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakala%C5%9Fma_ve_E%C5%9Fitsizlik.

Erdendoğdu Gülbeyaz, Feza, (2018). *Türkiye’de 1948-1971 Dönemi Gençlik Hareketlerinin Toplumsal Yapıya Etkisi Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Örneği*. Denizli: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, Umut (2018). *Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdut, Zeki (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri, *Muğla Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Tarafından 16 Aralık 2005 Tarihinde Sunulan Bildiri- Çalışma ve Toplum*.

Erkilet, Alev, (2016). *Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı- Kentsel Dönüşümün Toplumsal Maliyeti*, İstanbul: İdeal Kent Yayınları

Erkul, Ali ve Koca, Mehmet (2016). Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), ss. 615-628.

Ertürk, Mustafa, (2013). *Mekânın Diyalojisi: Kent Mekanı-Kent Öznesi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eyce, Berrin (1999). Sosyal Tabakalaşma Tipolojisinde Weberiyen Model, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, ss.271-287.

FEANTSA,2018,www.feantsa.org/download/fea-002-18-update-ethos-light 0032417441788687419154.pdf, 06.03.2019'da Erişildi.

Fırat, Muhammet (2015). Yoksulluk ve Suç İlişkisinin Sosyolojik Analizi: Bir Referans Çerçevesi (Elazığ Örneği), *Birey ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 193-224.

Fitzpatrick, Suzanne, (2005). “ Explaining Homelessness: a Critical Realist Perspective”. *Housing, Theory and Society*, (22) 1, 1-17.

Flipovic Hrast, Masa (2008). Media Representations of Homelessness and the Link to (Effective) Policies: The Case of Slovenia, *European Journal of Homelessness*, Vol: 2, pp. 115-137.

Foucault, M. (2005). *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gaetz, S. Barr, C. Friesen, A. Harris, B. Hill, C. Kovacs-Burns, K. Pauly, B. Pearce, B. Turner, A. Marsolais, A. (2012). *Canadian Definition of Homelessness*. Toronto: Canadian Observatory on Homelessness Press.

Geçgin, Ercan (2019). Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergahlar, İçinde: *Kenardakiler- Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar*, Der. Ercan Geçgin, Ankara: Heretik Basın Yayın.

Gelder, Ken (2007). *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*, New York: Routledge: Taylor and Francis Group.

Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*, (Haz. Cemal Güzel), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, Erving (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Ankara: Heretik Yayıncılık.

Calhoun, Craig (2015). Şimdiki Zamanın Sosyolojik Analizi İçin: Tarihsel Sosyolog Olarak Bourdieu İçinde: *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*, (Çev. Özlem Akkaya), Der. Philip S. Gorski, Ankara: Heretik Yayıncılık.

Gökalp, Ergül. H. Ve Cangöz, İ. (2010). Türkiye’de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi- Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 144- 182.

Görgün Baran, Aylin (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, *Hacettepe Üniversitesi Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, ss. 88-97.

Gültekin, Mustafa (2010). *Yapısal-İnşacı Perspektiften İntihar Eylemlerinin Sosyal Belirlenimlerinin Sosyolojik Bir Analizi: 1985-2007 Denizli İli Örneği*, Denizli: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gümüş, Goncagül (2016). *Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gün, Servet (2010). *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gündoğan, Naci (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- Ankara Sanayi Odası*, ss. 42-56.

Gündüz, İsmail (2015). Global Modernite’de Kentlileşme Karşısında Alt-Kültür, Dil ve Yerel Kimlik, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, S. 37-72.

Güreşçi, Ertuğrul (2011). Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 15, ss. 125-135.

Gül, Gülbahar (2004). Birey, Toplum, Eğitim ve Öğretmen, *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, ss. 223-236.

Harvey, David (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. Aylin Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, David (2016). *Kent Deneyimi*, (Çev. Esin Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Henry Rossi, Peter (1989). *Whithout Shelter: Homelessness in the 1980s*, New York, Priority Press Publication

Herdem, F. Seda ve Bozgeyikli, Hasan (2013). İlköğretime Devam Eden Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Rehberlik İhtiyaçlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, Cilt: 3, Sayı: 4, ss. 9-35.

Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih (2013). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, Servet (2017). 21. Yüzyılın Başında İzmir’in İller Arası Göçlerdeki Konumunda Ne Değişti?, *Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü- Ege Coğrafya Dergisi*, 26/1, ss. 1-19.

Işıkhan, Vedat (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*, Ankara: Kardelen Ofset.

Işıkhan, Vedat (2004). “Yaşlı Evsizler ve Sosyal Hizmet Müdahaleleri”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15 (2), ss. 39-50.

Işıkkhan, Vedat (2006). Türkiye’de Evsizler Sorunu ve Sosyal Hizmet, St. International Social Services Symposium, (1. Uluslararası Sosyal Hizmetler Sempozyumu), Presentation Abstracts and Symposium Programme, 9-12 Nisan, Antalya.

İlhan, Nesrin ve Ergün, Ayşe, (2010). “Evsizler ve Toplum Sağlığı”, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, (5) 20, 79-90.

İlhan, Süleyman ve Muhammet Fırat (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 2, ss. 265-276.

Jenks, Chris (2007). *Alt Kültür: Toplumsalın Parçalanışı*, (Çev. Nihal Demirkol), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2014). Kültürleşme ve Aile içi İlişkiler, *Koç Üniversitesi Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34) ss. 120-127.

Kahraman, Fatih ve Sallan Gül, Songül (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı:1, ss. 339-366.

Karaburçak, Arda (2019). Evsizlik Bir Barınma Formu- Kamusal Mekanın Kısıtları ve İmkanları: Savunmacı Mimarlık ve Evsizlik, *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi*, ss. 60-76.

Karaca, İsmail (2010). *Aile İçi İletişimin Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığına Etkisi (Elazığ İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakaya, M. Fatih, (2016). Son Klasik, İlk Modern: Pitirim Aleksandroviç Sorokin ve Toplumsal Hareketlilik, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Dergisi*, 36 (1), 207-226.

Karataş, Zeki, (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 62-80.

Kasap, Hülya (2015). *15-17 Yaş Grubu Ergenlerde Sosyal Destek, Okul Başarısı ve Aile Yapısının Madde Bağımlılığına Karşı Koruyucu Etkisi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kawash, Samira (2019). Evsizlik Bir Barınma Formu- Evsiz Beden, (Çev. İpek Tabur), *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi*, ss. 60-76.

Kaya Kılıç, Ayten ve Aslantürk, Hüsnünur (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), ss. 417-437.

Kaya, Orhan (2015). *Kimlik Gücü, Kimlik İşlevleri ile Kolektif Eylem Arasındaki İlişkide Sosyal Adaletin Rolü*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaymak Özmen, Suna (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2 ss. 27-39.

Kaypak, Şahin, (2013). “Yoksulluğun Değişen Yüzü; Kentsel Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar Konferansı Bildiriler Kitabı*, (Edt. Ertan Akkoyunlu, Filiz Kartal ve Y. Şanlı Atay), Ankara: 261-282.

Kemerlioğlu, Eyüp (1996). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*. İzmir: Saray Kitabevleri.

Kerimoğlu, Hasan Taner (2013). *19. Yüzyılda Reformlar ve İzmir*, İzmir Ansiklopedisi, ss. 81-89.

Kılıç, Elif, (2019). *Yoksulluk, Kent Güvenliği ve Suç İlişkisinin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri: İzmir Örneği*, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kılıç, Yalçın (2013). *Türkiye’de Eğitimsel Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma İlişkisine Dair Ampirik Bir Çalışma*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kızmaz, Zahir (2006). Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 305-335.

Koç Başaran, Yağmur (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 47, ss. 480-495.

Korkmaz, Abdullah (2005). Sosyal Hareketlilik: Eğitim ve Mesleğin Sosyal Hareketliliğe Etkisi, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 31, S. 79-92.

Kotlu, Emine (2007). *Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil*, Adnan Menderes Üniversitesi Aydın: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koyuncu, Ahmet (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, ss. 31-56.

Küçük, Meryem (2014). *Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)*, Sakarya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Levent, Gülbahar (2019). *Aile İçi Şiddeti Önlemede Yasaların Önemi: 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Örneği*, Niğde: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Lewis, Oscar (1965). *İşte Hayat*, (Çev. Vahit Çelikbaş), Ankara: E yayınları.

Lefebvre, Henri (2016). *Mekânın Üretimi* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lordoğlu, K., ve Özar, Ş., (1998). *Enformel Sektör ve Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Perspektifler*, İstanbul: Friedrich Eberth Vakfı Yayını.

Lök, Neslihan, Başoğlu, Ceyda ve Öncel, Selma (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Psikososyal Destegın Önemi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), ss. 155-161.

Lyotard, Jean-François (2013). *Postmodern Durum*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Mancı, Alırıza (2006). *Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri*, Şanlıurfa: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (2015). *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2017). *Komünist Manifesto*, (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş), İstanbul: Can Sanat Yayınları.

McAlpin, Frank (2018). *"Trauma-Informed Case Management Practice For Youth Experiencing Homelessness: Connection, Healing And Transformation"*, Pennsylvania: Doctorate in Social Work (DSW) Dissertations.

Memiş, Hasan, (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 1, ss. 144-161.

Morris, Brian (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, (Çev. Tayfun Atay), İmge Kitabevi Yayınları.

Neale, Joanne, (1997). " Homelessness and Theory Reconsidered", *Housing Studies*, (12) 1, 47-61.

OECD Affordable Housing Database – <http://oe.cd/ahd> OECD - Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs, 28.03.2020 'de Erişildi.

Oktay, İshak (2017). *Lise Öğrencilerinde Uyuşturucu Madde Bağımlılığının Sebepleri: Bursa İli Mustafa Kemalpaşa İlçesi Örneği*, Aksaray Üniversitesi, Aksaray: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Öcal, Âdem ve Yıldırım, Erdal (2014). Dış Göçler Sebebiyle Parçalanmış Aile Çocuklarının Değer Algılarının İncelenmesi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD/ GUJGEF)*, 34(2), ss. 155-183.

Önder Erol, P. Ve Arslan Cansever, B (2016). Bir Toplumsal Hareketlilik Aracı Olarak Kız Çocuklarının Eğitimi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:1, Yıl: 9, 379- 400.

Özarslan, M. Zeynep (2014). *Kitleleri Harekete Geçirme Aracı Olarak Sosyal Algı Yöntemi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özbay, Fatih (2009). *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özbay, Ferhunde (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbek Sönmez, İpek (2002). Dışlanma Süreçleri ve Kent Mekânı, *Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*; 2-3, ss.35-43.

Özdemir Akgündüz, Gülay (2013). Foucault 'da İktidar ve Beden İlişkisi, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi (Akademik Bakış Dergisi)*, Sayı: 38, ss.1-15.

Özdemir, Eylem (2010). “Kentın Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi”, *ideal kent*, S. 1, ss. 44-77.

Özdil, Muhammed (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 28, ss. 383-400.

Özdoğan, Fatih (2009). *Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bakış*, Ankara: Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.

Özdoğan, Zeynep (2015). *İnsan Hakları Söyleminde Evrensellik İddiası ve Hegemonya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özel, Mehmet (2015). Kentsel Yoksulluk ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerin İşlevleri, *İdeal Kent*, Sayı: 16, ss. 155-181.

Özhan vd, (2010). *Madde Bağımlılığı ile Mücadele*. Ankara: Antalya Milli Eğitim Müdürlüğü

Özsoy, Duygu (2012). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunu: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme, *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 105, ss. 105-121.

Özsöz, Cihat (2009). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Posos Devrani, A. Elif (2017). Medyada “Ötekinin” Temsili: Etnik Komediler, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 5, ss. 926- 949.

Ritzer, George (2013). *Klasik Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Himmet Hülür), Ankara: Deki Basımevi.

Roebuck, Benjamin, (2008). “Homlessness, Victimization and Crime: Knowledge and Actionable Recommendations”, *Institute for the Prevention of Crime*, 4-37.

Rowntree, B. Seebohm, (1901). *Poverty- A Study of Town Life*, Macmillan Publisher Limited, London.

Sabbağ, Jale (2020). ‘Thomas R. Malthus’un ve Karl Marx’ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması’, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, No: 1, ss. 36-49.

Sadikoğlu, Zehra Zeynep (2014). *1920-1960 Yılları Arasında ABD’de Aile ve Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sam, Neslihan ve Bayram, Nuran (2011). Kentsel Yoksulluk: Değişen Dünyada Kentsel Yoksulluk ve Mücadele Yöntemleri, İçinde: *Küreselleşen Dünyada Değişimin Farklı Yüzleri*, Ed. Sam, Rıza ve Sam Neslihan, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sapançalı, Faruk, (2001) “ Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk” . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III (2), 115-140.

Saraçoğlu, Cenk (2009). İzmir’li Orta Sınıfta Kürt Algısı: Mekân, Sınıf ve Kentsel Yaşam, *Praksis*, 21, ss. 17-46.

Sarup, Madan (2010). *Post-yapısalcılık ve Post-modernizm*, (Çev. Abdülbaki Güçlü), Ankara: Bilim Sanat.

Sayılan, Fevziye (2018). Eleştirel Pedagoji Sözlüğü: Kültürel Sermaye İçinde: ‘Karl Marx ve Eğitim’, *Eleştirel Pedagoji*, Sayı: 59, Yıl: 10, ss.63-65.

Schneider, Barbara (2010). Representations of Homelessness in Four Canadian Newspapers: Regulation, Control and Social Order, *Journal of Sociology & Social Welfare*, Vol: XXXVII, Num: 4, pp. 147- 172.

Sen, Amartya (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Social Development Paper no: 1, Manila: Asian Development Bank.

Serter, Gencay (2013). “Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram”, *TMMOB Şehir Plancıları Odası, Planlama*, Ankara: 23 (2), ss. 67-76.

Shinn, Marybeth (2010). Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe, *European Journal of Homelessness*, Vol: 4, pp. 19-44.

Silver, Hilary (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms, *International Labour Review (EBSCO Publishing)*, Vol. 133, pp.531-578.

Simmel, Georg, (2009). *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları

Sipahi, E. Banu (2006). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”, *SÜ. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 S. 6 Y. 11, ss.

Slattery, Martin (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Haz. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz), Ankara: Sentez Yayıncılık.

Somerville, Peter (2013). Understanding Homelessness, *Housing, Theory and Society*, 30(4), ss. 384-415.

Şan, M. Kemal ve Şimşek, Rıdvan (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arka Planı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 88-110.

Şenses, Fikret (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, Murat (2015). Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekânla İlişkileri, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2, ss. 169-203.

Şentürk, Ünal (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler, *Aile ve Toplum-Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 14, Yıl: 10, ss. 7-31.

Şimşek, Mehmet Emin (2014). *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*, Erzurum: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şimşek, Sefa (2002). Günümüzün Kimlik Sorunları ve Bu sorunun yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, ss. 29-39.

Tanrıöver, O. Ve Kırılı, s. (2015). “Global Köy ve Kültürel Emperyalizm: Küreselleşme Bağlamında Enformasyon Toplumuna Bakış”, *E-Journal of Intermedia*, (2) 1, ss. 133-142.

Tartanoğlu, Şafak (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 42, ss. 1-13.

Tatar, Levent (2018). *Mesleki Eğilimin Toplumsal Hiyerarşisi: Kültürel Sermaye ve Simgesel Şiddet Ekseninde Mesleki Tasnif*, Balıkesir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tate, K. , Rivera, E.T., Brown, E. Ve Skaistis, L. (2013). Foundations for Liberation: Social Justice, Liberation Psychology, and Counseling, *Interamerican Journal of Psychology*, Vol. 47, Num. 3, Pp. 373-382.

Tatlıldil, Ercan (1992). Kent Sosyolojisi, Kuram ve Kavramlar, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 3, ss. 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40970/494782> 22. 07. 2019’da erişildi.

Tezcan, Mahmut (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tekin, Serdar (2018). Hannah Arendt ve Haklara Sahip Olma Hakkı, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 4, s.245-248.

Tipple ve Speak (2005). ‘Definitions of Homelessness in Developing Countries’, *Habitat International*, 29, pp. 337-352.

Topal, A. Kadir (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir?, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:1, Ss. 276-294.

Topgöl, Seda (2013). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (Cilt:14), S.1, 277-296.

Tuna, Muammer (2012). Giriş, İçinde: *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temel Tartışmaları*, Ed. Muammer Tuna, Muğla: Detay Yayıncılık.

Tuna, Korkut ve Parin, Suvat Parin (2009). Kent Yaşamı ve Dilencilik: İstanbul Dilencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, İçinde; *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı- “Sorunlar ve Çözüm Yolları” 18-19 Ekim 2008 Sempozyum Bildirileri*, (Yay. Haz. Suvat Parin). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.

Turner, Bryan (1997). *Eşitlik*, (Türkçesi: Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Turan, Güngör ve Çiçek, Hüseyin, (2007). “ Türkiye’de İşsizliğin İzmir’e Özgü Nitelikleri ve Çözüm Önerisi Olarak Yerel İş Kuluçkaları”, *Çimento İşveren*, 25-33.

Turut, Hatice ve Özgür, Murat (2018). Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak, *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, ss.1-19.

Türk, Emrullah (2015). Sosyolojik Düşüncede Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 127-149.

Türkçü, Ç., Hikmet, G., Kaya, İ., Süer, Dürrin, N., O., Sönmez, A. ve Günhan, S. (1996). İzmir Özelinde Göç ve Yapılanmış Çevre- Gecekondulaşma Olgusu, Toplu Konut Uygulamaları, *Ege Mimarlık Dergisi*, Cit:2, Sayı: 19,ss. 16-20.

Türkdoğan, Orhan (1977). *Yoksulluk Kültürü: Gecekonducuların Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Dede Korkut Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2007). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Türnüklü, Abbas (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı: 24, ss. 543-559.

Ulusoy Demet, Özcan Demir, Nilüfer ve Görgün Baran, Aylin (2005). Parçalanmış Aile ve Gençlerde Sapmış Davranışlar: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 61-66.

Uyanık, Yücel (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10/2, ss. 209-224.

Ünal, Ahmet Z. (2004). *Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Kültürel Sermaye Kavramı*, Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Ünal, Mehmet (1991). Madde Bağımlılığı ve Alkolizmde Aile, *Çukurova Üniversitesi Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2

Ünlütürk Ulutaş, Ç. Ve Kamber, A. (2016). İç Göç ve Mekânsal Dışlanma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 4, ss. 1-14.

Wacquant, Loic (2015). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, (Çev. Mehmet Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Wallace, A. Ruth ve Wolf, Alison, (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*.(Çev. M.Rami Ayas/ Leyla Elburuz). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Widdowfield, Rebekah (2001). Beggars, Beggars And Bums? Media Representations of Homeless People, *The British Academy Review*, Num: 5, London: pp.51-53

Yahyagil, Mehmet (2011), Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 25, pp. 105-120 <http://static.dergipark.org.tr/article/download/imported/1023006269/1023005793.pdf?>.

Yanıklar, Cengiz (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış, *Kafkas Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı:22, S. 121-138.

Yaprak, Mehmet (2015). *Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)*, Mardin: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yayla, Raşit (2018). *Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü: Sakarya İli Örneği*, Yalova: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yeşilyurt, Hülya ve Gerşil Sarı, Gülşen (2014). Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk: Türkiye'de ve Dünyadaki Perspektifi, International Conference On Eurasian Economies, ss. 1-9.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.

Yıldırım, Engin (1999). Anthony Giddens'ın Yapılanma Teorisi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, ss. 25-44.

Yıldırım, Filiz (2011). Üniversite Gençliğin " Sosyal Adalet"ten Ne Anlıyor? Sosyal Adalet İlkelerinin Sosyal Adalet Algısı Üzerindeki Etkisi, *Aile ve Toplum: Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 25, Cilt: 7, Ss. 113-124.

Yıldız, İbrahim (2015). *İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında İnsani Gelişme Endeksi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye Karşılaştırması*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, Bediz (2008). 'Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa', *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 113, ss. 127-145.

Yusufoğlu, Ö. Ő. ve Kızmaz, Z. (2016). “Parçalanmış Ailelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Elazığ Örneği” , *Social Sciences (NWSASOS)*, 11 (1), ss. 27-40.

Yücel, Tahsin (2015). *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Zarif, İbrahim (2007). Anthony Giddens ve Yapılaşma Teorisi- Ümit Tatlıcan, *Bilim ve Sanat Vakfı Dergisi*, Sayı: 63, Yıl: 18, ss. 2-88.

Zengin, H. Sevgi (2014). “Kentsel Siyasetin Öteki Yüzü: Kentsel Yoksulluk”, *İdeal Kent*, Sayı: 12, Ss. 88-102.

Zengingönül, Oğul (2005). Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kurtulabilir miyiz?, *ESİAD*, Yıl: 1, Sayı: 1, ss.85-106.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://akademisosyoloji.blogcu.com/sosyolojide-yapısalcılık-structuralizm/10365075>, 17 Kasım 2018.

<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barinma-hakki-v-e-demokrasi>, 13.11.2019

OECD, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. 13.11.2019.

OECD Affordable Housing Database – <http://oe.cd/ahd> OECD - Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs, 2020

FEANTSA, 2018, www.feantsa.org/download/fea-002-18-update-ethos-light-0032417441788687419154. 04.08.2019.

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr>, 03.02.2020.

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr>, 03.08.2019

<http://www.tdrmission.org.au/the-issues/invisible-homeless/>. 21.09.2019.

<https://prezi.com/qatdrczsoqwd/homelessness-a-major-social-justice-issue>. 21.09.2019.

<https://www.theguardian.com/cities/2018/jan/24/anti-homeless-architecture-seattle-bike-racks-block-rough-sleepers>. 02.12.2019.

<https://www.theguardian.com/society/2016/nov/29/share-photos-of-anti-homeless-spikes-and-defensive-urban-architecture>. 03.12.2019.

<https://t24.com.tr/haber/evsizler-sarai-cineytinin-suclulari-addediliyoruz-magdur-olan-biziz,223523>. 29.11.2019.

https://www.bbc.com/turkce/cep/haberler/2011.12.111201_hungary_homeless.shtml. 01.09.2019.

<http://www.baskahaber.org/2012/09/yoksulluk-medya-gundemine-alnmayarak.html>. 04.11.2019.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 2.01.2020.

<http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2015/04/grafik2.jpg>, 25.01.2020.

<https://yesilgazete.org/blog/2019/06/11/turkiyenin-cocuk-isci-karnesi-sayilari-2-milyona-dayandi-calistirilirken-oluyorlar/>. 25.01.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5490.pdf>, 09.03.2020.

<https://www.felsefe.gen.tr/emile-durkheim-ve-intihar-bir-sosyolojik-olgu-olarak-intihar/>.13.03.2020.

EKLER

EK 1: İzin Belgesi

**İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ**

T.C.
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı

150
YIL

Sayı : 70200086-799-E.8576
Konu : Lisansüstü Tez Çalışması İzin Hk.

11.01.2019

Sayın Doç.Dr. Yılmaz YILDIRIM
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Balıçlık Kampüsü No:33/2 Çiğli/İZMİR

İlgi : 09.01.2019 tarihli ve BİLA sayılı yazınız

İlgi yazı ile müracaatınıza istinaden, "Evinizler Üzerine Bir Kent Araştırması" konulu tez çalışmanıza yönelik görüşme yapma faaliyetini, çalışma sonucunun bir kopyasının kurumunuza verilmesi ve yapılarınızın da onayı alınmak suretiyle Huzurevi Şube Müdürlüğümüze bağlı Müyesser Turfın Geçici Konukevinde (Örnekköy/İZMİR) yapmanızda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Bilgilerinize rica ederim.

E-İmzalıdır
Aysel ÖZKAN
Genel Sekreter Yardımcısı

11.01.2019 Şef
11.01.2019 Şef
11.01.2019 Huzurevi Şb.Md. V.
11.01.2019 Sosyal Hizmetler Dst.Bşk.

: İbrahim AKYOL
: Güneri Onur ÇELİKER
: Gülşün YILMAZ
: Serpil KESKİN

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrakla Doğrulanmak İçin : <https://icidem.izmir.bel.tr/EImzaal/BelgeSorgulama.aspx?V=BEI.SL.IKSZ>

İlgili Birim : Huzurevi Şube Müdürlüğü
Adres : 1261 SK. NO:1/D AYDOĞDU MAHALLESİ EVKAL BUCA
Birim Telefonu :
Elektronik Ağ : www.izmir.bel.tr

Birim Faks :
E-Posta : huzurevi@izmir.bel.tr

Bilgi İçin : İbrahim AKYOL
Uyaran : Şef
Telefon : 2322419703
Kep : izmir@yukseksehir.bel.tr@ho01.kap.tr

1 / 1

EK 2: Görüşme Soru

Evsizlerin Sosyo-Demografik Profilini Belirleyici Sorular

- 1.) Cinsiyetiniz?
- 2.) Yaşınız?
- 3.) Doğum yeriniz?
- 4.) İzmir’li değilseniz aslen nerelisiniz ve neden buraya yerleştiniz?
- 5.) Eğitim durumunuz nedir?
- 6.) Yapmış olduğunuz meslekler nelerdir veya önceki mesleğiniz nedir?
- 7.) Geçirmiş olduğunuz veya sürekli tedavi gerektiren rahatsızlıklarınız var mı?
- 8.) Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?
- 9.) Yaşamınız boyunca bir hapisane tecrübeniz oldu mu? Olduysa sebebi nedir? (gasp, yaralama, kapkaç vb.)
- 10.) Herhangi bir suç tecrübeniz olduysa sizi buna iten sebepler sizce neydi?
- 11.) Önceden veya şimdi sigara ve alkol ve benzeri madde kullandınız mı?
- 12.) Kullandıysanız bunun sıklığı nasıldı?
- 13.) Medeni durumunuz?
- 14.) Evliyseniz eşinizin şu an ne yaptığı ve nerede olduğuyla ilgili bir bilginiz var mı?
- 15.) Bekârsanız neden hiç evlilik düşünmediniz?
- 16.) Çocuğunuz var mı? Sayısı?
- 17.) Şu an görüştüğünüz bir yakınınız var mı?
- 18.) Günlük yiyecek-içecek gibi ihtiyaçlarınızı nasıl karşılamaya çalışıyorsunuz?
- 19.) Barınma evine gelmeden önce İzmir’in hangi semtlerinde veya semtinde yaşamınızı idame etmeye çalışıyordunuz?

Evsiz bireylerin içine doğduğu dünyadaki ebeveynleri ile olan ilişkileri ve bu nedenle evsizliğe sürükleyen nedenleri ortaya koymayı hedefleyen sorular.

- 1.) Ebeveynleriniz hayatta mı?
- 2.) Öz ebeveynleriniz mi?

- 3.) Çocukluğunuzda ebeveynlerinizin ekonomik durumu nasıldı?
- 4.) Kaç yaşında çalışmaya başladınız?
- 5.) Kendi ebeveynlerinizin evinde herhangi bir aile içi şiddet veya geçimsizlikle karşılaştınız mı?
- 6.) Ne kadar süredir sokaktasınız ve sizi sokakta yaşamaya iten sebepler sizce nelerdi?
- 7.) Sizin için bir mahsuru yoksa bana kısaca hayat hikâyenizden bahsedebilir misiniz?

Bireylerin sokak yaşamında karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklar doğrultusunda toplumdan nasıl yabancılaştıklarını belirleyici sorular

- 1.) Sokakta kaldığınız süre boyunca ne gibi zorluklarla karşılaştınız?
- 2.) Dışarıdaki diğer insanların size olan davranışları sizce nasıl?
- 3.) Sokakta şiddet veya istismara maruz kaldınız mı?
- 4.) Bu konuda yaşadığınız zorlukları benimle paylaşabilir misiniz

TABLO 4: Evsiz Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E1,62	Manisa	İlkokul	Boşanmış	Yok	Var	5-6 yıl	Astım Bronşit	Boyacılık Çiftçilik Hurdacılık	8 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	İki	İşsizlik
E2,54	İzmir (Konak)	İlkokul	Boşanmış	SSK Emekli	Yok	1 yıl	Zatürre Hipotermi	İnşaat, Demirci Ustası	9 yaş	Sigara	Kötü	Bir	İşsizlik
E3,42	Konya	İlkokul	Boşanmış	Yok	Var	15 yıl aralıklı	Yok	Serbest Meslek	7-8 yaş	Sigara ve Alkol	Orta	Bir	İşsizlik ve Bağımlılık
E4,60	İzmir (İkiçeşmelik)	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	8-10 Yıl	Psikiyatrik Rahatsızlık, Koah	Serbest Meslek	15-16 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	İşsizlik
E5,62	Tekirdağ	İlkokul 3 Terk	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Var	7 yıl	Yok	Pazarcılık Hurdacılık	8 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	İşsizlik ve Bağımlılık
E6,56	Afyon (Emirdağ)	İlkokul	Boşanmış	Yok	Var	3-4 yıl	Orta Kulak ve Bronşit	Serbest Meslek	11 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	İki	İşsizlik
E7,58	Ballıkuyu	Ortaokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Yok	20 yıl Aralıklı	Apandisit, Nefes Darlığı	Seyyar Satıcılık	15 yaş	Sigara	Kötü	Yok	İşsizlik, Kimsesizlik
E8,58	Sinop	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Yok	6-7 yıl Aralıklı	Nefes Darlığı	Serbest Meslek	12 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Maddi Durum
E9,68	Çanakkale	Üniversite	Hiç Evlenmemiş	Yaşlılık Maaşı	Var	8 Yıl	Yok	Kırtasiye İşletmeni	18 yaş	Sigara	Orta	Yok	Ani Kayıplar ve Maddiyat
E10,46	Kütahya	Ortaokul	Boşanmış	Engelli Maaşı	Var	5 yıl	Psikiyatrik Rahatsızlık	İnternet Kafe İşİ	-	Yok	İyi	İki	Aile İçi İlişkiler

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E11,49	İzmir (Yeşildere)	Ortaokul Terk	Boşanmış	Yok	Yok	6 yıl	Depresyon Tedavisi Görmüş, Bronşit	Kamyon Şoförü	9-10 yaş	Sigara	Kötü	İki	İflas, Ekonomik Bunalım
E12,58	Tekirdağ	İlkokul Terk	Boşanmış	Yok	Var	4 Ay	Yok	Boyacılık, Seyyar Satıcılık	8 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Bir	Maddi Durum
E13,55	Menderes	Hiç Okula Gitmemiş	Vefat Etmiş	Yok	Yok	1 yıl	Astım, Koah	Rençber, Serbest Meslek	8 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Altı	Çocukları Sokağa Atmış
E14,63	Kırklareli	Ortaokul ikiden Terk	Boşanmış	Engelli Maaşı	Var	7 yıl	Kalp Yetmezliği, Koah	Serbest Meslek	13 yaş	Alkol	Kötü	Bir	Maddi Durum, İşsizlik
E15, 46	İzmir (Eşrefpaşa)	Lise	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	12 yıl	Nefes Darlığı, Astım	Ayakkabı Boyacılığı	18 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Maddi Durum ve Kayıplar
E16,43	İzmir (Merkez)	Hiç Okula Gitmemiş	Boşanmış	Yok	Var	2-3 yıl	Göğüs Hastalıkları	Ayakkabı Boyacılığı, Seyyar Satıcılık	11 yaş	Alkol Bağımlısı	Kötü	Yok	İşsizlik ve Aile içi Şiddet
E17,48	Ağrı (Doğubayazıt)	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Yok	4 Yıl	Fiziksel Rahatsızlık	Seyyar Satıcılık, Serbest Meslek	7-8 yaş	Yok	Kötü	Yok	Fiziksel Durum, İşsizlik
E18,57	İzmir (Gültepe)	Hiç Okula Gitmemiş	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	3-4 Yıl	Yok	Serbest Meslek	8-9 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	İşsizlik,

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E19,64	Yugoslavya	İlkokul	Boşanmış	Emekli Maaşı var (Borca Bağlı)	Yok	7 ay	Astım, Koah, Nefes Darlığı	Serbest meslek, Seyyar Satıcılık	13 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Bir	Aile içi Kopukluk, İşsizlik
E20,57	Bitlis	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	2-3 yıl	Nefes Darlığı	Serbest Meslek	10 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Madde Bağımlılığı ve ekonomik nedenler
E21,38	İzmir (Karşıyaka)	Lise	Boşanmış	Yok	Yok	2 yıl	Bipolar Bozukluk, Nefes Darlığı	Garsonluk Serbest Meslek	15 yaş	Her türlü maddeye Bağımlılık	Orta	Yok	Parçalanmış aile, İşsizlik
E22,61	Eskişehir	Ortaokul ikiden terk	Boşanmış	Yok	Var		Bronşit	Serbest Meslek	9-10 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Bir	Maddi Durum
E23,48	Almanya	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	1 yıl	Yok	Serbest Meslek	10 yaş	Alkol Bağımlısı	Orta	Yok	Maddi durum ve Bağımlılık
E24,56	İzmir (Ödemiş)	İlkokul	Boşanmış	Yok	Yok	11 ay	Kangren	Serbest Meslek (Çiftçi, köftçilik, seyyar vb.)	7-8 yaş	Yok	Orta	Yok	Fiziksel Rahatsızlık Ekonomik durum
E25, 60	Kırşehir	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yeşil Kart	Yok	12-13 yıl	Koah, Nefes Darlığı	Rençberlik Serbest Meslek	7-8 yaş	Sigara	Orta	Yok	Ekonomik durum, İşsizlik

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E26,53	Ankara	İlkokul	Boşanmış	Emekli	Var	1 yıl	Osteoporoz Koah	Özel Güvenlik	14-15 yaş	Yok	İyi	Yok	İcra ve Ev Kirasını Ödeyememe
E27,42	İzmir (Eşrefpaşa)	İlkokul	Boşanmış	Engelli Maaşı	Yok	1 yıl	Akciğer (Koah)	Ayakkabı Boyacılığı, Müziyen	13 yaş	Sadece Sigara	İyi	Bir	Aile içi Kopukluk Maddi Yetersizlik Sağlık sorunu
E28, 47	Bursa	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Var	15 yıl	Koah, Nefes Darlığı	Serbest Meslek (Balıkçı)	8 yaş	Alkol ve Uyuşturucu	Kötü	Yok	İş Bulamama
E29,59	İzmir (Eşrefpaşa)	Hiç okula Gitmemiş	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Var	20 yıl	Koah, Tansiyon, Kalp	Seyyar Manavcılık	12 yaş	Esrar ve Alkol	Kötü	Yok	Kentsel Dönüşüm, Maddi Durum
E30,51	Ankara	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Var	10-15 yıl	Kalp Yetmezliği, Nefes Darlığı	Serbest Meslek	14 yaş	Yok	Kötü	Yok	Sağlık Durumu, Çalışamama
E31,65	İzmir (Belirtilmedi)	Hiç Okula Gitmemiş	Boşanmış	Yok	Var	23 Yıl	Koah, Bronşit, Astım, Fiziksel Ağrı	Balıkçılık	10 yaş	Sigara ve Alkol	Orta	Bir	Maddi Durum, Ev Kirasını Ödeyememe

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E32,60	Malatya	Hiç Okula Gitmemiş	Hiç Evlenmemiş	Yaşlılık Maaşı	Var	15-20 yıl	Yok	Serbest Meslek	9 yaş	Her Türlü Maddeye Bağımlılık	Orta	Yok	İşsizlik, Parçalanmış Aile, Bağımlılık
E33, 37	İzmir (Gültepe)	Lise ikiden terk	Hiç Evlenmemiş	BAĞ-KUR	Var	5 Yıl	Bacağında Platin var	Mobilyacı Aşçı (Mevsimlik Çalışma)	16 yaş	Alkol Bağımlılığı	Orta	Yok	Kayıplar, İşsizlik ve Bağımlılık
E34, 45	Ağrı	İlkokul	Evlenmiş (Resmi Değil)	Yok	Yok	2 yıl	Koah	İnşaat, Hurdacılık, Atık	-	Yok	Orta	Bir (vefat)	Ev kirasını Ödeyememe, İşsizlik
E35,62	Yozgat	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı (ikametgâh prob.)	Yok	8-10 yıl	Nefes Darlığı, Astım	Serbest Meslek	13 yaş	Yok	Kötü	Yok	İşsizlik
E36,33	İzmir (Aliğa)	Ortaokul	Hiç Evlenmemiş	SGK	Yok	1 yıl	Atipik Psikoz	Serbest Meslek	18 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Hastalık, Çalışmama
E37, 21	Şanlıurfa	İlkokul Terk	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	9 yıl	Yok	İnşaat, Boyacılık	12 yaş	Bonzai, Esrar, Bali, Eroin.	Orta	Yok	Parçalanmış Aile, Sabıka,
E38,55	Bursa	Lise	Boşanmış	Yok	Var	16 yıl	Yok	Oto Yıkama, Aşçılık, Hurdacılık	18 yaş	Yok	Orta	Bir	İşsizlik
E39, 37	İzmir (Eşrefpaşa)	Üniversite	Boşanmış	Yok	Var	1 ay	Yok	Market, Kafe	18 yaş	Sigara	İyi	Yok	İşsizlik, Kredi Borcu

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E40, 22	Gaziantep	Ortaokul Terk	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	10 yıl	Depresyon	Serbest Meslek	12 Yaş	Sigara	Orta	Yok	Aile içi Şiddet, İşsizlik
E41,31	Kahramanmaraş	İlkokul	Boşanmış	Yok	Yok	3 yıl	Yok	Pastanede Baklava Ustası	10 yaş	Sigara	Kötü	Bir	Ailesi yok. Dede ve Babaanne, Çarpık Aile, İşsizlik
E42, 58	İzmir (Eşrefpaşa)	Lise	Boşanmış	Yeşil Kart	Var	10 ay	Zatürre Bronşit Tansiyon	Serbest Meslek	19 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Maddi Durum, Aile içi Kopukluk
E43, 44	İzmir (Konak)	İlkokul	Boşanmış	Yok	Var	-	Akciğer Koah	Pvc Doğrama, Mobilyacı	9-10 yaş	Alkol Bağımlısı	Orta	Üç	Parçalanmış Aile,
E44, 52	Bolu	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Yok	5 yıl	Manik-depresif, Bipolar Bozukluk, Koah	Hurdacılık	14-15 yaş	Alkol Bağımlısı	İyi	Yok	Psikiyatrik Rahatsızlık
E45,44	Almanya	İlkokul	Boşanmış	Yok	Var	10 yıl	Yok	Turizm, Tornacılık	16 yaş	Alkol Bağımlısı	Orta	İki	İşsizlik
E46, 51	Sivas	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yeşil Kart	Yok	4 ay	Kaza Sonucu Bacağı Platinli	Yapı Denetim	10 Yaş	Yok	Kötü	Yok	Tek Ebeveynli Aile, Çalışamama
E47,46	Ardahan	Ortaokul	İki Kere Evlenmiş	Yok	Yok	10 ay	Nefes Darlığı	Turizm, Aşçılık	15 yaş	Yok	Kötü	İki	İşsizlik, Parasızlık
E48, 57	Tokat	Lise Terk	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	11 yıl	Tüberküloz, Koah	Pazarcılık, Hurdacılık	18 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	Kopuk Aile Bağı, İşsizlik

	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Sosyal Güvence	Sabıka Kaydı	Evsiz Kaldığı Süre	Hastalıklar	Meslekler	Çalışma Yaşı	Madde Bağımlılığı	Ailesinin Maddi Durumu	Çocuk Sayısı	Evsiz Kalma Nedeni
E49, -	Ordu	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Yok	Var	3 yıl	Yok	Mevsimlik İş, İnşaat, Hurdacılık	17 yaş	Her Türlü Madde (sokaktan sonra)	Kötü	Yok	Parçalanmış Aile, Maddi Durum, İş Bulamama
E50, 51	Ankara	İlkokul	Hiç Evlenmemiş	Engelli Maaşı	Var	8 ay	Kalp Rahatsızlığı, Nefes Darlığı	Serbest Meslek	11- 12 yaş	Sigara ve Alkol	Kötü	Yok	İşsizlik, Aile içi Şiddet